

MONOGRAFIAI
VÁZLATOK

A

BARSI REF. ESPERESSÉG MULTJA S JELENÉBŐL.

AZ EGYH. MEGYE MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

SZ. KISS KÁROLY

1878.

PÁPÁN,

A REFORM. FŐTANODA BETŰIVEL NY. DEBRECZENY K.

1879.

NAGYMÉLTÓSÁGÚ MINISTERELNÖK

T I S Z A K Á L M Á N

ÚRNAK,

MINT A DUNÁNTÚLI EV. REF. EGYHÁZKERÜLET

FŐGONDNOKÁNAK

MÉLY TISZTELETE JELÉÜL

AJÁNlja

A BARSÍ EV. REF. EGYHÁZMEGYE KÖZÖNSÉGE.

ELŐSZÓ.

Szülöttemnek más, hangzatosabb s többet ígérő nevet is adhattam volna, p. o. „A barsi reform. esperesség története“ stb. Ohajom és törekvésem csakugyan ily terjedtebb s kimerítőbb műre irányult s e végből hosszabb idő óta gyűjteményem az adatokat egyh. megyénk múltjára vonatkozólag. Sőt 1877-diki egyh. megyei gyűlés elé terjesztett „Emlékiratomban“ ily tárgyú mű tervezetét, tartalmi felosztását nyújtám, egyes, már kész fejezetből mutatványtis közölvén, — mely törekvésemben egyh. megyénk erkölcsi s anyagi pártfogását biztosítván számomra, teljes igyekezettel láttam munkámhoz.

De e közben tapasztalám hymnusunk amaz igazságát
„minél felebb repülök,
annál jobban szédülök.“

A tüzetesebb munka közben győződtem meg, hogy a rendelkezésemre álló források nyomán egyh. megyénk teljes történetét adnom lehetetlen. Naplóink csak a 17-ik század közepétől vannak s a 18-ik század elejéről, ezen eseményekben oly gazdag korból, megint niucs semmink. Nagy, végetlen nagy hézagok!

És midőn a „Pázmány és korának roppant készült-ségű írója, ki előtt, hogy történeti alakját s a hozzá fűződő félszázados eseményeket kellő részletességgel rajzolhassa, fölnyitak az összes hazai, sőt külföldi nyilvános és magán könyv- s levéltárak s oly tömérdek gazdagságu forrás kiaknázása után nyert nagy szabású s e

nemben legteljesebb monografiájáról mégis azt mondja, hogy kutatásainak eredményei nem teljesen kielégítők s a feldolgozás is távol áll a tudomány mai állása által alkotott jogos igényektől: ki merészkednék tollat fogni, hogy a rendelkezésemre állott csekély források nyomán egy esperesség negyedszázados történeteit írja meg? s írhatna-e egyebet töredékes vázlatoknál?

De hár e mű az egyetemes történelmet egy jottával sem gazdagítja, *felekezetünk* történeteihöz egy két homokszemet tán mégis nyújt. Azt pedig már tudom, hogy egy későbbi kor nálam kedvezőbb körülmények közt élő fiának, ki majdan ez esperesség történetének megírására buzduland, jó szolgálatot tesz e mű. Épen ez fejt meg, hogy a naplóinkból vett idézetek oly terjedelműek. A jövő század gyermeke alig használhatja már e forrásokat. Meg kelle őket számára mentenem. Az esztergomi prim. levéltár, hol a barsi s honti főesperesek egyh látogatási jkönyvei a 16 század közepétől megvannak Toth Ferenc „samarjai sup. történetének“ kézírata s „Prot. ekkl. archivumának“ okmányai, (melyeket Liszkay ur a m. n. muzeumnál tétemenyezett le) és sok más jelen s jövőbeli források lehetővé teszik annak — aki utánam jövődő, e vázlatok helyett *teljes történelmet adni*.

Pozbán 1878. augusztus hóban.

Sz. Kiss Károly.

I.
RÉSZ.

Általános viszonyok.

TARTALOM.

I. Rész. Általános viszonyok.

1-ső fejezet.	A barsi esperesség naplói	1 lap.
2.	„ A hajdani dunántuli és samarjai kerület	5 „
3.	„ A lévai vagy barsi esperesség	15 „
4.	„ Esperesek, proseniorok. Előbbiek választ.	19 „
5.	„ Esperesek névsora s életrajza	31 „
6.	„ Egyházkormányzat. Gyűlések	41 „
7.	„ Segédgondnokok, világi tanácsbírák	50 „
8.	„ Leviták, káplánok, ezek fizetése stb.	62 „
9.	„ Fegyelem	68 „
10.	„ Candidatusok vizsgálata stb.	77 „
11.	„ Egyh. látogatás	87 „
12.	„ Pénz- és magtár. Gyámolda	103 „
13.	„ Könyv- és levéltár	111 „
14.	„ Szenvedések története	129 „
15.	„ Tanügyi állapotok	158 „
16.	„ Lelkész s gyülekezet közötti viszony	176 „
17.	„ Anyagi viszonyok	213 „
18.	„ Nép- és földrajzi viszonyok	217 „
19.	„ Vallás-erkölcsi állapotok	222 „

I.

A barsi esperesség régi s újabb naplójának ösmertetése.

E mű adatait nagyrészt azon történelmi kútforrásokból merítvén, melyek egyházmegyei levéltárunk birtokában vannak, szükségesnek tartom azoknak rövid ismertetését. Fenmaradtak ugyanis a XVII-dik század közepétől a legújabb korig következő egyházlátogatási naplók s gyűlési jegyzőkönyvek:

1. „*Ordo et numerus ecclesiarum helv. confessionis addictarum in senioratu Levensi, in cottibus Bars et Hont existens. Ao. Dom 1655.*“

Ez egy hosszúdad, tizenhatodréti, vastag bagaria bőrbe gyöngyölt jegyzőkönyv. Első elrongyolott lapján a fentebbi cím, azután az egyházak s azok lelkészeinek névsora, lelkészi s tanítói díjak, egyházak ingó s ingatlan javainak jegyzéke. További tartalma: „*Series visitacionum 28. mens. octbr. anno 1662*“ — legtöbbször ilyen forma menettel: „Zalaba. Minister ejusdem ecclae: Joannes Magyarai. Kedves az ő kegyelme tanítása. Nincsen semmi panasza ellene. Mivelhogy az ide való Biró Esküttjével együtt mindazt vallották, hogy semmit nem tudnak ellene Proventura ő kegyelmének: 16 szapu buza, készpénz fl. 4, egy szekér széna, két hold szántó, melyet felaratnak és behordanak. Templom kőből. Az ahoz való eszközök megvanak.“ — A módosítást a bejelentett panaszok s azok elintézése képezi. Végződik az e. látogatás a kis-szecsei mater

ecclával ¹⁾. Azután egy N. Endréd s filiáira vonatkozó „*deliberatum*“ következik 1672ből. Majd „*catalogus Reverendorum helv. conf. addict. in districtu Levensi ao. 1712 viventium*.“ Későbbi kéz utánna írá a neveknek az „*obit*“ vagy a „*migravit*“ idejét. Ugyanazon időből „*Nomina Levitarum et Rectorum*“, itt is oda van téve a halál vagy elköltözés ideje. „*Nomina Presbiterorum 1712*. — Ismét visitacioi napló 1712-től 1743-ig, közbe-közbe egy-egy *deliberatum*, — beszedett dénárokról szóló kimutatás. Az írás hányt-velelt, a szavak ritkán írvák ki egészen, a tényleg elcsúszott, sok helyütt egészen elenyészelt, a lapok szakadozottak. E könyv zsebbe dugható alakja, s a hevenyészett sorai s azon körülmény, hogy az 1712—43-diki egyház látogatási napló egy más, sokkal jobb állapotban levő j. könyvben a 3-dik szám alatt említendőben is megvan, azt bizonyítják, hogy az „*Ordo et numerus*“ csak arra való volt, miszerint az esperes körútjában a maga részére használja. Az „*ordót*“ az akkori esperes, *Perlaki Márton jegyezte fel*.

A jelen század közepén eszközölt levéltár rendezésekor Terelmes Mihály számokkal látván el a naplókat: az „*Ordót*“ „*Nro. 2*“-vel jelölé. Rövidség okáért az idézeteknél csak e számokra hivatkozandunk.

2. „*Ordo et numerus*“ stb. Nem egyéb, mint a „*Nro. 2*“-nek *Kocsis P. Sámuel* által 1712-ben eszközölt másolata, ugyanazon alakban s ugyanolyan tartalommal, csak-hogy jó olvasható betűkkel s teljes épségben. Célja ezzel a derék férfiúnak bizonyosan az volt, hogy az enyészettől megóvjá az előző századból fennmaradt ereklyét, a honnan csak az 1655-diki „*Ordo et numerus*“-t és az 1662. „*Series visitacionum*“-ot tartalmazza. — Száma: „*Nro. 3*.“

3. „*Protocolum rerum memorabilium*“ stb. *Sub senio-*

¹⁾ Csak 12 egyház fordul elő e látogatási jegyzőkönyvben, tehát csouka.

ratu rev. Dom. Georgii Körmendi (vivisiculi Martyris)
Ab anno 1688.

Kemény, szilárd, bőrkötésű jkönyv, nagy 4-edrétben; tartalma: e. megyei gyűlések s e. látogatások 1688—1787-ig, 220 számozott lap. Első 11 levele számozatlanul a pesti s egyéb comissióra adott összegek részletes kimutatását s királyi rendeletek másolatát tartalmazza 1712—26-diki időközből s csak azután jön a pag. 1. s a fentebbi cím és tartalom 220 lapon, mely után még legalább is annyi tiszta lap van. A 147-dik lapon a visitacio szokott rendje megszakad az 1727-dik évvel, egy-egy fájdalmas, elszomorító eseményt lehet kibetűzni a kuszált, halvány sorok közül. A megszakadt fonál 1748-al veszi újra kezdetét. Száma: „Nro. 5.“

4. „*A barsi ven. Tractusbeli ekklesiák Inventariumának Jegyzőkönyve* 1784—1818-diki állapotokra vonatkozó adatokkal. Az elején — az egyes egyházak számára leérkezett helyt. tanácsi leiratok másolatát a vallás szabad gyakorlata iránt, — olvashatjuk. Ezután jön agyházak leltára, ingó s ingatlan javakról, aláírva a helybeli lelkész s gondnok és az e. látogatók által. Különösen az egyes egyházak anyagi állapotára vet a jelzett időből fényt. Száma: „Nro. 14.“

5. „*Memoriale, vagy oly Jegyzőkönyv, melybe fel lehet találni Onody György seniorságába esett mind hivatalbóli levelezéseket, mind időközbeli Panaszokat időről-időre. 1799. esztendőnek szent András havának 15-dik napjától fogva.* E napló az egyes egyházak beléletére s általában azon korra (1799—1808) vonatkozó igen becses adatokon kívül, magának a napló két írójának: Ónody György és Nómet Ferencz espereseknek életét s jellemét megvilágosító följegyzéseket is tartalmaz. Száma: „Nro 7.“

6. „*A barsi szent Társaságnak Jegyzőkönyvecskéje,*

*melyben mindenféle ügyes bajos dolgok kezdettek feljegyez-
tetni. a N. Szecsén tartott közönséges gyűléstől fogva,
mely volt 1790-dik esztendőben Pünköszt havának 26-dik
napján.*“ Végződik az 1810 Bajkán tartott gyűlés jegy-
zőkönyvével. Száma: „Nro. 8.“

7. Cim nélkül: *Egyházlátogatási napló 1799 - 1814.*
Száma: „Nro. 11.“

8. Cim nélkül ismét *e. megyei gyűlések jkönyve 1800
—24-ig.* Száma: „Nro. 10.“ Ezen jegyzőkönyv a fen-
tebbi „Nro. 8.“ följegyzéseit is tartalmazza.

9. „*Tractus közgyűlési jegyzőkönyv 1810—1823-ig.*“
Száma: „Nro. 13.“ Tartalma ugyanaz, mint a fentebbié,
csak hogy kisebb időközökről (1810—23-ról).

10. „*Acta consistorialia congregationum generalium
et particularium ven. Tractus Reformat Barsiensis, stylo
Notariali adornata per Gedeonem Deaky.*“ stb. 1825-től
46-ig terjedő időkről. Száma: „Nro. 12.“

11. „*A Barsi nt. ref. egyh. megye köz- és kis gyű-
léseinek végzései, följegyzé s szerkeszté Nagy János e. m.
rendes jegyző 1846-dik évtől kezdve.*“ Száma: „Nro. 15.“
Terjed 1874-ig.

Ez időn túl az e. megyei j. könyvek nyomtatásban
jelennek meg évről évre.

Im ezen naplók s j. könyvek maradtak csak fenn
esperességünk levéltárában, noha a „Nro. 12“-ben „A
Barsi ven. tractus arthivumában levő irásoknak és egyebek-
nek lajstroma“ (1825-ből) azt mutatja, hogy számos egyh.
történelmi hecses ereklyénk volt. Tudakolván utánnok je-
lenlegi esperesünknel, ki 1838-ban könyvtárnok vala s
térítvény mellett vette át a könyvtárt, fájdalommal tudatá,
hogy a „Lajstromban“ említett könyvek s kéziratok leg-
többje már akkor nem volt meg (Lásd könyv- és levéltár).

Az itt bemutatott naplókon kívül használtam az egyes

lelkészársak által az esperesi hivatalhoz beküldött közleményeket, de melyek jobbjára mindcsak a türelmi parancs utáni időkből erednek s leginkább a jelen állapotokra vonatkoznak. Egyházaink birtokában semmi elébből való följegyzések, mégkevésbé okmányok vagy naplók nincsenek. Ha voltak is ilyenek, áldozatul estek a vallási zivataroknak.

Egyébb másodrendű forrásokra az illető tárgynál van hivatkozás.

2.

A hajdani dunántúli és somorjai superintendencia.

Az egyesülés. Püspökök névsora, irodalmi munkássága s vázlatos életrajza. A somorjai e. kerület egyházai.

Köztudomású, hogy a magyarhoni ref. egyháznak az 1731, illetőleg 1734-diki kir. rendelet (Carolina resolutio) előtt egészen más területi felosztása volt, mint jelenben.

Mellőzve a többi testvér kerületeket, csak azon egyről szólunk, mely minket közelebbről érdekel. A *mostani dunántúli e. kerület* ugyanis a fenemlitett időig két különálló püspökség volt. Nevezetesen a Duna jobb partján levő rész, Veszprém, Zala, Somogy, Vas és Győr megyékben „*Dunántúli*” vagy „*Veszprémi superintendenciának*”; a balparti rész pedig Pozsony, Nyitra, Komárom, Nógrád, Hont és Bars megyében „*Dunamelléki vagy Samarjai sup.-nak*” neveztetett, — amaz öt, emez is szintén annyi esprességből állván ¹⁾.

Külön püspökeik voltak 1710-ig. Ekkor a dunántúli vagy veszprémi püspök *Hodosi Sámuel*, nem bírván elég lelkierővel az akkortájt nagyon gyakori háborúság tovább szenvedésére, kiszabadulva az esztergomi börtönből, el-

---

¹⁾ Tóth Ferenc „Túl a dunai sup. élete.”

hagyá székét, s a kerület püspök nélkül, az esperesek vezérlete alatt élte át egy negyedszázad zivataraait, midőn az említett kir. rendelet az eddigi 6 helyett négyre szál-
lítá le — a politikai felosztásnak megfelelőleg, — a hazai
prot. — kerületek számát.

A főpásztor nélkül maradt kerület ily viszonyok közt,
mintegy kényszerítve lőn egyesülni a szomszéd samarjai
kerülettel, mely annyiban kedvezőbb helyzetben vala, hogy
püspöke azon időben volt. — E végből az 1735-diki et-
tei gyűlésre képviselőket küldött *Dedki István* veszprémi
esperes és *Hosszúfalusi Márton* polgárdi-i lelkész s mező-
földi tanácsbíró személyében, hogy a módozatokat megál-
lapítanák. Az egyesülés kérdése azonban csak a peremar-
toni 1736-diki ker. gyűlésen lőn végleg megoldva akként,
hogy a dunántúli kerület elfogadja püspökül a somorjai
kerület püspökét *Major Kocsi Istvánt*, ez viszont fogadja
el főgondnokul *Kenessey Istvánt*, a dunántúli ker. eddigi
főgondnokát s legyen az egyesült kerület neve: „*Dundn-
túli superintendentia*“ ¹⁾. 1736-ban hát a két kerület a
fenebbi név alatt egyéolvadván: ettől kezdve története
is egyéforrnak.

Az egyesülésig a *somorjai kerületnek* következő püs-
pökei voltak:

1. *Huszár Gdl* óvári predikátor 1568-ig, a midőn
Pápára vitetett lelkészül s a dunántúli vagy veszprémi
kerület püspökéül. Ő volt ama résznek legelső püspöke,
miből világos, hogy a samarjai kerület régibb amannál.
Irodalmilag is nevezetes férfiú. Művei: 1) „Az úr Jézus
Krisztusnak szent vacsorájáról, kinszenvedéséről és dicső-
séges feltámadásáról való predikációk.“ Óvár, 1558. 2)
„Katechismus.“ 1564. 3) A heidelbergi kátét ő nyomatta

¹⁾ U. o.

ki e hazában, legelőször magyar nyelven, Pápán 1577. „Rosz, u. n. „*zalatármegyei magyar-ságaért*“ nem tetszvéen, újra fordítá Szárosy Ferenc.“ — 4) A hercegszölősi zsinat végzései latin s magyar nyelven. 5) Ének iróul is nevezetes, ő szerzé a maig is használatban levő 71 és 72-dik *dicséretet* ¹⁾).

2. *Bornemissza Péter*, eleintén a Balassák udvari papja, később szeredi predikátor s püspök 1576-ig. Szellemi hagyatéka: 1) Ev. és postillákból való predikációk. Semple 1570. 2) Postillák 5 vaskos kötet. Sencen 1577.

3. *Tolnay István*, samarjai pred. 1580.

4. *Sibolsi Demeter*, samarjai pred. 1594.

5. *Dobronoky Miklós*, *komáromi* pred. Ennek idejében zsinat 1608—9-ben Barson, többek közt Veresmarty ügyében ²⁾).

6. *Szenis Cene Péter*, érsekújvári pred. 1620. A hely. confessio magyar fordítója (Samarja 1612).

7. *Samarjai János* nagyszombati, majd halászi pred. 1638. A komjáti zsinat elnöke, (jegyzője Győri Bálint endrédi pred. s barsi esperes). — A két prot. felekezet egyesítésén buzgón fáradozó férfiú. Művei: *Magyar Harmonia*, az az: augustána és hely. confessio articulussainak egyező értelme. Pápa 1628. 2) *A hely. valláson való eklézsiáknak egyházi ceremonidjokról és rendtartásokról való könyvecske*, az együgyűeknek tanításukra közakarattól iratott Samarjai János által. Lőcse 1636. „Ezen könyvben — mondja Bod — XXVII. részekben tractál a templom felszentelésének módjáról, éneklésről, sákramentomok ki-

---

¹⁾ Lásd bővebben: Tóth Fer. „Dunántúli püspökök élete, Egyháztörténelme; — Bod Pét. „Magyar Athenosa“ és „Smirnai sz. Policerpassa,“ Ferency: „Magyar írók,“ Révész Im. „Magyar ref. énekes könyvről.“

²⁾ Lásd Újbars történetét.

szolgáltatásáról, a gyermekszülőasszonynak templomban bémutatásáról, excommunicatióról és ismét bevételről, betegek látogatásáról, ördög kísértetében levőkről stb.

8. *Talnai Bawris István* samarjai pred. 1640.

9. *Szenci Lukács* samarjai 1650.

10. *Szoki János* samarjai pr. 1660.

11. *Nyikos János* érsekújvári pred. 1685.

1685-től, Nyikos halálától 1713-ig, háborgatva lévén a protestánsok szerfelett, nem volt a samarjai kerületnek püspöke. A fenebbi évben azonban Kocson gyűlést tartván: megválaszták azon

12-dik püspököt *Kossu Magyar Páter* ekli predikátort s kormányzott 1713 – 20.

13. *Major Kocsi István* szőnyi pred. 1720—44. Ennek idejében történt (1736) a peremartoni gyűlésen a két kerület egyesülése. S ez új korszakban 2-dik, illetőleg

14-dik püspök *Torkos Jakab* pápai, majd a prot. innen elűzése után ádászteveli pred. 1745 – 1785-ig. „*Ezt nem az Isten, de az István tette püspökké.* — Így szólt a mellőzött Deáki, veszprémi esperes, célozván ezzel a főgondnok Kenessey István politikájára, mely őt kijátszotta.

15. *Halász József*. Tizenkét évig volt n. körösi professor, hol a lelkészszel való izetlenség miatt meg nem maradhatván, Harsányba (Baranyába) ment papul. Itt csakhamar alesperessé választatott s innen Pápara kapván, a lelkészi állomásra meghívást (1784) Torkos Jakab első pap a superint. mellé, itt is hamar emelkedett, főjegyző s Torkos halála után püspökké választatott. A helytartótanács azon kérdésére: „Van-e szükség Magyarországon egy oly főconsistorium felállítására, mint a milyen Erdélyben van?” a főgondnok, b. Ráday Gedeonnal együtt határozott nemmel felelt. (1787). II. Józsefnek, az iskolákra vonatkozó „normája” ellen egész erélylyel küzde.

Részt vett a budai (1791) zsinaton a Sinai-féle perben 1787-ben *kocsi* lelkész lön „kénytelenségből-e vagy maga szántából? nem tudni.“ — Elhunyt 1793-ban. „Szép parochiális épületet, káplányházat, iskolarector és preceptorok házait, s nagyobb és kisebb tanulók classisait felépítván s a kocsi oskolát tractualis oskolának megtévén ¹⁾“.

16. *Kármán József* losonci predikátor, a budai zsinat e. főjegyzője, a maga idejében közhasználatú „*Ekklézsiái agenda*“ írója. Csak 10 hónapig viselte a superint. hivatalt, 1795-ben elhunyván. Egyébb művei: 2. „Ünnepekre és köznapokra s minden alkalmatosságokra írott könyörgések.“ 3. Sturm s Tiede reggeli s estvéli elméldései. 4. Osztervald katechismusának magyar fordítása. 5. Kéziratban: Halotti predikációk.

17. *Főt. Torkos Jakab pápai* pred. 1795—1810.

18. *Főt. Pápai József dadi* pred. 1810—27.

19. *Tóth Ferencz pápai* pred. 1827—44. A magyar ref. egyház legtermékenyebb írója. Még mint theol. professor szerzett magának kiváló nagy érdemeket, Márton István kartársával, a pápai főtanoda megalapításával s irodalmi működésével. Megjelent munkáinak száma felül van 30-on, melyek közül a theol. szakba vágókat az idő ugyan túl szárnyalta, de egyháztörténelme s monografiái eddig (1878) egyedül állanak ²⁾).

20. *Nagy Mihály* 1845—1875. Kezdetben pápai tanár, majd kocsi s végül komáromi lelkész, hol ez év első felében hunyt el, nagy kort érve. Nehány apróbb művein („*Bizodalom szava*“ beköszöntő komáromi pappá választásakor 1845. „*A hivatalát betöltött ker. főpap*“ gyászbeszéd Tót Ferencz püspök felett, a Széki Béláéval

¹⁾ Tót Ferenc Dunántúli püspökök életét, bővebben.

²⁾ Lásd bővebben az „E. és Isk. lap“ 1877-diki s Protest. theol. könyvtár ugyanazon év folyamában.

együtt kiadva, e címen: „*Emlékoszlop*“ s a Liszkay József által kiadott *Helv. hitvalláshoz* írt „*Előszón*“) kívül egyéb műve ugyan nincs: de a gyakorlati életben, az egyh. kormányzat terén gazdag munkássága szerzett neki maradandó emléket. Főpásztorsága igen emlékezetes korszakra esvén, helyét a zivatarok közt megállotta. 1875. lemondott hivataláról, kérve címe s javadalma megtartását, mit a kerület örömmel ada meg. Fél százados egyh. hivataloskodását 1865-ben nagy ünnepélyességgel ülte meg kerületünk, mely alkalomból „kir. tanácsosi“ címet nyerve ¹⁾).

21. *Pap Gábor* született Vilonyán (Veszprémmegye) 1827. szept. 10-dikén. Atyja az egyh. irodalom terén eléggé ismert V. Pap István, édes anyja Oláh Klára. Elemi iskoláit végezvén, a gymn. tantárgyakra nézve édes atyja oktató. 1842-ben őszén vivé fel őt Pápára poetának s itt. 1847-ben a *jogot* végzé s mint jogvégzett ifju ösmereteit öregbítendő Bécsbe ment Huszár József m. k. tanácsos Lajos fia mellé nevelőül. Bécsben tartzkodása alatt az „*Életképek*“ s több lapban szabad szellemben írt művei láttak napvilágot, miért is a forradalom kitörésével onnan álruhában menekülnie kellett. 1848. a haza földén, a honvédek sorai közt találjuk. Leginkább Kmetti és Guyon vezénylő tábornokok alatt, a legnehezebb csatákban — (ezek közt Branyiszko) vett részt mint főhadnagy. Részt vett a temesvári véres csatában is s ennek eleste után Lugosig mehetett csak a menekülő sereggel; mert forrólláz vett rajta erőt, s miután Arad városában fogságban töltött némi kis időt, betegeskedése folytán haza bocsáttaték 1849. szept. végén.

Sulyos beteg léteire sem volt nyugta otthon; mert

¹⁾ Bővebben „*Örömmünepének emlékében*“ s neirologját az „*C. E. Isk. Lap.*“ 1878-iki 13-ik számában.

Veszprémmegye akkori főnöke (Pap Nep.-János) minden áron el akará hurcoltatni s csupán a zsandárhadnagy becsületessége mentette meg.

1850-ben atyja vezetése alatt, otthon bevégezte a *theologiai tanokat* s még ez évben Pápán a magán vizsgát is letette. 1851-ben az e. m. első fokú vizsgálatot kiállotta, mint b.-udvari h. lelkész. 1852-ben arácsi rendes lelkész lön s ugyanazon év sept. 1-ső püspöki felavatásban részesült. 1852—75-ig Arács, B.-Udvari, Litér, V.-Berény és Vilonya (a veszprémi e. megyében) voltak lelkészi működésének helyei. Ez időszakra esik házassága is *Cike Karolindval* (1853).

Még Bécsben tartozkodása alatt folyamodott a kertületen a pápai jogtani, vagy más megürülendő tanszék elnyerhetéseért. Ezt azonban *Kerkapoly* nyerte el. A tanári pálya soká vonzotta őt s b.-udvari lelkész, későbbben *Kecskemétre választott el* bölcsészettanárul, tanszékét azonban soha nem foglalhatta el, nem erősítván meg őt a kormány. Maradt tehát a lelkészi pályán. Veresberényben, a magyar tenger e bájló pontján, gazdag tápot nyert, költői lelkülete s az ifju pap lant után nyult s szép dalokat zenge csendes magányában. A szépirodalmi lapokban fel-feltűnt neve; azonkívül a régi „Magyar sajtónak,” Pesti Napló, Falusi gazda stb. balatonmelléki rendes levelezője s munkatársa vala. Szakmájában sem maradt tétlen: a Fördös szerkesztette Papi dolgozatokban is találkozunk nevével. A politikai életben is tevékeny részt vőn. A megyei gyűléseket szorgalmasan látogatta s a baloldali ellenzék vezérszónoka volt. Sok oldalú működése s erejének szétforgácsolása következtében önálló művet nem irt az 1870-ben kiadott egy kötetnyi költeményein kívül.

Egyházmegyéje ösmervén szép tollát, főjegyzőül, (1865), majd esperesül választá (1868). Így jutott a

szélesebb körű egyh. kerületi zöld asztalhoz, hol szintoly hamar emelkedett aljegyzőül, majd Nagy Mihály nyugalmomba léptével — a bokros érdemű Liszkayval szemben — püspökül választván őt (1875) kerületünk. — Székfoglaló programbeszéde eloszlata azon aggodalmakat, melyet némelyekben fiatal kora keltett, attól tartván, hogy a modern áramlat elsodorja az ifju főpásztort. A convent s iskolatügyben tett nyilatkozatai azonban minden aggályokat eloszlátának.

A polgári téren sem maradt el irányában a kitüntetés, az enyingi járás országos képviselőül választván őt, mely minőségben szintén a mérsékelt párthoz csatlakozék.

Varju István szőnyi lelkész s e. kerületi pénztárnok elhunytával Szőnyre választatott el s így Szőnynek meg van nemcsak azon büszkesége, hogy a kerület legjövedelmezőbb papi állomása, hanem az is, hogy lelkésze — miként másfél századdal — most is püspök. Nagy M. halálával Komárom választá el.

A somorjai (vagy mátyusföldi, komáromi, felsődunamelléki) superintendia — mint említők — 5 esperes-ségből állt, u. m.

1. *Somorjai*. 2. *Komjáti* (ürményi vagy nyéki). 3. *Komdromi*. 4. *Drégelpalánki* (vagy nógrádi). 5. *Léveai* (v. barsi).

Nem lesz talán felesleges közleni itt Lampe-Ember „Historiája” nyomán ezen öt esperesség egyházainak névsorát, már csak azért is, mert az ezen kerületre vonatkozó adatokat Perlaki Márton barsi esperes említett „Ordo-ja” s egyéb közleményei nyomán vette fel Ember Pál egyháztörténelmébe.

I. Somorjai esperesség. (Pozsony és Mosony
megyékben).

1. Halászi (oppidum).	15. Szap
2. Tyrnava (N.-Szombat).	16. Jóka
3. Szencz (opp.)	17. Csiliztó
4. Samaria	18. Kiliti
5. Moson	19. Fekete erdő
6. Óvár — (urbs)	20. Kanok vagy Kálnok
7. Csütörtök	21. Nyárad
8. Teel (?)	22. Radvány
9. Egyházfalva	23. Sz.-Mihályfalva
10. Nagy-Magyar	24. Szerdahely
11. Ivány	25. Alistál
12. Saap	26. Mecser
13. Réte	27. Semlye
14. Tarcsa	

Ezen kívül állítja, hogy a Szigetközben 19 reform.
község van, de neveiket nem említi.

II. Komáromi esperesség.

1. Rév-Komárom	15. Ács
2. Tata	16. Bana
3. Nagy-Megyer	17. Császáz
4. Füs (?)	18. Igmánd
5. Csicsó	19. Szend
6. Tany	20. Dad
7. N.-Keszi	21. Kocs
8. Aranyos	22. Környe
9. Ekel	23. Bánhida
10. Megyerics	24. Bajna
11. T.-Szakállas	25. Csonok
12. Ekecs	26. Süttő
13. R.-Szakállas	27. Neszmély
14. Gönyű	28. Szomód

29. Baj	38. Martos
30. Naszály	39. Bagota
31. Mocsá	40. Sz.-Péter
32. Szőny	41. Madar
33. Izsa	42. Búcs
34. Radvány	43. Bátorkeszi
35. Mocs	44. Kisujfalu
36. Marcelháza	45. Almás
37. Hetény	46. Lábatlan

III. Komjáti esperesség. (Nyitra, Komárom,
Esztergom s Bars megyékben).

1. Ürmény	17. Szemere
2. Udvard	19. Csehi
3. Érsekújvár	18. Lót
4. Sélye	20. Ohaj
5. Deáki	21. Füs
6. Farkasd	22. Baracska
7. Kamocsa	23. Tőhőly
8. Sók	24. Öszdög
9. Csahaj	25. Nagy-Mánya
10. Bajcs	26. Sz.-Mihályur
11. Perbete	27. Komjáti
12. Csúz	28. Beleg
13. Szőgyén	29. Kolon
14. Mező-Ölved	30. Szered
15. Farnad	31. Szakolca.
16. Jászfalu	

IV. Drégelpalánki esperesség.

1. Szokolya	6. Losoncz
2. Drpalánk	7. Maros
3. Balassa-Gyarmat	8. Nógrád
4. Szécsény	9. Jenő
5. Füle	10. N.-Oroszfalu

11. Perőcsény	17. Szob
12. Rétság	18. Helemba
13. Nőtécs	19. Kövesd
14. Verőce	20. Pásztafio
15. Petyen	21. Beel.
16. Marót	

V. A barsi vagy lévai esperesség 30 anyaegyházát külön fejezetben.

Összesen hát 155 anyaegyház, a filiákon kívül, melyeket Lampe-Ember nem jegyzé fel. A hajdani dunántúli kerület szintén 5 esperességében 191 a. e.; összesen hát az egyesülés előtt 346 anyaegyházból állt a két (jelenben egy) kerület.

3.

A lévai vagy barsi esperesség.

Kiknek tulajdonítandó az esperesség reformációja? hol alakultak legelsőben reform. gyülekezetek? Hány egyház volt a 16–18-ik században az esperességben?

Bars-Hont reformációját a Balassa, Dobó, Nyáry, Esterházy, Dersfy családoknak s részben Enyingi Török Bálintnak lehet köszönni. Mindegyik e főurak közül megyei fő hivatalokat viselvén s az evangéliumi egyháznak hive lévén, részint közvetve, részint közvetlenül hatalmasan munkálták annak terjedését.

Chee Gábor de Leva barsi főispán (1543) Balassa Menyhért, ki az elébbi özvegyét nőül vette s 1550-ben Bars, majd Hont főispánja s Nógrádban terjedelmes birtokok ura, Dobó István és Dobó Imre (1550–60), — valamint a többi családok Bars s Hontban: Ghimesi, Forgách, Diosy, Majthényi, Soos, Péli, Brogyányi, Simonyi,

Héderváry, Rudnyánszky, Pajor, Endrődy, Dócy, Kosztolányi, Nyári, Majláth, Esterházy, a ref. hivei valának.

Engingi Török Bálint, e hatalmas és gazdag főúr, kinek oly sokat köszönhet a reformáció, a mohácsi vész által megürült nyitrai püspöki jószágokat 1526-ban elfoglalván: az ehez tartozó községekbe reform. papokat hozatott.

Azon községekben alakultak hat legelsőben gyülekezeteink, melyek ezen főurak s nevezeteseb családok birtokához tartoztak, így Léva, Bars, Varsány, Fegyvernek, Peszek, Kissalló, Csank stb. Legkésőbb hatott be az ev. világa az érseki birtokokba (Szentgyörgy, Nagyd, Zsem-lér, Füzes-Gyarmat, Szántó, Farnad, Nagy és Kis Ölvéd, Kéty, és épen e papi jószágokon háborgattatott legtöbbet s küszöböltetett ki legelőször, jóval elébb mint egyebütt, a reform. vallás.

Ág. ev. testvéreink ugyan azt állítják — Ribiny és saját naplójuk nyomán —, hogy a *csepregi beszélgetésig* (1595) Bars-Hontban a lutheri reformáció volt bevéve ¹⁾ s csak azután tértek át a Zwingli s Kálvin felekezetéhez: annyi tény, hogy 1570—90-ik év közt *Csütörtöki István* n. sallai ref. esperes lelkész alatt mint már szervezkedett testület áll a somorjai kerülethez csatlakozva, „*Tractus Levensis*“ cím alatt.

A 16-ik századból esperességünk működésének — tudtunkkal — egyéb nyoma nincs. Csak a következő században lép ő is világ-elé a zsinatokban. 1609-ben töb-

¹⁾ „A barsi ág. ev. esp. tört. 1864.“ Kézirat. Irta Bodó Lipót esp. felügyelő. Többek közt így szól: „50-nél több anyagyházunk volt (az ág. ev.-nak Barsban, de melyek közül 1593. táján 23 áttért a reform. egyházhoz, úgy, hogy a verebélyi járásban csak Fakó Vezekény, a lévai járásban Léva, Koszmály Ujbars, Kis-Keszi, Endréd maradtak meg az ág. ev. hit mellett.“ — V. ö. „Bányai kerület névtára 1874.“

bek közt az áttérni akaró Veresmarty Mihály volt komjádi predikátor ügyében tart a somorjai kerület *zsinatot Barson*, Dobronoky Miklós püspök elnöklése alatt, Cene Péter szenci pred. s úrményi esperes, Csatári István mosonyi pred. s somorjai esperes, Suri Mihály komjádi, Taksonyi Péter szerdahelyi, Pasko János deáki, Rátkai György n.-szombati predikátorok s Puha Pál barsi lelkész s esperes jelenlétében ¹⁾). — 17 évvel később (1626) *Komjáton* (Nyitra m. tartja e kerület nevezetes zsinatját, melynek végzése a jó! ösmert *komjádi kánonok*. E zsinat részleteiről — fájdalom — csak annyit tudunk, hogy elnöke az akkori püspök *Somorjai János* jegyzője pedig Győri Bálint endrédi predikátor s barsi esperes volt ²⁾).

S ettől kezdve mindég tisztábban látható ez esperesség addig elfödött képe. Saját naplóink beszélnek róla. *Perlaki Márton* lévai lelkész esperes „*Ordo et numerusa*“ bizonyítja, hogy a XVII-dik század közepén esperességünk a következő 61 gyülekezetből állt:

I. Anyaegyházak:

1. Léva	8. Alsó-Pél
2. Bars	9. Nagy-Endréd
3. Kis Koszmály	10. Nagy-Salló
4. Mohi	11. Málas
5. Nived	12. Ágo
6. Sötétkut	13. Gar.-Vezekény
7. Lök	14. Zeliz

¹⁾ Ipolyi „Veresmarti M. 17. század író élete s munkái.

²⁾ A komjádi zsinatra vonatkozó egyéb részleteket a hajdani komjádi tractus (jelenleg komáromi) levéltárának okmányai s naplóiból lehetett volna kitudnunk. De azok e században Vég Mihály és Nagy Péter esperesek idejében Hetényben s a még megmaradt Csiliz Radványban tűz martalékává lőnek. (Vályi Lajos esp. ur levele.)

15. Szódó	23. Varsány
16. Nagysáró	24. Csank
17. Felső-Várad	25. Kis-Kér
18. Nagy-Kálna	26. Füzes-Gyarmat
19. Kis-Szecse	27. Fegyvernek
20. Nagyod	28. Ns.-Oroszi.
21. Szentgyörgy	29. Peszek.
22. Ladány	30. Gar.-Kissalló.

II. Leányegyházak:

1. Marósfalva)	16. Töre)
2. Kelecsény) Barsé	17. Al.-Várad) F.-Váradé
3. Kis-Kálna — N.-Kálnáé	18. N.-Szecse — K.-Szecseé
4. Alsó-Györöd)	19. Zsemlér — Nagyodé
5. Felső-Györöd) Löké	20. Óvár — Szentgyörgyé
6. Ény)	21. N.-Kereskény)
7. Besse) Sötétkuté	22. K.-Kereskény) Varsányé
8. Felső-Pél — Alsó-Pélé	23. Horhi)
9. Kis-Endréd)	24. Bori)
10. Dereclés)N.-Endrédé	25. Borfő) Csanké
11. Bajka)	26. Szántó — F.-Gyarmaté
12. Damásd — Gar.-Vezek.é	27. F.-Fegyv.-A.-Fegyv.-é
13. Mikola — Zelizé	28. Tergenyé — Peszeké
14. Kis-Sáró)	29. Kisölvéd)
15. Veszéle) N.-Sáróé	30. Zalaba) K.-Sarlóé ').

Ezen névsor azoban koronkint változik, anyából filia s filiából anya lesz, így p. o. 1662-ben Zalaba mint predikátorral bíró egyház említettik, Bori, Csank el pártolásá-

') Lampe-Ember egyh. történelmében ugyanaz a sorrend látható, mely a mi „Nr. 2^a”-ben, azon különbséggel, hogy Lampenál a filiák sehol sem említettnek. Ember Pál a somorjai sup.-ra sközelebből a barsi esperességre vonatkozó adatait Perlaki Mártonnak jegyzeteiből merítte, melyeket később Körmendi György barsi esperes adott át a nagy kortársának az akkor még losonci predikátor: Debreczeni Ember Pálnak. (Lásd Lampe pag. 654.)

val anyásíttatik, Szentgyörgy is filiává törpül egyidőre, míg az alatt Óvár tart predikátort stb. Végül azonban az 1733-iki zivatar gyülekezeteink legnagyobb részétől megfoszt s csak Honthan áll fenn. 8 egyházunk. A tür. parancs sem támaszthatott fel több, azelőtt virágzó gyülekezetünket; míg másrésről az 1784-diki szervezkedés 7. azelőtt a szomszéd komjáti esperességhez tartozó egyházzal szaporitá esperességünket.

4.

Esperesek.

Pro seniorok. Esperek választási módja, tiszteldija, címe, esperességünk correspondentiója az e. kerülettel, jogai, — ezeknek s a közpapoknak irodalmi munkássága.

A 61 egyházból álló s eléggé terjedelmes esperesség szükségessé tette a proseniorokat (alespereseket) is. Mindazáltal ilyeket csak mult század közepéig találunk, ekkor (1743) a peremartoni ker. gyűlésen elhatároztatván, hogy „a pro seniorságok megszűnjenek.“ Nem is volt már ez időben oly nagy szükség nálunk alesperesre: csak 8 egyházból állván már akkor a hajdan terjedelmes egyházmegye. De kerületünkben az alesperesség megszüntetését nem épen az egyházak szerfeletti megapadása, hanem egészen más körülmény eszközöl. Igen éles összeköztetést szült a fő- és alesperesek közötti viszony értelmezése épen ezen időtájt egyh. kerületünk igazgató testületében melyet különösen a nagyravágyó, de mellőzött *Deáky István* szita *leginkább* ¹⁾ épen akkor midőn a két (dunántúli és somorjai) kerület az egyesülés s ujszervezkedés nehézségeivel küzde. Hogy az ebből származható

---

¹⁾ L. Torkos Jakab püspök élete Tóth Fer. „Dunántúli p. é.

viszályoknak jövőben eleje vétessék, azért törlé el kerületünk a proseniorságot.

1855—7-iki időközben felmerült nálunk a kettős esperesség (Török József fő- s Nagy János alesperes) ismét csak azt bizonyítvány, hogy két kard egy hüvelyben meg nem fér. A főesperes ugyanis jogosítva érte magát az e. megyei hivatalok betöltése iránt körlevélileg intézkedni „a nélkül, hogy az e. megye ebbeli intézkedését bovárta volna,“ mely eljárását a főesperes urnak — u. m. a jkönyv — sem most, sem jövőre jogosnak e. m. el nem ösmeri“ ¹⁾. És ezóta csak egy esperes áll a kormány élén.

Az *esperesek választása* az előző századokban, mikor még a világi elem nem vett tényleges részt az egyházkormányzatban, egyedül csak a lelkészek által történt. Bejelentetvén ugyanis a püspöknek az esp. halála, a legközelebbi partiálison a püspök személyesen megjelent s „candidálta az egész papi szent társaságot.“ Így p. o. *Körmendi György* választása (1668) Száki János somorjai sup. volt jelen, Gyarmati Istvánén (1704) — mivel 1675—1712 ezen kerületnek superintendense nem volt a szomszéd dr. palánki esperes, *Kocsi A. Sámuelén* (1712) Magyar-Kossa Péter ekli pred. s szuperintendens, *Baka Istvánén* (1794 Kármán József püspök s a drégelpalánki esperes Balogh Mihály. A következő esperes (Ónody György) megválasztása azonban (1799) már az e. kerületre beadott szarazatok, de püspöki kijelölés folytán történik

Hogy mily nehezen engedte az egyházmegye régi szokáson nyugvó azon autonomikus jogát, mely szerint esperesét saját gyűlésén válaszsza s erősítse meg s e

---

¹⁾ „Nr. 15.“ 1855. lévai gy. jkönyve.

miatt mily kemény harcot vivott a kerülettel, tanúsítja „a *Ven. tractusnak főt. Torkos Jakab superint. urral folytatott correspondenciója* ¹⁾.”

¹⁾ E jellemző polemia egész terjedelmében itt következik:

Nr. 1 mo.

Főtisztelendő Püspök úr!

De doto Imae praesentis küldött uri levelét 22. praesentis alázatos tisztelettel vettem ^{a)}. Sajnálom valóban szívem szerint, hogy tractusunk közönséges neve alatt küldött levelünk, mely a közjóra s Főtisztelendő urnak tiszteletére vala intézve, botránkozást okozott Főtiszt. ur előtt. Nálunk mindenek nyilván s közönségesen folytatnak és ha mikor valakinek közönséges név alatt levelet írunk, az is a gyűlésben tétetik fel: következképen a publicum szavai magyarázója én nem lehetek, ha nótárius vagyok is, csak a végzéseknek írója, Ezt mégis írhatom, hogy seniort nem választottunk s legkisebb gondolatunkban sem volt. Hanem főbb objectumai voltak az akkori gyűlésnek:

1. Hogy ft. urnak annál nagyobb tiszteletet tulajdonítsunk, a megholt t. seniorunk iránt pedig érzékenyebb szeretettel s tisztelettel elegyített bánatunkat bizonyíthassuk, kívántuk közönséges név alatt aunk halálát tudatni ft. urral, azért is, hogy azt ne a *vagus rumor*-ból, mely csalóka lehet, hanem az igaz külsőből megtudni méltóztassék, hogy püspöki jussával annál biztosabban élhessen ft. ur.

2. Az esperesi szék választása, mely t. senior ur halálával üresen maradt, az adandó és küldendő voxok felbonthatassanak, és assessor választassék elébb, azért, hogy a seniorságra a megkívántató candidálandó jussa semmi részben csonka ne legyen.

3. A tractusunkbeli terhes nyavalyák miatt nem szolgálható papok feleségeiknek s gyermekeiknek segedelmeket tárgyzó a már írásba foglalt kész munkának megvizsgálása is cél volt.

---

a) Ez és az alábbi levelek Ónody György egyh. jegyző tollából folynak.

Hiába volt azonban a küzdelem, az e. kerület magának tartá fen a jogot, hogy az esperes választást el-

Az itt elszámláltak voltak gyűlésünk tárgyai, nem a senior választás. Csekély vélekedésem szerint, ha seniort választott volna tractusunk, ugy nem írta volna azt, hogy Fő tisztelendő úr leveleit nekem, mint notáriusnak, küldeni méltóztassék, Főt urnak jussát a tractus semmiben kissebbíteni nem akarja. Azt tudom. s a protocollumok is bizonyítják, hogy néhai *Baka István* ur proseniornak általunk vox szerint s választott ugyanitt tractusunk akkori notáriusa néhai *T. Kompa Mihály* ur által megküldetett, annak utánna pedig seniornak ugyancsak tractusunk által választatott s néhai főtsízt. püspök Kármán József ur által Bajkán part gyűlésünkön confirmáltatott. Tudva van egész tractusunk előtt az is, hogy néhai tsízt. senior ur *egynehány ízben voledicált s hivataláról lemondott, de tractusunk nem acceptálta soha*, miglen maga a halál annak véget nem vetett.

Annak a levélnek mely a dohány köztt néhai tsízt, senior *Baka István* neve alatt küldetett ft. urnak, én írója nem voltam. Nem is mertem volna lenni; mert a mely kérést voledictiojára tractusunk megsértődése nélkül, tsízt. Steller József ur is velem együtt, kik a főt. püspöki székre választott követei voltunk tractusunknak, csak annyit tudtunk a dolog felől, hogy dohányt viszünk a főt. urnak; de a dohányban elrejtett levél felől, annyival inkább a felől, hogy azon levélben, még pedig az egész tractus hire és megegyezése nélkül, publicumot illető dolog lett volna befoglalva. legkevesebbet sem tudtunk.

Nekem, mivel csak privative méltóztatott irni nem tudom, ha méltóztatik-e parancsolni, hogy levelét a tractusra adjam. Mert tractusunk e tárgyra nézve ft ur levelét ez ideig is alázatosan várja. Én főt. ur levelét Tekintetes Péli Nagy András urnál a némely tsízt. asseszor társaimmal közlöttem, kik azt mondták: *a szokott rend s módszerint esik köztünk a senior választás, ha főtsíztelendő ur kandidálni méltóztatik, tractusunk válassz, — ft. ur végre ugyanazt confirmálja, akár Főtsízteled személyes tractusunkba leendő megadázásakor.*

rendelje, a begyűlt szavazatokat felkérje s a választást megerősítse, mindössze is annyit engedve, hogy a föl-

---

akár csak levele által. E szerint mind főtiszt, ur jussa, mind tractusunk személyeinek magával az igazsággal egyező, de ez ideig fentartott szabadsága, kik a maguk individumait ismerni köteleztetnek, épségben megmaradnak. Nálunk a senior a notáriusok s papi renden levő assessorok, mind a két curato-
raink s *secularis statusból választott assessoraink* s notaro-
saink, nem egyebek, hanem csak tractusaink közönséges szolgálói s a tractus végzéseinek végrehajtói, a ki közülünk legelső akar lenni. annak a legelső tractusnak legnagyobb s legigazabb szolgálójának kell lennie. Itt az egész tractus az igazgató, egy individuumis azt közülünk magának nem tulajdoníthatja, azért, hogy az interestentia lábra ne kaphasson és ha a Krisztusnak mindnyájan tagjai lettünk — szent Pál szavai szerint — az egész tagok, kitől mint telhetik, használtatnak általunk, hogy kinek kinek jussa az igaz épségben megmaradhasson és a vallástalanság körünkbe be ne csuszthasson s végre vallásunk igaz principiuma el ne korcsosíttassanak az igazságra nézve is.

Ezen végekből gondolkodunk még a senior választás előtt az igaz s jó igazgatás törvényeit, a mennyire csekély gondolkodásunk kiterjedhet isten segedelmével elkészíteni, hogy az igazgató szék, mely két ellenkező ügyben a feleknek egyformán eleget nem tehet, a harag, becstelenség, megvetetés ártatlan interestentialék tárgya senki előtt ne lehessen, mint eddig seniorunk sokszor ártatlanul szenvedni kénytelenített nem lévén írott igazgató törvényeink. Melyek. ha elkészülhetnek, akkor az igazgatást köztünk nemcsak a legeggyűgyűbb, de az interestentiaét gyakorolt is, természetete mageröltetésével is kénytelen lesz jól vinni, s kiki ha a végzés nem tetszett nem az igazgató szék személyeinek, hanem a törvény kényszerítő erejéből önkényt folyó ítélet tételeinek kénytelen lesz tulajdonítani.

Ezekből kis tractusunkban szorult vallásunk fennforgó köz javára célzó fáradhatlan igyekezetünket méltóztatik ft. ur bölcsen által látni. Tractusunk ft. urnak választását nekem titu-

bontott szavazatok lepecsételve visszaküldessenek az e. megyére (1843) utóbb azonban (1848) a szavazatokat az e. kerületen megsemmisítendőknek határozá.

lálva, midőn alázatosan várná és én is az ez iránt való salu-
tációért esedezném, hogy a Tirolisiak számára gyűlt alamiz-
nát Bátorkeszi tiszt. senior ur kezébe általadni szabadságot
nyerhetnék. csaknem lehetetlennek látván, hogy mi azt Pá-
pára vagy Ácsra is küldhessük. Alázatos tisztelettel Graciájába
reszkette vagyok Főtiszt. Püspök uramnak.“ (Név s kelt
aláírás nélkül. de — miként említők — Ónody e. m. jegyző írta,
ki időközüleg helyettesül működött az esperesi székben, 179%).

Nr. 2.

Főtisztelendő Püspök úr!

A senior választás eránt a mult hónapnak 8-dik napján
irt s hozzá utasítani méltóztatott Főtisztteleled levelét illendő
alázatos tisztelettel mai napon leginkább e végre tartott kö-
zönséges gyűlésünkben felolvastuk.

Nagyra becsüljük ft püspök ur azon részrehajlást kerülő
nagy szívet, mely szerint nem ösmervén individumainkat az
igaz szabadságnak jussán az egész társaságunk egyházi testét,
a tudva levő halál által eldült esperesi székünk felállítása vé-
gett, candidálni méltóztatott. *Ellenben ft. ur által is megesmért
igaz választásbeli szabadságunk jussácal meg nem egyeztet-
hetjük ezt: hogy senior választásra adandó voxainkat, elébb
mintsem azokat magunk felbontanánk, ft. urnak pecsét alatt
által küldjük.*

Nem lehet az egész világon olyan igaz törvény, mely
ha egyszer valakinek jussának lenni meghatározza, a válasz-
tókat a voxok felbontásától helyesen elzárhatná, mely sokkal
kisebb az elsőnél, de azért mégis elválhatlanul összeköttetvők
egymással, anynyira, hogy valamikor a voxok nem a voxolók
vagy ezektől e végre választott tagjai által bontatnak fel, az
ilyeneknek jussok tagadhatlanul megsértve s választásuk a
maga igaz sarkából kivette maradnak. Mibelyt ft. püspök ur
a senior választást nem tartja a maga jussának, hanem csak
a konfirmációt. mindegy így ftledet részéről ha a tractus per
acclamationem választana is magának seniort (mely esetben

Noha — mint említők — a püspök az egész papi szenttársaságot candidálta: az általános bizalom rendsze-

már egy vox sem bontódhatnék fel) és ha az említett acclamatiójú választás módjába valamely injuria subversálna is, csak a tractuale individuumok sérelme forogna kérdésbe, nem a ft. úré; de ha azok is közönségesen megállapodnának az említett módon, maga a Zoilus is felszabadítaná őket ezen a regulán: volenti non fit injuria. Így tehát a voxok felbontásának jussa nem a confirmálólé, hanem a voxolóké marad el-lenálhatlan jussón.

Mi a ft. ur jussait sérteni nem akarjuk, de a magunkét is, mely magával az igazsággal egyez, mint eddig, ezután is megtartjuk. Hogy azt a differentiát, melyet erántunk főtiszteleted a voxok felkivánásában velünk tapasztaltatott, egészen lecsendesíthesse ft ur, ime egész társaságunk alázatosan instálja ft. urat 1-ső nov. tartandó m. gyűlésünkre, a mikor köztünk a voxok felfognak bontatni. Méltóztassék bennünket is ft. kedves személye első székünk foglalásával szerencséltetni. Vagy ha a fentírt terminus alkalmatlanságára volna ft. urnak, méltóztasson más alkalmasabb terminust proponálni és bennünket a felől jó eleve tudósítani, hogy a gyűlés helyét ft. ur nagyérdemű személyéhez alkalmaztathassuk. Nem kérünk szokatlan dolgot, mert néhai püspök Kármán József ur is, néhai tisz. Baka István urat nálunk confirmálta a nélkül, hogy a voxokat néhai püspökünkhöz felküldtük vagy eziránt a legkisebb praetensiot formált volna.

Tekintsünk az elmúlt régi időkre vissza, mi okozta az ekklák szomorú szakadásait? Feltaláljuk azt az igazgatók szerfelett eltulajdonított hatalmukban. A vallástalanság félelme, az ev. szent tudomány becsmérelése, mikor borította el a hiv keresztyéneket inkább, mint most, ha e mostani ostromló környülállásokkor egy-két individuumnak az ev. rendeletek ellenadunk minden ekklai igazgatásra teljes hatalmat. — — Maradjunk meg a Krs parancsolatja mellett az ekklai jussokra nézve is; mert valamennyiszer átalhágjuk azt, mindannyiszor felkeltjük az istenbüntetése elközelítését.

Megsértve látjuk továbbá ft, ur levelében jussunkat ab-

rint egyben — a jegyzőben — öszpontosult, mely szokással csak egy esetben látunk kivételt. (Németh Jeremét).

ban is, hogy a voxok numerusát meghatározni méltóztatott. A mi tractusunk némely secularis urakat meghittaságból (kik sokféle religionale objectumokban, egynehány vármegyékben deputatusi characterek foglalatosságaikkor vallásunknak hasznos szolgálatot tettek) vox bírással megajándékozott. Mi azt tartjuk, hogy a mit kinek magunk adunk, azt attól csak magunk vehetjük el. Hogy mi pofozzuk egyik végzésünket a másikkal, azt nem cselekedhetjük. Méltóztatassék részrehajlás nélkül megfontolni, hol lesz ott szabad választás, ha ft. ur a voxok számát magarestringálja. Nem választunk mi most püspököt, se gen. nótáriust; hanem seniort ki a mi bajunk hordozója s a superintendentián szószólónk lesz; következőkép a mi miénk, azt csak magunk választhatjuk. Ebből a jussból önként foly már, hogy ezen szószólónkat, csak magunk esküthetjük meg; mert így lehet meghitt szolgánk, másképen soha sem.

(A következő pontban nagy sérelmül említi fel „a közelébb mult püspöki gyűlésnek azon végzését, mely szerint hírünk s akaratunk ellen senioraink azon jussát, mely által eddig exmissiókat tehettek, mások abususáért semmivé tette“

Majd „a consecratioért járó fizetésnek örökös eltörlését“ hangsúlyozza igen hatalmas argumentumokkal. „Ingyen vettetek, ingyen adjátok“ — — „Ha pedig ezen consecratiobeli atola részt foglalt volna a püspökök jövedelmében, fizessék az egyházak „ha csak 10 krajcárt adnak is évenként, mégis a rendes fizetést ez szépen nevelné.

Esedezünk végre, ha valami újítást akar a superintendia tenni, behozni, azt mindenkor előre nekünk is a több tractusok között méltóztatassanak tudtunkra adni, hogy küldötteinket mi is az ily újítások végett elkészíthessük; — másképen a tudtunk nélkül s a akaratunk ellen feltalált újítások bennünket az igazság reguláján nem fognak kötelezni s eddigi jogainkból kifeszíteni.

Kedves ft. urunk! visszatérünk még a feljebb előhozott de tökéletesen el nem végzett sérelmünknek folytatására: méltóztatassék jó lélekkel megfontolni, niben fog már a trac-

**Egész az újabb időkhig, élettartamra, hollig válasz-
taltak az eszereink.**

tusok java, jussa, commoduma a superint. közt commen-
tráltatni? Az a szomorú következés fogja-e rongálni a tractu-
sokat, hogy azokat a superintendientia, ezeknek hírók nélkül.
igaz jussokból apródonkint kivetkőztesse s a legsérthetlenebb
juss csak ebben határozódjon-e meg, hogy a superintendentiát
a tractusok pénzzel segítsék és ezentul a dologhoz szállásuk
se legyen? megegyeznek-e ezek az apostoli szelidséggel ösz-
szeköttetett ev. egyh. igazgatás módjával, holott az evangye-
liumi kulcsok közösek.

Ha ft. ur maga is több individuumokkal a traktusok vá-
lasztásából ülnek a magok székeikben s egyedül azok által
tartatnak fel, a szeretet, az igazság természetével ellenkezne,
ha hogy ezek a választók semmiknek tartatnának a suptia
által. Ha el nem érhetnénk is kívánt végünket, elégnék tart-
juk magunkra vézve, hogy a fentirt sérelmeknek orvoslására
nézve, jó lelkiismerettel ott, a hol kellett, az első próbát meg-
tettük.

Végezetre püspöki hivatalára s kötelességére kényszerít-
jük alázatosan főt. urat, mivel ezen levelünkben vagynak
olyan dolgok felfedezve, melyeknek orvoslását vallásunk igaz
principiumai kívánják: méltóztassék a sup. gyűlésen felvételni
s elolvastatni levelünket; s addig is, mindezen most említett
esedezésünk, mind maga kedves személye előjövetele végett tu-
dosítást szokott bizodalommal kikérjük s mindnyájan aláza-
tos tisztelettel vagyunk.

Nro. 3.

Főtisztelendő Püspök ur!

Minapi de dato 19. septembr. irt levelünkre ftiszteleted
választát mai napon, a senior választásra tartozó voxok felbon-
tása végett tartott k.-gyűlésünk alkalmával alázatos tisztelettel
felolvastuk. Melyek szerint a voxok többsége esett tiszt. Ónody
György urra, eddig tract. notariusra, kit is ft. ur confirmációja
végett gráciájába alázatosan ajánlunk, mely végre tiszt. Bán-
horvát János barsi pred. urat utitársul melléje rendelve, ft.
urnak személyes tiszteletére elküldöttük és általa a voxokat

Hogy az esperesek *tiszteletdíjat* kaptak, annak csak a 18-dik század elejétől van nyoma; a 1702-diki par-

közgyűlésünkben bepecsételve, bővebb megvizsgálás végett ft. urnak benyújtjuk és szívesen sajnáljuk, hogy ft. püspök ur változó egészsége miatt gyűlésünkben szívesen óhajtott becses személye előlülése alatt nem szerenesésíthettünk.

Megesmérjük ft. urnak azon jegyzését, mely szerint ha a voxok a senior választásban egyenlők volnának, ezen esetben lehetne a voxok eligazítása végett ft. urnak azokat felküldeni. Ezen ellenesésre

1-ső alázatos feleletünk ez: hogy mihelyt ily esetben a tractus ft ur eligazítása végett tenne recursust ft. ur előtt, azonnal a tractus jussa ezen választásba és a maga épségében maradna.

2-dik feleletünk a többek között ez: hogy mivel individumainkat ft. ur saját nyilatkozata szerint nem ismeri; mintsem főtiszteleted ily homályba kísérténénk, inkább az apostoli szokás szerint sorshuzással igazitanánk el a seniorválasztást.

A mi a *consecratio*ért való fizetés eltörlésére adott observációját illeti, különösen azon megegyezését ft. urnak, hogy ezen buzgóság öt esztendő alatt miért, hogy épen most ütötte ki magát? erre nézve noha felette sokat mondhatnánk, de most csak ezeket jegyezzük fel ft. ur előtt:

1. Az igazság, ha ezeresztendő után mutatja is ki magát, a maga természetét soha el nem vesztheti.

2. A synodalis actáknak rathabitióját naponkint mind ez ideig vártuk. s érjük e ennek complementumát isten tudja. Tegyük meg hát addig, amit vallásunk sarkalatos tudománya a javításra nézve tőlünk megkíván, melyre orgunk törvénye is szabadságot ad nekünk.

3. Vigasztalására szolgálhatna inkább ft. urnak, ha hogy ez a szokás püspöki igazgatása alatt eltörlötnék, s a consecratio az ev. törvények szerint a maga hajdani talpkövére állíthatnák.

A mi illeti más tractusok szokásait a seniorválasztásra nézve az a mi eddig megtartott jnssunknak semmi részben nem prequidicálhat, annyival is inkább, hogy mi magunknak

tialis jkönyvének végszávaiban „*de sanctis collectis*“ lévén szó: „abbul — u. m. — tiszteletes senior uramnak ad officum seniorat adtunk honorariumot ft. rhen. 4. Nótárius uramnak pro fatigio fl. 1. den 28.“ — Állandó, meghatározott díjat csak az 1791-diki szecsei gyűlés rendel s ezt az egyh. látogatási fáradoalmakért kap „a visitatio honoráriumát s predikátorok vegyék fel s vigyék be a gyűlésre, nem pedig a seniorok, mert az orca pirulás nekik. A mater ekka 1 frtot, a filialis 30 krt *adjoin.* ¹⁾“ „*Annum fixum salariumot*“ a kerület 1796-ban rendel 10 forintot. Ha pedig valamely ügyben hivatalosan ki kell mennie „vecturán és victualén kívül diurnuma 1 fl a tár-

nagyobb juszt nem pretendalunk, mint a mibe 26. azt 1791. talált beununket, s törvényeink megtartásán ft. ur meg is esküdött.

Nem érdemeljük ft. urnak azon sértő terminusát, mintha mi epébe mártott mérges tollal irtunk volna. Nyájas tónuson aki olvassa levelünket, feltalálja bizonyosan, hogy azok a szók. melyek némely nagy igazságoknak okul szolgálnak, nem mérgesek, hanem kimerítői az igaz állításnak. — Méltóztatik irni, hogy szabadazólási jogunk most is meg van. Most az egyszer tettünk propositiót és kérelmet sérelmünk iránt. Micsoda feleletet kaptunk erre, felmutathatjuk az egekig, hogy az isten lássa meg és latolja meg azt a mi igaz vallásunk javára buzgó igyekezetünket, melyet főt. ur színesnek nevezni méltóztatott.

Tartsa meg a teljes hatalmú uralkodó mennyei felség ft. püspök urat a maga dicsőségére épségben, — püspöki hivatala alá bizott népének vigasztalására, szívből óhajtjuk s alázatos tisztelettel maradunk

Főtisztelendő Püspök urnak

alázatos szolgálai:

a barsi egyházi kerület.

Költ a nm. Vámos-Ladányon tartott közgyűlésünkben, 6-ta novembris 1799. (Nr. 81–95. lapokon.)

¹⁾ „Nr. 8.“ pag. 137.

sae *felényi* ¹⁾)." Ezen 10 frtot e. megyénk 12-re, utóbb (1836) 60 forintra emelte váltóban. Azonban a tengődő s folyvást apadó pénztár nem bírván csak az e. m. gyűlések tartásának költségelt sem, forrásul — többek közt — az is határozatott (1843), hogy az esperesi díj ismét 12 forint legyen. Gyarapodván idővel a pénztár, részint a Gyurcsányi s Szabó-féle alapítvány s ez utóbbi vendégszerete, részint pedig az egyházakra vetett nagyobb költségvetés által: az esperesi tiszteletdíj is fölemeltetett 50 forintra.

1875. óta az esperes díja 100, jegyzőé 40, aljegyzőé 10 fr.

Visitációi honorárium: minden egyháztól 2 frt és előfogot ²⁾. *Címét* illetőleg csak a fentebbi (1702-diki) adatból is világos, hogy semmi megkülönböztetett címet az esperes irányában nem használtak. „Primus inter pares,” — kik előtt társai nem külsőleg hajolnak meg. — „Rev. Domine senior” — „*tiszteletes* senior uram”-nak írják naplóink mindenütt. „*Nagytiszteletűnek*,” legelőször Deáky Gedeon jegyző titulálja 1825-ben. S ezóta áll is e cím, de csak az esperes irányában. A címkørság nem lévén itt elharapózva, az ülnökök, miként a közpapok, hivatalosan s a közéletben egyszerűen „*tiszteletendő*”-nek ismertetnek ³⁾.

---

¹⁾ 1796-diki ker. gyűlés jkönyve.

²⁾ Az exmissionalis díjra nézve az 1805. e. m. jkönyvben ily intézkedés van: Mivel az eddigi prot. jegyzésekben ama régi rendtartásnak, mely szerint az új predikátorok exmissiójáért a senlornak 2 fr, a notaríusnak 1 fr 30 krajcár, az assesorok s censoroknak 1—1 forint szokott fizetődni, nyoma nincs, ezennel inprotocolizáltatik.

³⁾ Nyelvtanilag a „tiszteletes” szabatosabb mint a „tiszteletendő,” mely utóbbi a jövő részesülő lévén, inkább használható volna papnövendékek, lelkészjelöltek és káplánok irányá-

184⁸/₉-ben a „tiszeletes“ s minden egyéb címek az egyh. téren is megszűnnek „*tisztelt* esperesünk,“ „*tisztelt* ülnök ur“ stb. a hódolat nyilatkozatban „*Tisztelt Cultus minister ur!*“

E. kerületi határozat folytán (1843) az esperes címét holtig megtartja. — *Rangfokozatukra* nézve, a sup. gyűlésen nem hivatali működésük, hanem életkoruk szerint foglalnak helyet. (1790.)

Az esperesek *joga és kötelmeiről* szólani felesleges volna, miután a canonok s szabályrendeletek arról eléggé világosan beszélnek. Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy felállítván (1774) a segédgondnoki intézmény: a coadjutoroknak külön szavazatjogot adott a kerület, míg az esperesek ezzel nem bírtak. Kármán püspökül választásakor azonban (1794.) figyelmeztetvén az anomáliára Szalay Péter peremartoni esperes: az esperesi karnak is megadatott a külön szavazatjog.

5.

Espereseink névsora.

1. *Csütörtöki István* n. sallai predikátor 1570—90.
2. *Puha Pál* barsi pr. 1790—1614. Ennek idejében volt a barsi zsinat (1608) Veresmartly ügyében.
3. *Győri Bálint* n. endrédi pr. 1614—30. A komjáti zsinat jegyzője.
4. *Muraközi József* barsi pred. 1630—45.
5. *Perlaki Márton* lévai pred. 1645—68. Legrégibb naplóink, a „ordó et numerus“ írója; ennek jegyzetei vannak a Lampe-Ember-féle históriában felhasználva esperességünk s kerületünkre vonatkozólag.

---

ban. (Becsület, becsületes becsülendő . . . . . tisztelet, tiszteletes, tisztelendő.)

6. *Körmendy György* barsi, sallai, füz-gyarmati s végre horii pred. 1668—1704. Körmendről származott s azon idő szokásához képest szülőföldéről vette nevét is. Mint barsi pap idéztetett fel Pozsonyba s vitetett Ceglédi Péter lévai s Szódói András n.-sároi pr. társaival együtt Nápolyba, honnan bajtársával együtt Zürichbe jutott. Visszajövéen Barsba települt meg s ott is hunyt el, bár egyéb jó helyekre — többek közt Barsba is — hitták. — Debreczeni Ember Pál kartársa ¹⁾. Ez adta át Perlaki M. jegyzeteit a történetirő, nagy férfinak s így ennek kö-

¹⁾ Helyén van itt tán D. Ember Pálról s a neve alatt kevéssé ismert Lampe Historiájáról szólni röviden. Ember Pál, ki szülőföldről után nevezte magát Debreczeninek, eleinte (1695—1701-ig) losonezi, majd sz.-németi s innen a jezsuiták által kiűzve: 1070—29-ig Debreceni predikátor. Művei: Iunepi ajándékul az Isten sátorába felvitt sz. Siklus. Hétszakaszokra rendelt ünnepi tanítások. Kolozsvár 1700. „Ez jó renddel iratott tudós munka“ — mondja Bod. Magy. Athenásában. Ennek megjelenését a barsi papság is segítte, miként az 1699-diki veszelei gyűlés jkönyve tanúsítja: „Ex sanctis collectis contullimus (Carmo ac doctiss. Dmno Paulo Ember Debrecini in quendam librum consionatorem (Sz. Siklus vocatum) expris mendum Rhen. febr. 40.“ — 2. „Gariúm és Ebal“ Kolosvár 1702. „E könyvben 20-ik részben szép renddel előadatik az elválasztásról való mélységes tudomány“ így ír róla Bod. (M. Ath.) 3. *Historiae Ekklesiae reformatae in Hungaria et Transilvania.* „Ez sok bajjal és utánajárással egybeszedegedett könyv, melyben tett fáradságát nem lehet soha eléggé meghálálni.) Ezen e. történelemben, mely után majdnem 100 év múlva írta csak Tóth Fer. „A magyar és erdélyi prot. ekklák historiáját,“ még losoncsi papkorában gyűjtögeté az adatokat s nem látván a viszonyokat kedvezőknek az itthoni kiadásra. Utroechtbe küldé Lampe Adolf egyh. történelmi tanárhoz, ki azt ki is adá 1728. egyetlen árva sorban emlékeztvén meg Ember Pálról s így — bár méltatlanul — e becses egyh. történelmet Lampe neve alatt ösmerjük. Tóth Fer. említi a tragicus sorsu Sinai egy. történelmét is, mely kéziratban „sok egyéb Magyarországot illető irások s ritkaságokkal egyben gr. Teleki Sámuel m.-vásárhelyi könyvtárában vagyon.“

szönhetjük, ha a samarjai sup.-ról s egyházmegyéjéről valamit tudunk.

7. *Gyarmaty István* mezőkissallói pred. 1704—12. Mezőkissalló, ezen n.-salló közvetlen szomszédságában levő fiok, volt akkor az anya, mert Nagy-sallót a plebános ez időtájt elvette (1711) s az esperes-lelkész a fiokban huzta meg magát.

8. *Kocsi A. (v. P.) Sámuel* m.-kissallai, majd fegyverneki pr. 1712—42. Viszontagságos életű sokat hányattott férfit, esvén az ő esperessége igen szomorú időkre, amidőn eleintén csak plebanusok s földesurak, utóbb maga a kormány felette nagy mérvben szaporitá a „*ministri exulantes*“ számát, annyira, hogy a 61 egyházból az ő idejében csak 7 maradt. Ő maga is menekülni volt kénytelen kissallai (mező) csendes fészkeből (1733) a Vág mellé Kamocsára. Itt 6 évet töltvén, a vihar csendesültjével visszajött Fegyvernekre, hol késő vénységében hunyt el. Az e. m. naplót szorgalmasan és sajátkezűleg vezette. A „Nr. 2“-öt lemásolta. — (1701-ben lévai rector volt, honnan az endrédi ekkla hívja meg „ad majoris officii gradum postralem“ („Nr. 5,“ 66 lap.) Ugyanakkor Léva új tanítót hi „ex majori schola.“)

9. *Gálos Mihály* lévai s innen elűzetvén (1740) varsányi predikátor 1742—63-ig.

10. *Cs. Bende István* fegyverneki pred. 1763—69.

11. *Marosi Szobonya István* varsányi, majd barsi pred. 1769—90.

12. *Baka István* n.-sallai pred. 1790—99.

13. *Ónody György* szecsei pr. 1799—1805. Egyike a legtevékenyebb, szilárd jellemű valóban kormányra tett férfiakra. Előbb e. megyei jegyző volt s mint ilyen heves polemikába keveredett az e. m. autonómiájáért a főpásztossal. Hatalmas pennáját bizonyítja ezen siker nélkül

folytatott „correspondentia“ — Ő volt az utolsó esperes, kit maga az e. m. erősített meg. Utódai már mind a ke-
rületen avattattak fel. Tántoríthatlan szilárd lelkület ki
minden útjába eső akadályt férfiasan leküzd. Jelszava; „*a
dolognak azért menni kell a maga rendje szerint!*“ Józan
nézetei a visitatio és tanügyről mutatják, hogy korát túl-
haladó felvilágosultsága volt. Fájdalom, rövid ideig ült
csak a kormány élén. A „Nr. 7“ és „14“ sok becses s
érdekes adatot tartalmazó napló neki köszöni lételetét. El-
hunyt 1805. dec. 26-án; forrólázban, 48 éves korában,
4 gyermeket hagyva árván, kik közül a legidősb, mint
segédtanító gyámolítá a többi kiskorut.

14. Német Ferencz süzesgyarmati pred. 1806 — 16.
Szelíd, félnék öreg, ki mint a „Nr. 7“-ben látható saját
följegyzése igazolja, gyakorta tünődve áll, nem tudva:
mit cselekedjék. Mind magát, mind a kort, melyben élt,
igen jellemzi, amit esperessé választásáról ír:

„Elvégezvén néhai bold. emlékezetű senior Onody
György ur öt esztendőig hiven folytatott hivatalát, e mi
kis társaságunk senior nélkül maradt. Mihelyt *akkori rend-
szerint taló notárius T. Török Pál* ur közmegegyezésből
ft. superint. urnak bejelentvén, becses levele által az em-
litett ur méltóztatott T. Török Pál urat addig is, mig suo
modo rendes senior tétetődhetne, a seniori hivatal vise-
lésére activisálni. A minthogy vitte is ezen terhet egész
megelégedéssel mindaddig, mig a kis-sárosi közgyűlésben
tett végzés erejéhez képest az egész ven. tractusbeli t.
atyák közül választandó senior voxolása meghagyatván,
cz a kétyi folyó (1806). esztendőbeli gyűlésre be nem
adattak. E voxok a balatonfüredi sup. gyűlésen felbon-
tatván, ugy találtatodott, hogy azoknak többsége az én
méltatlan személyemet célozta. Elkezdődvén hát die 13.
máj, reggeli 9 órákor a gyűlés, ft. sup. ur a voxok ere-

jéhez képest seniornak proclamált. És én kiadván írásban magamról, a fels. királyi parancsolat szerint azon rever-salist írásban is, *hogy semmi tilkos társaságnak tagja sem most nem vagyok, sem ezután lenni nem kívánok*: a szokott seniori esküt, a gen. notarius előmondása után lettem s a több rendes t. senior urak közt, méltatlan létemre helyet foglaltam . . . . Oh uram vidd véghez én bennem, igen erőtelenben a te nagy erődet!”

15. *Török Pál* kiskálnai pred. 1816—34. Jeles és szép jellemű férfiú. A papi gyámolda teremője s a tanügy és lelkész elhelyezés akkori rendszerének alkotója. Soha Kis-kálnáról el nem mozdult, noha jobb helyekre hitták, mit a földes ur, Péli nagy János özvegye: Vay Erzsébet méltányolván, fizetését megjavítja „tokintve u. m. hogy soha semmit nem kért.” Mindjárt szaván fogta Török s azonnal kérte, hogy ez a kegy ne csak reá, de hivatalos utódaira is kiterjesztessék, mi meg lett.

16. *Deáky Gedeon* n.-sallai pr. 1834—35. A nagy Napoleon által fogságra vetett pápa siralmait írta meg „Tisztelet Oltárja” cím alatt, miért a római curia érdemjelét hordá, melyet szép könyvtárával együtt a pápai főiskolának adott 2400 forintnyi alapítvánnyal. — Ennek hovatartozásáról 1848-ban kérdést intézvén e. megyénk a felelet ez lön; „az alapítvány kamatainak egy részéből — u. m. jutalom tüzetik ki egy theol. vagy filosphiiai kérdés megfejtéséül az ifjuság közt.” — Nőtlen, gavaller, a csinra s külsőségre sokat adó, büszke férfiú volt, sokat adván arra, hogy 4 megye táblabírája. A „Nagytisztéletű” címet ő használta legelőször még mint e. m. jegyző. — Egy ízben Rudnay ersek n.-sarlóban járván, Deákyt is meglátogatta s ekkor nyerte tőle a szép kiterjedésű parochiális fundust, melyre aztán ő az akkor legdiszesebb paplakot építette közadakozás útján.

17. *Szabó Péter* nagyodi pred. 1836—49. Csak annyiban nevezetes, hogy ő volt az *utolsó esperes*, *kit életfogytig* választottak. Bánhorvát, ujbarsi lelkészszel együtt Péli N.-András hitvesének halálára irt egy „Emlékeztető Oszlopot.” — Ugy látszik igen ingerlékeny s feledni nem tudó férfiú volt.

18. *Török József* uj-barsi pred. 1849—55. Mint tanácsbíró, körlevélre írott csipős megjegyzései miatt elmozdíták a zöld asztaltól; de csakhamar visszahelyeztetett, sőt jegyző leve. — Magas, szikár, de szép papi alak. Ifjabb korában sokat betegeskedett s mégis 90 éven feül hunyt el mint nyugalomba lépett lelkészesperes. Mindazon egyháznak, melyekben hivataloskodék, 12—12 forintnyi alapítványt hagyta iskolai célokra, a papi értekezletnek pedig a „Prot. E. I. Lap” s Vasárnapi Ujság több évi folyamát.

19. *Nagy János* n. sallai pred. 1855-től jelenig. Született *Mocsán* Komárommegyében Nagy János és Sekura Éva szegény földműves szülöktől 1806. Tanulmányait Pápán kitűnő eredménynyel végezván a 4-ik és 5-ik osztály tanítója lett. Ezután Tóth Ferenc püspök ajánlatára Tömördön, a derék Chernel háznál nevelősködött, az ifju Ferdinándot vezelve a 8-dik osztály tanulmányaiban. Innét az urfival a főiskolába visszamenvén, főiskolai ellenőr lett. Ekkor (1832-dik évben) a főiskolai év kezdetével az ifjusághoz intézett lelkesítő beszédével alapját téve le a most már szépen virágzó önképző- s olvasókörnek s ifjusági könyvtárnak, melynek még — két évig ott tartakozván — ő volt éltető lelke. Mint ellenőr s aztán senior a theologusoknak a zsidó és görög philológiát, a jogászoknak pedig az egyh. jogot, e. történelmet s hittant adta elő. Végezván a seniorságot Szilossy József főgondnok unokái mellé ment, szintén Tóth

Ferenc ajánlatára nevelőül, hol másfélévig működött, szorgalmasan bejárván maga is Verner, Schuster és Sadler egyetemi tanárok leckéire. Innen fentebb már említett pártfogói ajánlatára, Deáky halála után (1836) n.-sallai lekésszé lőn, mely elsőrendű egyházat a ven. tractus az akkori előléptetési elvekbe ütköző módon látván egy ifjú által elfoglaltatni, feljajdult: „Nem titkolhatja el — u. m. — a ven. tractus azon szóbeli mély fájdalmát, hogy minden megüresedett elsőbb ekkleziáiak *idegennel* töltenék be... Miként jutalmaztatik hát e szerint a 20—30 évet itt szenvedett predikátorok hű sáfársága? hát a tiszteletes káplán urak hová lesznek? — féltő, hogy az esik rajtuk, a mi egy theol. candidatuson búsultában „*ex horore otii militia nomen dedit.*“

Azonban az „*idegen*“ ifju csakhamar megmutatá a ven. tractus előtt, hogy nem méltatlan azon helyre, melyre őt a kerület két kormányfőfia ajánlá. Az egyh. megyei gyűlésen mindenkit meglepett határozott, bátor fellépése. Gyakran — s olykor megütközve — hallák az elavult intézményekhez szokott atyák az erőteljes ifjú szónok egy-egy újabb szellemű s merész indítványát s dönthetlen érveléseit. Így a 40-es évek elején a képviselői rendszer s ugyanakkor az assessorok díj nélküli szolgálatát, majd az e. m. tisztviselők nem holtig, hanem 6 évre választását nemcsak indítványozá, hanem minden ellenkezés dacára is keresztül vivé. Minek folytán a könnyen lobbanó Szabó Péter esperes haragosan szólt reá: „Olyan ifjanc koromban — u. m. a számat sem mertem felnyitni.“ — Ugyan-e tájt az e. megyei könyvtár felállítása mellett is buzgólkodék, melynek 1875-ig könyvtárnoka volt, a midőn az életbe lépett lelk. értekezlet vette azt gondozása alá. — Az egyházlátogatás „mint jelen állásában kevés hatású intézmény végleges megszüntetését, vagy legalább

3—5 évi időközönként tartását s e helyett az ág. ev. testvéreknél szokásos ritkább, de nagyobb hatású püspöki látogatást s az így megnyert költségek tőkésítését¹⁾ indítványozván, az e. m. ez értelemben hozott határozatát az e. kerületre felterjeszté¹⁾. . 1848-ban pedig e. megyénk táblájának felosztatását s a teljes képviseleti rendszer életbeléptetését jelenté ki a kerületen, utasításul adván követeknek, hogy a képv. rendszer általános behozatalán működjenek. Indítványozá továbbá az 1845-ik kerületi gyűlésen a *lelkéssi kegyelemécnek a tanítókra is kiterjesztését, mi el is fogadtatott.*

Kortársai fölismervén benne a kiváló tehetséget: csakhamar al- majd főjegyzőül választák. S vezeté a tollat 10 éven át, kitűnően rövid, szabatos, tömör irányával, — értelmes szép, majdnem caligraphicus írásával. Ön-érzetes, tüzes természete nem tűrhelvén a méltatlanságot, még mint aljegyző az 1841-diki közgyűlésen „egy heves, lármás beszéd által — mondja a jkönyv — az egész consistoriumot megsértette: minek folytán az e. kerületre elégtételt kérő folyamodvány bocsáttatik, addig is az aljegyzői szék megüresedése közhirrre tétetvén“ (Nr. 12° Act. consist.) E kis viszály azonban megszűnt. Sokaig nem nélkülözheté őt az e. megye. A 43-diki k. gyűlésen már ismét helyén látjuk őt; sőt Török József 6 évi hivataloskodásának leteltével nagy többséggel esperesül választatott. (1855).

Vele egyidejűleg lépett az elnöki székbe Szabó János s. gondnok. Épen jókor. Nagy szükség volt két ily derék, szilárd lelkületű vezérre mint ők. Thun ösmeretes patensének virágszaka mindenütt termelt ugyan vezérferfiaink számára kisebb nagyobb töviseket, de oly mérvben mint a

---

¹⁾ Act. consist.

barsi esperésnek, nem mindenütt. Az 1860 marc. 14-iki szódói közgyűlést katonai hatalom oszlatá fel s Nagy Jánost fedezet alatt a megye székhelyére, Ar.-Marótra kísérvén foglyul veték, — 8 napig volt letartóztatva, a mikor azon két feltét alatt bocsáttatott szabadon 1. ha a törvényszékre idéztetvén, ott megjelenik. 2. ha a patensre vonatkozó körleveléből egy példányt bead. Ez megtörténvén hazabocsáttaték ugyan, de nem sokára egy Pozsonyból leküldött törvényszéki bíró által 7 órai vallatás alá vettetett, míg nem végre a május 15-i cs. kézirat által — mint egyebek — a további kereset alól ő is fölmentetett. (Az erről szóló okmány az e. megyei levéltárban).

Az e. megye *belügyeiben* is lámadtak ez időtájt némi zavargások, sokan nem tűrhelvén az erélyt, mely Nagy János hivatalos működését kiválólag jellemzé. Az ebből lámadt feszültséget azonban a közveszélyérzete s az eléggüellen decemviratus egy tagjának békitékeny szellemben mondott humoros beszéde a „*kócmadzagról*“ lecsillapítá, s visszaállítá az e. megye kebelében Krisztus szolgálai közt a megszakadt békés testvéri viszonyt ¹⁾).

Mint esperes lelke egész hevével a tanügy emelésén működött. Új korszakot alkota sokáig tespedő népnevelésünkben. Ebbéli működései a „Tanügy“ jegyzet alatt méltányolvák.

Hivatalos eljárásait jellemzi az erély, kitartó szilárd-ság; mint embert: a hizelgést nem ösmerő nyílt őszinteség. Magas kora dacára ifjakat megszégyenítő, kitartó szorgalom s pontossággal viszi — minden segéd nélkül — esperesi s lelkészi tisztét. Az erős athletai test keményen dacol az idők hatalmával, nem ösmervén az aggkor gyarlóságait. Szellemileg sem hanyatlott. Folytonosan olvas

---

¹⁾ 1857-diki e. m. gyűlés jkönyve.

vagy ir asztala mellett. Tevékeny részt vesz nemcsak egyh. s tanügyi, de politikai élet mozgalmaiban is. — Az ő indítványa folytán jött létre a lévai állami tanítóképezde Számos érdemeit egyh. megyéje azzal jutalmazá, hogy immáron negyedizben választá őt espereséül.

Irodalmi téren is nevet vivott. „Egyháztörténetét“ a kerület számára tankönyvül rendelé. 1876-diki ker. gyűlés megnyitásán mondott jeles e. beszédét szintén a ker. adá ki kéziratban; több népiskolai s neveléstani műve. Lefordította *Rousseau „Emiljét“* és „*Telemaque*“-ot. E monographia is az ő támogatása s közreműködésének köszöni lételét ¹⁾.

(Mint lelkésznek gyülekezete érdekében tett munkálkodását lásd N.-Sarló történeténél e mű 2-ik részében.)

¹⁾ Irodalmi téren ez esperességben a seniorok közül egyenesen s közvetlenül ugyancsak Nagy János működött; de — mint láttuk — közvetve tőnek szolgálatot az egyh. történelmi s e. jogi irodalomnak: Győri Bálint, Perlaki Márton, Körmendi György.

A közpapok közül következők működtek irodalmilag:

1. *Simon Jónás* g.-löki predikátor, a „Nr. 8.“ tauúsága szerint 1799-ben egy művet adott ki, melyből följánlott minden egyháznak 1 példányt. „Keresztyén trombita című művének, föltehető, hogy predikációkat vagy más egyházi tárgyat irt benne; mert dogmatikus kérdések felett igen szeretett, még pedig nagyon szabad szellemben, vitatkozni, miről lásd Löknél.

2. *Szabó Péter* még mint bajkai pred. irta Bánhorváthyal az „Emlékeztető oszlopot“ (lásd. „Esperesek“).

3. *Sebők Sámuel* losonci theol. prof., aztán innen távozni kénytelenítettvén: bajkai, majd orosz pred. A Fábíán-féle „*Préd. tárházban*“ szó van ezen esperességben élő, egy „név-

6.

Egyházkormányzat. Gyűlések.

A prot. s közelebbről a ref. egyház kebelében nem egykor dult harc a korábbi században ama kérdés miatt: van-e joga a világi elemnek az egyházkormányzatban? Különösen a múlt században, a tiszántúli kerületben szült

telen tiszteletes férfinról, akinek — u. m. vannak több becses kéziratai, tudós munkái és akinek lehet köszönni a Raff természet históriáját.“ Ezen névtelen teljes valószínűséggel Sebők, — noha a term. históriáját maga a „Pred. tárház“ szerkesztője Fábíán veresberényi pred. irta s Fábíán soha nem hivataloskodott Barsban. Tóth Ferenc püspök rendkívül sokat — de fájdalom kevés eikkel — foglalkozék azon témával: „mi módon lehetne a predikátorokat tudósabbá fenni“ — és épen erre nézve adván az esperességeknek hivatalos levelében (1829) utmutatást kérdésbe teszi, hogy vannak-e ezen tractusban irodalommal foglalkozó predikátorok? s kik azok? ezt adja válaszul a ven. tractus, hogy „a mi predikátoraink több mint harmadrésze öreg ember, ezeknek elég a maguk terhe, a többiek, az ifjabb pred. urak nem érnek rá könyvet írni s nem is fizeti ki magát. — — — Van mindazáltal ezen öreg atyák között egy polgártársunk, névszerint t. Sebők Sámuel nemesoroszi pred. a kinek két rendbeli sajtó aló készített munkái vagynak, az első: „*aranytermő új világ feltalálása*“, a második: „*Astronomia reformata*.“ Mind a kettőt örömezt kinyomattatná, de nem talál patronust ¹⁾.“

4. *Bogyó Mihály* gar.-szt.-györgyi lelkész, a 40-es évek elején adott ki halotti predikációkat „*Feltámadás és riszontlátás*“ czímen.

5. *Teretmes Mihály* kis-sárói lelkész, Garanvidéke leirá sáért kapott 4 db eranyat. Az egyh. kerületen ajánlkozott — mint classicus latinságu egyén — Lampe-Ember Históriajának lefordítására s az e megyén régi latin szövegü naplóink lemá-

¹⁾ „Nr. 12.“

ez legingerősebb vizsálya, Sinai Miklós egyh. történelmi tanár nyíltan kétségbe vonván e jogot, állítva, hogy a

solása sőt „a gyengébbek kedvéért“ fordítására. Mindkét ajánlattal használt volna ugyan egyh. irodalmunknak; de egyik helyen sem lön elfogadva pénzügyi nehézségek miatt. A mi naplóink számozása általa történt. Méltó hogy fölemlítettessék. (1840 - 70).

6. *Szentmiklósy Sámuel* (1840 - 50), szecsei lelkész, honnan viszketeg s heves természete miatt távoznia kellett. A m. t. akadémia egy jutalomtételét nyerte el népszerű gazdasági katedrával. Itt ezenkívül a „Corvina“ népszerű olvasmányokat terjesztő társulat kiadványaiba igen jó népolvasmányokat s önállólag is adott ki „*Násznapji beszédek*et.“ Sokat szenvedett e multját keményen megbűnhődött férfiú, e. meggyénk Szilvásujfalusija.

7. *Deáki Gedeon* és

8. *Nagy János* munkáit lásd az esperesek közt.

Apróbb hírlapi közleményeket írtak:

1. *Csik Péter* mohii lelkész (1830 - 61) az Atheneumba bölcsészeti s társadalmi kérdésekről.

2. *Kulifay László*.

3. *Göbel Gerzson*.

4. *Báttyi István*.

5. *Szobi Pál* a „Prot. E. és Isk. Lapba.“ (1850 - 70),

6. *Molnár Sámuel* ladányi lelkész és e. m. főjegyző, tanuló korában a „*Homilétikai dolgozatokba*“ Dinter után fordított predikációkat, — majd a „Prot. E. és Isk. Lapba“ egyházi kérdéseket s a „Ker. Családba“ népies elbeszéléseket. (1850 - 76.)

Az újabb nemzedékből 7. *Bacsa Béla* füzesgyarmati,

8. *Kiss Károly* pozbai lelkész. Mindkettő tanulókori pályája műveikben s a „Tavaszi“ című ifjusági emlékkönyvben megjelent költeményeken kívül, Bacsa: Jócai néplapjába az „Igazmondóba“ költeményeket, — Kiss pedig a „Néptanítók Lapjába“ tanügyi, a „Prot. E. Isk. Lapba“ pedig irodalmi s egyh. történelmi közleményeket, a „Kecskeméti lelkész társba“

laikusok minden alapot nélkülöző ebbeli igénye nem rég, csak „1734-ben ¹⁾” csúszott be valahogy az egyház nyitva feledett kapuján. Ellenfelei az 1610-diki zsolnai s az 1614-diki szepesváraljai zsinatokra hivatkozva, a világi elem egyházkormányzati jogát vitaták. Sinai elbukott a harcban s mátyásfalvi lőn az elvnek. De a visszahatás sem maradt el, rövid időn túlságba csapott át a győzedelmes elv. Szalmári Paksi István püspökké választásakor már — 1785 — jogosítva érzé magát minden „nemes” és „úr” tényleg befolyni az egyh. kormányzatba. „Az atyák a XC-dik kánonra s a királyi resolntiora („Helv. addicti eligant superintendentem *suo modo*.”) allegáltak s hosszas heves vita után kimondtak, hogy csak a fő- és coadjutor curátorok birnak *voxrol* ²⁾.”

Nálunk az 1774-diki kerületi határozattal lép a világi elem az egyh. kormányzatba, ekkor rendeltetvén el, hogy „*alkalmas coadjutorok választassanak* ³⁾” — Az

nehány predikációt, a „Ker. Családba” számos elbeszélést legtöbbnyire álnév alatt, s végül önállólag e művet.

Több nemzedéket át paposkodott a 17-ik században a Cene, Nehéz, Ráckövi, a két utóbbiban: Kulifay, Bartók, Garcsik, Kiss s részben a Török család.

¹⁾ Ekkor volt a bodrogkereszturi k.-gyűlés, melyen egy nap sem volt jelen, miután az 1715-iki dietának 31-ik cikke megtiltotta a prot.-nak a gyűlés tartást, s ezen csak világiakból álló gyűlésen lőn kimondva, hogy szavazata ne csak a fő- és coadjutor curatornak, hanem a főbb rangú s érdemes világi egyéneknek is legyen. (Lásd Tóth Fer. „Tiszántúli püspök élete.”)

²⁾ Tóth Ferenc Tiszántúli püspök. Szalmári Paksi István élete.

³⁾ Jóval elébből is tesz ugyan említést Tóth Ferenc a Dunántúli püspökök életében“ arról, hogy a világi elem lefolyt volna az egyh. kormányzatba, Szaki János somorjai püspök 1656-ban a

1791-diki budai zsinat már megosztja a jogot „a külső és belső renden levők közt.“ És éppen ez időből látjuk esperességünkben, hogy a szecsei gyűlésen a „tekintetes földes uraságok is jelen voltak, még pedig: Tek. Főkurátor Péli Nagy András, Tek. Nyári Mihály, Tek. Peli Nagy János, Tek. vicekurátor: Ladányi Brooc János és nemzeti Komjáti Péter urak ¹⁾. Az 1798-diki sz.-györgyi gyűlésen még testvériesebbé fejlődik, elhatároztatván, hogy „ezentúl annyi világi assessor legyen a mennyi papi renden levő (kiknek száma a senior, scriba és perceptorral együtt 7) s voaxal épenugy birjanak mint a papi assessorok ²⁾).

A további századok egyh. kormányzata tehát lényegesen különbözött a maitól nemcsak abban, hogy kizárólag egyháziak gyakorlák, hanem a joggyakorlat módjára nézve is. Azt látjuk ugyanis, hogy atyáink egyenlő joggal, minden megkülönböztetés vagyis zárt consistorium nélkül hozzák határozataikat. *A partialison* esperes elnököl ugyan, de a delibnrátumok, corolláriumok az egész „sancta fraternitas“ szavazatával hozatnak ³⁾. A tolerancia után

---

Farkasdon tartandó zsinati ülés az espereseket, de a tanítókat s a gyülekezetek értelmesebb világi tagjait is meghíván; de hogy ez állandóul gyakorlatban lett volna, annak naplóinkban semmi nyoma. (V. e. „Segédgondnokok“ fejezettel.)

1) Nr. 8.

2) Nr. 8.

3) Így p. o. az 1698-diki oroszii gyűlésen Erdödi Mihály canonicus vétségekben levő predikátor felett mondanak ítéletet s következnek „suffragia s. fratrum:

Rev. Dom. Jos. Gyarmati Peszekiensis, gratiam esse probat.

R. D. Jacobus Kéri Borienzis, idem habet suffragium.

R. D. Stef. Gyarmati ováriensis idem.

R. D. Mih. Dömsödi Kődvienzis sic, ut abeat cum passu.

R. D. Dav. Miskolcy Szecseiensis, post prattam poenitentiam deliberat testimoniales estradare.

ülőkök (assessorok állítván, ettől kezdve „van ugyan szabad szólása mindenkinek, de határozat és ítéletnél szavazattal csak a tanácsbírók bírnak ¹⁾).

A *partialisok* ²⁾ kezdetben ősszel, a *visitatio* befejezte után tartattak, de az 1689-diki küsszecszei határozat szerint: *semel pro semper conclusum: siquidem sempus hybernale saepe fallit ex eo concluditur, ut visitatio ecclesiarum concludetur in januario, congr. vero partialis in februario* ³⁾).

R. D. Szeff, Ujvári Főreclensis, dicit poenitentiam agens, habeat liberum possum.

R. D. stb. stb. stb. valamennyi lelkész mind szavaz s a vélemények többsége után mondatik ki a következő *deliberatum*: „Mivel kettő az ő kívánsága (t. i. Erdődinek). Az elsőre urunk Jézusunk drága intését emlékezetbe hozza, hogy legyünk irgalmasok. És így az irgalmas Istennek irgalmas fiai lévén, végbe vivén, a poenitentiának is utósó ágát, az irgalmasság megadatik. A mi pedig a mi kebelünkbe való bevételt illeti, egyébiránt mind igaz poenitentiáját szép jutalom követi. Meg is lehetne, ha a következő skrupulusok engedhetnék. De erre a válasz a léssen és a jutalom mi tőlünk, hogy commendatória adatik és csendesebb lelkiismerettel távol tőlünk, jobban tisztében serényen forgolódhatik.“ („Nr. 5.“ 130.)

Az 1706-diki levai gyűlésen szintén ily általános tárgyalás s véleményadás után hoz a *congratio* ítéletet egy elválasztási perben. 1707. a zeliziek lelkészül kéri Belényesi István bujdosó rectort, de a kinek „ordináltatása, admittáltatása testimoniumainak absentiaja miatt, meg nem próbáltathatván: a szent sacramentumoknak általa való kiszolgáltatásának remélhető ereje is labefactálódhatik. Ehhez képest tiszta lelkiismerettel egyező voxunk szigora szerint felül denominált ekklába tovább leendő szolgálatja mától fogva prohiheáltatik. Hazánk mostani revolúciója miatt esett bujdosó volta mindazáltal respectusba vétetik és az ágói ekklába ordináltatik.

¹⁾ 1820-dik ker. gy. jkőnyve.

²⁾ A 16—17-ik században a kerületi gyűlések synodusoknak (zsinat) neveztettek; a 18-dik században pedig generalis (congregatio)-nak, ezzel szemben az egyh. megyei — tractualis — gyűlések partialis (congregatio)nak.

³⁾ Nr. 5.

Hogy képet alkothassunk magunknak e partialisokrol közöljük itt az 1695-iki endrédi gyűlés ide vágó részét:

Legelsőben is rendes istenítisztelet tartatik, mely alkalommal egyházi beszédet mond a sor szerint következő predikátor ¹⁾. Ennek végeztével, lelkész vezetése alatt ²⁾ elzengik a „*Jövel szentlélek ur Istent.*“ Az esperes teljes ornatusban imát mond ³⁾, melynek végeztével kezdődik a tanácskozmány azaz: a bevégzett egyházlátogatás jk.-nek aztán a ker. végzéseknél felolvasása ⁴⁾. Ezek után, ha volt

¹⁾ A fent nevezett gyűlésen p. o. „Concionator fuit R. D. Jos. Szokolyai, minister eccl. nivediensis. Pro materia habuit Text. 2. Korint. 3—5—6. v.

²⁾ A sentebbi gyűlésen Mikolai Mátyás lelkész volt az énekvezér, miután tanítók nem vettek részt a partialisokon. *Invocatio s. Trenitatis celebrata est a D. R. Mach. Mikolai idiomate hungarico hoc modo resonante: „Jövel szent lélek ur isten etc.“* Minden gyűlésen folytonosan lelkész teljesíti a kántori teendőket. Még e század elején is azt látjuk (Lásd. p. o. „A fegyelem“ fejezetben Onody György „mi magunk lelkészek énekelvén.“

³⁾ „*Post hac. Rev. Dom. Senior Stylo togato profudit hoc modo preces. Clementissime Deus ac benignissime Pater, fons inexhaustae omnis benedictionis*“ etc. — A hivatalos öltöny a Debreczeni toga volt, a reverenda használatát 1834-ben rendeli el kerületünk s azóta ez használtatik nálunk palásttal s övvel együtt.

A szakált a kath. papság is meghagyta. (Lásd „Pázmány és kora“ I. k. 418. lap) s feltűnő, hogy ez időtájt a tiszántúli kerület a borotválkozást rendelte el. Révész szerint a szigorú s valódi Kálvinizmus sem forma ruhát, sem borotválkozást nem ösmer. Maga Kálvin oly egyszerű tisztességes öltözetben járt, mint a genfi művelt osztály tagjai s hogy lelkészi szolgálatnál valami forma ruhát használt volna, annak semmi nyoma. Bajuszt és egész szakált hordott. (Lásd Révész Imre „Kálvin és a kalvinizmus.“)

⁴⁾ E szokás áll 1796-ig. Ettől kezdve a kerületi végzések köröztetnek. Egy ily köruton a császári (Komárom megye) ker. gyűlés végzései nyom nélkül elvesztek. 1824-ben Bars sürögölve fölír, hogy a ker. gyűlések jk.-nyvei kinyomassanak s minden egyháznak megküldessenek; de csak az

lelkészjelölt megvizsgáltatott ¹⁾, vagy ilyen nem jelentkezőn: vitalkozás tartaték rendszerint Syderius kátéjának egyik vagy másik kérdése felett. Mindég főjegyezők a „*respondentes*“ és „*opponentes*“ nevei. Majd az „*ordinatio ministrorum*“ jön: „R. D. senior Georg. Körmendi Borini permansit“ „R. D. Petr. Ényi locatur in Vezekény“ stb. Végül pénzügyi dolgok (*sancta collecta*) s ezzel „*finis partialis*.“

Jelen nem levő lelkészek 2 forintig birságollatnak.

Igy s ezen rendben folynak a partialis ügyei 1715-ig a midőn a kormányrendelet eltiltván, mind a generalisok, mind a partialisok tartását 1790-ig nem voltak e. megyei gyűléseink s a *visitacio* vagy pedig egy-egy ünnepélyes alkalom (kandidatus vizsgálata, predikátor temetése) szolgált közvetítőül az egyházkormányzat gyakorlására.

Az ujkor szak megnyiltával azonban a hajdani vallásos jelleg elmarad a gyűléseknél, az 1790-diki s következő gyűléseken már istentiszteletnek nincs nyoma.

Jelenben hétköznapi istentisztelet előzi meg, rendszerint a legifjabb lelkész mondván könyörgést, melynek végeztével az esperes a zöld asztalhoz lép, fohászkodik, a tanácsbírákat helyeik elfoglalására felszólítja, s rövid üdvözlés után a tanácskozmányt megnyitottnak nyilváníja.

1843-ban lát az első nyomtatott ker. jegyzőkönyv napvilágot. Egyházmegyénk ké pedig csak 1875. óta (Lásd 1875. februári e. m. j. könyv 2-dik 1875. aug. j. könyv. 2-dik 1877. j. könyv 44-ik pontja. Eleinte száz, végül csak 60 példányban nyomtatik.)

¹⁾ „*Conclusiones generales a Clar. Duo episcopo transmissa clora publicata sunt voce. Post hac sistit in medio conventus persona candidanda Hum. D. Jos. Ráckövi. Thesi perlecta: an homo respectu status sui habeat liberum orbitrium boni aliquid agendi, aut mali aversandi, Materia ad utramque portem ventilata est. Examine peracto, in absentia de vita et moribus disquirebatur.*“ (Nro, 5. pag. 125.)

A költségeket régibb időkben maguk a lelkészek viselték ¹⁾ felváltva tartván ki a gyűlést s utóbb közösen adózván e célra. 1795-ben lőn határozatilag kimondva, hogy „*az assessorok költségei a közönségesből fizetődjék, mások pedig a magokéból fizessenek egy marjást* ²⁾), a kocsit a gyülekezetek adják „de azokat a predikátor eltartani nem köteles ³⁾. Az ülnökök költségeinek fedezésére „*4 publicatio rendeltetik* ⁴⁾.” Azonban csak némely helyeken s esetekben viseli a tract. cassa a költséget, „*legtöbbsyre a T. kurator, t. senior és némely assessor uraknál, a ven. tractus minden költsége nélkül tartatnak a gyűlések* ⁵⁾).

Nálunk a derék Péli Nagy család sokszor megkönynyíté a mult században a ven. tractus ezen terheit. Elmulván azonban e boldog idők, mind sürűbben aggasztja e. meggyénket eme finansialis nehéz kérdés. 1821-ben már panasz hangzik, hogy „ *mivel az eddig volt fizetésért t. i. 17 krajcárért ebédet egy-egy személyre adni többé nem akarnak: minden individuum 1 frtot adjon visitációkor az esperes kezébe (váltó cédulában* ⁶⁾.” Idő jártával ez sem mutatkozik célszerűnek s elegendőül, azért 1838-ban a gyülekezetekre rovatott a gyűléstartás költsége, népessége arányában, melyből 82 frt 20 krajcárnak kelle bejönni „*ebből a gyűlést tartó tiszt. úr egy ebédért 45 frtot v. c. kap. Sokra tehát ne terjesszedjék* ⁷⁾” s hogy zavar ne álljon a cassába, „*évenként csak egyszer tartatik gyűlés* ⁸⁾.”

¹⁾ Nr. 5.

²⁾ Nr. 8.

³⁾ Ugyanott.

⁴⁾ U. o.

⁵⁾ E. ker. gyűlés jkönyv 1814.

⁶⁾ Acta consistor.

⁷⁾ U. o.

⁸⁾ Act. consist.

A folyton növekvő ármagasság az ötvenes évek kezdetén a 45 frtot már 100-ra emelé s 1869-ig nagy ügygyel-bajjal mindig akadt lelkész, ki a 2-3 napig tartó 40—45 személyből álló e. m. gyűlést megvendégelé. Ekkor azonban az elnök, esperes indítványa, hogy „*ei-seljen gandot minden egyház a maga képviselőiről*“ határozottá emellettén: napidijból (40 kr—5 frt) látja el magát minden lelkész, mihez képest a gyűlések oly helyekhez kötvék (Léva, Salló, Zeliz), hol vendéglő van. *Egyházkormányzatunk alapjául jelenben az 1814, 1855: 20, 27, 60 és 71-diki kerületi szabályrendeletek szolgálnak.*

Főlemlítésre méltó e helyütt e. megyénk magatartása a koronkint fölmerült eszmék s elvek irányában. Így p. o.

1848-ban Nagy János indítványa folytán a kerületre menő képviselőinek utasításul adá, hogy a *képviselőt létesítését* az egész kerületre nézve sürögöljék. „Egyh. megyénkre nézve pedig kimondatik, hogy a képviselőt el van fogadva s megrendeltetik hogy *megszűnővén nálunk az ülnökségek*, már a jövő gyűlésre minden egyházunk megbízó levéllel ellátott követeket küldjenek ¹⁾.“

Az 1849-iki e. m. gyűlésen a pénztárákat 2 pap és 2 „polgártársból álló küldöttség vizsgálja meg ²⁾).

1856-ban a szódói papválasztás alkalmából „földerjeszti e. megyénk, miszerint több évi tapasztalatok után azcn erős meggyőződésre jutott, mikép az *előléptetési szabály célra nem vezet*, s így kijelenti határozatilag, hogy a *népnek a kanon szerinti szabadválasztási sarkalatos jogát az előléptetés helyett ezután érvényben kívánja tartani* ³⁾.“

¹⁾ Nro.

²⁾ U. o.

³⁾ 1856-diki e. m. gyűlés jegyzőkönyve.

1866-ban a tömeges házasságkötést ¹⁾).

1867-ben „egy országosan tartandó prot. egyetemes zsinat tartását sürgetli.

1868-ban Patay Károly indítványa folytán ujlag sürgöltetik a szabad választás életbeléptetése. „Utasításul adatik a kerületre menő képviselőknek, hogy a kerületen minden akadályok elhárítassanak, melyek eddig akadályozták annak életbeléptetését ²⁾).

1871-ben Kulifay László „a korszerűtlen legációk megszűntetését indítványozza.“ E. megyénk magáévé teszi. A kerület elveti.

1814-ben. Felir egyh. megyénk a kerületre, hogy a convent ügyét bocsássa elébb az e. megyék véleménye alá, mielőtt határozza ez ügyben Varannay indítványa. Tudva levő, hogy kerületünk az e. megyék megkérdezése nélkül határozott, még pedig a convent ellen.

1875. A lelkészválasztási szabályokra adott észrevételeit lásd a „káplánok“ fejezetben.

Az 1839-diki ker. gy. menő követeknek utasításul adja, hogy „a komáromi esperességből a k.-mányai és szőlősi ekklikákkal el ne fogadják ³⁾).

7.

Segédgondnokok, világi tanácsbírák.

A segédgondnoki intézmény az 1774-diki kerületi végzéssel lép nálunk életbe. Tóth Ferenc állítja ugyan *Száki János* samarjai superintendens hivatalos levele alap-

¹⁾ 5 évvel később létesült az „Első magyar általános biztosító társulattal 10 évre szerződés kötve a dunántúli kerület egyh. épületére nézve.

²⁾ 1868. gy. jkönyve.

³⁾ Act. consist.

ján, hogy már a 17-dik században részt vett nálunk a világi elem az egyházkormányzatban, „a presbyteri rendszer ragadván minden felé“ s nevezett püspök a *farkasdi* 1658-diki május 29, 30-diki kerületi gyűlésre az esperesek által a lelkészeken kívül az iskola-mestereken s a gyülekezetek értelmesebb tagjait is felszólítandónak rendeli ¹⁾). S jöllehet ezek a felszólításnak engedve, megjelentek a kerületi gyűlésen; de hogy a partialisokon is részt vettek s rendszeresen befolytak volna az e. kormányzatba: annak naplóinkban nincs nyoma. Csak az adászteveli ker. gyűlés (1774) rendeli el, hogy alkalmas coadjutorok választassanak. Naplóink erre vonatkozólag a következő feljegyzést nyújtják:

„A dunántúli ven. sup. anno 1774. die 7-a et 8-a Junii Adásztevelen tartott gyűlésének hét pontból álló végzésének 4-dik punctuma ez: minthogy ezen ven sup. igen szélesen kiterjedt, u. m. Nográd, Hont, Bars, Zolyom, Árva, Liptó, Turoc, Nyitra, Trencsén ²⁾), Pozsony, Mosony, Sopron, Vas, Zala, Somogy, Veszprém, Fejérvár, Esztergom, Komárom, Győr vármegyékre, mindenik vármegyében melyben vallásunkon valók laknak, szükség, hogy alkalmas külső coadjutorok választassanak, olyak, kik a religiohoz buzgók és a sz. ministeriumhoz tisztelettel viseltessenek.“

Annak okáért mi is, a ven. Barsi tractusnak ezen freternitásunk pecsétjével megerősített levelünknek, alább nevezet szerint megírt belső őrállói, Istennek szolgálói, egyenlő akarattal és jó lelkiismerettel választjuk *Tettes Nemes és nemzeti Péli Nagy István* urunkat magunk

¹⁾ Tóth Ferenc „Dunántúli püspökök élete“ 186—7 lap.

²⁾ Zolyom, Árva, Liptó, Turóc, Trencsén megyékben gyülekezeteink nem voltak legkevésbé ezen időben. Itt az ág. ev. vallás volt elterjedve s részünkről csak egyes családok lehettek, de a XVII-ik században azok is áttértek.

mellé külső coadjutorul, a végre tudniillik: Hogy az Istennek e. ven. barsi tractusban levő virágzó és árva népe között ¹⁾ szorgalmatosan és teljes tehetsége szerint vigyázzon, a törésekre álljon az istenházára török ellen őrálló legyen, az úr örökségében az isten dicsősségének és a gyülekezetek virágzó állapotának s békességének terjedésében fáradhatlanul munkálódjon, ha mi terhes grave-
menek az isten népe között előadják magukat, azoknak eligazítására vagy maga vagy más által, félre tévén minden privatumokat, elmulthatlanul előálljon. Egyszóval, hogy a gyülekezetben mind belső, mind külsőképen mindenek ékesen és rendesen folyjanak, velünk együtt éjjel és nappal fáradozzon; hogy így az uristennek választott népe a Mózesek és Áronok által vigasztaltassék, minden gonoszok ellen védelmeztessék, az istenházának kerítése kiterjesztessék, az ur kegyelmével tápláltassék és a meny-
nyei házában való bemenetelre naponként hathatósan elkészíttessék. Kelt Kis-Sallóban 1774. 9. Fbris.

Signat. et extradatum per Mich. Kompa V. D. M. Kis-Salloentis et Helv. conf. ven. Tract. Bars adj. not. Nomina et cognomina fratrum. N. D. M. ²⁾ ..

E megbízó levélben nyíltan ki van mondva: mi ok hozta létre a segédgondnoki intézményt; támaszt akart ebben elnyomott, sokat zaklatott egyházunk a clerus és hatóság ellenében; noha erre nézve már későn ébredt. Gyülekezeteink legnagyobb részben elkobozva Maga ezen kerületi gyűlés a legszomorubb körülmények közt tartatott, — Pápáról Torkos Jakab püspök elüzve, a szomszéd Á.-Tévelben vonta meg magát. A 3-ik pont utasítást ad a gyülekezetek összeírására, melynek folytán cons-

¹⁾ Ez időben virágzó, vagy is fennálló gyülekezetünk csak 8 volt, a többi 53 elkobozva, megszüntetve. (Lásd az illető helyen.)

²⁾ „Nro 5.“ pag. 204.

tatálva lőn, hogy az elvett gyűlkezetek száma 149 a virágzóké 150. — Barsban, illetőleg Hontban 8 egyház állt, 53 árvaságban. — Diadalmi ünnepét ülte a clerus. Barsban *Kuboricz Pál* triumfussal járt végig a predikátorai s templomaitól megfosztott ref. egyházakban. Gyűlések tartása már félszázaddal elébből (1715) bevolt tiltva. A G.-Kissallai összejövetel is csak halgatag megegyezéssel, titkon történt.

Ekkor s ily körülmények közt választatott meg első segédgondnoknak *Péli N. Istrán* Bars-Hontban egyetlen, azőn időben némi tekintélyvel bíró ref. család sarja.

Az 1791-diki budai zsinat óta a coadjutorok mindenütt tényezőként szerepelnek az e. kormányzatban ¹⁾.

A segédgondnokok „az istenházára töröket“ meg nem fékezhetők s az „árvak“ szomorú sorsát meg nem változtathatták ugyan, sokkal óriásibb lévén a letipró hatalom, mintsem vele szembeszállottak volna; de kétségtelen; hogy hasznos szolgálatokat tettek az elnyomott prot. egyháznak, ahonnan az 1803-diki ker. gyűlés még közelebből meghatározza föladatukat: „a coadjutorok egyik kötelessége — u. m. — a nemes vármegyéhez küldött felséges parancsolatok megszerzése.“ S hova tovább nagyon is hasznos és szükségesül bizonyult az intézmény; mert az 1814. e. kerületi statutum már azt rendeli, hogy „a világi rendből két coadjutor curator és több kevesebb assesor legyen.“

Azon erős támasz kiváló buzgalom, melyet a világi elem tanusíta az elnyomatás szakában az egyház iránt, meghozta a méltó előismerést a segédgondnokoknak; sőt e tekintetben a túlzás némi anomaliára ragadta az egyházi elemet. Mert még jóval elébből — 1734 — a pápai

---

¹⁾ V. o. „Egyház kormányzat“ című fejezettel.

alesperes Deáki István tulkapásai miatt a proseniorságot (alesperes) eltöröl: addig a fentebbi (1814) végzéssel lehetővé tette, hogy két világi koadjutor legyen, — s míg ezeknek az e. kerületi gyűlésen külön szavazati jog adott: addig az esperesek csak gyülekezetükkel együtt mint közpapok, tehát nem külön szavaztak. Csak az 1794-diki ker. gyűlés, midőn *Kármánt* választák püspökül. részesíté az esperesi kart, Szalai Péter peremartoni esperes fel-szólalására — a segédgondnokkal egyenlő jogban ¹⁾ s csak az 1837-diki ker. végzéssel, midőn a polg. hatóságokkal való érölközés szükségessége, a szabadabb idők szellemének befolyása következtében szünni kezdett az egyház kormányzatban a világi elem tulsulyra vergődése miatt némi zavarok tünedeznének föl, mondatott ki szabályrendeletileg, hogy „*valamint esperes úgy segédgondnok is csak egy legyen.*“

Nemcsak erkölcsi, de anyagi tekintetben is sokat köszönhet az egyház segédgondnokainak. Látva ugyanis, hogy a partialisok tartása a lelkészekre, utóbb az e. megyei pénztárra mily elviselhetlen teherként nehezül: nemcsak kötelességüknek tarták megnyitni időnkint — legalább az egyik (dislocationalis) gyűlés előtt házukat. Különösen a Péli Nagy család sűrűn gyakorlá e nemes jótékony-ságot, kitarván nemcsak a kisebb de a nagyobb gyűléseket is. Bajka igen sokszor látta 1774-től 1831-ig esperességünk tanácskozmányát. Oly esetekben, midőn a gyűlések nem itt tartattak, meg nem állhatta, hogy a költségek legalább egy részét ne fődözze erszényéből. Méltó elismeréssel szól az „Acta consistorialia“ című naplóink. „Ezen nemes familia — ugymond -- ref. szent vallásunkkal századok alatt számtalan sok jót közölt.“ A hivatali

---

¹⁾ Tóth Ferencz „Dunántúli püspökök élete.“

utódok, habár nem oly gyakran, de szintén megnyiták hajlékaikat az e. megyei gyűlések előtt ¹⁾).

Ugy látszik azonban, hogy nem minden e. megyében voltak a s. gondnokok ily lovagiasok; mert 1800-ban a kerület végzést hoz, miszerint „a segédgondnokok ha a gyűlés költségeit a magukéból fizetni sajnálják: fizessék a traktusok.” Az 1799. ker. végzés a ker. gyűlésre menő követek díját is jónak látja megalapítani 6 frt 40 krban. Nálunk nem volt rá példa, hogy e díjat valamelyik világi követ, még kevésbé, hogy segédgondnok felvette volna: ellenkezőleg egyik segédgondnokunk (Szabó János) követársainak minden költségét a magáéból fedezé.

Segédgondnokaink névsora:

1. Péli Nagy István 1774 90.

2. Péli Nagy András 1790—1830. Ez is, valamint atyja István buzgó, vallásos férfi volt. Lelkületé s korára világot vet következő naplói bejegyzés:

„Tek. főcurator Péli N. András úr projectálja, hogy Napoleon ő cs. kir. felsége *hitvesének* Ludovica cs. kir. hercegasszonynak szerencsés szüléséért közönséges könyörgést tartanánk, mely végelt a tiszti. Tekintetes úr *könyörgés formulát is készített*, mely közönségesen felolvastatván: mind a projectum mind a könyörgés formulája helyesnek találtatott, hogy ezen könyörgés minden préd. ur által a következő Jan. 27-dikén elmondassék ²⁾.”

---

¹⁾ Nyári Antal Bagonyán 1838. Szódón Szabó János majd minden évben. Konkoli Derezsényben 1868.

²⁾ Érdekesnek tartjuk e könyörgést egész terjedelmében ide iktetni:

„Felséges nagy Isten ki vagy az egész világnak teremtője, ura és kegyelmes atyja! A te jussod volt, az is lesz örökké, hogy a nemzetségek közül most ezt felemeld, majd a másikat fogyatkozásal megalázd. A te teremői jussod osztja el a birodalmakat is

3. *Nyáregyházi Nyári Ignác* 1830—33 ¹⁾.

4. *Ifj. Péli Nagy András* 1833—36.

a maguk kirendelt grádusaira. Te állítottad fel mindenható tetszésed szerint a fejedelmi székeket, ott ahol akarod, valamint te rendeltetsz azoknak fogvatkozásokat is. A szives háladatosság áldozataival esünk a te mindenható széked előtt térdeinkre, a te csudálatos munkáid szemlélése között! A több nagyságos munkáid között, a te kezéd ültette ama nagy fejedelmi székre a te kedves szolgádat ama nagy Napoleont, oly császári királyi trónusba, melyhez hasonlót a történetek könyvében nem olvasunk. Ez által a nagy fejedelem által, addát sokféle nemzeteknek új királyokat, ez által emeltél kicsiny sorsból számos új fejedelmeket, — ez által látogattad meg — óh fájdalom — a mi uralkodó felséges austriai házunkat elannyira, hogy már a midőn nem csak ellenségei, hanem még az ő hűségesebb jobbágysai is sajnálva kezek kulcsolások között képzelnek s vélnék szomorúan minden birodalmaitól történhető megfosztásukat, tenmagad uram! te magad akkor határt vetettél az győzedelmesnek, sőt a képzelt hátra levő birodalma foglalása helyett, a mi felséges császáruk leányát Ludovicát kezességül, hogy megkímélné ezentúl a háborúk viszontagságaitól a te népedet házastársul adtad ama nagy Napoleonnak, mint győzedelmesnek. Tovább terjed még oh uram a te jóvoltod, mert meg terhesegett a nagy császárné, kinek felséges férje a maga s birodalma alatt levő evangyeliumi szolgálók könyörgésük közt várja a te segédmedet. Óh áld meg uram, áld meg szerencsés szüléssel e nagy fejedelemt! áld meg az ő méhének gyümölcsét! Kösd össze e házassági kötéssel még jobban a két császári házat, hogy uralkodásuk alatt emeljenek a nemzetségek békeesség kapukat sziveinkből, melyek az igaz hűség, a jó lelkiismeret, tökéletes háladatosság balzsamos olajával annyira kivilágosítva fényljenek, hogy azoknak fényes világok hasson fel színté az uraknak ura, királyoknak királya székehez kedves jó illatú füst gyanánt. Ez a magyar nemzet is kit régen e világ idegen részéből e hazába letelepítettél, legyen kedves és áldott te előtted világ végeig. Tartad meg e hazát épségben, kapcsolod még ehhez azokat is, melyek nélkül még szűkölködik. A tiszta evangyeliumi tudománynak legjobb ízű folyamataival borítsd el a két császári ház birodalmát; a te ekkleziásid szolgálói legyenek igaz becsbe, virágzó állapotba, Kezdődjön el a két császár életében a megjövendőlt, ezeresztendeig

5. *Nyátriegyházi Nyári Antal* 1836 - 43. Báró rangra emelve, Hontból Pest megyébe távozott

6. *Szabó János* 1843 - 68. E század első tizedében Szódón született, odavaló egyszerű közbirtokos nemes szülőktől. Jogot végzett s csakhamar megyei tisztviselővé tétetett. 1841-ben Bars megye főjegyzője ²⁾ Mint ilyen magára vonta az egyh. megye figyelmét is, és sietett tanácsbírái közé választani, melyet azonban 5 évig el nem

tartó békessége a te hazádnak s hivednek. és az egész világ öröme s a te örökké tartó dicsőségedre.

Azt a láncot fogjuk meg óh uram, jóvoltodból a te házádban, mely a te jótevőségednek szeméből örökre készült, azt a láncot fogták meg, mely a főbölcsesség mennyei székéből különb-különb-féle hosszú ágakon a földnek színeén elterjedt s el sem bocsátjuk azt, míg meg nem áldasz s végre azon magadhoz a tökéletességre fölragadsz. Amen. („Nr. 13.“ 2-3 lap. 1811 kis-kálnai gyűlés könyve 1. pont).

¹⁾ Gáspár Ferencz „ev. lutheranus eklák inspektora“ s Nyári Ignác „ev. ref. eklák curatora“ egyh. megyéjük nevében felirnak Bars megye hatóságához a vegyes házasságok tárgyában 1806-ban kiadott k. rendelet megszüntetését sürögő felirat iránt, mely k. rendelet — tudvalevőleg — érvénytelennek tekinti a prot. lelkész előtt kötött vegyes házasságot s cath. pap által újra megesketen-dőnek rendeli. (Arch. 8.)

²⁾ Mint megyei főjegyző fogalmazta Bars megye hatóságának 1841. Mon. 1.-i — Pest, Vas, Abauj, Borsod, Nyitra, Esztergom megyék atiratóra — a vegyes házasságok ügyében hozott határozatát, mely főbb pontjaiban következ: 1) Hivatkozva az 1647-diki 14. t. c. mindazon lelkész, ki a vegyes házasságtól az áldást s más szertartást megtagadná, ügyészi perbe fogassék. 2) a lakosság kitanítandó, hogy az áldás megtagadása törvénnyel ellenkezik ugyan, de a vegyes házasságok e nélkül is tökéletesen érvényesek és törvényesek. 3) Louvit s megyés püspök urnak a fennforgó vegyes házassági viszályokban Romába történt küldetését törvényesnek és a netán kieszközölhető egyezséget (concordatum) a nemzetre nézve kötelezhető erejűnek el nem ismerhetvén, ez ellen óvás tétessék. (Arch. 19.)

fogadott ¹⁾). Ekkor azonban Nagy János rábirta, hogy ne utasítsa vissza a szerény, de még is szép megtüszteletetést. Megjelent az egyh. megyei gyűlésen s székét elfoglalván. egyike legbuzgóbb, tevékenyebb tagja lón az egyh. megyei kormánynak. Nyáry távozta után a közbizalom segédgondnokul választá. És miként kebelbarátja írja róla — „nem volt a barsi e. megyének egy gondnoka sem, a ki egyházmegyénk, egyházaink, iskoláink javát annyira szívén hordozta volna, mint ő. Sokszor mondá esperes elnök társának „miért nem bírok dominiumokkal, majd megmutatnám, mit lehet tenni egyházi és iskolaiingyünk javára.“ Azonban kevés birtoka mellett is áldozott sokat, eleget, még többet jóakarattal, buzgósággal, ügyszeretettel.

Látván ugyanis, hogy egyh. megyénk csak tengődik nem lévén semmi alaptökéje: rá birta r. kath. nagybirtokú barátját *Gyurcsányi Istvánt* nemcsak arra, hogy a főiskolának több mint 200 frtot alapítványozzon; hanem arra is, hogy az e. megye pénztárába 700 frtot tett alapítványul felében az e. megye, felében a kebelbeli szegény egyházak javára. Maga pedig igen sokszor tartván ki az e. m. gyűlést, az egyházak által gyűléstartásra ekkor adni szokott összeget az alapítványhoz csatolva, hozzájárulván ehez más apróbb jövedelmek: köszönhetjük, hogy ez alapítvány ma már 3822 frt, — a szegény egyházak részére tett alapítvány pedig — ámbár egy két egyház belőle segélyeztetett — több mint ezer forint.

Érezvén szíve szerint, hogy tanítóink közül sokan szegénységgel küzdenek. egy gyűlésünkön egy, a tanítói díjak javítását célzó pénz és gabona alapítvány tervvel állt elő, kezébe tartván a már kész adakozási ívet, maga

---

¹⁾ „Szabó János megyei főügyész ur, ezelőtt öt évvel tanácsbíróul elválasztván, most (1842) e gyűlésen megjelent, esküjét letévén“ (Act. consist.)

ment elő jó példával 20 frtot s 20 p. m. gabonát írván alá. (Lásd tanítót gyámolda s magtár.)

Saját egyháza (Szódó) lelkésze s tanítója javára pedig 300 frtot és 36 p. m. gabona alapítványt tett oly módon, hogy 5 évig érintetlenül kamatozzék. azontul pedig a kamat fele tőkésíttessék. másik fele pedig a tanító s lelkész javadalmazására fordíttassék. mely alapítvány ma már 531 frtot és 144 p. mérő gabona. Ezenkívül az iskolára s szegény gyermekek számára is tett ugyanott (Szódón) némi alapítványt. De itt még nem nyugodott meg buzgó lelke. Rászánta magát egy évben öreg létére is az egy hónapig tartó visitációi fáradalmas utra, hogy esperes elnök—társával válllvetve buzdítsa egyházainkat jólétök előmozdítására. Elmondá mindenütt, hogy ha egyházaink kezdettől fogva előrelátólag gondoskodnak valami most nem volna szegény egyházunk. És az eredmény az lett, hogy minden egyházunknak van valami kis gyümölcsöző pénz vagy gabona tőkéje, néhol pedig nagyon szép gabona tára.

A megyének közkedvességben álló alispánja is volt azután orsz. gyűl. képviselő, 1861-ben ismét alispán. Schmerling alatt a szomorú emlékű adó-executió szakában roppant számú katonaságot tartott, kik mindenét főlemész-tették: de adót még sem fizetett . . . Azoknak kik figyelmeztették, azt válaszolta: „így kellene mindenkinek cselekedni s akkor rég felfordult volna a német.“ . . . Ez elv s egyéb viszonyok utóbb megrongálták anyagi s phisikai állapotát. 1867-ben közrészvét mellett húnyt el.

7. *Konkoly Thege Pál.* 1868—jelenig. Előkelő módos szülők gyermeke. E század elején született. Jogot végezve, megyei lisztségeket viselt, alispán, majd a lévai járás országgyűlési képviselője, s utóbb alispán és jelenben törvényszéki elnök. Mint alispán a dispensatiokból

begyűlt díjat 50 forintba egészíté ki, évenként az igyekvő tanítók jutalmazására fordítva. Sajnálandó, hogy hivatali nagy elfoglaltsága miatt a kerületi tanácskozmányokban csak ritkán vehet részt ¹⁾).

Másodgondnokok voltak :

Boóc János, Nyári Mihály, Nyári Antal, Péli Nagy János.

Világi tanácsbírdkat e. megyénk az 1804-diki ker. rendelethez képest „hol többet, hol kevesebbet választott”: 1855-ben állapíttatik meg, hogy „5 papi s 5 világi tanácsbíró legyen.”

Tiszteletbeli ülnököket is látunk. Így 1847-ben „Gr. Guyon Richard hitrokonunkat, ki mikolai birtokán vallásos buzgalmának szép jeleit adá, tiszt.beli ülnökül választja e. megyénk” Ugyszinte a derék *Mocsfalvi Gyurcsányi István*, kis-sárrói r. káth. földbirtokos ²⁾).

Egyik rendes világi tanácsbírája, Ladányi Boóc István erős, terhes vádak s megbélyegző cselekmények miatt kitöröltetik a társaságból ³⁾).

¹⁾ Konkoly Thege Pál hivatalba iktatása saját lakhelyén, Derezsényben történt. Élénk vita kelt itt a s. gondnoki eskü letételének helye fölött. „Azon indokból, mert az e. megye auton. jogainak mellőzésével a s. gondnokok hivatali esküjüket legtöbb esetben a sup. gyűlés előtt tették le, — indítványoztatott. — hogy a másodgondnok urnak, mint ezen esperesség megválasztott tisztviselőjének esküje az e. m. közgyűlés által vetessék át: — ezen közgyűlés a tiszti eskünek saját színe előtti letételét elvárja, mit a t. s. gondnok ur készséggel s azonnal teljesítvén, ezt az e. m. gy. jkönyvbe iktatni s erről a ft. e. kerületi gyűlést is tudomásba helyezni elhatározta.” (1868. e. m. gyűlés jkönyve.)

²⁾ Gyurcsányi 1837. saját házában tartotta ki a közgyűlést s 1847-ben tette a 700 forintnyi alapítványt. N.-sárrói ref. egyháza 20 frtot adott 50 frtot a pápai jogtanszékre.

³⁾ Vádolva volt: 1) deputatioba küldetvén a népet nem békelteté, hanem bujtogatta, lázítá minden ha (Fegyvernek, Léva, Ter-

1848-ban a tábla feloszlattatik, mindennemű ülnökségek elkülönítő válaszfalak eltöröltetnek, a teljes jog-egyenlőség lép életbe.

Világi főjegyzőnek 1864. óta elválasztatván erre immár másodizben *Pólya József* született 1828 (?) *Kis-sáróban*, hol atyja Dávid, lelkész volt. (K.-Sáró.) Édes atyja a szomszéd Gr.-Szentgyörgyre vitte, hol akkor tájt Kis István (t. Tanügy és Sztgyörgy) jeleskedett iskolájával. A gymn. tanfolyamra Pápára adatott, — a bölcsészett N.-Kőrösön, a jogot s hittant pedig Pápán végezte 1850. Közben a $\frac{48}{100}$ -diki szabadságharc magával sodrá őt is, mint honvéd küzde. 1851-ben az e. ker. által az ujonnan szervezett gymnasiumba, Pápára a történelem s latinirodalom rendes tanárának választaték s itt működött 185 $\frac{3}{10}$ -ig; e tanév végével a kecskeméti ref. főgymn. történelmi s hellen irodalmi tanszékére nyert meghívást, ugyanitt rövid időn életfogytiglani igazgatóvá lőn elválasztva. 1860-ban visszaállítatván itt a jogi tanfolyam, a kecskeméti egyháztanács a kerület jóváhagyásával jogtanárrul választá. egyszersmind a gymn. igazgatását is újból reábizva. Célja. vágyai azonban a politikai élet felé vonzák s 1861-ben hazatért megyéjébe. Elnyomatván Schmerling által a rövid alkotmányos korszak, a társadalmi téren mint a lévai casino-egyesület igazgatója s mint a barsi gazdasági egyl. titkára igyekezett fáradhatlan buzgalommal a közszellemet fejteni. Schmerling bukása után 1865-ben részt vett a kezdődő élénk politikamozgalmakban. A megye polgárai megbízásából felterjesztvényt irt az akkori főkancellár Majláthy Györgyhöz a gyűlölt Majláthyi August báró főispán elmozdítása iránt

---

genye, Ladány, Várad) 2) Tisztátalan életű. Szódón törvénytelen gyermekei vannak. 3) A gyérki tömlőcseben fogva ült, mint Majláth Ferenc megölő részese. (Act. consist.)

s a felterjesztvényt Bécsbe vivő négyes küldöttség tagja s vezetője volt. A Majláth-Senyei kormány alatt Bars-megye főjegyzőül nevezetett ki; de a kinevezés nem lévén meg alkotmányos érületével, azt el nem fogadta.

A megyék restaurációja után 1867. ápril 27-dikén egyhangulag főjegyzővé, 1871. szinte egyhangulag alispánná, 1872. a lévai kerület országos képviselőjévé, a közíg. bizottság tagjává, 1878. újra Barsmegye alispánjává lön elválasztva.

Jegyzői tollának másodszori fölvétele alkalmával az c. megyén, 100 - 100 forint alapítványt tőn a lelkészi s tanítói gyámoldára.

Finom, lekötelező modorú s igen megnyerő külsejű életteljes férfiú, ragyogó szó- és írásbeli előadással.

8.

Leviták, káplánok. Ezek fizetése, előléptetése. Tractus káplánja.

Leviták (preorans, előkönyörgő, imavezér, sőt Debrecen tájékán imolár) theológiát végzett ifjak alkalmaztattak hajdan a filiákon ¹⁾ vagy büntetésül, makaeskodó ²⁾ vagy bizonyos körülmények p. o. építkezés, üldözés és más ok miatt szünetelő egyházakban ³⁾. Tisztók volt az iskola s az istenítisztelet vezetése. Egyébb papi functiót azonban csak rendes lelkésszé képesítésök után teljesíthettek.

Voltak esetek, midőn a hivataláról lemondott, vagy

¹⁾ Győröd, Óvár, Nagyod. Nr. 5. 46. 51. 63. lap.

²⁾ Vezekény, Peszek, Gyarmat. „Nro. 5.”

³⁾ Marosfalva, Besse. „Nro. 5.”

fegyelmi uton elmozdított lelkész levitául még alkalmaztatott ¹⁾).

Mihelyt szükség volt, az az valamely egyház megüresült, a mozdulni óhajtó levitát alkalmazták, ha a rendes lelkészek közül senki mozdulni nem kívánt. A levita által üresen hagyott hely, rektórián levő theol. ifjuval töltetett be. Így alkalmaztaték p. o. 1808-ban a g. sz. györgyi rektor, Kőszegi Mihály Orosziba lelkészül, elébb megvizsgáltatván. Mig elébből (1791) „*a Nemes Oroszi ekklának szabadság engedtetik, hogy a sallai, nagyodi és k.-szecsei rectorok közül válasszának maguknak predikátort* ²⁾.” Lévéra, Tolvaj István helyébe Tóth István n.-sallai rector lép ³⁾).

A leviták e szerint a káplánokat pótolták. *Káplánok* oly értelemben mint ma. e jelen század elejéig nálunk nem voltak. A mult századok lelkésze kényelmet nem ohajtva, s ily kényelemre a szűk jövedelemből nem is áldozhatva vitte hivatalát segéd vagy káplán nélkül. A lelkész halála után a hely azonnal betöltetvén: *kegyének* csak a türelmi parancs utáni időben van nyoma, s így e tekintethen sem vala szükség káplánra.

Baka István n.-sallai esperes lelkész volt az első, ki öregsége s végelgyengülése miatt káplánt kér (1799—1800) s adatott mellé *Vasvári Ferenc* „*Tek. Péli Nagy András főcurator ur nagyreményű urfainak instructora* ⁴⁾.” Ez volt Barsban az első káplán.

Utóbb az atyák theol. végzett gyermekeiket, vagy kegyeltjeiket szárnyaik alá fogadván mindinkább szokásba jött a káplántartás, annyira, hogy a kerület jónak látja

¹⁾ Agóra helyeztetik az orosz predikátor.

²⁾ „Nr. 8.”

³⁾ „Nr.

⁴⁾ „Nr. 8.”

szabályrendeletileg kimondani, hogy „*káplánokat ne a predikátorok huzjanak, hanem a tractus rendeljen* ¹⁾.”

Fizetésüket esetről esetre az egyházmegye határozza meg, az interimalisok, özvegyek mellett, a fele fizetést, vagy legalább annak harmadát huzzák. Ónody özvegye ad az interimalisnak „24 p. m. buzát, 12 p. m. tavaszit, 10 frtot, 2 akó bort, 2 öl fát, kereszttelői stóla az özvegyé, a halotti az interimalisé, a tányér alamizsna feles ²⁾.” Hasonló fizetést látunk Kétyen Laky Antal özvegyénél ³⁾. Ez utóbb — 1837 — a kerület általános kulcsot hozott be, mely szerint „*az özvegy köteles a káplánnak minden hétre egy váltó forintot adni, s őt élelemmel ellátni.*” A káplánok minden egyéb körülmények közt e szerint javadalmaztatnak jelenben is.

Igen természetes, hogy az előléptetés — gradualis promotio — elve meg nem engedte a *helyben maradást*. Capellamus non succedit. Az 1798, 1804, 1825, 44, 54-diki e. kerületi szabályrendeletek ismételten kimondják, hogy „*a káplán vagy interimalis, azon egyházban, melyben szolgált, rendes lelkész nem lehet.*”

Más megürült helyekre sem volt választható a káplán mindaddig, míg volt azon helyre mozdulni óhajtó rendes lelkész. E rendszer mellett reménye sem lehetett az ifjakkak 5 - 8 évnél elébb önállóvá lehetni s nem volt meglepő, ha élte delén. sokszor azontúl, testben lélekben megtörve, juthatott az utolsó üresen maradt helyre. E sivár reménytelen állapotokon csak az 1843-diki kerületi végzés könnyített, némileg megengedvén, hogy a *rendes lelkesekkel* — „*ceteris paribus mindig a legrégibb érdemes segédlelkész jelöltessek ki.*” Husz évvel ké-

¹⁾ 1807. e. ker. jkönyv.

²⁾ Nro. 8.

³⁾ Nro. 8.

és nyilván azokat megesmérte, sőt, hogy ő az (ekkor térdre esvén) megvallotta, azon kis dictiójában, melyben a bori ekklát, tractust, superintendentiát, sőt még a más vallásu megbötránkoztakat is megkövette; kiváltképen pedig egy könyörgést készített, melybe vállomást tett bűneiről, sokféle kiágazott botránkoztatásairól ¹⁾). A melyekért esedezvén, esküvéssel fogadom, — így szól az Úr előtt, hogy további életemet nagyobb vigyázással, mértéketlenség, kegyességgel folytatom Könyörgött a bünbe merültekért, a hivekért, azon ekklézsiáért és elveszett papi hivatalának valahai visszanyerhetéseért.

Ezen nton feloldoztam, — érette a gyülekezettel könyörögtem. Ekkor fölkelvén térdéről: megintettem, elbocsátottam. És midőn a néphez újra olyan beszédet tartottam volna, melyben a botránkozást igyekeztem lecsendesíteni és a neki megengedésre, a mellett arra kértem volna, hogy a mit tőle, mig hivatalban volt, mig jót, szükségest, hasznost hallottak, ezen botránkoztatása miatt ne engedjék sikertelen magnak lenni szívökben, midőn ő azt most könnyeivel megöntözte stb. És hogy a lelkitanítók iránt balvélekedéssel ne legyenek se ezért, se azért, hogy mi is erőtlenségekkel küzdünk stb. Ezekután a népet megáldván leszállottam és újra a papok énekelvén, elvégződött az isteni tisztelet és ceremonia ²⁾).

Homlokára volt nyomva a Kain-bélyeg, bujdoshatott a kietlen, nagy pusztaságban!

Kiss György, kisölvedi lelkész (Kiss Ádám apja), a fentebb említett zalabai esetre vonatkozólag följegyezte

---

¹⁾ Az eset egyébiránt abból állt, hogy egy lévai gyanus életű, özvegy nő hálójába esett, kit elvenni nem akarván ez bejelentette őt; minek folytán 6 lelkész jelenlétében véghez menő poenitenciára s hivatal vesztésre ítéltetett.

²⁾ „Nr. 7.” 122. lap.

naplójában, hogy nem használván a poenitentia: „a nemes vármegyére kellett instálnunk s kiküldvén a szolgabíró a vármegye esküdtjét két hajduval, a férfit és asszonyt vasárnap a templom előtt meztelenül megveszőztette, s felkelvén az asszony: a Senkincének futott, — a férfi pedig el a szőlőknek, s harmadnapra az asszonyt a Senkincéből fogták ki, a férfit pedig a pincében felakasztva találták.“ Eltemették őket az árokba minden szertartás nélkül. Még a halálban is sujtotta az egyház tévedt fiait.

1811-ből szintén Kiss György naplója írja le mikép sentenciáztaték meg Detári Kata kisölvédi leány. „Ez a fehérszemély — így ír Kiss György — már régen botránykoztató az ekklézsiát, minekokaért előhivatván és bűnösnek találván őtet, ekklézsia követésre ítéltetett mely is lett ekképen:

„Die 27. Fbris egy nagy kő tététt a templom közepére. a kathedra elejébe. Arra felállítódott a megesett személy, hajadon fővel és mezitláb, a predikáció alatt. Annak végeztével az Úr asztalához álltam és beszédet mondtam arról: milyenek voltak a hajdani keresztyének, hogy nem találtatik közöttük semminemű gonoszság - s milyenek kell lenni a mai keresztyéneknek, kiváltképen pedig a mi vallásunkon levőknek, hogy mennyire meggyalázta ő most már a mi ekklézsiánkat, helységünket, — az ő gonosz életeért méltó, hogy büntetését vegye. Erre a személy térdenállva sirván, megesmérte vétkét, bocsánatot kért az egész gyülekezettől, és a cserépben mellette levő hamuból fejére hintett. Erre éneklés közben a gyülekezet kitakarodott a templomból. Legutoljára jöve a személy, kit kívül az ő hajdani leányzótársai azonnal körülfogának és haját ollóval tövig lenyirták vala, azt szélnek eresztvén, a vének pedig megfogák, s egy ponyvába takarván, meg-hömpölygették s hantokkal s kövekkel megdobáták s ott

hagyák. reá pokdösvén “ Feljegyzé Kiss György azt is, hogy ezen személy a következő év april havában meghalt, ..de reája nem harangoztak. sem mester őt ki nem kísérte, hanem csak estének idején lopva temetődött el.”

Ilyen volt a ref. egyház kebelébeu, illetőleg a mi egyházmegyénkben a fegyelem, még e század elején is, nem evang. hanem kánonszerű. A bűnösnek nem életét, hanem halálát akarták, kit az éleforrásához, a kegyelem asztalához sem eresztettek. Csak az 1815. ker. végzésben emelkedik fel az ev, egyh. magaslatára. midőn kimondja, hogy a „fenyíték szükséges ugyan, mindazáltal nem büntetés vagy gyalázás, hanem megjavítás tekintetéből kell azt gyakorolni; e szerint a ker. szeretettel és szelidséggel kell azt mérsékelni: kötelessége tehát minden esperességnek, az ekklezsiáknak egyházi szolgált és presbyteriumait arra tenni figyelmessé, hogy az egyházi fenyítetté gyakorlásában szükséges mértéket tartsanak és minden lépésüket a legnagyobb okossággal és vigyázattal tegyék s a maguk egyedül való ítéllettelükkel az urvacsorához járulástól mely az egyházi fenyítéknek utolsó grádusa, senkit el ne tiltsanak; hanem azokat ugyan, a kik nyilván és közönséges botránkozással valamely bűnben lélegzenének, először is az egyházi szolga által mindenkor azonban egyedül, magánosan. -- annak utánna pedig, ha még így is észre nem térnének, a helybeli presb. előtt (ha lehetséges) íntsék meg. Azokat pedig, akik nagyobb gonoszságba vagynak keveredve, a tractuale consistoriumnak adják be, melynek kötelessége fog lenni, a dolgot megvizsgálni s meghatározni, hogy méltók-e az ilyenek, hogy az uvacsorájával éléstől eltiltassanak ¹⁾.”

---

¹⁾ Lásd: E. kerületi gyűlés jkönyv 1815-ről nro 11. alatt

Igy az idők jótékony szelleme megszelidíté a fenylő vesszőt az egyház kezében. Végre azonban mégis kormányrendelet szünteté meg a megbélyegző s legtöbbnyire gyászos következményű kánonszerő fegyelem gyakorlását utalván az egyházat hozzáillő szelidségre s erkölcsi betegségeinek gyógyítgatására, nem pedig megölésére.

Lelkészekkel szemben Konc István irányában használtatott legutoljára a poenitencia. Az 1803-iki kerület végzés szerint „a tractuale consistoriumok fölfüggeszthetik a lelkészt — a kanonikus vétségek miatt — hivatalától de birtokon belől fellebbezhet.” Ugyan ezen jogkedvezmény az 1865-iki kerületi végzés erejénél fogva — a tanítókra is kiterjesztetik.

Gyülekezetekkel szemben legtöbbnyire a lelkész változás, később pedig választás megszorítás által gyakoroltatik a fegyelem. Így péld. Oroszi, Szódó, Peszek 1692-ben a megállapított stólat vonakodnak fizetni. — 1707-ben Füzesgyarmat és Peszek nem a bevett mérték szerint fizetnek; azért predikátoraik más helyre tétetnek át a gyülekezetek lelkész nélkül hagyatnak. míg a makacskodók megtörve, a többi nyomán fizetnek már a rákövetkező évben ¹⁾).

1710-ben, midőn még minden évben megválhatott a papjától, egy bizonyos egyház, mely lelkészt nem a rendes és törvényes uton vitt azzal fenyltetik, hogy papját holtig köteles megtartani. 1799-ben a hanyagul fizető lévaiakra nézve az egyházi hivatalnokoknak megengedtetik, hogy a „restánsok temetés és esketéskor impedíaltassanak.” A legközelebbi időkben (1870) Peszek makacsul ragaszkodván nem választható jelöltjéhez, karhatalmilag helyezendő lelkész elfogadásától csak a véletlen által mentetett meg ²⁾).

---

¹⁾ „Nr. 5.” 36—37. lap.

²⁾ L. e. m. gyűlés jkönyve 1869--70.

10.

Candidatusok vizsgálata, hivatalba iktatása.

Hogy a lelkészjelöltek vizsgálata miként ment végbe a korábbi századokban: arról némi fogalmat nyerhetünk a „gyűlések“ fejezet alatt közölt jegyzés nyomán, Egy tértelt adtak fel a megvizsgálandó ifjunak s ezt pro és contra megszelleztették. — Ugyan ezen módszer áll a 18-ik században is. Közöljük itt a „Nr. 5.“ nyomán egy vizsgálat leírását.

„A. o. Dom. 1757.“ . . Két lapon leírja Gálos Mihály esperes ezen év nevezetesebb eseményeit, többek közt Marosi János k-ölvedi predikátor halálát s temetését s hogy az ekként megüresült helyre *Jabloncai Petes Sámuel* alkalmazá, aztán ennek vizsgálatára tér s így folytatja.

„Jabloncai Petes Sámuel a debreceni collegium polgára befogadtatott sz. társaságunkba, miután elébb jeles bizonyítványait előmutatá. Ezek szorosan megvizsgáltatván a XI. san class. 1-ae can. V. can. class 2-ae, can. II. class. 3-ae, item can. II. class. 3-ae rendeleteihez képest föltett különböző kérdésekre és ellenvetésekre dicséretesen megfelelt ¹⁾ s miután föleskettetett: a sakramentumok kiszolgáltatására neki jog adatott szent társaságunk tagjául a kisolvedi anya s Zalaba filiája lelkészül meg erősítettett u o év april 25-dikén.“

Látni való, hogy a vizsgálat leginkább a gyakorlati téren mozgott s valami rendszeres vizsgálatról szó sem lehetett. Egyébiránt a theol tudományok a hazai collegiumokban írás magyarázatból, Píckett dogmaticája s ethi-

---

¹⁾ „Ex eadem materia, in eodem oratorio variis questionibus satis laudabiliter responsiones dedisset (Nr. 5. 44. lap).“

cája és egy kis egyh. történelemből állottak a 18-dik században. A jó Picktét 1790-ig uralkodott Debrecenben, a mikor kiszorította azt — Szilágyi Gábor Stosch theológiájával. Patakon még a folyó század első tizedében is Picktét maradt meg ¹⁾ s csak Pápán kezdett Tóth Ferencz a theol. irodalom terén önállólag működni

Atyáink eleget véltek tenni föladatuknak, ha az ifjút leginkább a *gyakorlati részből vizsgálták*, így péld. egy más alkalommal e kérdést kapja a -candidatus: az urvacsorát magán helyen, egyedül csak a betegnek *adja-e föl?* ²⁾ Különben is bátran föltehették, hogy a mit ők elhagytak vagy elfeledtek, kipótolandja, vagy részben már pótolta is, a többi négy vizsgálat.

A jelen század elején ugyanis már 4—5 vizsgálatot látunk szokásban: kettő magán természetű a püspök és esperes előtt, kettő nyilvános a tractuson és superintendentián. Ugyanezen időben a kerület következőleg szabályozza a vizsgálatokat:

1. A tract. gyűlésen jelentést tévén a senior úr a candidátusról, a tract. consist. in pleno annak mind tudományáról, mind erkölceiről szóló leveleit megfogja vizsgálni, melyeket ha hiteleseknek nem talál: a jelentkezőt azonnal elutasítja és csak az esetre adjon annak további reménységet, ha a következő gyűlésen magát elegendőképen legitimálhatja

2. A ven. tract. helyet és napot fog kitűzni, melyen a candidatus publice és solemniter, előre kinevezendő censorok által a tract. consist előtt examináltassék, melyről a helynek, jelen voltak megjelent candidatusok neveinek följegyzésével protocollum vezetendő, melybe a spe-

---

¹⁾ Tóth F. „Tiszántuli püspökök“ 202. lap.

²⁾ Nro. 3. 112. lap.

cimenek kvalitása *cum preclara laudabilis* vagy *sufficiente* axiome bejegyzendő.

3. E protocollum ft. sup. urhoz felküldendő.

4. A ven. tract. az ilyen censuráltatott és alkalmasnak találtatott candidátust azonnal exmittálhatja és feleltetheti ugyan: mindazáltal a legközelebb leendő superint. gyűlésen, pro manuum inpositione megjelenni tartozik, hogy ott ujabban megvizsgáltassék és azután consecráltsassék.

5. Ha a tract. által már exmittált egyén a sup. lis. próbát ki nem állaná: a ven. sup.-tia által a maga bővebb qualificatiójára utasíttassék és mindaddig, míg ismét a következő sup. gyűlés előtt meg nem állhatna, *azon ekklába, melybe meghívatott ne promoveáltassék* ¹⁾).

Ez intézkedés következtében már némi rendszernek látjuk nyomait naplóinkban a Nro. 7. 1806-ból egy vizsgálatot így ad elő:

„Eljövén a kirendelt idő, összegyűltek a tek. *udvarnál* ²⁾ a papi rendből T. notarius Török Pál, assessor Török József és Kiss György notarius Molnár István Kovács János. Török József és candidátus Kántor József urak ³⁾. számos rectorok és a szecsei ekkla deputatusa. Elkezdődött a censúra 10 órakor és *az egész ker. találsnak fundamentomos ágazatam keresztül menvén, az ekkl. historiáját is el nem mellőzve* a censurát kiallott ifju. voto omnium, a kápláni szolgálat folytatására alkalmasnak ítéltetett (testimoniumai még elébből megvizsgáltatván) és általam ⁴⁾ solemniter feleskettetett és az úr munkájába a szecseiek kívánsága szerint kibocsájtatott ⁵⁾).

¹⁾ 1800. sup. jkönyv.

²⁾ T. i. Peli Nagy András n. gondnok házába, Bajkán.

³⁾ Peli N.-András gyermekeinek házi nevelője.

⁴⁾ Német Ferenc senior.

⁵⁾ Nr. 7.

A tractuson tett vizsgálat mégsem volt oly szigorú, a milyent várni lehetett volna. Sok szemét és konkoly hullott át a ritka rostán, melyet a ker. a tractus iránti respectusból nem vetett vissza. Nagyon jól érezte ezt Tóth Ferencz még mint tanár, tiszte lévén a kerületi vizsgálatokon mint hiv. kérőnök jelen lenni, de nem állt hatalmában segíteni rajta. Annál szigorubb erélylyel lépett fel e lanyha eljárás ellen mint püspök.

„Kérem a T. coadjutor, kurátor és Nt. esperes uraimat, méltóztassanak nekem abban tanácsot adni — így ír 1830-ban az e. megyéhez — hogy mit cselekedjem én az olyan predikátorokkal, kik a manum inpositiois censurán nem ütik meg a mértéket? Már ők ekkleziában vagynak mint rendes predikátorok és közülök némelyek erősen tudatlanok. Visszavesse-e ezeket mint érdemetleneket a superintendencia, vagy mit csinátjon velek? mert, hogy olyan könnyen menjenek a papi hivatalra menők rigorosumaik, mint mennék, azt szívelni nem lehet.

Nagyon vétkesek az ily magukat még akkorra is el nem készített új tiszteletes ifjak, kik annyi censurán is ott ragynak, ahol először voltak és bár megintettek a jobb készültre, de annak fogamatja rádjok nézve nem volt. Ez okozza aztán, hogy már csaknem minden tractus 3—4 több candidatussal fordul fel, mert látják az ilyenek, hogy könnyebben lehetnek papokká, mint a kézi mesterséget tanuló, céhbeli mesterré. Én már mióta püspök vagyok. nem egyet küldöttem vissza, hogy hozzám nagyobb qualificatióval jöjjön censurára. De a legfőbb sup.-lis vagy rigorosa censurán is, ha tudatlan valaki, ezt mind elnézni hiba volna, — s ezt érezvén a ven. tractusok, mikor a mult sup. gyűlésen feltettem, hogy a manuum inpositiois censurának erősebbnek kellene lenni: ezt mindenek óhajtották, és a Dunamelléki ven.

sőbb már *a helyben maradás is megengedettik*, bizonyos *feltételek alatt* ¹⁾; míg végül az 1871-ben kimondott *sabadrálasztás* bő kárpottlást nyújt s fényes elégtételt ad az ifju nemzedék minden régi szenvedéseieért s a hajdan előjogokkal biró rendes lelkészeket juttatá ép azon reménytelen állapotba, melyben ezelőtt a káplánok valának. Ennek eleven érzete indítá részben az e. kerületet arra, hogy 1874-ben már, a hevenyében kimondott lelkészválasztási szabályzatot, revideáltassa. Az ezzel foglalkozott bizottság munkálatára e. megyénk következő észrevételeket tön:

I. Lelkészválasztási szabályok.

1. §. Minden segédlelkész sorozatot nyer.

„A kápláni sorrend felállítását egyház megyénk nem pártolja; mert az monopolizálása volna az egyházválasztási jogának.

2. §. A segédlelkészek sorozata — egy tanév végével bclépettek közt, bizonyítványok általános osztályozása által — egyenlő osztályzattal biró egyének közt az e. m. kibocsátása vizsga minősége alapján állapittatik meg.

„Ezen szabály felállítását nem helyesli e. megyénk azon okon; mert az e szerinti eljárás nemcsak az egyenlenségnek magvait szórná el, de az érdem s kitünő osztályzat sérelmével is történnék.“

3. §. A mennyi lelkészi állomás van *egyh. megyénként* üresedésben, csak annyi sorrend szerint következő s. lelkész részesülhet ugyanazon egyh. megyéből lelkészi felavatásban.

„Miután nyilván van, hogy ezen szabály életbe léptetése a jobb tehetségű egyéneket elidegenítené a lelkészi pályától s oda vinné, hogy a választási szabá-

---

¹⁾ 1863. egyh. ker. jkönyv,

lyok ellenére a véletlenül megüresült egyházat olyan egyénnel kellene betölteni, a ki még fölavatva nincs: e. megyénk nem helyesli; ellenben a javaslat azon részét, mely a lelkészképezde felállítását célozza — miután óhajtja hogy kellő szakismerettel bíró s jellemes lelkészek képeztesse — meleg pártfogásába fogadja.“

II. Választhatóság.

4. §. Választható — a választó gyülekezetben működő segédlelkész vagy helyettes kivételével — minden oly rendes és felavatott segéd vagy helyettes lelkész, aki *ugyanazon egyh. megyebeli* gyülekezetek bármelyikében működik stb. ¹⁾).

„Azon záradéki javaslatot, hogy a helybeli segéd vagy helyettes lelkész ott rendes lelkészül nem választható, mint visszalépett az annyi bajt okozott grad. promotiora, mely ellenkezik a szabadválasztás fogalmával is, nem fogadhatja el e. megyénk. miután a facultatási tény által a segéd vagy helyettes lelkész e. kerületileg is elfogadott jellem — s szakismerettel képesítettnek jelentetik ki — mint bármely rendes lelkész — bármely gyülekezet lelkészi állomása terhei viselésére.“

6. §. Az egyházmegyék társelnökeinek ajánlási joga:
„Nem fogadtatik el: mert ez visszaesés volna.“

IV. Választási módok.

9. §. a) b) A lelkészválasztásnak elrendeléséről:
„elfogadtatik azon észrevétellel, hogy a *minimalis*

---

¹⁾ E chinai sáncot kerületünk ezelőtt majdnem egy századdal emelte s az 1796-iki statutum némileg meg méltányosabb volt, mennyiben „más sup.-ból a püspök és s. gondnok tudta péliküli bejövételt tiltá meg.

fizetés elrendelése ¹⁾ *káros hatással volna egyházéletünkre* mert az anyaegyházakat kevesbbitené. Célszerűnek tartja e. megyénk e tárgyban negatív téren maradni inkább, hogy az egyházak kénytelenítettven belátni, miszerint lelkészt nem kapnak, maguktól induljanak fel a dijnak javítására. Egyébiránt tisztelettel felkéri e. megyénk a ft. e. kerületet, hogy a *domestica* létrehozása által igyekezzék az érezhető bajt orvosolni.“

20. §. A szavazásról.

„Elfogadtatik; de óhajtható, hogy a választás litkos szavazás által történjék; mert az előszóvali szavazásnál egyes tekintélyes egyh. tagok jelenléte nyomást gyakorol a szegényebb szavazók szabad meggyőződésük szerinti szavazásra. A következő §-ok is észrevétlenül fogadtatnak el ²⁾.“

Tartozkodunk az észrevételektől, csupán azt jegyezzük meg, hogy a kerületen a javaslat helybenhagyott s ezek képezik a lelkészválasztási szabályzatot jelenben.

1826-ban az e. kerület rendeli, hogy „minden *tractusban legyen olyan káplán, kinek szolgálatjával szükség esetén élni lehessen*. Ilyen *tractus káplán* — szerencsére nálunk csak egy volt: *Szilágyi László János*, kit a kegyetlen sors e bolygó peregrináló szerepre kárhoztatott egész életén át. A 51-iki cholera megkönyörült rajta, s azóta nincs *tractus káplánja*. Sok baja volt vele az egyh. megyének. Állandó meghatározott fizetése nem volt az e. megyétől; hanem azon lelkész, ki szolgálatát igénybe vette, az 1837-diki kerületi rendelet szerint *helenként*

¹⁾ 800 forint minimumot állapított meg egyh. kerületünk a lelkészi fizetésre nézve.

²⁾ 1875. májusi e. m. gyűlés jkönyve 58. pontja.

egy váltó forintot adott neki. De mivel senki sem kívánt szolgáltatással élni: felosztotta a tractust úgy, hogy kiteljék az 52 heti ubtcatió.

1871-ben Kulifay László adott be az e. megyére a káplánok s helyettes lelkészek díjazása ügyében egy emlékiratot, mely azonban nyomot a jkönyvben nem hagyta maga után, noha csakugyan szükséges volna a ker. javaslatban is hangsúlyozott „*méltányos fizetés javítás*“ s a „*káplán segélyző egyesület*“ létesülése.

9.

Fegyelem laikusok, — egyházi hivatalnokok — a gyülekezetekkel szemben.

Evangeliumi, humanus szellemű korunkban, midőn polgári s katonai hatóságok száműzék a kalodát, a derest s az egyház is úgy bánik hibázó, vétkes gyermekeivel, mint a hű orvos betegeivel, azaz: minden lehető, szép és szelid módot elkövetünk, hogy erkölcsi betegünk állapotát megjavíthassuk: ily viszonyok közt nagyon szembetűnő ellentétet képez a 17 és 18-dik század kemény, zord egyházfegyelme, mely mindennemű vétség elkövetésénél nem az evangeliumra, hanem a kánonokra utalt.

És e kánonok — az akkori idők szelleméből folyólag — a bűnös irányában nem ösmertek irgalmat. Nem a megjavítás, hanem a bűnhődés, az elrettentés volt céljuk. Azért a füstölő gyertyát s a töredezett nádszálat nem erősítgettek, az elveszett juhok nem keresték fel, s a tékozló fiut — bármily forrón esdekelt bocsánatért, nem fogadták újra kegyelembe . . Az erkölcsi betegségeket nem gyógyílgatták; hanem, hogy a kór tovább ne terjedjen,

kizárták a nyavalyást, ápoló és gondozó nélkül hagyva, az egészségesek gyülekezetéből, s mint belpoklosokat, hogy messziről fölismerhetők legyenek, megbélyegezték. A bukott magdalai Máriák nem remélhették, hogy hulló könnyeikkel lemosandják a foltot s az egyház hallatni fogja a fölmentőszózatot: „Eredj el és többé ne vétkezzél!” az atyák nem irtak a porba titkos betűkkel kegyelmet számukra; hanem a kérlelhetlen kánonokat olvastak fejükre: „poenitentia tartás, ekklézsia követés, úrasztalától eltiltás, kirekesztés! . . .

Naplóink tanúsítják, hogy az egyház soha sem nézte behunyt szemmel az erkölcsi fogyatkozásokat s vasvesszejével a vétség nagyságához mérten, mindig fenyített; s gondoskodott, hogy ne csak a pásztorok, az őrállók, de a nyáj, a nép is tájékozva legyen fegyelem dolgában. A nép kezén forgó vallásos könyvek elég érthetően tudtul adták, mi várhat a bűnösre; az e század elején megújított énekes könyv, hymnushan zengi el a kemény sentenciát.

„Közüled őket kivessed.

Mint rosz tagokat elmess.”

Ugyanezen időből a káté is tanítja, hogy a bűnösök az Úr asztalától eltiltandók. Mindezek a kánonokkal együtt nem hiába irattak meg. Az egyház szigoruan gyakorlá a fegyelmet.

És mi sikerrel? szintén a naplók tanúsítják Ritka gyülekezet volt az, melyről az egyházlátogatási (kanonika visitatio) naplóban ez jegyeztetett föl: „omnia bene se habent;” többnyire a lelkész vagy előljárók mindig jelentettek egy-egy templom kerülőt, versengő házast, káromkodót, tolvajt s olykor-olykor „fertelmes életűt¹⁾.” Mindezen ügyek azonnal, ott a helyszínén elintéztetnek. A bűnös szemre

---

¹⁾ Feltűnő, hogy a nép közül részegeskedőt bevádolva nem

hivatott s nehogy gonoszabbul legyen dolga. megjelent. keményen megfeddették s megfenyegettetik, hogy ha még a jövő visitatiókor is panasz leszen ellene: ám lássa!

Kisebb, különösen gondatlanság vagy hanyagságból származó vétség esetén, leginkább predikátorok ellenében a pénzbírság alkalmaztatik. A partialison meg nem jelent lelkész két forintra büntettetik. Így p. Karancsi Gáspár, elébb csanki, utóbb málassi lelkész, a sz.-györgyi- 1689, Ráckövi István fegyverneki lelkész az 1694. ladányi gyűlésen meg nem jelenéseért, Pólya János löki predikátor — a mult század végén — mivel hirdetési levél nélkül eske-tett megbüntettetik „a szerint, a mint vagyon „De co-pulatione“ § 7. Petr. Bod; de mivel ez az első eset, fizet 13 nap alatt csak 6 forintot ¹⁾.”

Varga Máté füzes-gyarmati legény — 1696-ban - kézfogót tévén mostoha hugával, annélkül, hogy elébb „a lelki birák ehez engedő tanácsvételt vették volna,“ megbüntettetik 6 forintra; a leány pedig „mivel kétfelé is ígérte magát, rossz szó beszédnek engedvén, 12 esztendeig a pártát viselje.“ „Öreg anyja Cigány Panna, mivel ő volt eleitől fogva a leánynak rontója; poeniten-tiára ítéltetik.“ „Ez ilyen szomorú házasságok állapotá-val közönséges ítéletünk: Senki ezután ne merészeljen sem házasodni, sem leány férjhez menni sem kérőknek predikátorok hírek, tanácsuk és engedelmeük kívül. Ha pedig nem gondolnak ítélettételünkkel s valami zűrzava-

---

találunk: onnan van ez, mert a jobbágy rendszer nem tűrte a ha-nyag, mértéktelen földművest, azonnal kibecsültetett, mihelyt ha-nyagnak s dobzódonak tapasztaltatott. Azonban egyh. hivatalnokok annál gyakrabban fenýítettnek „propter pálinka bibonem“ s általa-ban a pálinkafőző fazekak gyakran szolgálnak botránykozásul a visitationak s irgalom nélkül kihányattatnak a parochiából.

¹⁾ „Nr. 5. 82. lap.“

rok támadnak, mind poenitentiára itelletnek s mindig 12 frrtal büntetnek meg, a cselekvő a megegyezővel együtt. Ezt végeztük ad mentem canonis 56. class. 3 ¹⁾.“

Istenkáromlók, templifugák, tolvajok és orgnzdák az úr asztalától eltiltatnak s megpoenitenciáztatnak, holtuk után pedig tisztességes temetésben nem részesülnek.

Még e század elején is virágzott az egyházi fenyték e szigorú s megbélyegző neme. Az 1814-diki kerületi gyűlés szabályozván az egyházalkotmányt, a presbyteriumra ruházata a kötelességet, hogy „a botránkoztató bűnösöket az ekklézsia-háznál való poenitentia tartásra ítélje ²⁾.“ S ennélfogva ez időből a poenitentia s kirekesztés elég sűrű alkalmazásáról tesznek tanuságot a mi naplóink. Így p. Zalabán Pásztor István szabadságos katoná (1804) „mindeneknek tudtára tisztátalan életet él Kelemen Istvánnéval (kinek férje szintén katoná). Tartottak ugyan mindketten közönséges poenitentiát; de azóta mégis együtt élnek. Mihez képest meghagyatik (a kanon. vis. által), hogy az ekklézsiából kirekesztessék és a Ttts vármegyén is a botránkozás elhárításaért instáljanak.“

Minden személyválogatás nélkül *e. hivatalnokok irányában* is használtatott a poenitentia tartás. Eördög János n.-sároi rektor — 1687, Erdődi Mihály szódói predikátor 1698. mindkettő kanonikus hibák miatt nyilvános poenitenciát tartott, melynek kiállta után hivatalukban továbbra is meghagytak, más — kisebb gyülekezetbe — az utóbbi levitául áttéve. Ha a vétség nem volt hotránkoztató. azaz: a gyülekezet szemet hűnyt s nem lépett fel vádlóul; de maga a visitatio tapasztalá a fogyatkozást: az illető lelkeszt kisebb jövedelmű gyülekezetbe rendelé; s csak köz-

¹⁾ „Nr. 5.“ 81 lap.

²⁾ Lásd 1814. e. k. gyűlés jkönyvének 24. pontját.

botrány és nyilvános vád esetén sujtatott az illető poenitentiával és hivatalvesztéssel ¹⁾).

Olvasni is fájdalmas, mikép ment végbe e rettenetesen megalázó s örökre megbélyegző bűnhődés, melyel leginkább a magdalai Máriaék s Delila hálójában megfogott ifjak sujtattak. Hogy fogalma legyen róla a későbbi kor gyermekének, leirunk két esetet, amint azt maguk a szomorú szerepre hivatott, illető egyének följegyzék.

Ónodi György ²⁾) esperes (1805-ben) hivatalos naplójában leírja: mikép ment végbe Kone István borii ifju predikátor poenitenciatartása.

„Boriba — így kezdi sorait — a deputáltak, u. m. füzessgyarmati assessor, alsó-fegyverneki, szent-györgyi, ladányi, lévai, varsányi t. predikátor urak 10 órára megérkezvén, a három harangozás után, a nép begyülésével mi is begyültünk, hozván magunkkal a pönitiust is, kit a kathedra eleibe házi ruhájába, u. m. egy viselt sörte színű kaputrokba s ugyan olyan színű nadrágba állíttattam. — Éneklést magunk tettünk. Mely után a ladányi t. predikátor urral könyörgést tettem, annak utánna magam felmentem a kathedrába és a néphez mintegy 3 fertályig tartó beszédet intéztem, melyben annak okát fedeztem fel, honnan van az, hogy a sz. hivatalra hittel köteles személyek közt annyian találkoznak, kik az istent, vallást, hivalt és a hallgatókat botránkoztató életűek.

Azulán megmutogattam ennek igen káros voltát mind a vallásra, gyülekezetre, sz. hivatalunkra, mind pedig arra nézve, aki botránkoztató. — Ekkor a pönitius megszólalt

---

¹⁾ Egyházi hivatalnokok ellenében alkalmazott egyéb fegyelmi szabályokról lásd a „Lelkész s gyülekezet közötti viszony“ című fejezetben.

²⁾ E jeles férfiú életrajza külön adatik e című fejezetben: „Esperesek névsora, Nevezetesebb esperesek életrajza.“

superintendentia példájával is serkentettek engemet ennek végrehajtására s majd csinálók is egy schemáját ezen censurának. Most csak a zsidó és görög nyelvbeli gyakorlatosságokról a censendusoknak közlök a ven. tractussal itt egy schémát ¹⁾, melyet publicáltatni kérek, mivel a

¹⁾ A sup. közgyűlésen tartandó vizsgálat alkalmával a censura alá bocsátott új tiszt. férfiak a zsidó és görög nyelvekben való jártasságukat és a szent írás magyarázatában lett előmenetelűket kötelesek lévén bebizonyítani: az itt kiírt szentírásbeli helyeket kötelesek lesznek mind fordítani deák nyelvre, mind exegetálni magyarul, felhordván azon argumentumokat is, melyek mutatják, hogy e vagy ama szentírásbeli helyen valósággal az e vallásbeli igazság van, melynek bebizonyítására mi azon sz. írásbeli helylyel élünk, a nevezetesebb ellenvetéseket is és azokra megfelelvén.

I. A messiásról szóló ó testamentomi jövődölések összehasonlítottván az új testamentommal:

A) Mózes könyveiből:

- a) 1. Móz. 3. 15. Sidók. 10. 7. Ján, 5, 46.
- b) 1. Móz. 22. 18. Gal. 3. 16.
- c) 1. Móz. 49. 10.
- d) V. Móz. 18. 18. Czel. 22. 23.

B) A soltárokból:

- a) Solt. 2. 7. Czel. 13. 33. Sidó 1. 5.
- β) Solt. 16. 10. Czel. 13. 34. 36.
- γ) Solt. 22. 1. 9. 17. 19. Máté 27. 35. 43. 46. Luk. 23. 33 - 4. Ján. 19. 23. 37. 20-25.
- δ) Solt. 45. 7, 8. Sidó 1 kész.
- ε) Solt. 110, 1. Mat. 22. 42-44.

C) A prófétákból.

- 1. A babyloni fogság előtt élt prófétákból:
  - a) Mik. 5. 2, Máté 2. 6. Ján. 7. 42.
  - b) Esa. 7. 14. Máté 1. 21-23.
  - c) Esa. 9. 6.
  - d) Esa. az LIII-dik rész egészen.

most manuum inpositiora jövők e szerint fognak megvizsgáltatni az exegesisből. Ezek elküldetnek, a Nt. censor uraknak is. Ezeket minden esztendőben megkívánom

---

2. A fogság utáni prófétákból!

a) Dan. 9. 24—27. Mát. 24. 15.

b) Hog. 2. 4.

c) Mal. 3. 1. Máté 11. 10.

II. Az újtestamentomból.

1) Az atya, fiu, sz. lélek egymástól megkülönböztetett és valóságos személyek: Máté 28. 19. Ján. 15. 26.

II. Korint. 13. 13.

2. A fiu istensége próbáltatik:

a) Istennek neveztetik: Ján. 1. 1—3. 14. Luk. 1. 16. Rom. 9. 5.

b) Isteni munkák tulajdoníttatnak a fiúnak: Ján. 1. 3. Kol. 1. 16. Sid. 8—12.

c) Isteni tökéletességek: Ján. 8. 58. Kol. 2. 9.

3. A sz. lélek istensége próbáltatik!

a) Istennek neveztetik: Czel. 15. 3, 4.

b) Isteni munkák tulajdoníttatnak: II. Pét. 1. 21.

c) Isteni tökéletességek tulajdoníttatnak: I. Kor. 12. 11.

d) Isteni tisztelet tulajdoníttatik: II. Kor. 13. 13. Máté 12. 31—32.

4. Istenképére teremtetett az ember: 1. Móz. 1. 26. II. Pét 1. 4.

5. Eredendő bűn van az emberben: Ján. 3. 6. Solt. 51. 7. 1. Móz. 8. 21. Jób. 25. 14—15.

6. A Jézus a megígért messiás: Luk. 24. 25. 27. Ján. 5. 39. Ján. 4. 25—26.

7. Jézus halála helyettünk való halál: (mors vicaria) Máté 20. 28. 26. 28. 1. Pét. 2. 24. Rom. 8. 3. Issan. 1. 1. 2. Esa. 5. 3. 4. 5. Rom. 4. 24.

8. A megigazitásról való tudomány: Rom. 3. 25—27. Efez. 4. 8. 9.

9. A feltámadásról való tudomány, Ján. 5. 28. 29. Jób. 19. 25. 27.

Kérdeztessenek ki a censendusok mindeneknek előtte, hogy mit értenek a Hermeneuticán, mit az exegesisen, mit a philológián,

a censendusoktól; mert ezekben vannak a ker. vallásnak főbb igazságai. Ezek vitatódniak leginkább a közönséges életben is, ezek ellen disputál sok kételkedő, ezekben tehát otthon kell lenni a predikátornak, mint ezen hitágazat tanítójának s hivatal szerint való védőjének ¹⁾).

E szigorú intézkedés kedvező eredményét már ugyanazon évi tractualis vizsgálatokon láthatjuk, mit tanúsít a jegyzőkönyv ide vonatkozó pontja:

1. „Előállván tisz. *Bartók Pál* és tisz. *Kiss Károly* urak mint sacri ministerii vagy predikatori hivatal candidátusai, kiadatott nekik textusul a remeklésre Sz. Máté ev. XVII. részének 5. verse, hogy arról próba predikatiót irjanak.

2. A gyűlés napján az az december 18-án a nevezett tisz. candidátus urak papi palástba öltözködve, a már consistoriumot formált gyűlés színe előtt bémutatták iskolai és candidatusságokról szóló professori, esperesi és püspöki bizonyosság leveleiket, melyek a tract. notárius által mindenek hallatára felolvastattak és a tisz. candidátus uraknak visszaadattak.

3. A kirendelt censorok, u. m. tisz. tract. notárius *Deáky Gedeon* és tisz. *Szabó Péter* bajkai pred. urak által mind a két tisz. candidátus urak rigorose megvizsgáltattak a papi tudományokból, nevezetesen a *ker. vallás sarkalatosabb ágazataiból*, és minekutánna mind az egész dogmatika s moralis theologia nevezetesebb cikkelyeiből, a fontosabb ellenvetéseket is megemlítvén, *mind a sidó és*

és számlálják elő azon herm. regulákat, melyek az exegetálókat igazgatják a sz. könyvek magyarázatában, valamint a legjobb commentátorokat vagy exegetákat és hermeneuticát tanító nevezetesebb könyveket is, hogy ebből az exegetica, theologia litteratúrájában való jártasságok világosságra jöjjön.“ (Act. consist. 1830-diki kis-sárai gyűlés jkönyve.)

¹⁾ Act. consist. 1830. kis-sárai gyűlés jkönyve.

görög exegesisből, mind az egyházi historiából, mind a homileticából, curapastoralisból, liturgikából ¹⁾ is cum axiomatica sufficienti a censurát kiállották s próba predikációjukat mind a ketten egész gyűlés hallattára felolvasták.

4. Vége levén a censurának a többször említett tiszteletes candidátus urak az egyh. rendtartás és szent szokás szerént délelőtti istenítisztelet után az ujbarsi reformátum templomban, a gyülekezet színe előtt nt. senior Török Pál ur által a reform. ker. papi sz. hivatalnak folytatására s az egyházi köteleességeknek véghez vitelére meghatalmaztattak, exmittáltattak és föleskettettek ²⁾ Tiszt.

---

¹⁾ E tantárgyakra Tóth Ferencz kézikönyvei használtattak.

²⁾ Régebbsésküformát nem jegyeztek fel naplóink, e század elejéről azonban már találunk ily eskümintát. A következő 1806-ban, Kántor József felavatása alkalmával iratott s ezzel éltek a negyvenes évekig:

„Én N. N. esküszöm az élő Isten előtt, aki Atya, Fiu és sz. Lélek, hogy ebben az Istennek szolgálatjában, melyet most titóletek, istennek szolgálaitól és annak titkainak sáfáraitól egész aláztatossággal és tisztelettel fölveszek: az igaz keresztyén vallást, mely a prófétáktól és apostoktól előadatott, a mi hely. confessiónk magyarázatja szerint fogom predikálni, a sz. sakramentumokat a Krisztus rendelése szerint kiszolgáltatom, az ekklezsiai törvényeket hűséggel megtartom, az én Fejeimnek, a ven. sup. és ven. tractus előljáróinak minden Isten törvényével ekkle. rendtartásokkal és józan okossággal megegyező dolgokban engedelmeskedem. Annak felette az én hivatalomat szent. életemmel megékesitem és rossz erkölcsömmel meg nem botrányoztatom. Mindezeket az istennek kegyelme és segelme által megteljesíteni igyekezem. Isten engem úgy segéljen, aki Atya, Fiu és sz. Lélek. Amen.“

A kibocsátási exmissionalis bizonyítvány 1832-ig latin nyelven adatott ki: Terelmes Mihály volt az első, ki magyar kibocsátási bizonyítványt nyert, mely körülményt a jkönyv is hangsúlyoz „az exmissióról szóló testimonium kiadatik neki még pedig magyarul ekképen:

Istentől áldást és békességet minden igaz híveknek, kik ezt látják és olvassák!

Bartók Pál ur a megüresedett ujbarsi ref. szt. ekkhába kápláni hivatalra, tisz. Kiss Károly úr pedig a kisölvedi ref. szt. ekkhába, az édes atya mellé segédkáplánságra ordináltattak.

A sokféle, de lanyha vizsgálat 1847-ig tartotta fen magát, ekkor kimondá a kerület, hogy „az eddigi magán vizsgálatok megszüntetnek s az *öt helyébe kettő állítatik* u. m. egyh. megyei és kerületi vizsgálatok kellő szigorral s nyilvános helyen végrehajlandók. Ugyanezen évi határozattal már a tantárgyak is szorosabban kijelöl-
telnek. „Az e. megyei vizsgálat — u. m. — melynek a papi tudományokon kívül az ész,- természet,- történet- és neveléstan, ugy a földrajz, zsidó, görög és német

---

Mi alulírottak a barsi nt. egyh. megyében kebelezetett helv. vallástételt tartó ekkháknak igazgatói, ezen levelünkkel hitelesen bizonyítjuk, hogy ezen levelünknek előmutatóját Terelmes Mihályt mint jámbor élete, szelid magaviselete, tudománya és egyéb virtusainál fogva jeles férfit Kiskálna helységben tartott közgyűlésünkben e ker. vallás tudományából, a maga módja és formája szerint megvizsgáltuk, őtet mint kegyes tudományu és isten segéd-
mélvel a lelki pásztori hivatalra alkalmas személyt egyh. törvé-
nyeink által kiszabott forma szerint letett hite után az urnak szőlőjébe kibocsátottuk és a helv. vallástételt tartó kiskálnai ekkhába kápláni szolgálatra rendeltük s ugyan ő neki az ő és újtestamen-
tomnak kanonicus könyvünkben befoglaltatott isten ígéjének a helv. vall. t. szerint leendő hirdetésére, a keresztségnek és az uri szt. vacsorának kiszolgáltatására, a házasulandó személyeknek összees-
küttetésére s egyéb vallási rendtartásunknak ugyanazon vallásté-
tel szerint leendő gyakorlatára szabadságot és tehetséget adtunk és engedtünk, ugy mindazáltal, hogy megszállittatván annak ide-
jében miáltalunk a kezeknek fejére való tétele ceremoniájára, meg-
jelenni tartozzon. A kit ismét a feljebb említett ekkla tagjainak a hallgatás és tisztelet végett, mint jámbor életű férfit hivatalo-
san ajánlunk. Mejne nagyobb hitelére adjuk ezen nevünk aláírá-
sával s társaságunk szokott pecsétjével megerősített levelünket, Kőlt
Kiskálnán, a mi közgyűlésünkben szeptember 17-dik napján 1832.

nyelvekből szoros megvizsgálataknak és mulhatatlan kel-
lékének kell lenni; ezt fogja követni az e. megye általi
kibocsátás és segédül alkalmazás, ugy azonban, hogy ez
a kezek rávetését megelőző kerületi vizsgálatnak, mint
legfőbb szemlének abbeli jogát és szabadságát, hogy a
papi hivatalra netán elégteleneknek s illő készütséggel
nem bírónak tapasztalendő egyéneket visszautasíthassa
vagy teljesen is elvethesse, semminemű ürügy alatt nem
korlátozhatja s gátolhatja. Mind a két vizsgálaton törvény-
szerűleg használandó és érvényességgel bíró tanjelek (cal-
culus) „jefes,” „dicséretes” és elegendő.

Nem tudtak vagy nem akartak az e. megyék a lel-
kész vizsgálatot illető hagyományos, jogukról — a maga-
sabb s egyetemes érdek kedvéért — lemondani s így az
1847-ben hozott sup. rendelet van maig is érvényben.
Barsnak azon indítványa (1867), hogy szűnjék meg az
különféle osztályzat s csupán az legyen megemlítve, hogy
az illető „alkalmas,” — valamint egy későbbi (1874) ja-
vaslata, mely a tractualis vizsga megszüntetését s he-
lyette — a dunamelléki kerület példája szerint — az egyh.
kerületen adandó két vizsgálatot ajánl, — kerületünk el-
vetette.

Teljesen szabatos s a főtanodai rendszernek megfe-
lelő alakot csak az újabb időkben (1870) nyer az egyh.
megyei censura, a midőn azt látjuk, hogy eleve kineve-
zett censorok által nem általánosságban, hanem részlete-
sen s névszerint minden theol. tantárgyból kikérdeztetik s
s nyer osztályzatot a lelkészjelölt. (Lásd Szöllősy, Varan-
nay, Bacha, Juhász s Somogyi vizsgáit 1870, 73, 74,
e. m. jkönyvben.)

Hosszas káplánkodás rémei a candidatust nem gyö-
törték, miután mint láttuk — akit megvizsgáltak, azt azonnal
alkalmazták is rendes lelkészül — s a ker. vizsgát már

mint rendes hivatalban levő, legtöbbnyire már családos férfiú tette le, — mely félszeg eljárás csak az ötvenes évek ker. szabályrendeletei által lőn megszüntetve, kimondatván ekkor, hogy „míg a sup. censurát a lelkészjelölt le nem tette, addig rendes lelkészül nem alkalmazható.

Az ünnepélyes hivatalbaigtatás jelenben megyénkben nincs szokásban.

II.

Egyházlátogatás (canon. visitatio).

Az egyházlátogatást a reformáció már gyakorlatban találta ¹⁾ s mint oly intézményt, mely kezdetben az alakulás s szervezkedés nehézségeinek elhárítására alkalmas eszközül szolgált, a prot. egyház is átvette. A csakhamar bekövetkezett háboruságok idején még szükségesebbnek, sőt a későbbi rendezett s békés viszonyok közt is a valláserkölcsei élet fejlesztésére, fegyelem s egyház kormányzat gyakorlására alkalmasul bizonyulván: hazai ref. egyházunk — az újabb időkben ez intézmény ellen felhozott minden támadások dacára — mind ez ideig hiven fenn-tartotta.

Eleintén az egyházlátogatás kettős alakja volt nálunk gyakorlatban t. i. *a püspöki és esperesi egyh. lát.* Nálunk *idősb. Torkos Jakab* volt az utolsó, ki 1748-ban mint püspök látogató a veszprémi e. megyét, de melyben a megyei politikai hatóság *megakadályozá* ²⁾. Tóth Ferenc is szándékozott e kánonok s királyi rendeletek által adott jogát *gyakorolni* ³⁾ de — nem tudni mi okon — sohasem tett püspöki visitációt.

---

¹⁾ Tót Ferenc egyh. tört. V. ö. Frankl „Pázmány és kora.“

²⁾ Tót Ferenc „Dun. püsp. élete.“

³⁾ Act. consist.-ban hiv. levele.

Az ág. testvéreknél az e. látogatás ez alakja maig is fenáll, míg nálunk ma már csak az *esp. visit.* van gyakorlatban.

A visitációnak a 16—17-dik században kerületünk s e. megyénkben gyakorolt *módját* a komjáti kánonok általánosságban megszabják s naplóink elég részletesen foglalkoznak annak tárgyaival. Első sorban a predikátor neve s javadalmai említetnek, aztán az előljárók véleménye a lelkész vagy a gyülekezet felől; a gyülekezet valóság-erkölcsi élete, — az egyház s ingatlan javai. a mester, ennek fizetése, magaviselete ¹⁾). Az *oskola meglátogatásáról úgy szinte az egyház számadásáról soha sincs szó.* — A kath. főesperesek is éltek fejedelmi kegy által számukra fentartott abbeli jogukkal, hogy a prot. gyülekezeteket is meglátogathassák ²⁾). Naplóinkban ennek csak a 18-dik században van nyoma ³⁾).

¹⁾ „Nr. 2.“ 1662. s „Nr. 5.“ 1688—1784 vis. jkönyvek.

²⁾ Frankl. „Pázmány és kora“ 3. k. 146. lap. „Ez — ugymond — nehéz és kellemetlen feladat volt. De több főesperes igen ügyesen, szerencsésen oldotta meg. Így különösen Draskovich, ki tekintélylyel szívélyességet párosított, a prot. lelkészekkel és előljárókkal nyájasan társalgott, azokat asztalához is meghívta. Csakhamar eloszlatta a megjelenése által támasztott aggodalmakat. Ugyanis attól tartottak, hogy a templomok elfoglalása s a predikátorok elűzése végett jött. Többnyire akadálytalanul engedték tiszteben eljárni, kérdéseire készségesen adák meg a felvilágosításokat. Sőt sok helyen annyira ment engedékenységek, hogy a census cathedraicust (vagyis az illetéket, melyet a látogató főesperes a községtől vett) sem tagadták meg tőle.“ (U. o. 145. lap.)

Nem volt azonban mindenütt ily szerencsés. 1631-ben körutját végezve a Váradiak és K.-Szecseiek erőhatalommal akadályozták meg a visitációt. Zavaros és Nagykürtön, Majthényban és Sz.-Mihályfalván is elűzték. Legdurvábban mégis a taksonyi kálvinisták fogadták; keserűségben megjegyzi, hogy „barbár szelleműket valószínűleg Taksony vezértől örökölték, ki határukban választotta sirhelyét.“ (U. o. 46.)

³⁾ Nr. 5. 214—5. lapon Kompa Mihály g. kis-sallói pred. s e.

A 18-dik század zivatarai megfosztván bennünket nem csak számos egyházunk, hanem gyűléstartási jogunk-

m. jegyző említ egy ily főesperesi visitációt, melyet az esztergomi érsek (Batthányi József) meghagyásából Rev. Dom. s Benedek-tensis proefectus Paulus Filo teljesített 1779. május végén — június elején. — Semmit egyebet ezenkívül e látogatásról nem ír.

Ugyanazon év szeptember 10-ikén maga az érsek is tett kirándulást, s megállapodván Zelizen a (kath.) paplakon, az urasági tisztek, a környékbeli plebánusok közt Kompa Mihály is megjelent s leírja két lapon az érsek kérdéseit és erre adott feleleteit. „Honnan való? G.-Kissallóbból. Neve? Kompa Mihály. Mióta van ott? Hét éve. A csecsemőket mily szertartással kereszteli? Ünnepeyles szertással, a templomban, a nép előtt. Mivel keresztel? Tiszta vízzel. De ha a víz iszapos? Ha a patakunk záporosó következtében fölzavarosodik, kút vagy forrás vizet használunk. De mégis az uri nemes gyermekeket különbség okáért tán rózsavízzel is keresztelhetné? Nálunk semmi különbség nincs, főméltóságú uram, e tekintetben a Krisztus parancsolatja szeriut. De hátha p. a gyermek valamely tagja fenakad az anyaméhében, mikép keresztel ily esetben? (et si verbí gratia aliquod meubrum infantis extra corpus matris expiteris, quomodo bastisoret?) Asszonyaink oly szemérmesek, hogy ily esetben inkább nem kereszteltetnének . . . Épen azért vannak a bábák, hogy ily esetben kereszteljenek. Van-e bábájuk? Igen főméltóságú uram, egy bábánk van a zelizi plebánus urral, ki nálunk a r. kath.-nak is szolgál. Ugy-e? Igen — bizonyítá a zelizi plebánus — úgy van. Katholika-e a bába? Nem, helvét hitvallású . . De ha otthon nincs ön, mégis csak keresztel a bába? Nincs arra eset főméltóságú uram. S ha mégis éjjel születvén s halál révén van a kisdéd, — utasítva van, hogy azonnal hozza, mert különben meghotozom. Hahaha! Valóban?! s a jelenlevők is nevetének . . . Aztán intett, hogy a királyi rendeleket, melyek a vallási ügyekre vonatkoznak, szorosan megtartsuk.

Aztán főtiszt. Filo Pál kérdé: „Ha midőn uraságod e szavakat mondja, keresztellek az atyának stb. e közben a vizet feldőntené, jó volna-e a keresztség? Főtisztelendő uram! hála isten, még nem vagyok csonka. Mindazáltal újra vizet rendelék.

Ujra ő hercegsége szóla: Mutassa ön agendáját! Melyet elő mutaván, szónélkül hagyott . . A házasulandókat hirdeti-e ön? Igen, három külön úrnapon, vagy ha szükség kívánja a decretatis

tól is: intézményeink közül egyedül a visitatio állt fenn s gyakoroltatott megszakitás nélkül mindvégig. S feltűnő,

napokon is. Jól van. Hát köznap? Soha. Benne van-e az esküfornóban: *nomen in puritate* etc.? Benne van, megis mutathatom. — Mi anyagból van az imaház? Kőből, csodálatos, régi alaku. Melyre Katona Xav. Ferenc orosz plebánus, ki egykor Lojola rendéhez tartozott, közbe szólt: A mienk volt, mit a templom alakja is tanúsít . . . De honnan bizonyítja ön? kérdém . . . Következtetés után, felelé a plebánus. Alaptalan a következtetés; mert a templom azon időből való, mikor még sem kálvinisták, sem pápiasták, lutheránusok és semmiféle szakadások nem voltak, hanem mindnyájan egyek valánk. A plebánus szólt: Szent László tiszteletére volt szentelve. Ez csak egy ember véleménye, melyet hallván mások is elhittek, minden alap nélkül.

Hagyjuk — mond az érsek — s a tett kérdések s feleleteket följegyzé, aztán távozást intett.

Én is följegyzém ezt az utókor számára emlékezetül.

Hogy a barsi ref. egyh. megyében a r. kath. esperes előbb-ről látogatta volna a mi egyházainkat, annak naplóinkban nincs nyoma vagy azért, mert mint általános gyakorlatban levő szokás, nem volt feltűnő, vagy — mi inkább hihető -- nem is teljesíték a visitációt, mert a XVI. században s a következőben jelenlegi esperességünk területén csak Sallóban volt. plebánia. Kompa Mihály feuebbi jegyzete is ezt igazolja, különben nem volna érthető: miért foglalkozik oly részletesen ez esemény leírásával; noha a feyverneki s bessei egyházak történetében ennek nyoma szintén van ez időről. (a 18-d. sz. (L. arch. 31. 32. VI.)

Feltűnő, hogy ezen r. kath. visitáció jogosultságát prot. egyházakkal szemben, bizonyos polg. hatóságok maig is érvényben levőnek tartják, mire kiáltó például szolgál Kéty. E község mely $\frac{2}{3}$ részben ref. lakosokból áll: a barti plebánusnak 6 öl fát s két szekér szénát, a mesternek 3 öl fát s szinte 2 szekér szénát ad, míg saját ref. lelkészének csak 4 öl fát 2 szekér szénát s a tanítónak 2 öl fát s 1 szekér szénát ad a községi pénztárból. Mely ellen folyamodván az esztergom-párkányi szolgabírói, majd alispáni hivatalhoz, kérelmükkel mindkét helyen azon indoknál fogva mozdítottak el, mert „a canonica visitationál fogva kötelesek ezt kiszolgáltatni éssajátigabarmaikonszállítani Baitra a kath. plebanushoz. (Lásd 1876. e. m. gy. jkönyv. 44. p.)

hogy atyáink épen ezen szomorú eseményekben oly gazdag korból, az egyh. látogatási naplókban sokkal fukarabbul bánnak a szóval, mint bármikor. Az 1715--78 időközben alig találunk egyebet, mint egyedül a nap és egyház megnevezését, minden egyéb körülmények említése nélkül. „Ao. D. 1725 die 13. febr. inchoata est visitació . . die 13. febr. visa est eccl. Varsány, eodem die Kér^{stb} stb.

Semmi hang nem beszél a fájdalomról, egyetlen szó sem jelzi a nehéz időket s roppant veszteségeit. Csak midőn kiderült, tekintettek végig a letarlott vidéken s vevék számba, nagyjából, az óriási veszteséget. — Semmi nyoma a 17-ik századbeli rendszernek; hogy álltak gyülekezeteink erkölcsi, s anyagi tekintetben, a száraz napi adatok mind ezt nem beszélik.

E néma, hangtalan krónikába Onody György esperes önt lelket az előző század végén.

„A visitasiót új — és szerintem — jobb módba vettem, mely ebből áll:

„Bizonyos kérdéseket készítettem az ekklezsia belső és külső mivoltának bizonyosabb megtudása végett, p. o. a belső személyek, curátok, harangozók feljegyzésén kívül kérdezem: van-e ebben az ekkleában előmenetele az isten beszéde hirdetésének? Nincs-e valami injuriáztatása valakitől törvényes jussaiban? Van-e ekklezsiai tanács? Eljár-e ez a maga tisztében? Nincs-e közöttük villongás vagy visszavonás?

Templomkerülő, részeges, parázna káromkodó van-e? Intelnek-e ezek az ekkl. tanács által?

Van-e az ekklezsianak a maga részére földje, kertje, szőlője vagy más jövedelme? Hiven munkáltatnak-e? Nincs-e a munka miatt kára benne a gyülekezetnek?

Jövedelme kik által vétetik be? Hogy és hová fordítatik? Van-e a curatoroknak minden évben számadásuk?

A belső személyek békességben élnek-e egymással mind magok, mind házok népe? Azok fizetése kellete korán adatik-e be? jó-e az mivel fizettetnek? Földjeik idejében és jól miveltetnek-e s nincs-e a miatt káruk?

A rectorok, curátorok eljárnak-e hűségesen kötelességeikben, engedelmesek-e a predicatornak? stb. Hány az oskolába járó gyermek? járnak-e folytában? Hány van, ki már járhatna és nem jár? miért? Van-e közöttök árva, vagy igen szegény? Azok közül, ha két-tónél többen vannak kettőt, ha csak kettő: egyet tanít-e ingyen a rektor? s a többiért eleget tesz-e az ekklézsia?

Ezek után a templomnak minden edényeit megvizsgálom, a régibb conscriptióval összevetem, feljegyzem. *Végre az oskolát megvizsgálom*, minden épületeket megnézegetek, kerítéseit megvizsgálom, — a hol kellett a szükségesnek elkészítéséről rendelést tettem, arról tudósítást határozván. Hogy pedig jövődöre legyen utmutatóm, az egész visitációt egy arra rendelt nagy jkönyvbe visitor társammal beirattam a tanuló gyermekek neveit írásba beszedtem és mindeniknek írásbeli gyarapodását is tulajdon keze után.

A preoransokkal imádkoztattam közönséges isteniszteletkor, könyveik lajstromát beszedtem stb. S mindezeket a protocollumba irván, a dislocationalis gyűlést megelőző kisdéd, gyűlésben, mely egyedül az igazgató személyekből állott, előadtam. Áldott legyen az Isten, ki ily jó céloknak már is foganatos előmenetelt engedett.

Ezeket oly végből tettem jegyzésbe, hogy a kiket a kegyelmes Isten én utánnam ültet a kormányra, menedjenek meg azon tehertől, a melylyel én kesergettem, még notárius koromban, minden régi jkönyveiben e tractusnak, a tractus jussait és hasznos rendtartásait, akkor,

midőn Baka István senior ur halála után a superintendenciával volt bajoskodásunk ¹⁾).

Ez öt évi rövid hivataloskodását Onody az itt körvonalozott szellemben teljesíté, mit az ez időből való e. látogatási jkönyvek igazolnak, elég világos képet adván azok ez időből gyülekezeteink kül- és bel életéről. A szigort, melylyel az erélyes esperes e. látogatásait teljesíté, nem fogadták az atyák mindenütt megnyugvással; s ha nem szegültek is tényleg ellene, de el sem titkolhaták neheztelésüket. Ez érületnek Tőke János varsányi predikátor adott kifejezést, ki midőn 1802-ben a visitáció nála megjelent, felkelt s ott hagyá, „én — ugymond — az esperes ur faggató kérdéseit ki nem állhatom, tegyenek a mit akarnak, de én ugyan jelen nem leszek ²⁾).

Mindez azonban nem hátráltatá az esperest hivatalos eljárásában, — folyton mindvégig ugyanazon szellemben tartván e. látogatásait.

Jóval később (1812) az e kerület is hozott szabályrendeletet e tárgyban, mely elég részletesen meghatározza „a *visitacionak formáját és tárgyát*“ s miután nagyrészt maig is ez az irányadó, jónak látjuk az erről szóló 4 czikkelyt itt főbb vonásaiban közleni:

Az esperesi visitacio formájáról.

I. Mindenik esperes csupán csak a kezére bizott traktusbeli ekkléziákat visitálja meg, és pedig nemcsak az anya, hanem a filialis ekklákat is.

II. Minden évben egyszer köteles az esperes visitációt teljesíteni.

III. Idejéül az őszi hónapok rendeltetnek; általában

---

¹⁾ Nro. 7. 37—39-ik lap, vedd össze e pontra nézve az „Esperesek“ fejezettel.

²⁾ Nro 8. p. 95.

azonban a Gergely nap előtt lenni szokott tract. gyűlést mindig meg kell előznie.

IV. A visitációt az esperes teljesíti a tract. notariusával, vagy valamelyik assessorral, mindig olyannal ki az ekkleziiai dolgokba való jártasságáról s az emberekkel való okos bánásról, kitetszőképen ismeretes. Fontos esetekben az első coadjutor curator, vagy ennek akadályoztatása esetén a második c. curator is köteles el menni.

V. Jó eleve tudtul adandó *körlevélileg* a visitacio megkezdése ¹⁾.

¹⁾ Atyáink a papirral nagyon gazdálkodtak. A mult század végén Toth Pál e. ker. főjegyző felívet összehajt, annak első s második lapjára leszorítja a helytartótanácsi rendeleteket, a még megmaradt három ujnyi üres helyre nagyon gazdálkodva a betűkkel megírja a hivatalos sorokat: „N. érdemű tiszt. senior uram! Bizod. jó uram! A rom. kat. vallásban neveltetendő magzatok iránt minemű intimsma érkezett a napokban a f. h. tanácsnak, annak idezárt vilgos mássából bőbben m. f.-ja érteni T. S. uram, melyet is oly véggel küldök meg, h. azt a sz.-kt. rdbeu currmi s intartására az Iskola Tanítókat a t. pred. urak a. az intetni t. senior uram ne terheltelessék. Többire mindenféle jóknak szives kívánásával állandoul maradok n. érd. sen. uram Bizod. jó uram

Ács 21, Nov. 1793.

kész kötel. szolg.

Toth Pál.

Gyarmati István esperes a még megmaradt üres lapra írja a körlevelet. „Tiszt. jó uram! Ezen feljebb irt fels. rendelés érkezésekor Bajkán 1793. 27. fbris tartott part. gyűlésen ily végzés tétetett: 1. ez a parancsolat currentáltasson és minden tiszt. pred. ur ne csak maga írja le, hanem az alatta levő isk. tanítóival is leírassák s hiven megtartassák. 2. Mivel ez a kegy. kir. rend. a pápista gyermekektől csak vallásunk tanításának ágazatait tiltja, azért az olyan pápista szülőknek nyilván tudtukra kell adni, h ha gyermekeik illendően n boldogulhatnak, nem a mi szeretetlenségünknek (melytől isten őrizzen) vagy a tanító restségeinek, hu. az oskolából gyakorta való kimaradásnak kell tulajdonítani. Egyéb-iránt a tanító a tanítványnak ily gyakor mulasztását is kipótolni

VI. A visitorok magukkal vigyék a visitacionak, a conventióknak, az ekkl. jövedelmének protocollumait, valamint a diariumot, melybe a percepták irassanak.

VII. A visitorok szállása a parochialis vagy predikatori ház.

VIII. Azonnal jegyzőkönyvet vesz fel: felírván a napot, predikátor, mester s a jelenlevő presbyterek neveit.

IX. Isteni tiszteletkor a templomba menjenek, „hogy a predikátornak imádkozás és predikálásbeli tevéseiről, mind a mesternek énekléséről, a szokásban levő rendről, a gyülekezet templomi buzgóságáról itélni tudhassanak.“

X. A tett rendelkezések is jegyzőkönyvbe irassanak, hogy jövő alkalommal utánna nézhessenek: teljesítettek-e?

XI. A jegyzőkönyv ott a presbyterek előtt felolvastatik.

XII. A visitációról az e. megyén jelentés teendő s ez a ft. sup. urhoz felterjesztendő az e. kerület levéltárába elhelyezendő.

A visitacionak tárgyaairól.

1. §. az ekklézsiák visitációjáról.

1. Tudomás szerzendő legelsőben is arról van-e consistorium vagy presbyterium? melynek száma az anyaegyházban 7-nél kevesebb nem lehet.

szorgalmasan köteleztetik. 3. Minden tanító r. kath. vallást tartó tanítványának szoros büntetés alatt m. tiltsa, h. semmi okból templomainkba ne jöjjön stb.

És czeget kívánom közleni t. Jó uraimékkal, a ki alázatos tisztelettem s üdvösséges ünneplések kívánása mellett maradtam N. szecsén 1793. 20. S.-ber

Tiszt. pred. urnak hiv. szolg. Gyarmati István mk.“

Éppen ilyen a másik ugyanazon évről kelt hivatalos körlevél. Az egyházak neve, a lelkészek láttamozása csak nagyon szorítva fért el.

2. Gyűlés mindenkor a parochialis helyen lévén tartható, végére jár a vísit., hogy bármi esetben ehez tartja-e a presbyterium magát.

3. Tudomást szerez arról is, hogy a presb. gyűlések a pred. és curator egyező akaratával s nem egymás hira s tudta nélkül tartatnak-e? Teljes számban megjelennek-e azon a presbyterek?

4. A visitorok tudomást szereznek arról is, hogy az előljárók közmegegyezéssel választatnak-e? fel eskettetnek-e? Az egyházi számadások s egyéb egyházi dolgok megvizsgálása a presbyterek előtt történik-e?

5. Jegyzőkönyvet a presb. gyűlésekről vezet-e a predikátor?

6. Vallási sérelem jegyzőkönyvbe vétessék s az e. megére felterjesztessék.

7. R. kath. ünnepekre vonatkozó kir. rendeleteket valjon a pred. tudatja-e a néppel?

8. Az egyh. ingó s ingatlan javainak megőrzése szempontjából 5 pont alatt részletes utasítás adatik. színtén 5 pont a leltár vezetéséről.

9. Mindennemű javakat térítvény mellett vegyen s adjon át a curator.

10. Vizsgáltassék meg a gondnoki számadás, erre 9 pontban részletes utasítás adatik. A számadó könyvet maga a gondnok vezesse, ha irni nem tud maga a lelkész, a könyv a ládában álljon, ennek két külön záru kulcsa legyen, egyik a lelkész, másik a gondnoknál álljon. Szorosan kikérdezendő a *papbér* befizetése.

11. A publicatiból bejött summát megolvassák s nyugta mellett átveszik.

12. Népszerű adatok fölirandók.

13. Árvák s szegények iránt intézkedik; felügyel-

vén, hogy „az ekkl. szegényei közé olyat be ne vegyennek, aki munkájával keresheti kenyerét.”

14. Gyakoroltatik-e az egyházi fegyelem? s milyen a gyülekezet valláserkötsi élete?

15. A bába ellenőriztetik-e?

16. Hirdetést, temetést, esketést illető tudósítások „hiteles emberek által tetetnek-e meg a predikátornál? mivel a matrikulák hitelességére az ily intézkedések szükségesek?”

17. A conventionatusok fizetései jegyzőkönyvbe beirattak-e?

II. §. A predikátort illető visitacióról.

1. Meggyőződést szerezzen a visitáció a pred. tudományos műveltsége s irányáról nem távozik-e el a hely. hitvallástól. E végből előkérlik az azon esztendőben irt predikatioinak textusait és argumentumait.

2. A lelkész erkölce s hivatalbeli pontosságáról a presbyteriumot részletesen kikérdezi.

3. Az anyakönyvet szorosan megvizsgálja.

4. Felsőbb rendeletek jegyzőkönyve pontosan vezettetik-e?

5. Az agentialet a kirendelt napokon s az egyház szükségait mindig hirdeti-e?

6. „Megvizsgálják azt is, ha az ekklézsiának már megirt historiáját beirván, az arra rendelt protocolumba, folytatja-e?

7. Felügyel-e s látogatja-e rendszeresen az iskolát, vette-e észre, hogy az idén vagy feljebb vagy lejjebb szállt az iskola s vagynak-e olyan gyermekek, és kik azok, akikben különösebb talentumot és kedvet vett észre a tudományok iránt.”

8. A pred. conventió nem csorbított-e az ek-

kla vagy épen maga a pred. által. Informáltassák magukat a lelkeszi járulékok mikénti beadása iránt.

9. A predikátor panaszát elintézzék.

10. A pred változni akaró szándákát, okaival együtt instanciába feltéve a visit. által ajánlja a tractusnak: úgy szinte az ekklezsia is írásban adja által a maga okaival együtt szándokát a változás iránt.

III. §. Az oskola visitációjáról.

1. Valjon a helybeli iskola szék a lelkész vezetése alatt látogatja-e az iskolát „illendő respectussal fogadtatnak-e akkor a mestertől; de ezek is illendő respectussal vagynak-e a mester iránt“ a hibára figyelmeztették-e a mestert s megjavította-e azt?

2. A sup. által kiadott norma docendit megtartja-e a mester?

3. Nem tanít-e a helv. hitv. ellenkezőt?

4. Nem mulaszt-e a pred. hire nélkül a mester?

5. A szülék intetnek-e a rendszeres iskolázás iránt?

6. Megtartatlik-e minden évben az examen? Jelen vannak akkor az előjárók s a szomszéd predikátor, „kit a tractus külföldi inspectornak megrendelt;“ — a mult évi ítéletet az iskola állapotáról megnézik.

7. Átmennek a lelkész s előjárákkal magok a visit. az oskolaházhoz és ott a norma docendi szerint vizsgálatot tartanak. A speciment előkérlik. A jó igyekezetűeket serkentésül a többieknek. „A szép elmeheli tehetséggel bíró gyermekek szüleit a presbyterek által arra bírják, hogy azokat nagyobb iskolába küldjék el.“ A *mulasztók* *lajstromát* előkérlik, annak okát kitudják.

8. Az *éneklésre* különös gond fordítandó. Kóta szerint kell megkivánni.

9. A predikátor háznál jegyzőkönyvbe vezetik az iskolánál tapasztaltakat.

10. A tanhelyiség kellő világossága, jó levegője iránt figyelmeztessék az előjárókat.

IV. § Az iskolamestert illető visitációról.

1. Az ügyekvő, értelmes mester nyilván megdicsértessék, a rossz serkentessék, megrovassék és megfenyegtetessék, hogy ha jövőben az észlelt hiányokat el nem hagyja, ki nem javítja: rosszabb jövedelmű mesteri állomásra tetetik.

2. Egyebek között ajánlják a visit. urak a mesternek a classis tisztaságára való vigyázást gyakori szelölzetést, esztendőben legalább egyszer, kimeszeltetését, a jobb talentumu gyermekeknek különös szemmel tartását. Az árvák s nem fizetőknek lelkiismeretes és ingyen való tanítását, a gyermekekkel való okos és szelid bánást, a gyermekeknek csinos és emberséges magaviseletre való szoktatását, végre jó eleve készületet a tanítandókra.

3. Megtartsa a pred. irányában a subordinatiót s ha felsőbbségével nem gondol, s predikatora ellen bujlogat fölfüggesztéssel is megbüntessék.

4. Kitudják a mestert: idején s hiánosság nélkül beadatik-e conventiója? mikor árvák s nem fizethetők vannak az iskolában: az árvák helyett valami kis jótétellel legyen a presbyterium.“

5. Nem csorbított-e a mester conventiója akár az ekkl. akár a mester által, csakhogy ott azon ekklaban maradjon? A predikátor nem cserélte-e el a mester földjeit mint jobbakat.

6. A netáni fizetés javítás jkönyvbe irassék.

7. Illendő tisztességes öltözetben jár-e hivatalában s azon kívül?

Az újabb idők szelleméből kifolyólag sok elmaradt ezen pontok közül, melyek ellen Tőke János és társainak még nagyobb okuk lehetett egykor a zugolódásra. Jelenben — legalább nálunk — főszó a tanügyre van fektetve s csak másodrendű dolog az egyházakban felmerült kisebb fontosságú belügyek elintézése.

A visitacio ideje kezdetben ősz volt. Az 1689-iki szecsei határozattal januárra, a gyűlés pedig februárra tételett át s e szokás tartott 1862-ig. Ez óta május elsejére tételett át s egyuttal „segédgondnok ur is felkértek, hogy a visitációban személyes részvételével azt határozottabb s ünnepélyesebbé tenni sziveskedjék.“ És Szabó János e kérelemnek engedett is.

A tisztelet díjat 1790-ig magok az esperesek incsálgatták. Ekkor a szecsei gyűlés elrendeli, hogy „mivel az nekik orcapírulás“ a predikátorok szedjék be s vigyék a gyűlésre, az anyaegyházról 1 frtot, a filiáról 70 krajczár. „Ebből — az 1795-iki n-sallai végzés szerint — 3 rész a senioré 1 rész a társáé. Alkalmatosságot a senior maga köteles állítani.“ Az esperes akadályoztatása esetén az assessor urak kötelesek a visitációt teljesíteni solum nélkül. A jelenlegi honorarium minden egyháztól 2 forint, melyet maga az esperes szed be a látogatáskor, előfogatot a gyülekezetek adnak.

Szükséges és tovább is fenntartandó-e ez intézmény? e kérdés több ízben felmerült e század első felében is az e. m. s kerületi tanácskozmányokban. Így 1839. és 40-ben az őrségi e. m. ismételten sürgőli annak megszórítását s csak minden harmadik évben tartását, költségkimelés szempontjából, melyre azonban a határozat, hogy „el nem maradhat.“ Részben ily financialis, részben más okokból ugyanezt indítványozza, sőt sürgőli 1844-ben Bars is: „Egyh. igazgatásunk tiszteletreméltó institucioiba

beilleszték egyh. törvényeink a minden évenkénti egyh. látogatást is s amint megvagyunk győződve, miként ez intézmény egyházaink kiskorúságában, mikor vezetőkre, biztatókra, bátorítókra s lelkesítőkre nagy szükségük volt s azon időkben, melyekben az egyház ügyei megvizsgálására, elintézésére közgyűlések nem tartathattak s később is, midőn a világi rész hadak által elfoglalva az egyházak dolgaiba s igazgatásába be nem folytathattak s a lelkeseken feküdt egyedül — mint most is a r. katolikusoknál az egyh. igazgatása s javai kezelésének felelet terhe — nem vala czéltalan, sőt kellő hatással gyakoroltatott: így tisztán áll előttünk, hogy mintán a presbyteriumok föllátása által mindinkább nagykorúságra vergődtek egyházaink. az egyh. látogatás is kezdi veszteni hatását s a képviseleti rendszer fejlődésével — mint ez ág. ev. testvéreknél — leéli idejét; annyit tapasztalás után is állíthatunk, hogy az évenkénti egyh. látogatás most sem tehet már legszigorubb. eljárása által is egyházainknak oly hasznot, mely fölérné a tetemes költséget, mibe a visitacio kerül. Mert ha vesszük az iskolák vizsgálását, az köztudomás szerint sokkal kevesebb, mint mennyit ma már a korszellem kíván s a külön iskolafelügyelők is többet tehetnének. A számadásokat készen találja, melylyel — ha meg nem elégednének a választott képviselő presb. őrködésével — mint az ág. ev. testvéreknél van — közgyűlésben egy választmány által megvizsgáltathatnának. Az ügyes bajos dolgok az egyh. látogatás által is közgyűlés elintézésére bizatnak s csak igen kevés az, mi általuk eldöntethetik. Nem is említjük itt a nagy törődést, fáradságot, mi kivált oly időben, mikor a látogatás történik — az egyh. látogatóknak megfizethetlen: ellenben nem hallgathatjuk el a hasznot, mi az egyh. megyékre jótékonyan áradna, ha az egyházak azon összeget mibe az

egyh. látogatás kerül, az egyh. megyei pénztárba csak néhány éven át alapítványul áttennék, hogy lenne egy tőke, melynek kamataiból — az egyházak további terhelése nélkül — az egyházmegyék minden szükségei fedeztetetnének.

Felkérjük hát egész tisztelettel a ft. e. ker. gyűlést méltóztassék az egyház látogatás iránt úgy intézkedni, hogyha czélszerűnek nem vélné is annak rögtöni elmaradását, legalább 3 4 5 évben történnék csak s az elmaradt években a szokott egyh. látogatási költségek néhány évig az egyházak által tőkésíttetnének, hogy lenne ebből alapítvány tisztviselők díjazására, gyűlések tartására, az egyházmegyék egyéb szükségei fedezésére, sőt iskolai kézikönyvek kiosztására is, vagy állíttatnék helyébe a ritkább, de annál ünnepélyesebb s hatásosabb *püspöki látogatás* mint az ág. ev. testvéreknél már gyakoroltatik. Mindenesetre bizodalommal kérjük az egyh. látogatás, mint jelen állásában kevés hatású intézménynek czélszerűsítését, legalább ez indítványnak az egyház megyékkeli közlését ¹⁾).

A költség mibe a visitacio kerül, csakugyan nem megvetendő, lévén csak 5 frtjával is — és ennyibe a két e. látogató s a 7—12 presbyter ellátása csakugyan kerül minden egyháznak — 200 forintot s a honorariummal együtt 300-at, noha a sok helyütt tulságba vitt költségek korlátozására az egyh. kerület legujabban csak 2 forintot engedélyezett egyházlátogatási költségekül ²⁾).

---

¹⁾ Act. consist. 1844.

²⁾ 1875. ker. gyűlés jkönyve.

12.

Pénz- és magtár, — gyámolda.

Az közigazgatási költségek — miként az előfejezetben láttuk -- nagyrészt a predikátorok által fődöztetvén s e célra csak is annyit áldozván, a mennyi a körülményekhez képest épen szükségesül mutatkozik, t. i. a gyűlést ellátó predikátornak fejenként 17 krajczárt: *pénztárról* oly értelemben, mint ma, az első századokban szó sem lehet.

A gyülekezetek önkénytes adományokkal járultak a költségekhez 20 — 40 denárral, melyet visitációkor az esperes szed he s a partialison mindig hűségesen beszámol e kegyadományokról („de sanctis collectis“). Ebből fedeztetik a senior díja 4 frt, a scribáé „profatigio“ 1 frt 27 denár, a generálisra menő küldöttek költsége. Tökésítendő maradék soha sincs.

Rendkívüli szükségletek alkalmával a két szokott forrás t. i. a predikátorok és gyülekezetek önkénytes adománya burogya ki, sokszor meglepő bőséggel, a fedezetet. Egyébiránt ily rendkívüli szükségletek csak a 18-dik században merülnek fel, elébből a szokott mederben folyik a közigazgatás ügye. Legelsőbben is *Kompa Mihály* „emeritus notárius“, a világtalan kissallai predikátor nyomorát enyhíti a „sancta fraternitas 140 forint adományokkal“¹⁾; aztán a pesti comissió költségeit hordják össze gyülekezeteink 2 — 20 forintos adományokban, évről évre; majd az esztergomi érsekhez könyörögni járó, Lovas László ablegatus uti költségeit, a század vége felé pedig (1792) *kadi segedelmet* nyújt s noha Péli Nagy András

¹⁾ „Nr. 3.“ 39. lap.

s. gondnok indítványára 16 aranyat ajánlott a ven. tractus, még is 1060 frt 21 kr gyűlt össze ¹⁾, melyhez gyűlekezeteink s az egyesek ily rendben járultak:

1. Mater N.-Salló 76 frt.	26. M. Varsány 7 ft 37 kr.
2. Filiál. K.-Salló 4 ft. 30.	27. F. Horhi 2 ft.
3. F. Hölvény 12 ft.	28. M. Léva 38 ft 18 kr.
4. M. Kéty 30 ft.	29. M. N.-Szecse 31 ft.
5. F. Ölved 16 ft.	30. F. K.-Szecse 41 ft 11 k.
6. F. Farnad 9 ft.	31. M. Nagyd 11 ft.
7. M. Szódó 20 ft.	32. M. Sz.-György 32 ft.
8. F. G.-Mikola 20 ft.	33. M. F.-Gyarmat 100 ft.
9. M. Pozba 20 ft.	34. M. K.-Salló 13 ft.
10. F. Lót 5 ft.	35. M. Lök 41 ft.
11. F. Baracska 9 ft.	36. F. A.-Pél 1 ft 18 kr.
12. F. Besse 7 ft. 30 kr.	37. F. Ény 49 kr.
13. M. G. Vezekény 17 f. 20.	38. F. F.-Pél 10 ft.
14. F. Ágó 10 ft.	39. F. Töhöl 11 ft.
15. F. Zeliz 20 ft.	40. M. A.-Várad 20 ft.
16. M. Kissáró 17 ft.	41. F. F.-Várad 10 ft 20 kr.
17. F. Nagysáró 6 ft.	42. F. Töre 4 ft 34 kr.
18. M. Bori 4 ft 71 kr.	43. M. K.-Kálna 16 ft.
19. F. Borfő 48 kr.	44. F. N.-Kálna 9 ft 10 kr.
20. M. Tergenye 9 ft.	45. M. Mohi 30 ft.
21. M. Peszek 11 ft 30 kr.	46. M. Bajka 9 ft.
22. M. Fegyvernek 17 ft.	47. M. Bars) 9 ft.
23. M. Kisölved 6 ft.	48. F. Marosfalva)
24. M. V.-Ladány 51 ft.	49. F. K.-Koszmály 5 ft.
25. F. Óvár 16 ft.	50. M. Ns.-Oroszi 1 ft.

---

¹⁾ Kerületünk (a dunántúli) e célra 8057 frtot küldve föl Bécsbe Kármán József püspök és Pázmándy Pál s. gondnok által. 1825-ben újra 755 frtot. Ugyanennyit ad most az állam évenként kerületünknek. Hát a religio dominans valjon mennyit nyújtott e időben a macélra? Érdekes volna tudni!

A predikátorok fejenként 4—4 forint.

Világiak közül Péli N. András 50 frt.

Péli N. János 36 frt.

1800-ban pedig 14 mázsa tépésnek való gyült ugyanezen célra

1803-ban a váci süket néma intézetére 119 frt.

A pesti színházra a lelkészek 210 ft 70 kr.

A pesti templom építésére 800 ft 11 kr.

A debreceni iskola számára 489 ft ¹⁾.

1807. Páának 150 frt.

A helybeli szűkölködő egyházak is szépen segélyeztetnek, így 1805-ben a tűz által elhamvadt Fegyvernek 726 frt Oroszi 166 frtot nyer. 1834-ben a pápai jogtan-székre alapul 218 frt.

Az önkénytes adományokon kívül a mindinkább szaporodó szükségletekkel szemben csak a mult század vége felé kezdének atyáink segélyforrásokról gondoskodni, 4 *publicatiót rendelvén évenként e végre*. De a hasonló nehéz anyagi helyzetben levő e. kerület sem találván egyéb forrást, szintén 4 *publicatiót* rendelt s utasítá az espere-seket, hogy rendeljék meg megye szerte a *sup. perselyek* készítését akként, hogy „minden gyülekezet perselyének ugyanazon egy kulcsa legyen, mely az esperesnél álljon s visitációkor az esperes magával vivén, mindenütt felnyitja vele a perselyt s az előjárók előtt annak tartalmat megolvassván, vegye magához s a gen. gyűlésen adja által egy summában.”

Két oldalról is igénybe vétetvén e szerint a segélyforrás, nagyon szűken csergedezett, minek következtében 1838-ban a *gyülekezetekre népesség arányában kivetelt*

---

¹⁾ Debrecent mindig bővebben dotálja a mult századokban e. megyénk mint Pápat. Oka, mert amabból kerültek ki az atyák.

adó által remélték a közigazgatási szükségleteket előteremthetni. Az új szokatlan teher nagy ellenzésre talált a gyűlekezeteknél. Több év kelle, míg bele törődött a nép s belátta, hogyha egyh. közigazgatást akar, áldoznia is kell. Szódó, Peszek, Ladány, Léva még azután is makacsul ellen szegültek ¹⁾). Mind e mellett is alig vergődött össze annyi, hogy abból némi kis összegecske tőkésíthetett. — A század első tizedeiben az évi bevételek 220 – 50 forint, — áttehető maradék 70 – 100 forint, de ez is csak addig, míg a buzgó Péli család szivélyes vendégszeretete a gyűléstartási költségek megtakaríthatására módot adott. Elhunyván 1836. az utolsó Péli Nagy András: a tevékeny pénztárnok, *Csik Péter* nem sokára arra figyelmezteti az e. m. tanács székét, hogy „az esperességi pénztár folyvást fogy és apad ²⁾”. Ennek következtében határozottá lőn, hogy „*gyűlés évenként csak egyszer fog tartatni* ³⁾”. Gyarapításul a közadakozásokra hathatós fölhívás, a visitációnak egy-két évre beszüntetése s az ekként megtakarítandó összeg tőkésítése, — az esperesi — csak nem rég fölemelt — tisztelet díj leszállítása indítványoztaték ⁴⁾.

Az elsőnek lőn is valami eredménye, a mennyiben *Kalocsa Antal* tanácsbíró évenként 40 forintot, az új segédgondnok Nyáregyházi Nyári Antal pedig asztalt ajánlt fel bagonyai kastélyában a részletes gyűlések számára, — az esperesi 60 ftnyi díj is leszállítottatott újra 12 forintra; de a visitacio beszüntetését — mi kétségkívül jelentékeny összeggel gyarapította volna az e. m. pénztárt - a kerület nem hagyta jóvá.

---

¹⁾ Lásd „Act. consist.“

²⁾ „Act. consist.“

³⁾ U. o.

⁴⁾ „Act. consist.“

A kedvezőbb fordulat csak 1847-ben állt be, midőn *Moisfalvi Gyurcsányi István* 700 frtnyi s Szabó János több rendbeli kisebb alapítványokat tőnek s ez utóbbi folyvást nyitva tartá vendégszerető hajlékát az e. m. gyűlések számára ¹⁾ Tíz évvel később már 1775 frt van az elkülönített pénztárban, következő tizedben 2426, s a legutóbbiban 4617 frt.

A papi s tanítói gyámolda 1798-ban alakult Török Pál kiskálnai lelkész s egyh. m. jegyző kezdeményezése folytán, kinek „ezen társaságban levő t. predikátorok lehető elnyomorodása felsegélése iránt hasznos készült munkája“ a következő évi gyűlésen 1799. „az alá lett irásokkal együtt“ felolvastatván „azon cassának 3 gondviselői választattak.“ Az eredeti alapszabályoknak a jegyzőkönyvben nincs nyoma, annyi vehető csak ki, hogy a lelkészi részvénydíj 4, a tanítói 2 frt volt s minden vonakodás nélkül örömmel adta be azt mindenki. Az első buzgó pénztárnok *Mikó János* s ennek halála után (1805-ben) Kis György volt s már 1806-ban alakulása után 7 évre 2 özvegy papné s 2 tanító árváinak összesen 64 frt segélyt nyújt. Fél századdal alapítása után 4500 frt tőke felett rendelkezett a papi s 720 frttal a tanítói gyámolda.

A tanítói gyámolda — mint láttuk — a lelkészivel egy időben 1798-ban alapult s a lelkészivel együtt kezeltetett. Ez némelyeknek nem volt inyére s csakhamar emancipálni igyekvének magokat a papi felügyelet alól. Ugyanis Kőszegi Mihály g. sz. györgyi rector (utóbb orosz, majd fegyverneki lelkész) 1804-ben egy „csúfos kifejezésekkel teljes instanciát“ nyújtott be, melyben „a magok özvegyi cassájának kezökbe adását kéri követ-

---

¹⁾ E két derék férfin életrajzát lásd „Segédgondnokok világi tanácsbírák“ fejezete alatt.

kező okokon u. m.: 1. pénzök veszedelemben forog 2. pénzöknek interese nem jár, 3. kénytelenségből fizetnek többnyire mindnyájan, 4. volna más gondviselője is azon cassának. Azonban ez érvek alaptalanokul bizonyultak, kiderülvén, hogy a tanítók nagy része a nevőkben beadott kérvényről tudomással sem bir, minek folytán Kőszegi keményen megfeddeltik. ,Egyébiránt a rectori cassa azon törvények szerint fog ezután is manipulaltatni, a mely törvények szerint felállítatott. A kiadandó pénzre nézve megengedődik a rector uraknak, hogy pluralitate votorum határozzák meg, hogy kinek s mi móddal adasék interesre ¹⁾. Többé nem is kételkedék a tanítói kar gy. pénztára s lelkiismeretes s pontos kezelése felől s együtt kezeltetett az a lelkészivel 1843-ig ²⁾ a midőn önálló gondviselésőkre bízaték.

Időnként nemeskeblű adományozók gyarapíták mind a két gyámoldát. Így e század elején ez intézmény lelkes alapítója: *Török Pálnak özvegye Balog Julidna* a p. gyámoldára 200, a tanítóira 100 forintot hagyott. Nagy időklg aztán a rendes évi díjak s kamatokon kívül semmi egyéb nem járult növeléséhez. Különösen ép a kiktől várni lehele a gyámolda jobb sorsát, maga a megyei papság s tanítói kar s különösen ennek kedvezőbb anyagi körülmények közt elő tagjai, igen csekély részvétet tannsítának e humánus intézmény iránt s elegendő áldozatnak tarták, ha az évi díját — utóbb már igen hanyagul — befizették. Dicséretes kivételt egyedül *Szobi Pál* g. k.-sarlói lelkész képezé, ki Buda ostrománál elesett öcsce emlékere évenként 2 frt 24 krt ajánlott élet fogytig a a p. gy.-ra. Ezen közben a pénznem változása s a biztosítatlan kölcsönök következtében érzékeny vesztesége-

¹⁾ „Nr. 8.“

²⁾ Act. consist. Lévai 1842. gyűlés 51-dik p.

geket szenvedve különösen a p. gyámolda. Ily körülmények közt nagyon lassan gyarapodhatván, a jutalék is oly parányi volt, mely csak pillanatnyi enyhülést adhatta a rászorultaknak. Csak az újabb időkben tűnnek föl nagyobbbszerű adományok. 1874-ben *Csik Péter* mohi lelkész s egykori pénztárnok özvegye *Olajos Terézia* 500 forint, 1876-ban *Pólya József* e. m. világi főjegyző 100, s a tan. gyámoldára is 100 forint alapítványt tevén, elébbi ugyan oly kikötéssel, hogy míg él a tőke 10%-ját élvezhesse.

A 1865-dik e. m. közgyűlésen *Szabó János* s. gondnok, a tanügy melegkeblű barátja, egy hatásos beszéddel s kezében egy aláírási ívvel megveti alapját a *tanítói magtárnak* 20 p. mérő búzát s 20 forintot irván alá kezdeményezésül. Beszéde s példája után fölbuzdulva, a jelenlevő lelkész, s tanítói kar és az egyesek örömmel járulának a szent célhoz. Jelenben az alapítvány — noha időközben egyik magtárnok hűtlensége igen tetemesen megkárosította — 434 p. mérő búzát s 844 frtot mutathat fel. Az alapítvány értelmében, a kamatok fele részben mindig tőkésítendő, fele részben pedig a legcsekélyebb fizetésű tanítók segélyezésére fordítandók. Az 1877. j. k. 26. pontja értelmében „legyőzhetlen nehézségekbe ütközvén a magtár kezelése s könnyen veszélyeztetve is lévén a *gabona pénzzé tétele s biztos elhelyezése* mondattott ki.

A *papi magtár* 1874-ben alapult adakozván e célra a lelkészek s gyülekezetek oly feltétellel, hogy a megajánlott mennyiséget 5 évig maguk az adományozók kezeljék s a kamattal együtt az idő kiteltevel természetben vagy pénz értékben át adják. *Jelenlegi tőkéje* 136 p. mérő buza.

A gyámoldai régi *alapszabályok* 1876-ban revide-

altattak s lényeges módosítást nem szenvedtek. Főbb el-
vei: köteles kivétel nélkül minden lelkész évenként 4, —
minden tanító 2 forintot fizetni, — e föltét alatt segélyt
nyer özvegye s kiskoru árvai a körülményekhez képest
időnként megállapított osztalékból. Ez osztalék 1869-ig
a papi özvegyre nézve 20, árváké fejenként 5, a tanítói
jutalék fejenként 12 frt volt, — 1869. óta a papi jutalék
50, a tanítói 30 forint. *Nyugdíjra* a gyámolda nem ter-
jeszkedik ki.

A *kamalláb* a koronkinti árfolyamhoz képest válto-
zott 5—10⁰/₀ frt között. Tetőpontját a szabad úzsora
idején érte el, a midőn 10⁰/₀-ra emeltetett az idegenek-
nek s 7-re a lelkészek s gyülekezetek számára.

1877-diki pénz- és magtári állapot.

1. Közpénztár 28 frt.
2. Örökösített pt. 3821 frt.
3. Szegények pt. 1135 frt.
4. Elemi csapások által károsult egyházak s lelké-
szek fölsegélésére alakult pénztár 19 frt.
5. Papi gyámolda 11425 frt ¹⁾. (A számvevő ur
kimutatása szerint 1877-ben).

¹⁾ 8 évtized kelle ahoz, hogy papi gyámoldánk a 11000
forintot megközelítse! Érdekes ezzel szemben, hogy más tes-
tületek miként tudják, aránylag parányi idő alatt igen
tetemes összegre emelni gyámoldájukat. A zsilvölgyi köszénbánya
telep munkásai (500 munkás) 1869-ben egy segélyegyletet ala-
pítottak, melyhez az altisztek és munkások bérök 5%-jával kö-
telesek járulni, részesülvén ezért az illetők betegség, munkaképte-
lenség s halál esetén: gyógykezelés, ellátás, nyugdíj, temetés.
özvegy s árvai jutalék és szükség esetén csekély percentú köl-
csönhen, 1869—75-ig — tehát félévtized alatt — a segély-
egyleti pénztár 147789 frt 62 kr!

Mennyi lesz 80 év múlva? A bp. pincéregylet 1877-diki
bevétele 5024 frt. Jól rendezett uradalmakban a gazdatisztek

6. Papi magtár 136 p. mérő buza ¹⁾).
7. Tanítói gyámold. pt. 5015 frt.
8. Tanítói fizetések pótlására 844 frt.
9. Tanítói magtár 434 p. mérő buza.

13.

Könyv- és levéltár.

Érsekújvári Mihály fegyverneki lelkész 1719-ben *)
elhunyván, könyvtárát az egyh. megyének hagyományozá

szintén jövedelmük bizonyos (3—5) %-ját kötelesek ily nyugdíj-intézetre adni, melynél fogva bizonyos évi szolgálat s munkakép-telenség esetén 3—500 forint évi nyugdíjt huznak. S a „tisztviselők,“ „hivatalnokok“ s mindenféle életpályák „egyletei“ kivétel nélkül a jövedelem százalékát veszik alapul. A mi kulcsunk — bármiként forgassuk — nem nyitja fel azt a zárt, melyen belül ily tekintélyes összegek rejlenek. Ágostai testvéreink sőt néhol felekezetünk is — sokkal gyakorlatiabbak. Nem másokra gyülekezetek kegyelme, gazdag jóltévők hagyományaira, hanem ön zsebökre támaszkodnak.

„Vizbe esett az orosz a sz. Miklóst hívta segélyül:

„Megmentlek“ — mond a szent — „ámde mozogj magad is!“
(Székács.)

A mi kulcsunk sem nem gyakorlati, sem nem igazságos.

Hol volnánk már egy más kulcs mellett?!

(A zsilvölgyi közséntársulat működésének ismertetését lásd az „Ellenőr“ 1878. jan. számaiban. A budapesti pinceregyletről „Ellenőr“ 1878-diki 51. szám.)

¹⁾ T. Kulifay László számvevő ur a hozzá még eddig be nem terjesztett kimutatások után részletesebb — a kamatok s hátrálékok mennyiségét is kitüntethető — adatokat nem nyújthatván. csak a mártíusi állapot van itt kitüntetve tőkében.

*) „Nr. 5.“ p. 122. „D. R. Mich. Érs.újvári porteaquam in etc. Fegyvernek annos ex plevisset viginti mundo, valedixit.

s ez szolgált az e. m. könyvtár alapjául. Hagyatéka a következő 19 darab könyvből állt, melyet 9 predikátor azonnal el is vitt használatul.

1. <i>Schola salermitana.</i>	3. <i>Mennyei tárház kulcsa</i> ¹⁾ .
2. <i>Amelius.</i>	4. <i>Conversio S. Pauli.</i>

¹⁾ A 3, 9, 14, s 19. sz. alatti művek szerzője Németi Mihály, született Szatmárnémetiben 1638. Gönczi professor, majd (1670) oda való predikátor, de innen nem sokára elúszván Debrecenbe vonult s végül 1673-ban kolozsvári pap.

Nagy munkásságú férfiú. Bod 22 művét említi, köztök a „Mennyei tárház kulcsa,” mely „igen szép minden alkalomra való könyörgéseket tartalmaz.” „Halotti centuria” az az: száz halotti predikációk, melyeket minden renden s állapotban levő emberek eltemettetések alkalmatosságával írt s el is mondott.” (Kolozsváron 8. r. 1684.) Még éléről 1673. Csipkés Komáromi Gy. is írt „Halotti centuriákat.” A „tárház” u. o. „Katechetika Dominika” predikációkat tartalmaz. A 14. szám alatti centuriákat is valószínűleg Németi Mihály írta, de hiában jegyezve a mi naplónkban. (Lásd Bod Péter, Magyar Athenás, Ferency magyar írók.)

A 18. sz. alatti mű „Pernyeszi Zsigmond”-é főrenden való istenfélő ember, aki anuak idején élt és lakott Királyfalván a küllő mellett, magyarra fordította Avenarius könyörgéseit ily cím alatt: „A kegyes léleknek vigasztalást szerző idvesség paizsa.” Kolozsvár 1676. 8. r. (Bod. P. M. Ath.)

A 7. és 13. sz. alattiak Szilágyi Márton debreceni professor, majd püspök művei: „Biga pastoralis” seu: „ars orandi et conciaudi” Debr. 1684. 8. r. „Triga divortialis seu Dissertationum Theologicarum trias de causis Divortii. Accessit appendio de sponsalibus extrumque diremptionis causis” Debr. 1690. 8. r. (Bop. P. M. Ath.)

A 16. sz. valószínűleg Lisznyai Pál debreceni tanár műve. (U. ö. M. Ath. 162—3. lap.)

A 8. sz. („Edom ostora”) Írója: Cs. Cseh Jakab losonci, majd debreceni s végül pápai predikátor s püspök (a hajdani dunántúli kerületben), egyszersmind gályarab, hová mint losonci predikátor hurcoltatott el I. Lipót alatt országgyűl. predikátor művei: „Leiki bölcsességre tanító iskola” Debr. 1680.

5. Psodamus Alstedy.	14. <i>Halotti Cent.</i> M. Némethi.
6. Physika Sperlingii.	15. <i>Helvética confessio.</i>
7. <i>Triga divorlialis.</i>	16. <i>Origo gentium.</i> A. Lisz-
8. <i>Edom ostora.</i>	nyai.
9. <i>Funebri centuria.</i>	17. Thomas Kempis.
10. Bidembachius.	18. <i>Időesség paizsa.</i>
11. Malleus Delemmarum.	19. <i>Dominica Catet.</i> Szat-
12. Siagrophia Amesry.	már Némethi.
13. <i>Biga Pastoralis.</i>	

Időközileg semmivel sem gyarapodott a könyvtár s naplóinkban nem is említetik többé teljes egy századig. Ama 19 művet vagy nem is használták az atyák folytonosan, vagy följegyzésre méltónak nem tarták a koronkint olvasók neveit. Szó sincs többé könyvtárról s az alapul szolgáló 19 darab is elveszett. 1829-ben merült fel újból e tárgy, midőn a lelkészek műveltségét szíven hordozó *Tóth Ferencz* keményen sürgölvén a közkönyvtárak fölállítását, erre a ven. tractus ily választ ad: „a tractualis bibliothecára nézve már ezelőtt mintegy 20 esztendővel adatott be ezen v. t. eleibe egy projectum de mely épen azon kérdéseknél fogva, a melyeket ft. püspök ur is méltóztatik előhozni t. i. hol lenne annak helye? és miből szereztetnének abba a könyvek magában elcsesett.“ E feltűnő nagy közönyt csak az mentheti némileg, hogy nagyon nyomasztó anyagi körülmények közt vergődött ez időtájt az egyház megye, közigazgatási költségeire sem talált fedezetet. Szellemi szükségleteire nem áldozhatott. Innen van, hogy *Sebők Sámuel* losonci volt professor s akkortájt orosz lelkész azon ajánlatát,

---

„*Edom ostora*“ vagy *Abdiás* próféta magyarázatja rövid predikációkba foglalva Debr. 1682. „Közönséges és magános alkalmakra való elmélkedések. (dietai predic.) 1681. (Ferency „Magyar írók“ *Tót Fer.* „Dunántúli püspökök élete.”)

hogy „hajdan 200 ezüst forintba került könyveit a v. tr. vegye meg 40 forintért váltó cédulában a felállítandó bibliotheca számára“ „a biblioth. plánumának felállításával foglalkozó bizottsághoz *utasítá*“, mely — a fentebb jelzett oknál fogva — „jó volna, csak lehetne“ válaszszal odázá el.

Török Pál esperes buzgó indítványa, majd a tevékeny Csik Péter törekvései is sikertelenek maradának; beadott indítványaik helyeseltettek, jók, üdvöseknek nyilvánítottak, de életbe nem léptek. Elhalgattak azután ők is, a közöny elfojtá szavukat. — Csak a 40-es évek elején az e. m. jegyző lankadatlan sürgölései emelték ki ez ügyet a közöny posványából. Nagy János a következő 1843-diki k.-sároi gyűlésen megújítja indítványát, sőt kész tervet s alapszabályokat nyújt be, melyek jóvá hagyatának ¹⁾. — Némi lendületet vett ezzel a sokaig vajdó ügy. Részvénydíjak folytak be, könyvek adományoztattak és vásároltattak; az alapszabályok értelmében ol-

---

¹⁾ Ez alapszabályok 11 pontban foglalván az első pontban kimondatik, hogy rendes lelkészek szabad tetszésére hagyatnak a részvényesség, de jövőben minden bekebelezendő s hivatalba lépő egyén köteles részvényese lenni. 2) A világi tagok is felhivatnak, anélkül, hogy ezekre kötelező lenne a belépés. 3) A részvénydíj lelkészek s világiakra nézve 1 frt p. a tanítókra nézve 30 krajcár. 4) Könyvadományok szívesen fogadtatnak. 5) Helye központban. legyen s ott kényelmesen elfér, N.-Sallóban, Nagy János lelkész rendeltetvén pénz- és könyvtárnokul. 6) 3 tagu választmány állítatik a könyvtárnok mellé. 7) A megrendelendő könyvek közt elsősorban népnevelési, 2-or hittani, politikai és azután szépirodalmi még pedig első sorban a nemzeti, csak azután az idegen nyelvű korszerű művek rendeltesse meg. 8) A könyvek használatára nézve a körözés útja nyitattik meg. 9) Minden iv egy napig, azontul minden napra 1 kréjcar fizetés mellett használható. 10) A nem tagoknak is adatik könyv mindennapra 1 krajcárért. 11) E szabályok a korhoz képest időnként idomíthatók.

vasás végett ezek köröztettek¹⁾). S ment egy darabig. Azután ismét elszenderült az ügy, elmaradozott a részvény-díj, mely 1849-ben csak 9 frt 12 krt tőn.

A következő évtized támasztá fel újra halottaiból. „Esperes ur által újra szóba hozatott a már 10 év óta szendergő könyvtár ügye: ennek szaporítására elhatároztatott, hogy jövőre minden lelkész köteles leszen 1 pengő forintig részvényes lenni; a tanítóknak szabad tetszésére bízott ugyan a részvényesség, de megvárja az e. m. tanács a jobb móduaktól, hogy abban részt vegyenek, a mikorra egy pár tagból álló választmány adatik a könyvtárnok mellé s azok együtt tanácskozzanak a könyvek időközi megvásárlásáról.“

„Végül felkéretnek a lelkész s tanító urak, hogy könyvtárunkban puhatolják ki addig az ideig a könyvtárnak eltévedt s elmaradozott könyveit s az esperes urhoz küldjék be.“

Nagyon lanyhán folyván be a könyvtári illeték s a gondatlanság miatt sok példány elveszvéen, nem is gyarapodott ez oly mérvben, mint várni lehetett . . . Folytonos tespedés . . . Megint egy évtized tesz némi intézkedést „a rég nélkülözött e. m. könyvtár érdekében“, mely szerint a központi könyvtárnok mellé több felelős könyvtárnokok választatnak s nt. esperes úr a központi könyvtárnokságot elvállalván, intézkedik a könyvnek beszerzése s útnak indítása iránt.“

---

¹⁾ A könyvtár egy körlevele maradt fenn ez időből: „T. c. urak! Ime küldöm „stat. férfiak és szónokok könyve“ V-ik füzetét és Világtörténet VIII. füzetét, 11 iv. Indult N. sallóból sept. 20. 1848.“ Farnad az utolsó hely, mely ismét N. sallóba volt köteles beküldeni a könyveket, vette a küldeményt jan. 13. 1853. öt év alatt került egyet. Többet nem is bocsátott utnak a könyvtárnok.

A könyvtárnokok azonban feleslegesen bizonyultak senki sem vette szolgálatukat igénybe. Csak pangott ez ügy eleitől fogva, miglen 1875-ben megalakulván a „*papi értekezlet*“ az e. m. könyvtár is ennek tulajdonába bocsátatott s az óta — rendesebben folyván be a díjak — folyton gyarapszik ¹⁾).

Jelenleg 170 önálló művet tartalmaz 285 kötetben.

Levéltárunk az időnként összegyűlt naplók, jegyzőkönyvek, hivatalos iratok és okmányokból áll. A naplókat s jkönyveket külön fejezetben ösmertetvén. Egyébb kéziratokra nézve megjegyzendő, hogy csak a 18-dik századból kelt okiratok vannak. Előbbi időkből nincs semmi.

A „*nro. 12.*“ „*A barsi ven. tractus archivumában levő írásoknak s egyebeknek lajstromát (1825-ik évből) így adja:*

1. *Generale protocollum sub episcopo Petro Magyarai a. o. 1652.*

2. *Prot. tractuale ab a. o. 1655. ad. a. 1737.*

3. *Jegyzőkönyv Ao. 1711—1740.* Inkább az akkori szecsei és azután n-sallai pred diariuma mint a V. tractust illető.

4. **A barsi ven. tract. beli ekkliában a papi fizetést magában foglaló Prot. Ao. 1712.* Az utolján van az 1662-diki visitacio protoc. (Megvan „Nr. 2“ alatt.)

5. **Visitacio Bot. ab. Ao. 1688. ad. 1785.* (Megvan „Nro. 5.“ alatt.)

6. *Acta superintendentialia Ao. 1745.*

7. *Prot. perceptionum et erogationum Ven. tract. Ab. Ao. 1785. ad. Ao. 1822.*

8. **A barsi ven. tr. gyűléseinck prot. 1790—1810.*

---

¹⁾ Ez évben 60 forintot szakított könyvek megszerzésére.

9. *A ven. sup. jegyzőkönyveinek párja 1795 - 1824.*
10. **Visitacio prot. ab. Ao. 1799. ad. 1814.*
11. **Visit. prot. Ab. Ao. 1815—1824.* külön-külön volumenekbe.
12. A barsi ven. tr.-béli predikátorok és rectorok fizetését magában foglaló jkönyv Ao. 1801.
13. **A barsi ven. tract. gyűlései prot párja Ao. 1810.* NB. az originale prot. a tiszt. notarius ur gondviselése alatt szokott lenni.
14. **A barsi ven. tr. ekkl. inventariumának jkönyve.*
15. A debreczeni ven. sup.-ban fennforgott kérdések elintezése végett tartott négy rendbeli generalis conventusok jkönyve Aq. 1821 - 1822.
16. A barsi ven. tractbeli ekklakban az agentialis jövedelmeknek és más rendbeli költségeknek összeszedését magában foglaló jkönyv, melybe szoktak beirattatni azon pénzeknek az illető helyekre lett beadásukról szóló originalis quitetantiák.

II. Normativumok.

1. Ft. Toth Ferenc ur által összeszedett normativumok 1821.
2. Can. visit-cio normája.
3. Az iskola mesterek törvényei.
4. Az 1814. eszt.-beli gen. prot. 14. számjára tett jegyzései ft. Toth József sup. úrnak.
5. A tek. coadjutor. curator urak kötelességeit és a ven. tractusok coordinatioját magokban foglaló fels. királyi parancsolatok ao. 1821—22.
6. Baka István senior privatum diariuma.
7. **Onodi György senior priv. diar.*
8. A visit. normájának extractusa, currentálta Német Ferencz senior.

9. Némely normativumok, extrahalta Német-Ferenc senior.

10. Prot. decisionis sedris dominális ratione decimae apum.

11. **Norma conscriptionis* eccliarum 1785-ből.

12. Matricularis instructio.

13. Predikátorok dislocatiójának módja.

14. Agenda presbyterek felesketésekor Német F.-é.

15. Agenda lelkipásztorok felesketésekor. Német F.-é.

16. *A barsi ven. tract. belső törvényei.*

17. A barsi ven. tr. protocollumainak mutató táblája.

18. Delegatum militare judicium választja el egymástól a katona jurisdictió alá tartozó személyeket.

19. A divortialis pereknek apellátába kell menni a fels. kir. és septemvirális táblákra.

20. Házasságot gátló atyafiság és sógorság karikái.

21. Az oskolákat micsoda rendbe kell tartani?

22. Sógorság dispensatiójának taxája felől való tudósítása a bécsi agens urnak.

III. Fels. királyi parancsolatok.

(De csak azok, melyek a superint. acták közt nincsenek.)

1. Nro. 3154. die 24. jan. 1726. -- az olyan filialis helységekbe is szabad *énekszóval temetni a halottakat*, a melyekben priv. relig. exercilium nincsen.

2. Nro. 4108. die 24. jan. 1786. Ott is szabad templomot és oskolát építeni, ahol nincs 100 familia, de találtak 500 lélek vagy annyinál nem sokkal kevesebb.

3. Nro. 227. d. 3-a jan. 1786. *épen azt kell cselekedni a barackai filiálistákkal, kik a pozbai materbeli predikátornak és rectornak fizetni nem akarnak, mintha a catholicusok nem akarnának fizetni a maguk plebánusaiknak.*

4. Nr. 14783. Az atyafiságnak vagy sógorságnak

gradusai mikor az egyik házasulandó 2-dik, a másik pedig 3-dik grádusba állanak, semel pro semper dispensálva vannak.

5. Nro. 21450. die 2. aug. 1819. *a telekesi evang. lakosok ő felsége által feloldoztatnak azon testi büntetés alól, melyet a domindlis szék rendelt és a tek. V. megye helyben hagyott azok ellen, akik pápista ünnepeken dolgoznak.*

6. Nro. 12297. d. 16. jun. 1807. A capitulatióval hazahocsátott katonák házasodhatnak.

7. Nr. 2159. d. 25. jan. 1793. *Hogy kell megünnepelni a kath. ünnepeit.*

8. Nro. 823. d. 8. febr. 1793. *Nemesoroszi ekklának olyan templom építésére adatik engedelem, melybe 2000 ember bele férjen ¹⁾.*

9. Nro. 7679. d. 19. apr. 1796. A szegény emberek gyermekei nyári napokon is, legalább 2 óráig iskolába menjenek, kemény büntetés terhe alatt.

10 Nro. 38335. d. 20. dec. 1785. *templomon kívül prédikálni nem szabad.*

11. Nro. 6199. die 15. apr. 1791. *A plebánusoknak taló fizetés a két evang. részről 13. jun. 1791. szűnik meg.*

12. *Die 29. okt. 1781. *Tolerantialis parancsolatok.*

14. *Egy kötet fels. királyi parancsolatok, melyek azért nem specificáltak, mivel a ft. sup. jegyzőkönyvbe be vagynak iktatva.*

---

¹⁾ Ugyanezen kérelemről a „Nro. 8.”-ban is van említés. Ugyan mit akrt e kised 180 lélekből álló gyülekezet ezzel? (A vidék összes lakosságát befogadó nagy templomot akart, de e szándokát az 1781-dik évi általános engedély feleslegessé tette. (Lásd Oroszi történetét.)

IV. Fundationalis levelek.

1. Nsgos Vajai Vay Erzsébet asszony, néhai tettes Péli Nagy János úr özvegye *a kiskálmai pred. számdra* esztendőként bizonyos fizetést rendel. Ao. 1810.

2. Tek. Péli N. András ur *a lévőai ref. ekklának* és respective az oda való t. predikátornak s oskola messternek általad 18 kaszás rétet Ao. 1816.

3. Tek. Péli N. András ur *a lévőai ekklának ajándékoz* 258 frt Ao. 1816.

4. Tek. Nyáregyházi Nyári Ignác úr *carta biankája* 775 frt és 58 krról melynek interesét esztendőnként a varsányi Refla. ekkla tiszt. predikátorának fizeti. Ao. 1823.

5. Tek. Nyáregyházi Nyári Ignác tract. curator és tiszt. Török Pál senior urak által készített conjutus, mely megmutatja honnan eredt a tek Ny. Nyári Ignác úr carta biankájába kitett 775 frt 58 krból álló adósság. A. 1823.

6. Turkovics Istvánné Hegedüs Zsuzsánna testamentoma 70 frtról.

V. Vallás állapotját tárgyalók.

1. *A drégelpalánki ven. tract. megigéri*, hogy a barsi ven. tractusból való, de tek. Hont vármegyében tömlöcben raboskodók lelki gondviselését véghez viteti perőcsényi pred. tiszt. Kemény Lajos ur által.

2. A vallásért való háborgattatást tárgyzó 8 kérdés.

3. A vallásért való háborgattatás tárgyzó 5 kérdés.

4. **A vallást tárgyzó* felség. kir. parancsolatok. 1784—1829. két csomagban A. B, dar.

5. **Instancia Stefani* Paksi Szatmári ad suam Mattem.

6. Articuli dietales, ad quos in instancia provocatio facta est.

7. **Assecuratio, qua imperator* II. József se jura et privilegia regni conservatonem promittit 1780. Item instancia eo, ad imp. Józ. II. in negotio.

8. Resolutio régia quam stat. evang. accipit 1782.

9. Conventus mixtus ev. aug. et hely. conf. add. suae propter R. Resolutionem in negotione rel. clargitam jam que intabulas legum relatum gratitudinem testatur.

10. Rescriptum, quo excursions ad loca non articularia prohibentur. Festorum decretalium observatio et stolares proventus plebánis solvendi praecipiuntur anno 1716. komplura item acta Religusque a. 1763.

11. A reform. harmadik százados ünnepét tárgyzások a 1817. Nro. 30.

12. **A vallás állapotának leirasa* magy. orghan az 1597-dik esztendőtol fogva az 1715-dik esztendőig, melyben csak tettes Bars vármegyében 34 templomok vétetődtek el a reformátusoktól.

13. **Inquisitio depulacionis*, comitatensis in negotio ecclarum Bori, Varsány, A -Fegyvernek, Nagy-Peszek, G. Kis-Salló, Kis-Ölved 1749.

14. **Representio ev. utriusque* conf. ad suam Mattem a. 1823. 5. janr.

VI. Némely ekklákat illetők.

1. *Rákóci Ferenc protectionalisa*, a kis-endrédi ekkla részére.

2. **Peszeki, tergenyei, kissallai ekklák* szántó földjeiről szóló felső-consilium parancsolatja 1794.

3. *Kiskéri káplán* főteologus, hogy semmi fekvő fundust nem bir (?).

4. Beke János contractusa 23 forintról, melyekkel adós a borfői ekklának 1711.

5. Kétyi és n.-ölvedi levelezés a pápista ünnepekről.

6. A n.-oroszi ekkla rétjéről.
7. N.-peszeki ekk. ember emlékezetét felytil haladó ususra apellal.
8. G. kis-sallai juhok historiája.
9. K.-Ölved instantiája a lélekpenz iránt cum indor. superint.
10. A pápai collegium subsidiumot kér, adatott.
11. *A pesti ekkla templom építésére segedelmet kér*, adatott 800 frt 11 1/2 kr azon pénzről szóló quietancia és contraquit.
12. *A fegyverneki megégelt ekkla segedelmet kér*, adatott 726 frt 46 kr arról szóló quiet. és contraquit.
13. Baracscai ekk. Inventariuma.
14. *Klarik Mátyás barti pleb.* quit. 10 frtról, melylyért a kétyi közös harangot által engedi a reformátusoknak.
15. *Szódói matricula* megigazítását tárgyazó 1805.
16. *Ágói templomból kivetett székek historiája.*
17. *Farnadi fil ekklának* engedelmet ad tek. Esztergom v. megye a templom építésre. 1804.
18. Béli helység conscriptiója.
19. *Szojka Gergely* (pápista) bizonyítja, hogy az ujbarsi templomot mindig kálvinisták birták 1721. Febr. 3.
20. Tölhi, ényi és löki conscrip.
21. Nagy-szecsei és k.-szecsei conscrip.
22. Zalabai conscrip.
23. Ladányi conscrip.
24. Possessionis F.-Gyarmat instanciája.
25. G. k-sallai, k.-ölvedi, zalabai, g.-vezekényi ekk. klák leveleinek párja.
26. Varsányi ekkla perceptioja ab. ao. 1776. ad. 1781. tizst. Szobonya István predikátorságában.
27. Verőczei méh dézsmáról.
28. A fel. consilium megengedi, *hogy a varsányi*

ekklához Horbi, Kis-Kér és N-Kereskény, — a Bori matterhez Borfő és Szántó, a tergenyeihez Lontó, az ipoly-pásztóihoz V.-Mikola, a peröcsényihez Szakállas, az a fegyvernekihez F.-Fegyvernek adfiliáltassanak.

29. **A g. kis-sallói ekkl szántó földjeiről való in-*quisitio 1793. Nov. 11.

30. A zalabai fil. ekkl. 2 szapu hozával szaporítja a rector fizetését azért, hogy azokon a vasárnapokon cathedralrai szolgáltatokat tegyen, mikor a t. pred. a mater kis-ölvedi templomban predikál. (1825.)

VII. Bizonyos személyeket illetők.

1. *Tiszt. Gyarmati István testamentoma.*

2. *Szilágyi János rector árváinak osztályos levele.*

3. *Parrag Péter vádja t. Molnár István ellen.*

4. *Mikle Mihály substantiájáról.*

5. Tatos András és Hasznos Kata házassági környülállások.

6. *Szabó Janos liograssitja A B C D E F G H I K* betűkkel jegyzett orig. documentumokkal együtt.

7. Tergenyei pred. *tiszt. Balog Sándor* pálinkafőző fazoka iránt való

8. *Borsodi Péter* vádja Szabó Péter pred ellen.

9. Mótyvai István absolutionalisa Korbély Mihály canonicustól.

10. *Patay Pál* kamatáról való testimoniuma.

11. Hölvényi lakos Balázs István és Kulcsár Erzsébet kötelező írása.

12. Pernye Jánosné rendelése.

13. Kerekes József rect. actái.

14. Galambos András és Toth Borbély Sára sentenciájok Bars vm. semájából.

15. *Gróf Hunyady fiskálisának Fleischakker* urnak

levele, melyben, hogy a n.-kálnai rector birtokában levő szántóföldeket tovább is megtarthatja, írja. (Másolata nro. 8-ban. német fogalmazás).

16. *Már János* zelizi inspektorral való correspondencia tiszt. Szobonya József ur dolgában.

17. Tiszt. Szalay József ur apologiája.

18. Tót János candidatus actái.

19. Szobi Mátyás, Szalay József, Tót József, Pólya János, Nagy Mihály, Kiss Ádám, Haper István és Cimer Pál senioreale axament adván, candidatoriumot kapnak.

20. Tiszt. Fadgyas Mihály processusaihoz tartozó 19 documentumok melyek a g. vezekényi gyűlésen felolvasattak 1823.

VIII. Reversalisok.

1. Tót József pozbai rector reversalisa.
2. Turi Szabó János peszeki rector reversalisa.
3. Nagy István rector reversalisa.
4. Patai Pál rector reversalisa.
5. Nagy László reversalisa.
6. Palyi Pál és Tót József reversalisa.
7. Szobonya József reversalisa.
8. Veres János reversalisa.

IX. Deputacionalis relatiok.

1. Kántor József és Szuhai Pál ügyében lett deput. relatiok.

2. Bessei dep. relat. a helybeli rector s pozbai pred. fizetése iránt.

3. Zalabai dep. rel. a pred. kijárása iránt.

4. Tiszt. Kone István dolgában dep. rel.

5. Alsópéli dep. rel. miért nem fizetik meg egészen a régi conventiot a löki pred.-nak.

6. Dep. rel. Tiszt. Pál Ferencz és Ns. Pomoty Dávid dolgában 1825.

7. Dep. rel. Tiszt. Szalai József urnak a nagysallai ekklánál maradt restanciája felől.

8. Dep. rel. Tek. Ny. Nyári Ignác és Ns. Pomoty László urak közt fennforgott kérdés végett.

X. Quietanciak.

1. Különféle régi quiet. egy csomóba kötve.

2. Losonci quiet. 1800 -- 18.

3. Utmutatás egy itt nem találtató losonci quietanciára nézve.

4. Tergenyei ekkl. quiet. 50 frtról.

5. Quiet. 102 frtról, melyeket az 1797-ik surrecciora, ismét 48 forintról, melyeket hadi segítségül a lévő processusbeli tiszt. pred. urak lefizettek.

6. Az árviz által károsultaknak adott segedelemről szóló nyugta.

XI. Officialis levelek.

Néhai ft. sup. Halász József, Kármán József, Torkos Jakab, Tót Pápai József és gen. notarius, Tót Pápai Pál és Tót Ferencz uraknak off. leveleik, melyek annak idejében effectusba vétetődvén, azoknak contentuma nem specificáltatik

XII. Miscellonen.

1. Conscriptio animarum 1812.

2. Conscrip. ecclearum Barsiensium a. 1812.

3. Privat jegyzései Onody György urnak némely ekklákról.

4. Rectorok censurája 1814.

5. Dunántúl való sup.-beli ekklák lajstroma 1794.

6. Ő cs. kir. felsége elfogadta kegyelmesen ft. sup. adományát, mely állott 7857 ft 30 krból.

7. Arról szóló bizonyság levelek, hogy a barsi ven. tractusbeli ekklák matriculájában katonák eltemeteléséről semmi jegyzés nem található.

8. A lévai piaristák oskolájába járó ref. tanulók, mikor és hol gyakoroltatnak a maguk vallásában.

XIII. Az írásokon kívül másnemű vagyona a ven. tractusnak.

1. Egy vasas láda, de a melybe már a protocollumok és más írások által el nem férnek.

2. Egy arasznyi nagyságu ládácska.

3. A ven. tract. pecsélje acélból.

4 Nr. 3. kis kulcsocskák, melyekkel az egész ven. tractusbeli minden agentialis perselyek kinyílnak. (Lásd Pénztár).

5. Canones ecclesiastici in quinque classes Varadini — 1642.

Ezen sok tekintetben igen becses levéltár — fájdalom — nem részesült oly gondviselésben, melyet méltán megérdemelt volna. Alig egy évtized múlva e leltározás után (1843-ban) Török József főjegyző már aggodalmasan jelenti, hogy „az e. m. levéltárt a rendetlenségén kívül a rothadástól is féltetni: indítványozza annak célszerűbb helyre — jelesül N.-Sallóba áttételét — helybeli lelkész (Nagy János) a levéltárnokságra elválasztván.“

Ez ügyben tett kérdésekre nt. Nagy János ur fájdalommal tudatá, hogy az iratok legnagyobb része már ekkor nem volt meg, elpusztult. Hasonló sors érte, a könyvtár feljebb említett azon 19 kötetét, melyek annak alapul szolgáltak.

A levéltár jelen állapota.

Jelenleg a levéltár az „elenchusban“ csillaggal jelölt kéziratokon kívül még a következő régibb okmányokból áll:

1. Kérvény M. K. kormányhoz, melyben felsoroltnak az országszerte elkövetett sérelmek 1731–1744-ik datum nélkül, valószínűleg 1745 – 8-ból.

2. A barsi ág. ref. esperesség két világi elnökének Gáspár Ferenc és Nyári Ignácnak kérvénye Bars megye hatóságához az iránt, hogy az 1806-ban kiadott kor. rendelet, melynél fogya a prot. lelkész előtt kötött vegyes házasságok érvényteleneknek nyilvánítottak, hatályon kívül helyezésre nézve ő felsége a Nádor a királynál közbenjárni méltóztassanak.

3. A 6. sz. alatt 2 hivatalos körlevél 4-ed rét alakban, egyik lapján helytartótanácsi rendeletek, s utána ugyanazon lapon Tót Pál e. ker. főjegyző hivatalos sorai az esperesekhez a h. t. rendeleteinek közlése tárgyában, másik lapján Gyarmati István esperes körlevele „Tiszteletes jó uraimhoz.“ Mind a kettő 1793-ból.

4. Ujbars kérvénye a királyhoz alkalmasabb helyiséget a paroch. épületekhez 1789-ből.

5. Galantai Gr. Esterházi Antal, Rákóci generálisának adomány levele, melyben Ujbarsot a *Zoborhegyi Camalduliáknak adja*. Kelt Érsekújvárott mart. 18. 1710. Magyar eredeti fogalmazvány.

6. Nagyszegi Gábor II. Rákóci Ferenc generalisának pártfogást biztosító nagy pecsétű véd levele. Kelt Ers.-Ujvár maj. 20. 1720. Magyar fogalm.

7. Rákoci F. „Salva gárdája“ az ujbarsiak részére. Kelt Léván dec. 31. 1704. Latin fogalmazás. A nagy pecsét ép.

8. Kis Károly házassági pere, a rozsnyói püspök

pörlevelével s a gömör megyei hatóság végzésével. Kelt Pelsőcön sept. 30. 1794. Magyar fogalm. 3 nagy iv.

9. Helyt. tanács rendelete a katona fogdozás tárgyában. Kelt Budán apr. 30. 1799. Magyar fogalm.

10. Kir. rendelet az adó, robot tárgyában. Pozsony jul. 3. 1802. (8412. sz.)

11. A losonci iskola husvéti patense. 1829.

12. A fegyverneki egyház kérvéuye, Kerekes József hanyag tanító elmozdítása iránt az egyházmegyéhez. 1839.

13. Megyei határozat a vegyes házasságok tárgyában. 1841. év mart. 1. Szabó János főjegyző magyar fogalmazványa.

14. Helyt. tanács rendelete az ezüst fizetés tárgyában. 1843. mart.

Legujabb gyűjtemények.

15. A *fegyverneki* ref. egyházban 1731-beu kath. főesperes által leljesített egyh. látogatási jegyzőkönyvek másolata.

16. Ugyanazon tárgyú másolat *Besse, Borácska s Pozbára* vonatkozólag 1799-ből.

17. A *fűzes-gyarmati s szántói* elkobozott javak orsz. küldöttség által visszzadatnak a ref.-oknak 1647-ben. Másolat.

18. A *lérai* reform. templom széthányását igazoló jkönyvi bejegyzés másolata az orosz protoc.-ból 1740.

19. Könyvtárnok körlevele 1848. sept. 20. Eredeti (alapszabályok (1843-ból az értekezleti könyvtárban).

20. *Jordán* János n.-ölvedi preoráns levele 1806-ból az espereshez, az egyház régi okmányairól.

21. A *n.-sallai plebánia jkönyvének hit. másolata.* 1704—33-ról.

22. E monografia tárgyában folytatott levelezések.
1—152 darab.

23. E monografia eredeti kézirat példánya kilencven-
egy iven.

14.

A szenvedések története.

A protestantismus hazánkban háborítlan békességnek ugyan kezdet óta nem igen örvendhetett, mindazáltal folyton terjedt a XVII. század elejéig ¹⁾, midőn fejlődése telőpontját elérve, folyvást hanyatlott. Ekkor kezdődik el ugyanis a protestánsok *rendszeres üldözése*. A convertita érsek s a vakbuzgó fejedelem, egyesülten ragadnak segyvert a diadalmaskodó ev. egyház megsemmisítésére s a már-már elenyésző katholicismus megmentésére. — Két ily fanaticus főre nézve csakugyan kétségbe ejtő volt ez időtájt a kath. egyház állapota. „A nagy terjedelmű esztergomi egyh. megyében, melynek a mohácsi vész előtt 900 plebániája volt s jelenleg — bár területéből 3 új püspökség alakítottatott — 474 plebánia van: Pázmány érsekiségének kezdetén alig száz lelkész működött s ezek közül is sokan concubinátusban éltek, kicsapangók, tudatlanok, sőt nem kevesen titokban az új tanok hívei voltak ²⁾.”

A barsi és sasvári fő esperességben -- hol ma 150 lelkész van -- a látogató főesperesek 43 papot találtak.

A barsi kerület 33 papja közül csak 13 mondatik „nőtlennek” és törvényesen fölszenteltnek, kettő eretneknek bélyegeztetik, egy harmadik szintén arról van vádolva ³⁾.”

---

¹⁾

²⁾ „Pázmány kora 2. k. 254. lap.

³⁾ Ugyanott.

Ilyen állapota volt vidékünkön — s általában ország-
szerte — a r. kath. egyháznak, s minél súlyosabb volt
e helyzet: annál inkább ösztönzé ama két főt minden
áron s minden eszközökkel kiragadni a süllyedő hajót az
örvényből. És a catholicismusnak megnyert nemesség s a
jezsuiták segélyével e szándok — habár hosszabb idő
alatt — sikerült annyira, hogy a mult század végén ki-
adott kir. leirat Barsban mind a két prot. esperesség ke-
vés híján 100 egyháza közül csak 12-öt, (részünkről
8-at takált élethen, — a többiben rég idők óta el vala
oltva az ev. szövétneke.

Természetes, hogy legelső sorban azon helyek tá-
madtallak meg, melyeknek földes ura az érsek, vagy a
kath. megnyert család volt s a hol egyszersmind plebá-
nus is székelt. E helyek folytonos zaklatásnak és üldö-
zésnek valának kitéve 2 századon át; föl-fölemelték meg-
nyert fejöket, de utóvégre mégis elnyomattak, — s míg
a többiekkel mintha a villám érte volna, egyszerre s rö-
gön ölé el a XVIII. század első felében kelt zivatar: addig
eme boldogtalan helyeket, a plebánus s érseki gazdatisztek
képében folytonos rágó férgek emészték s lassu halállal
kinzák el. Már a 17-ik század második tizedében, Forgách
Antal megkezdé az irtó harcot *N.-Salló, Farnad, N.-Öl-
ved, s Kural* birtokairól elűzvén a predikátorokat s mes-
tereket, *Sz.-Györgyön* pedig legalább kellemetlenné tevén
helyzetét, a papi tized kizsákmányolása által. Különös
érdemeket szerze a primási gazdatiszt *Bélaári Dávid*,
ki a fentebbi helyeken keményen sarcolá a protestáns
lakosokat ¹⁾. „Kevésbé szerencsés volt *Pázmány Fű-
zes-Gyarmaton és Sz.-Györgyön*, hová licentiátusokat (a
lelkészrege fölhatalmazott csekélyebb képzettségű ifjak,
vagy világiak, kiket plebánusok hiányában gyakran al-

¹⁾ U. o.

kalmazott a r. kath. egyház) küldje és a predikátorok el-
űzéséről gondoskodott. De a lakosok ellenszegültek, az e
vidéket megszállva tartó törökséghez folyamodván, ki a
nagy Allahra megesküdt, hogy fölakasztatja a papokat,
kik ama helyekre menni merészkednek. Mit azonban az
erőszak ki nem vihete, elérték azt ellenfeleink más fegy-
verekkel: ott volt a jezsuita had, — e hatalmas támaszul
szolgált Pázmány törekvéseinek. „Ez atyák hatni kíván-
tak a világra s e miatt nem zárkoztak el attól. Jól
tudván, hogy a főrangnak csekély száma vezeti az alsó
rétegek tömegét, amazok megnyerésére fordíták minden
igyekezetöket s öt év alatt 4 százat térítettek meg . . .
Másik öt év alatt e szám 4 ezerre emelkedék. Azonkívül
missiókat is alapítottak többek közt *Léván is* (1624) e
missiókban működő atyák 1621—31 többet nyertek meg
1200-nál vallásuknak ¹⁾).

Az 1647-diki pozsonyi országgyűlés végzése azon-
ban visszaadta elnyomott gyülekezeteink szabadságát s
naplóink igazolják, hogy a XVII. század közepén a fen-
tebbi helyeken újra predikátorok működnek. Az 1673-iki
pozsonyi vértörvénytörvény Ujbarsot, Lévát és Sárót fosztja
meg predikátoraitól. Ez után — Gyarmat többszöri zakla-
lásán kívül — e század viszonylag elég nyugalmasan
végződik.

Annál komorabban köszönt be a 18. század. Már
ezt megelőzőleg gyöngültek soraink az ingatag *Csank* el-
pártolásával. Nem sokára azonban más nagyobb veszély
is jöve. II. Rákócy Ferencz fölkelése ürügyül szolgált a
prot. nyomására. A szokásos e. megyei gyűlést 1700-ban
nem lehele megtartani „*propter inlacrimabiles persecutio-
nes* ²⁾.” A tényleges baj azonban csak 1711-ben állt be;

¹⁾ U. o.

²⁾ „Nro. 5.” p. 63. 2.

midőn az érseki s szerzetes rendek földesuri — hatósága alatt álló helységekben a predikátorok újra elűzettek egyházi épületeik, ingó s ingatlan javaik elkoboztattak. A csapás *Újbarsot* sújtja legelsőbbben. E hely ezen tájt némi hadászati s politikai jelentőséggel is birt, várral bíró királyi-, majd mező város lévén (Lásd *Újbars történetét*). Ekkori ura Galanthai Eszterházi Antal a kamalduliaknak ajándékozta, kik a Zobor hegyén székeltek s kik csakhamar siettek jogukat érvényesíteni s a reform. egyházat itt megszüntetni.

Ettől fogva a csapások hosszú sora következik, melyeknek szomorú chronológiája ez:

1711-ben megszűnt *Újbars*. Ugyanekkor *N.-Salló* a gazda tiszt s plebánus által elfoglalva, — vele egyszerre az akkor még az ürményi tractushoz tartozó *Farnad, Kéty, N.-Ölved, Kural, Füzes-Gyarmat* és *Szántó* szinte a plebános és gazda tiszt *Gar.-Mikola, Koszmály Forgách Pál* földes ur, *N.-Endréd* a földes urak által elfoglalva ¹⁾.

1712-ben *Sz.-György, Győröd, Lök, Szódó* („Nr. 5.“ *Ecclesiae exulentes: Sz.-György, Szódó, Lök, Győröd*), ezen egyházak érdekében Lovas László küldetik a primáshoz Esztergomba, uti költségül 15 forintot kap; de könnyen érthető, hogy siker nélkül járt.

1715-ben eltiltatnak a gyűlések s ettől kezdve 1776. évig nálunk nincs e. m. gyűlés ²⁾; egyh. kormányzatunk egyedül a *visitacio* által gyakoroltatik.

1716-ban *Nived* és *Setétkút* — ez utóbbi önmagában — enyészik el ³⁾.

¹⁾ A „Nr. 2.“ datum nélküli pótjegyzékét egy lapon v. ö. az archivum *N.-Sallóra* vonatkozó jegyzetével.

²⁾ A bori paplakon tartatik 1776. jan. 10-én 1715. óta az első gyűlés.

³⁾ „Nr. 2.“ Ekkor (1725.) helyette *Besse* tették anyává.

1718-ban *Zsemlér*.

1721-ben, febr. 20-dikán Gr. Kohari István ország-bíró kiküldi Barsba *Sceteney Lászlót*, vizsgálatot rendelni el a következő két kérdés felett:

1-ször. Tudja, hallotta-e a tanu, hogy Léva me-zővárosában s más helyeken, mint: Kis-Salló, Málas, Agó, Gr.-Vezekény, Zeliz, Gr.-Mikola, Szódó, Nagy-Sáró, Felső-Várad, Nagy-Kálna, Újbars, Mohi, Alsópél, Nagy-Endréd, Nagy-Baracska, Pozba, Ns.-Oroszi, Szt.-György, Zsemlér, Ladány, Nagyod, Kis- és Nagy-Szecse, s a hozzá tartozó filiákban, azon időben, midőn az égen 1680-ban ama nagy üstökös látszék vagy is a soproni országgyűlés idejében 1681. a hely. hitv.-aknak templomuk volt s a többiek közt Lök, Besse, Ovár, K.-Koszmály, N.-Győröd, és Tőhöl vallásgyakorlattal birtak volna?

2-szor. Tudja-e, hallotta-e a tanu, hogy némely helyeken mint Gr.-Mikola, Sz.-György, Zsemlér, Újbars, A.-Pél, Nagy-Győröd és Tőhöl a soproni országgyűlés vagyis a Rákócy felkelése után kath. földes urak által pap s tanító lakok, hozzá tartozó javak s jövedelme erőszakosan elvételtek s ha igen, ki idejében? Kik által? mily körülmények közt? Damásdon s Tőlhön az engedélyezett vallás-gyakorlat háborított-e? Sz.-Györgyön, Kis-sáróban a stóla és jövedék elvételét végül, hogy Sz.-Györgyön iskolamesteren kívül más egyházi szolgálta be nem eresztetett¹⁾?

90 tanu hallgattatik ki, minek folytán gyülekezeteink vallásuk gyakorlatában meghagyatnak az 1721-ig elfoglalt fentebbi 17 egyházon kívül. Mindezek daczára a hatalmaskodások egyre fogyaszták számunkat.

1725-ben *Marosfalvára* is kinyujták kezöket a kalmaduliak.

---

¹⁾ „Nr. 5.” pag. 127—129,

1726-ban Nagy-Kálnát kobzá el Hunyadi András földes ur.

1730-ban G.-Vezekényen, Zeliz, Dámásdon Eszterházi tisztljei foglalák el a reform. templomokat s üzik el a predikátorokat.

Mindezen csapásokat — miként látható — nem közvetlenül államközégek, hanem egyes hatalmaskodó földes urak mérték esperességünkre. Hogy azonban az általános s hatóságilag rendezett üldözés sem fog elmaradni: gyanítható volt *Kublovics Pál* esztergomi kanonok fellépéséből, ki az 1732. év nyarán végzett eh. látogatási körútjával minden gyülekezeteinkben megjelent, „*arduas faciens de auctoritate templis et parokhiis censuras* ¹⁾.”

S kora tavasszal már megyei küldöttség mozgott. Martius 25-dikén pedig (1733) a Kublovicz által beterveztett jkönyv nyomán kiadatott a megyei rendelet az istenitisztelek beszüntetésére 21 egyházunkban. Nem lévén sükere a hivatalos felszólításnak. junius 28-dikán fegyveres fedezet mellett küldöttség jelent meg Mező-Kissalólban *Kocsi Sámuel* esperesnél, — kit erővel kivezettek a paplaktól, az imaház kulcsait a pfebánusnak adták át s egyuttal a mestert is elűzők. Ez eljárás történt Bars egyéb még meg nem szüntetett ref. egyházaiban.

Ellenállásról szó sem lehete. Azon héten 21 egyházunkban némult el hosszú nagy időkre az ev. szózata. A Kamocsára menekült esperes így adja ez év siralmait:

„*Ao. 1733. mens martii.*

*Dies vigesimus quintus, Trestis cum metu repletus,
Quod inclytus deputatus Rigidus fuit adventus,
Eorum tamen conatus, cohibitus divinitus
Templum ut erant aggressus, Fuerat sic et regressus.*

---

¹⁾ Nro. 5. pag. 149.

Mens junii.

Tristis casus, triste fatum Ecce jam determinatum

Per inclitum comitatum, Exmissi sunt deputatum

Ut *vigesimo octavo*, Ab ecclesia Kissalló ¹⁾)

Illuc occupato templo Transeat manente nullo

Hac septimana est factum In hoc comitatu actum

In religione cultum Audivimus prohibitum

Sunt duo ferme saccula, Quibus possidemus templa

Quae modo nobis adempta, Ah tristissima tempora!

Nomina eccliarum occupatarum et parochiarum:

Kis-Salló.	Ladány.
Málas.	Mohi.
Ágó.	Lök.
Szódó.	Pél.
Sáró cum Vessele.	Besse.
Várad.	Bajka.
Kis-Kálna.	Kis-Endréd.
Kis- és Nagy-Szecse.	Baracska.
Nagyod.	Pozba.
Óvár.	

Ministri exulantes:

Rev. Dom. Sámuel A. Kocsis senior	M. K.-Salló.
„ „ Paulus Semberi . . .	Málas.
„ „ Mich. Dömsödi . . .	Sáró.
„ „ And. Csontó . . .	Várad.
„ „ Mich. Patai . . .	K.-Kálna. (N.- Kálna nem volt anya 1726-ban.)
„ „ And. Komáromi . . .	Szecse.
„ „ Stef. Kocsis . . .	Nagyod.

---

¹⁾ Itt Mező-Kis-Salló nem a honti Garan-Kis-Sallóról van szó.

Rev. Dom. Samuel Csirke . . .	Ovár.
„ „ Mich. Püspöki . . .	Ladány.
„ „ Josephus Ráckövi . .	Pél.
„ „ Paul Foktői	Besse.
„ „ Emer. Ráckövi . . .	Kis-Endréd.
„ „ Stef. Ovári	Baracska.
„ „ Stef. Csatári	Mohi.
„ „ Mich. Ujvári	Lök.

Levitae:

Sam. Rackövi in Ágó.   Stef. Berényi in Szódó.

Ludi magistri;

Joh. Nagy in Kis-Salló.   And. Cegledi in Ladány.
Stef. Mikolai in N.-Szecse.   Stef. Váczi in Töre.

Ezzel azonban a mérték még nem telt be. 1739-40-ben Lévára került a sor, hol az *épülőben levő* templom leromboltatik, a lakosok tömlőcre hányatnak, honnan csak reversális vagy nagy bírság mellett szabadulhatnak. Predikátora Gálos Mihály esperes Varsányba menekül ¹⁾.

Egész böszültséggel dühöngve az ellenfél. Méltán lehetete tartani egy ujjabb pozsonyi véstörvényszéktől. Prot. jobbágyok sarcolása, börtönzése, az értelmiség megvetése sőt kizárása a hivatalokból, vegyes házasságok nem csak akadályozása, de a már egybekeltek erőszakos szétválasztása a mindennapi események közé tartozza. — Az 1750-iki sérelmi felírat telve van ily esetek felsorolásával. A sok közül csak néhány példát! Hontban *Kubinyi Dániel* mint prot. ember kényszerítették, hogy minden-szentekre esküdjék, melyet tenni vonakodván, megyei tisztségétől megfosztatik. Fésüs András ns.-oroszi reform.

¹⁾ Lásd Oroszi bejegyzését e pontra nézve Fegyverneknél arch 7.

özvegy férfit nőül vesz egy kath. személyt, reform. lelkész összeadja, — csakhamar szolgabíró pandur által kísérteti haza az asszonyt, börtönbe a férfit. Bars — mint ez s a fenebbi 1733-diki eset mutatja — még türelmelenebb volt. E megye igen buzgó katolicusnak bizonyítja magát. Már az előző században ellen mondott a Bellet által összehítt besztercei országgyűlés prot.-sok javát célzó végzéseinek ¹⁾). Most pedig hatványozott mértékben forgatta mindazon fegyvereket, melyekkel buzgalmát bebizonyíthatá. — Még e század elején is a verebelyi s lévai járás szolgabírói több községben meghoztatják a ref. lakosokat kath. ünnepen végzett csendes házi foglalkozásért.

(Lásd Lök, Pozba, Salló) 1819-ben egyik reform. községünk egész lakosságát 25 — 25 botra itéli az uriszék pópista ünnepen végzett munkáért s a megye ezt helyben hagyja s a fejedelem menti fel „kegyelemből“ (Arch. 19.) 1839-ben *Kovács Juliánna* al.-váradí ref. özvegnő panasolja, hogy a lekéri esperes plebánustól sokat kell szenvednie leány gyermekeinek a reform. hitben nevelése miatt. Nov. 6-dikán a főbíró az als. váradí plebánushoz idézi, s ott lekurvazza, Kálvint bugyogós zsidónak nevezi, „pápistává teszed-e gyermekeidet?“ s a nőt rugdalni kezdé, *Liptai Gábor főbíró* ²⁾) pedig hajduval huzatja le s megkorbácsoltatja ³⁾). Esperességünk „megbizzá Szabó Péter esperes és Kalocsa Antal ülnök urat, hogy a vár-

¹⁾ „Pázmány és kora“ 1. k. 557. lap.

²⁾ E basa természetű főbíró számos ily emléket hagyott j. könyveinkben; 1841-ben Kulifay László k.-kálnai lelkész panasolja az egyh. megyén. hogy Liptay G. főbíró febr. 28-ikán, vasárnapon, az isteni tiszteletéről több hallgatóját kihivatván, meghoztatott, mi által hotránkozást okozott s a vasárnap szentséget megtöré. „Feljelentendő a vármegyén.“

³⁾ Act. consist.

megyén jelentsék be, a türelmetlenség s lelkiismereten uralkodásért elégtételt kérvén.“ Általában a barsi plebánusok teljes tudatában annak, hogy a polgári hatóság is gyámolítja törekvésökben, a legembertelenebb bánásmódra s feltűnő nagy törvényteleniségekre vetemednek még e század első felében is. Mennyivel inkább az előző időkben! Így — hogy visszatérjünk az elhagyott 1740-dik évre — a n.-sallói vásáron Sátor Péter és Fulöp Mihály komáromi könyvárusok összes könyvkészletét elkoboztatja fegyveres pandurokkal a plebanus ¹⁾ Pátkai Péter akademi. hazatért ifju Esztergomig szerencsésen elhozott könyvei, bibliája s „Gileadbeli balzsamom“-ja elvételik ²⁾ mi egyébiránt nem volt feltűnő s szokatlan esemény, csak nem rég koboztatván el kormányilag a Csipkés komáromi féle biblia 2800 példánya.

1749-ben Hontha is átcsap a veszély s a barsi kath. főesperes a helytartótanács rendelete folytán Hont megye hatósága által bizottságot meneszt Akács György, Simonyi László, Imrezány Imre, Gányi József táblabírák s Gergelyfy Mátyás deméndi plebanus képében, kik Bori, Varsány s a többi honti reform. egyházak sorsa fölött ítéltek ³⁾.

A kihallgatott számos tanu egyezőleg vallja a feltett 16 kérdő pontra, hogy itt soha katolikusok nem laktak vagy csak igen piciny töredékben, a templomokat reform. lakók építék s emberemlékezetet meghaladó idők óta folyton s megszakítás nélkül fennállt a reform. szabad vallásgyakorlat s különben is nagyrésztint articuláris locusok . . Semmi megtámadható részt nem talált a deputáció. E gyülekezetek nem is voltak tisztán jobbágyságok:

¹⁾ 1750-diki sérelmi felirat arch. 7.

²⁾ U. o.

³⁾ Az inquisitiót lásd arch 24.

Bori, Varsány, tisztán közbirtokos s nagyrészt előkelő nemes családok tulajdona, a többiekben is nagyszámban volt a kiváltságolt alsóbb nemesség, — kikkel nem lehet egy könnyen elbánni. Mindazáltal

1755-ben a Ladány helyett csak nem rég anyástitott K.-Kér is eltöröltetik.

1759-ben eltiltatik a filiákban teljesítendő lelkészi szolgálat, minélfogva 2 filia közül egyik, *Zalaba*, is elesik ¹⁾).

A kis-ölvedi lelkész, a Debrecenből jött ifju *Jabloncai Pethes Sámuel* megkeresztel egy zalabai reform. kisdedit s hirdet egy zalabai ref. ifjut. Ez esetet a kiskyarmati plebánus, kinek hatósága alá helyeztetett zalaba, hepanaszolja a megyén. Minek folytán Pethes Kemencére idéztetik s 3 havi börtönre vettetik. — A legrondább helyen, hetenként kétszeri hőjttel tölti ki az ifju ez időt, mely alatt férgek lepik meg, testben lélekben megtörik — s mire kiszabadul szemei világát elveszti. Könyörületből Ns.-Oroszi adatik neki, hol csakhamar bevégzi a boldogtalan pályát.

1772-ben Bori filiája Borfő is, *Zalaba* sorsára jut.

Nem volt kimélet s kegyelem a teljesen ártatlanok irányában sem. 1778-ban a debreceni iskola két *supplicansa*, a bori illetőségű *Balog Sándor* és a komáromi Száki Sámuel K.-Sároban július 31-én a megyei csendbiztos Pallai András által elfogatnak Ar.-Marótra kísértetnek. Itt bebörtönözve tölték az egész szünidőt s csak Kompa Mihály g.-kissalói lelkész s e. m. jegyző közbelépésére, a helytartótanácshoz menesztett kérvény folytán

---

¹⁾ Nro. 5. pag. 181. „Memoria dignum est, quod regalibus mandatis Inclyti hujus cottus. m. Hontensis officiales. nos et helveticæ et augustanæ confessionis addictos V. D. ministros ab excursionibus in ecclesias filialis inhibuerint.“

ősszel október 8-dikán Gróf Fekete György s Skerlec Ferenc leiratára bocsáttatnak szabadon ¹⁾.

És ezzel az irtó hadjárat be volt fejezve. Diadallal tekintett végig az ellenfél a csata színhelyén. Többé nem volt mit meghódítani. Lerombolt templomok, fűtő predikátorok, bujdosó mesterek tekintettek a magas égre, — honnan nem jött segedelem. Az urnak az ev. szerint reformált szőlője rettenetesen le volt tarolva. *Nem volt Barsban egyetlen reform. gyülekezet sem többé*, még az ág. ev. 34 egyházából is csak a 2 articulált hely (Szelezsény és Kosztolány) állt, de a plebánusok égbekiállító dühöngései innen is elriaszták e predikátorokat ²⁾. A 17-dik század közepén Perlaki Márton esperes által látogatott 61 virágzó gyülekezetünk közül Gálos Mihály ez időbeli esperes már csak a honti 7 egyházat látja.

És így folytak az ország egyéb részeiben is a protestansok ügyei. Már félszázaddal elébből Lampe Ember (1705) 700 elfoglalt templomot említ. Kerületünk e szomorú helyzetben legalább azt óhajtja tudni, hogy *mit vesztett s mi tévő legyen?* E végből 1774-ben a Pápáról elűzött s A.-Tevelre menekült Torkos Jakab superintend. elszánja magát gyűléstartásra, egybe híván Tevelre jun. 7-ikére az espereseket.

Rövid hét pontban intézkedett e gyűlés első sorban

---

¹⁾ „Nro. 5.“ pag. 212.

²⁾ Szelezsényben n plebánus Ránkay. elűzván a predikátort a prot. szülék gyermekeit keresztszeteletlenül hagyja, sem a temetőbe nem engedé az eltakarítást, sőt az ujonnan s prot. telken nyitott temetőben ásott sirokat is behányatta, a jobbágyságot erővel hajította a kath. templomba, a prot. harangokat sem szívelhetette, egyből kétőt öntetett. Kosztolányban a pred. Szabadkai János segyveres katonák által durván bántalmazva vitetik Oszlányba s csak birság mellett szabadul. A lakosok zsaroltatnak. („A barsi ág. evang. esperesség története 1864.“ Kézirat.)

a helyzetet felvilágosító adatok benyújtása s másodsorban az egyházkormányzat szilárdítása iránt, elrendelvén a *segédgondnoki intézmény életbeléptetését*. A következő 12 pontra kívánt beterjesztést az esperesektől:

I-ör. Mi a neve a helységnek? Melyik vármegyében vagyon? Virágzó-e az ekklézsia benne? Mikor kezdődött az exercitium? Hány lélek van benne?

II. Ki a földes ura? Micsoda vallásu? Vagy nemes helység-e?

III. Ha árva az ekkla, hány esztendeje, hogy elvétellett az exercitium? Királyi parancsolat erejével-e? Vagy a földes ur, vagy vármegye, vagy csak egy plebános autoritásával és fortélyával? Ha parancsolat mellett vétetelt-e el, ki kell venni a vármegyétől.

IV. Instáltak-e már az exercitiumért? Hol és mikor? Micsoda kimenetele lett az instanciának? Az instanciát meg kell küldeni.

V. Hány személy vagyon azon árva ekklában helv. confession való? Hány közöttök a pópista? hány a lutheránus?

VI. Hány mérföld vagy hány óra a hová járnak az isteni szolgálatra és micsoda helybe?

VII. Megvagyon-e az elvett templom? vagy elrontották a pópisták? És volna-e kedvök ujnak építésére?

VIII. Vagyon-e mester vagy notárius, ki a gyermekeket tanítsa?

IX. Ki temeti halottjaikat? Ki kereszteli gyermekeiket? Ki esküdteti a házassokat?

X. Mennyi stólat vesz tőlök a plebános? S a stólan kívül mit vesz még mást?

XI. Mennyi contributiót fizetnek? És mennyit a domestika cassába?

XII. Pesti comissiora készített inquisitionokat meg kell szerezni ¹⁾).

E pontozatokra a választ az alább következő rovatos táblázatban hitte az e. m. megadhatónak :

„*In comitatu Barsiensi existencium eccliarum privatarum ab exercitio orbatarum velut plurimum. Anno 1733. et 34.*

Ad inventae – animae

Sub. A. Rev. Dom. plebano Levensc V. arthidiacono		Helv confes	R. cath	August confes.
Martino Harmath	Léva	690	—	—
Sub. O Barsiense	Ujbars	417	178	5
	Kis-Koszmály	23	189	—
Sub. Ladaniense	Ladány	372	31	2
Stef. Petényi	Óvár	89	7	2
Sub. Kalnensi	N.-Kálna	184	85	2
Joan. Marczek	Kis-Kálna	165	—	—
	Lök	286	248	69
	Marosfalva	162	—	—
	Kis-Szece	267	11	—
Sub. Cziffariense	Mohi	510	34	10
Ant.				
Sub. Győrödiense	Töhöl	140	88	8
Sub. Besseiense	N.-Besse	142	38	9
Jos. Josa	Baracska	222	75	47
	Pozba	223	—	—
Sub. Obaiense	N.-Loth	95	—	—
	Volkház	47	—	—
Sub. Al. Peliense	Felső-Pél	208	36	5
Sub. N.-Sallóiense	N.-Salló	696	165	24
Stef. Miklev	K.-Salló	154	57	6
	Hölvény	158	5	3
	Endréd, Derezlény . . .	52	—	—
	Bajka	151	4	—
Sub. Varadiense	F.-Varad	125	—	—
Georg. Toth	A. Varad	216	—	1
	N.-Szerse	294	25	6
	N.-Töre	103	32	—
Sub. Zsemléiense	Nagyod	208	10	9
Joh. Kobolth	Szent-György	256	36	—
Sub. N.-Sároziense	N.-Sáró	144	76	25
Nicol. Kardos	K.-Sáró	156	6	—
	Szódó	156	7	10
Sub. Zeliense	Zeliz	502	—	—
Stef. Barta	G.-Mikola	206	28	7
	Vezekény	275	59	6
	Ágó	102	50	—
	Summa	8109		

¹⁾ Nr. 5. 205. lap ezen NB-vel. „Ezen pesti comissiora készített

In cottu. Magno-Hontensi.

<i>Florentes ecclesiae</i>	<i>Helv. confes.</i>	<i>Privatae ecclesie</i>	<i>Helv. confes.</i>
Varsány	150	Kis-Kér	55
N-Bori	219	Zalaba	232
Fegyvernek	164	Horhi	75
N-Öroszi	281	Tegzes-Borfő	35
N-Peszek	222	Füzes-Gyarmat	628
Tergenye	175		
G-Kissalló	474		
Kis-Ölved	309		
Summa	1974	Summa	1021

Animae in priv. ecclesiis = 8169 in cottu Bars.
 1021 „ „ Hont.

Summa 9190

Animae in florent eccle. = 1974

Summa 11164 ¹⁾.

Hasonló szomorú adatok mentek a többi 8 esperességből is. Az 1734-diki egyesüléskor a két, most már egygyé olvadt kerület 316 egyházából alig maradt 45-nél több ²⁾. Több oly megyénk, hol az előtt számos gyülekezeteink voltak még az art. locusoktól is megfosztva szenvedének. Nem csak Bars állt e tekintetben egyedül a szomszéd Nyitrára vonatkozólag hasonló szomorú helyzetről tesz tanúságot a ker. jkönyv. Ezen vármegyében

inquisitio főképp Bars vármegyebeli ekklák iránt, Valkházon lakott de mostanság Áporkán tartozkodó Paczalai Istvánnál mondatik lenni, egyébb Pesten véghez ment aktákkal.“ Feltűnő, hogy míg az c. m. jkönyvek latin, a kerületiek magyar nyelven vezetvék.

¹⁾ Tehát a barsi ref. esperesség 1774-ben 11164 lélekből állt. E stat. adat — tekintve a fontos körülményeket, melyek ennek kimutatását kívánták — nem tartható felületesnek, — noha a mai létszámmal szembevető különbség látszik (a ker. sematismus 1875-ről 19163 lelket vesz fel *). A fentebbi számból 8169 lélek volt predikátor nélkül s csak 1947-nek volt 7 predikátora.

²⁾ V. ö. az 1775–85-iki ker. gyűlés jkönyveit.

*) Az 1877. e. m. kimutatás szerint az összes létszám

egy virágzó ekkla sincs, holott 1681-ben art. 26. oda is resolváltatott minéktünk ekklánk : ellenben sok az árva ekkla, sok a restituciót kívánó nép: a méltsgos ur (Beleznay Miklós főgondnok) teljes respectussal requiráltatik, hogy a fels. udvarnál a *farkasdi* ekklának exercitiuma iránt emlékeztetni méltóztassék ¹⁾).

Mária Terezia véglehelleteig nyomta a protestantizmust. Kormányja utósó évének végszakából is jegyze fel Kompa Mihály e. m. jegyző e szomorú adatot. A *us.-oroszi* predikátor *Pap János*, mivel az elrongyolott templomot kijavíttatni merészle, noha 1773-ban oly templom építésre adatott neki engedély, melybe 2 ezer lélek elférhessen ²⁾ a megyei hatóság 1779. végén elfogatja s Ar.-Maróton bebörtönzé s a papságból is megfosztottnak nyilvánítja, — mely veszedelemből csak a következő év husvétján, az új fejedelem kegyelme folytán menekül meg ³⁾ s orosz csak 1782-ben a toler. edictum alapján nyer predikátort *Laky Antalt* ⁴⁾).

Végre ütött a szabadulás órája, az 1781. oct. 29. kelt kir. leirat megadta a várva-várt szabadságot az üldözött prot. egyháznak. Tóth Ferenc állítja, hogy e leirat eszközzésében nagy része volt Szilágyi Sámuel debreceni superintendensnek, kivel a fejedelem 1770-diki körútja alkalmával hosszasan beszélgetett a prot. egyház méltatlan üldöztetése és tanai felett ⁵⁾).

A tetszhalálból a kir. leirat után 2—3 évre támadtak fel egyházaink, az alább következő táblázatban adván naplónk a szervezkedés mozzanatát :

¹⁾ 1775 kömlödi ker. gyűlés 2-ik pontja.

²⁾ Lásd Arch. III. 9.

³⁾ „Nro. 5.” pag. 216.

⁴⁾ U. o.

⁵⁾ Toth F. „Tiszántuli püsp. élete.” Szilágyi Sámuel életrajza.

Helv. conf. addictor V. D. Ministrorum Tabella in Cottibus Hont et Bars annum 1785.

Anno	Dies	Ekkla	Nomina et cognomina	Textus inauguralis	Tritic Poson	Vernalis cubuli	Forat curtus	Canthum	Canabum	Carnis	Sebi	Vini urn	Liquor origiae	Rhenos
1784	Febr. 16	Füzös-Gyarmat	Trac. Németh	Luk. 20: 25	100	5	3	100	200	—	10	10	12	109
"	1 Marc.	Szece	Stef. Gyarmati	" 8: 15	80	26	4	140	140	—	—	11	8	60
"	11 Apr	Sz.-György	Ad. Jure	Esa. 63. 4	40	—	6	200	200	50	15	4	14	100
"	25 Apr.	N.-Salló	Stef. Baka	Psal. 134. 3	100	10	—	200	300	—	30	8	8	82
"	3 Máj.	Zalaba		Psal. 80 ult. dixit	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	7 Máj.	Pozba	Joh. Pap	Mich. Kompa	65	—	—	—	—	—	—	—	—	65
"	10 Jul.	Vezekény	Joh. Miko	Esdr. 7. 27--28	—	Semin	—	—	—	—	—	—	—	—
"	16 Máj.	Léva		Hebr 13---14 dixit	114	6 szap.	4	100	100	—	—	—	8	50
"	"	Rajka	Stef. Szuhaj	Mich. Kompa	20	—	1	40	—	—	—	—	—	100
"	2 Jun.		Georg. Onody suc- cessit Kődöböcz	Lament 5. 21	30	—	—	—	—	—	—	—	—	50
"	"			Act. 10. 29	—	—	—	100	100	—	—	—	—	303
1785	20 Jun.	Ujlars	Stef. Szobonya	Rom. 12. 8	66	—	8	100	100	—	—	7	5	40
"	28 Sept.	Ladány	Georg. Egerszegi	Jer. 7. 1--8	60	40	3	100	200	—	—	18	6	62
"	"	Lök	Joh. Polya		50	20	4	100	200	—	—	10	8	40
"	"	Mohu	Joh. Lukács		80	40	2	200	200	100	30	10	—	70
"	17 Fbris	Várad	Georg. Onody		80	40	2	200	200	—	—	6	6	40
"	"	Kéty	Ant. Laky		50	40	2	200	200	—	—	—	4	17
"	"	Szódó	Georg. Jenei		66	—	—	—	200	—	—	—	—	10
"	"	Kis-Olved	Georg. Sallai		60	—	—	—	—	—	—	—	—	10
"	"	K.-Salló	Mich. Kompa		40	—	—	—	—	—	—	—	—	10
"	"	Tergenye	Jos. Gál		50	—	—	—	—	—	—	—	—	17
"	"	N.-Pezsek	Alex. Balog		40	—	—	—	—	—	—	—	—	7
"	"	Oroszi	Paul Garcsik		50	—	—	—	—	—	—	—	—	20
"	"	Fegyvernek	Sam. Lovas		40	—	—	—	—	—	—	—	—	16
"	"	Bori	Gab. Komáromy		52	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	"	Varsány	Jos. Steller		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Tehát 24 egyházunk kelt ki sirjából „megfogya bár, de törve nem.“ Lassan s jóval utóbb, de mégis föleszmélt Kálna és Sáró; a szomszéd Komjáti tractnsból ide csatlakozott még: Lót, Farnad, N.-Ölved, Kély, Pozba, Baracska, Töhöl. S mint a hosszasa, súlyos betegségből föllábadozó arca, úgy megváltozott eszerességünk képe is. A hosszasa szenvedések alatt nagyon elgyengült némely anyák a viszonylag kevésbbé szenvedett filiákkal szövetkeztek, ez utóbbit levén anyává.

Filiává lettek következő anya-egyházaink:

1. Besse.	10. N.-Endréd.
2. Koszmály.	11. Kér.
3. Marosfalva.	12. Ágó.
4. N.-Kálna.	13. Zeliz.
5. A.-Pél.	14. N.-Ölved.
6. Zalaba.	15. Töhöl.
7. Baracska.	16. Lót.
8. N.-Sáró.	17. Farnad.
9. K.-Szecse.	

Anyává lőnek következő filiák:

1. Tergenye.	6. N.-Szecse.
2. Bajka.	7. Kis-Ölved.
3. K.-Kálna.	8. Pozba.
4. K.-Endréd.	9. N.-Ölved.
5. K.-Sáró.	

Végkép elenyésztek:

a) Anyaegyházak:

1. Csank.	4. Endréd.
2. Setétkut.	5. Málas.
3. Nived.	6. Kér.

6) *Fülszám:*

1. Kelecsény.	6. Damásd.
2. Felső-Győröd.	7. N.-Kereskény.
3. Alsó-Győröd.	8. K.-Kereskény.
4. Veszéle.	9. Borfő.
5. Zsemmlér.	10. Szántó.

A táreلمي leirat után szervezkedvén esperességünk a komjáti tractusból ide csatlakozott 6 egyházzal együtt, 28 anya- és 24 leány-egyházzal megalakult. (Mindezen egyházak részletes történetét lásd e mű 2-ik részében).

Az 1781-diki kir. leirat közvetlen eredményén: a vallás szabad gyakorlatán kívül, közvetve is jótékony hatott egyh. életünkre. Gyülekezeteink áldozatkészségének adott ugyan is tápat, midőn a mindenéből kifosztott egyházak sietnek középületeiket fölemelni s hivatalnokaiknak az akkori idők és kivált a 17-ik századbéli „proventusokhoz“ képest eléggé szívelhető javadalmakat biztosítani. Ekkor alapították meg legnagyobb részt maig is érvényben levő díjleveleink.

S a 18-dik század végén, miként általában egyebütt, ugy esperességünkre is eléggé derült csöndes idők jártak, melyeket csak ritkán s rövid időre zavart meg egy-egy rögtön támadt, de hamar el is enyésző borulat. Az önálló gondolkodásu fejedelem jó akaratába vetett bizalmat megingatá ugyan egy-egy korát megelőzőtt, üdvös, de minden oldalról visszatetszéssel fogadott intézkedés p. o. a legatiók s supplicatiók betiltását, vegyes iskolák felállítását célzó rendelet; — de az e miatt aggódo kedélyek lecsillapulának, — nem sokára hatályon kívül helyeztetvén ama rendeletek s ellensúlyozván ezeket más — a prot.-sokra nézve szintén kedvező leiratok, mint az 1786-diki, melynél fogva „ott is szabad templomot és

iskolát építeni, a hol nincs 100 család, de találtak 500 lélek vagy ennél nem sokkal kevesebb,“ majd az 1791-diki „mely a plebánusoknak való fizetést ugyanazon évi június 13-dikától megszünteti.“

Maradtak még ugyan fenn e. haza polgárait egymástól elkülönítő válaszfalak, melyeket az elődök vallásos fanatizmusa emelt; de a legnagyobb s legmeredekebb lerontva már a felvilágosult fejedelem hatalmas keze által. Az előző kormányok nyíltan bevallott elve: *„a nemzetiséget fel kell áldozni a kath. érdekeinek“* — félszeg s irtógalmatlan következetességgel előlé hazánkban a protestantizmust s ezzel együtt a magyar nemzetiséget. Már minden egyéb volt a mult század végén hazánk csak magyar nem. „Rút sybarita váz,“ a ki saját nyelvét s nemzetiségét „megunva rút idegent cserélt“ . . . ha fel felcsillámlott is e temérdek éjszakában a hazafiság s nemzetiség elhagyott oltárán az egyre halványuló láng, megvetett, sokat zaklatott, halálig üldözött prot. elődeink voltak annak egyedüli ápolói. Kivül esik szerény feladatunkon az általános polgári s egyh. történelem e korszakának ecsetelése, — csak homok szemeket hordunk ama nagy épülethez; — megelegszünk helyi érdekű adatok fölemléítésével, melyek kicsiben eléggé megvilágosítják ama kérdést: *mikép ápolta s fejlesztette felekezetünk a hazafiui s nemzeti érzelmeket s miként hálálta meg a kormányok mostohaságát?*

1759-ben — a legdühösebb üldözés után, midőn es-perességünkben már csak a 7 honti egyház áll, a szegény üldözött predikátorok a „ministri exulantes“ 125 frt hadi segédelmet adnak Mária Teréziának ¹⁾ 1792-ben ugyanezen célra 1060 frt s 14 mázsa tépésnek való, —

¹⁾ „Nr. 5.“ pag. 182.

e század megnyitásával újra 1115 frt s 19 mázsa lépés gyűl össze.

A kerület határozatához képest „minden predikátor a német ruhát s francia viaszos kalapot leteszi.“ „A kik a mesterek közül akademiákra mennek mikor onnan megjönnek, velők a német ruha letéssék.“ — „Az iskola mesterek illendő magyar öltözetben járjanak).“

A pesti színházra 114 frt.

Ha többé a törvény oltalma alatt nyíltan és nagyban nem is, de titkon és kicsiben folyvást háborgatott felekezetünk még e század első tizedében is, különösen a helyzettel kibékülni sehogy sem tudó *plebánusok* s jobbagy-rendszer alapján teljhatalmulag basáskodó *földes* urak ezek *jószágigazgatói* s *gazdatiszteik* által. Az öldöklő pallos s gályák, a börtönök s nyilvános meggyalázások helyett apró csipkedések s bosszantó tűszurások lőnek alkalmazva. A *méh* és *bárány-dézsma*, a termés 10-edé miatt végetlen sok sekaturát kelle predikátorainknak szenvedniök. Az Esterházyak hercegi s grófi ága minden uradalmaiban, tehát a bars-honti esperesség legnagyobb részében — nem hallgathatván már el a benyújtott sok panaszt, megbizza e, megyénk t. Főcurator urat, hogy a méltatlan bántalmazások miatt sátsifaciót kérjen a hercegtől ²⁾ (1800). A ladányi predikátoron bárány dézsma címen a gazdatiszt 27 forintot hajt be. Az ujbarsi predikátortól vasárnap, míg templomban volt 8 anya méhet

¹⁾ 1790-diki Ácsen tartott ker. gyűlés jkönyv 5. 6. 8-dik pontja. Ezzel szemben érdekes volna tudni, hogy a „religio dominans“ hadi subsidiumot mit áldozott roppant vagyonából. A nemzeti-ség s hazafiság fejlesztésére. hogy mit tőn, azt a főnebiekből ugy is tudjuk.

²⁾ „Nr. 8.“

vitt el az „íródják.“ A fegyverneki predikátor ellenállt, de legyőzetik s erővel elvesznek tőle „két kas legerősebb méhet“ Nem ily könnyen boldogulnak a hamar lobbanó Kiss György g.-kissallói lelkésszel a gróf emberei . . . „Sokszor rám izene már az ispán — így ír Kiss György naplójában — hogy adnám meg, ha jól vagyok dolgom, a méhekből a dézsmát. Egyszer megint csak beállt hozzám a hajdu a méhdézsmáért. Épen vasárnapon három harangozás után felkészülve valék, hónom alatt a biblia és a könyörgéses könyv. Mi kell kendnek? Szólék. Dézsma? és azzal a sarokba nyultam botom után s emberül elláttam a hajdut, mond meg gazdádna, hogy annak is kiadom *ugyan ilyen mértékkel* a dézsmát, csak jöjjön. Soha többé azután nem háborgatának.“

Nem mindenütt vehetvén ki ekként a zaklatva sürgölt dézsmát a tisztek, a lévai jószágigazgató hivatalosan felszólítja az esperest, hogy minden erőszakoskodások kikerülése végett hagyja meg megyéjében a dézsmák önkéntes s békés kiadását. Az egyh. megyei gyűlés válaszol a kormányzó levelére „ki parancsol a méheknek, hová repüljenek s hová ne? fogják meg a tiszt. urak s vegyék el tőlük a gyűjteléseket ¹⁾.“

Ezen *tisztek* a hol csak tehették, mindenütt botránkozást okoztak e predikátoroknak s alig hiúné az ember, *hogy még belügyeinkre is mily pressiót gyakoroltak.* Így 1804-ben a n.-sallai lelkész állomás megürülvén, elválaszták a hívek Kiss Györgyöt. De az odaváló plebánus Mikles, s az érs. gazdatiszt Szanyiszlay ellene ágálnak, de siker nélkül a népnél, — ekkor a segédgondnokhoz s az espereshez írják, hogy „semmi áron ne engedjék oda vitetni Kiss Györgyöt, mert nekik nem lesz vele békés-“

---

¹⁾ „Nr. 8.“ nagyodi gyűlés jkönyve.

ségük.“ És csakugyan nem Kiss Gy. lett salbai pap, választott neki a plebánus és gazdatiszt ¹⁾). Hasonló esetet találunk, pedig jóval később — 1825-ben Peszéken, — hol a zelizi gróf uradalmi kormányzója Appel Károly s ügyésze Stupicki Mihály folyamodnak az egyh. megyén, hogy tegye el onnan Fadgyas Mich predikátort; mert ellenben „erővel kihordatja az uraság, lévén ő háborúsághban a zelizi uradalom minden tisztjeivel.“

Hasonló harcban állnak predikátoraink a *plebánusokkal* erőszakos conscriptio ¹⁾) egyéb felekezeti közeli kérdé-

---

¹⁾ Ezen conscriptio ugyancsak erélyesen folyt, egyházunkban már létesítettett s nem csak itt, hanem országszerte. Jónak látta erre nézve a körület utasítani az espereseket. Az e tárgyban kiadott hivatalos körlevél im ez:

Nagy érdemű tiszteletes senior urak,

Bizodalmas, nagy és jó uraim!

Több helyen tapasztaltatott, hogy r. kath. t. plebánus urak a mi hitünk sorsosait, hol magok, hol mestereik, hol mások, nevezetesen: Birák által is -- nem tudatik mi végre -- conscribáltatják, némelyek közülök azzal az argumentummal élván, hogy nekik a fels. conciliumtól jött az a parancsolat és az ilyes nemcsak a nemes vármegyékre hanem ő hozzájuk is szokott menni. Értésekre esvén ez a dolog a Ttts fő curátor és fl. sup. uraknak, jónak ítélték, más főbb urainknak tanácsával is authenticie constatalván már azt, hogy a fels. conciliumtól ilyen parancsolat még eddig ki nem jött, a tiszt. Predikátoroknak mindenütt tudtukra adatni azt, hogy a holott az ő hallgatóikat a t. plebanus urak conscribáltatni akarnák, azt sehol meg ne engedjék; hanem mindnyájan csak azt feleljék, minden modestiával, hogy mi a t. plebánus urakat semmiben superioritásunknak el nem ösmerjük és azért kívánságukat sem teljesíthetjük mindaddig, míg a felsőség-től sua via nekünk olyan parancsolatunk nem érkezik; és ennél többet ne mondjanak akármennyit szóljanak ellenek. Egyszeremind a vallásunkon levő biráknak s más előjáróknak is megmondják, hogy ők is ugyanazt feleljék. Eziránt azért t. senior uramék az inspectiójok alatt levő t. predikátor urakat, több felé is kibocsátandó currens által informálni siessenek belátván a currensbe világosan azt is, hogy minden moderációval éljenek és a népet is

sek miatt, hol szintén mi húzzuk a rövidet. Különösen a egyes házasságok kötése ¹⁾), az abból származott nemzedék vallásos nevelése, rk. ünnepek megtartása miatt, mely utóbbira nézve még 1854-ben is keserűn hangzik fel a panasz, hogy „oly helyeken is, hol r. kath. templom nincs ref. hiveink a *jegyzők által* eltiltatnak a munkától ²⁾).

Ily apróbb küzdelmek közt derült reánk az 1848-i nagy korszak. Ez idők már nem a szenvedések történetéhez szolgálnak adatokat. A 20. t. c. örömet, lelkesedést szült országszerte a prot. szívében. A nagy s szabad eszmék érvényesíték magukat egyh. kormányzatunk terén is. Föl-oszlattatott az egyh. megyei tábla, eltöröltettek a címek ³⁾ az ülnökségek teljes képviseleti rendszer lép életbe. A fentebbi t. c.-ből folyólag összeiratnak a lelkeszi s tanítói javadalmak ⁴⁾. 1849. június 20-dikán a szódói gyűlésből *hódolat nyilatkozatot* ir egyh. megyénk ⁵⁾ a független magyar kormányhoz.

---

arra tanítsák, hogy a legkevesebb botránkozásra is alkalmat ne adjanak. Többire tapasztalt jó indulatokba ajánlott különös tisztelettel vagyok

Nagyérdemű Tiszt. senior uraiméknak
Ács, decz. 8-a 1802.

(„Nr. 8“ 129. lap.)
igaz köteles szolgálók:
Toth Pál gener. notárius.

¹⁾ Lásd „Világi tanácsbírák segédgondnokok“ fejezetben a feliratokat e tárgyban.

²⁾ 1854. e. m. gyűlés jkönyv 29. p.

³⁾ Tisztelt esperesünk előmutatván az esperesség régi. latin köriratú pecsétnyomóját, új acél anyagu, égő gyertya jellel, 2. krajcár nagyságú s ily feliratú „a barsi ev. ref. e. megye pecsétje“ készttésére felhatalmaztatik. (1849. szódói gyűlés 30 p.)

⁴⁾ Ez alkalommal buza 2 ft 60 kr, rozs 2 frt, árpa 96 kr, zab 48 krral vetetik fel szapuja (2. p. m.)

⁵⁾ „Függetlenségi hódolat nyilatkozata a barsi ref. e. vidéknek.

Mit e nyilatkozatban hangsúlyoz, a *tetteket*, azt be is bizonyítja egyh. megyénk azon ifjabb kor nemzedéke a bibliát karddal cserélvén fel, — a többiek pedig itthon támogatván a kormány törekvéseit. Az abszolút hatalom figyelmét ez nem is kerüli el s míg azon év nyarán többeket elfogata lelkészeink közül, Pozsonyba vitetvén őket holott csak a vérengző Haynau váratlan eltávolítása menté meg, a bitótól. Így *Göbel Gerzson* fegyverneki, *Kiss Károly* peszeki, *Dormány Endre* kisölvedi, *Kovács József* ipoly-pásztói lelkész, *Kotasz József* n.-peszeki tanító ugyan-

---

Tisztelt vallás miniszter ur!

Hazafiui legszebb kötelességünk szívünk összhangzó érzetével teljesítjük. midőn független magyar kormányunk iránti legőszintébb hódolatunkat, tántoríthatlan bizodalunkat ön és hazánk minden polgárai előtt is ünnepélyesen tolmácsoljuk.

Képviselési közgyűlésünk határtalan lelkesedéssel fogadta tisztelt miniszter urnak, főpásztorunk által hozzánk utasított, hódolatunk nyilvánítására felszólító magas rendeletét s azt teljesíteni szintoly örömmel s készséggel siet. Nem túláradozó szavaink, hanem tetteink legyenek örök taouink miket szeretett hazánkért a vész romboló perceiben tettünk s ezután is szívünk egész érzetével és hatályával tenni törekszünk. Nincs egyebünk miot e szabad baza, nincs drágább kincsünk. mint ennek függetlensége; mert azon édes remény, azon erős hit él kebelünkben, — hogy ebben virul fel anyagi jólétünk, ebben fejlődik ki elnyomott szellemi erőnk. Öröm, a szív nemes örömmérszete, villanyozta át kebelünket. az ápril 14-iki eseménydús határozatra; mert forrón szeretett hazánkat az európai nivelt, szabad népek koszorujába füzte s vezérszínképévé tette a keleten fejlődő szabad eszméknek. Mi ezután is tettekkel fogjuk bizonyítani, hogy szeretjük és tiszteljük édes hazánkat, ennek függetlenségét és szabadságát minden áron megvédeni, elhatározott akarattalunk. Kívánjuk, szívünk forró érzetével kívánjuk, hogy éljen és viruljon független szabad hazánk éljen Kossuth Lajos szabad hazánk kormányzója, éljenek hazánk szabad szellemű miniszterei.

(1849. június 20—21. szódói gyűlés jkönyv 22. pont, Kulifay László egyh. megyei jegyző fogalmazványa.)

azon éjjel fogattak el, s szállítottak Pozsonyba. Mások — különösen Nagy János n.-sallói lelkész — elmenekültek. Anyagilag a fentebbieken kívül majd mindnyájan tetemesen károsultak.

És ezzel elértünk a prot.-nak egy újabb válságos korszakához, melyben ismét az államhatalom küzde elbene, értjük az 1850 - 60. közti évtized. E harchan esperességünk hecsülettel megállotta helyét s míg az ág. evang. testvérek egyházai Hont s Barsban ingadoztak, sőt elbukának ¹⁾: gyülekezeteink egy szívvvel s lélekkel mondták a kísértőnek: „apage.“ Engedjük e korszak festését saját naplóinknak:

, Ama gyászos emlékü évtized, mely az 1850-dik évtől kezdve 1860-ig tartott, nem csak hazánknek, hanem a prot. anyaszentegyháznak is a megpróbáltatás időszak volt. Mert ama végzettetjes kormányhatalom, mely nemzetünk 800 éves folyamát megváltoztatva, a centralizatio stüppedésbe vezette, egyszersmind vakmerő kezekkel alapjában próbálta megingatni a magyarhoni prot. egyetemes egyház közsziklán emelkedő épületét.

Az 1856-ik évben a „*törvény tero*“ által tett, de nem sikerült kísérlet után, újabb és komolyabb ostrom rendeztetett a protestansok ellen és a 3 évig feszítve tartott nyíl elpattana végre az 1859. szept. 1. és 2. Az ezen napokon megjelent rendeletek nem kevesebbet tartalmaznak, mint azt, miképp ezután nem az egyház közszelleme, hanem egy kívülünk álló idegen hang napi parancsként fog kormányozni s a Krisztus ezen egyháza katonai főnököt nyerend a szent lélek helyébe, fejeül. Ezen, az államfőnök érdekében megtörténendő átváltozás kivitelére

---

¹⁾ Barsban Takó-Vezekény, Körnüc, Hontban Báth és számos ág. ev. gyülekezet.

mozgásba hozatott a kormány rendelkezésére állott minden eszköz. A megtérő egyházfőnököknek a királyi kegyelem aranyos „sine cura”-ja, a közpapságnak tekintély fizetés javítás ígérteté, a vonakodókra az egyh. társulathól kizáratás, polgári büntetések várákznak.

Azonban, Istené legyen a dicsőség! — a nagy idők előállíták a nagy férfiakat és a prot. egyh. ezen küzdelmével régebbi dicsőségéhez egy újabbat fűzött. A történetíró egykor örömmel fogja megnevezni a Pálokat, kik Fertus előtt az egyház ügyét nemes hátorsággal s mély tudománynyal védték, — a rettenthellen Pétereket, kik lelkesülten mondták: „Uram, ha meg kell is halnom, meg nem tagadlak tégedet.” Megfogja jegyezni, hogy a prot. lelkészek, a szegény halászok, a seregek ura nevének segítségül hívásával és a bibliával kezökben meggyőzők a küzdésre hívók ezreit; följegyzendi, mikép a reform. gyülekezet összege, át meg áthatva a prot. egyházhoz ragaszkodástól, hebizonyította annyi példák után ujabban, mikép van még az életnél is becsebb t. i. az igazság melletti megmaradás és szilárd kitartás.“

Visszatérve saját körünkbe, megemlítendő, mikép a jelzett nyílt parancs és min. rendelet feltukmalása alkalmával, egyházaink igazgató testületei, melyek eddig csendben orvosolták a Haynau császári tábornok véres kardja által vágott mély sebet, a kerületi és a megyei világi elnökök felfüggesztése által támasztott erőszakos rázkódást, most elhagyva hallgatag állásukat, kiléptek a cselekvés mezejére és a közsziklát verdeső hullámoknak félelem nélkül mondták: „Eddig és nem tovább!” Egyh. kerületünk — több testvéreivel egyesülten — mindjárt okt. 17-dikén tartott közüléséből az uralkodóhoz intézett szövegében előterjeszté törvényes vallási s kormányzati jogainkban lett megháboríttatásunkat. Sőt hitfelekezetünk köz-

akarata elbocsáta Arónainkat, Mozeséinket a császári szék elébe, ügyünket védeni. De az államhatalom hidegen, szeretetlenül, kihallgatás nélkül utasítá vissza a prot. egyházat, ezen testvérét, mely őt emlőin növeli és táplálja.

E közben mindig borúsabb lőn a láthatár, szűkebb körre szorítva az egyh. belélete. A 17-ik század látszott feltámadni. A börtönök megnyitak, a császári törvénytörvényesek ítélték, hitbajnokaink mint lázítók elfogattak, törvényes gyűléseink eltiltattak.

Az 1860. jan. 10-dikén kibocsátott min. rendelet be akarta fejezni a tervet, mit a sept. 1. elkezdett. A pápens el nem fogadóknak nyilvánítatott, egyházuknak törvényen kívül leendő helyezése. Eldobva 3 százados békekötéseinket, törvény helyett hatalom s önkénnytől lettünk függökké. Sőt megcsörrent a kard s fegyveres erő használtatott ellenünk.

A válság órája, az eldöntő perc sebes léptekkel közeledék. A kormányhatalom csapásai naponként sulytolóbbak és sürübbekké lőnek.

A 19-dik század Deciusai nyiltan az előtérre léptek s az üldözések korának szégyennel letett, eltompult fegyverelt újra fölvevék, hogy az absolutismus fennkövén kiélesítve a végső csapásra fölemeljék.

E feledhetlen emlékü napokban egyh. megyénknek is megkellett érezni érintését azon vaskéznek, mely fenyegetőleg nyult ki ellenünk, meg kelle kóstolni azon ital-cseppjeit, mely az összes prot. számára készült. Ugyanis a martius 14-dikére Szódóra összehívott törvényes gyűlésünk katonai erő alkalmazásával betiltva meggátoltatott.

Mint az egyh. megyei testületen ejtett nyers erőszakoskodásnak nyoma följegyzetlen nem maradhat, hogy a gyűlés napján Szódó hadtanilag megszállt helység volt. A

templomot csendőrök, az utcákat s utakat kivont karddal száguldó vasas katonák őrizék. A templom kulcsa elraboltatott és hogy a törvényszegések sorozata teljes legyen, egyh. megyénk hivataloskodó esperese katona s csendőr tisztekből s német hivatalnokokból alakult comisariát elébe idéztetve, csendőrök között. A marótra mint fogoly elhurcoltaték, honnan 8 napi letartóztatás után haza bocsáták, hogy később ismét vallatásokkal zaklattassék.

Egyházaink minden félemlítő jelenetek dacára is — öseik példájára -- törhetlen szilárdsággal megmaradtak a protestantizmusnak szélvészektől megíngatott 300 éves zászlója alatt, s a centralisatio poshaszló kovászát elvetve beküldött nyilatkozatukban kijelenték, hogy a prot. egyháznak tántoríthatlan hivei kívánnak maradni.

És csakugyan ezek voltak végső erőlködései a kormányhatalomnak. Május 15-dikén a méltatlanul megkötöztetni célzott szent rab a prot. egyház szabaddá lőn, és a kormány mint erőtelen Sámson a maga által felzúdított vihar örvényébe temetve megsemmisült, csálhatatlan bebizonyítására urunk ama mondásának: „*aki esik erre a kőre megromol, a kire pedig felülesendik, elrontja azt.*“ Máté XXI. r. 44. v.

Midőn egyh. megyénk az itt röviden érintett vallási küzdelmet évlapjaira följegyzi hálaadó érzelmekkel ismeri meg az imádandó gondviselés igazgató kezeinek nyomait a tisztelet megérdemlett koszoruját nyújtja azon egyházi s világi nagyjainknak, jeleseinknek, kik mint a pusztában a lángoszlop bátor vezérei voltak az ur népének; valódi dicséret betűivel jegyzi fel -- a maradék buzdításul -- kebelbeli összes egyházainkat, melyek kivétel nélkül fiaknak s igaz örökösöknek bizonyíták be magukat; méltó elismerését adja lelkészeinknek, kik a válság óráiban megmérettetvén, hiányosoknak nem találtattak sőt mint hű

pásztorok gondját viselék a kezökre bízott nyájnak és végre saját köréből kitűnő tisztelettel említi meg eszperesét, ki nemcsak lelkesítette erős kitartásra lelkészeinket, hanem elfogatásának s börtönének nélkülözései közt is állhatatosan megmaradva, maradandó emléket emelt magának s egyéb jutalom hiányában jegyzőkönyvi elismerést biztosít számára“ — 1860-diki szódói egyh. megyei gyűlés jkönyve 4-dik pont, Jókai Lajos egyh. megyei főjegyző fogalmazványa.)

Az 1868-dik 53. t. cz. dacára is folyton merülnek fel az országos törvényt sem respectáló plebánusokkal apróbb sérelmek:

15.

Tanügyi állapotok.

Lelkész s tanító közötti viszony. Tanító változás. Censura. Eszperesi jelentés e század elején az iskolákról. Földes Pál, Szabó Péter és Csik P. javaslatai. Kis s Peregslény. Tantárgyak e század első felében. Dekanatus, E. tanügyi bizottság. Ujkorszak. Anyagi s társadalmi jelen helyzet. Tanterv, rendtartás, statistikai adatok.

A reformacio előszakában egyházközségeinknek külön tanítóik mint most nem valának, hanem a lelkészek voltak egyszersmind a néptanítók is, azaz: vezették az iskolát s a gyülekezeti éneklést ¹⁾).

A népesebb gyülekezetek papjai, hogy a rájuk nehezülő nagy terhet könnyítsék, *segédet fogadtak*, kit aztán a kántori s iskolai teendőkre alkalmaztak, magok egyedül a papi hivatalnak élvén, mely annyival terhesebb volt a mainál, hogy — az akkori viszonyokból folyólag — hétköznapi is kelle predikálniok. E szokáshoz az egyház

¹⁾ Tóth Ferencz: Egyháztörténelem. Lampe Hist.

még a 18-dik század elején is annyira ragaszkodott, hogy zsinatilag létesített a ref. papság kötelességévé, miszerint kedd és szerdán predikáció, egyéb napokon pedig — vasárnap kivételével — biblia magyarázat tartassék (a huszti zsinat végzése 1701). Csak a mult század vége felé lőn az ur igája némileg könnyebbé, ekkor (1786.) töröltetvén el a hármass ünnepe. Azonkívül egyéb körülmények is nehezítették a papi hivatal terheit; sokáig nagy volt a szükség a képzett lelkészekben, minél fogva egy lelkész több egyházban is hivataloskodott, így Tót Ferenc említi, hogy p. o. a Csallóközben 16 gyülekezetnek volt egy papja. E helyzet teremtetle a segédeket.

E segédek azonban nem lévesztendők össze a mai s. lelkészekkel, mert a mult századok s. lelkészei, nem tanult szakemberek, hanem legtöbbször jámbor kézművesek kiszolgált katonák, vagy alsóbb osztályu „diákok“ voltak, kiknek minden tudományuk abból állt, hogy írni, olvasni tudtak, a lelkész belevezette aztán a tanításba s éneklésbe, s nevezte őt „magister scholae“ „iskola-mester“-nek. Még e jelen század elején is kisebb egyházaink tanodáiban (Besse, Bajka) egy-egy kézművest találunk, s még 1838-ban is egyik egyházunk azért folyamodik az egyh. megyén, hogy „méltóztassék őt a régi állapotba visszahelyezni.“ Ez azt teszi -- mondja a jegyző illető pontja — hogy az előtt B-an egy csizmadia volt a harangozó s tanító is egy személyben, tehát ez állapotra kíváncsoznak vissza. Ez, minthogy balgatag kívánság, nem teljesítettik ¹⁾.“

Az ily segédet maga a lelkész fizetvén, igen természetes, hogy korlátlanul rendelkezett felette, s az ily „schola-mester“ *cselédi viszonyban* volt urával, a predikátorral. Rendes tanítói állomások szervezése nálunk csak

---

¹⁾ Act. consist.

a 17-dik század közepén kezdődik. Naplóink tanúsága szerint 1655-ben 30 anya, — s 31 leány egyház közül csak tizben van schola mester, névszerint: Léva, Bars, Kálna (nagy), Endréd, N.-Salló, G.-K.-Salló, N.-Sáró, K.-Szecse. Füzesgyarmat, Peszek. A többiekben a lelkész tanító s kántor is volt egy személyben. — Ezen mestereket már a gyülekezetek fizeték igen nyomorultul, p. o. a n.-sallai népes eh. tanítójának 1655-i fizetése: „pénz — fl 12, a pueris parvis — fl 1, a majoribus den. 120, a gramatistis den 140. Panem quilibet; — a *lèvaiè* — fl 40. Perpetua coquia, vidéki gyermekektől — canon szerint, — a classisok szerint illendőképen,“ vagy legtöbbször úgy, „amint megalkudhatik vele“ (lásd Vessele, Győröd, Töre de még a lelkész helyezi be, az választja a senior — esperes — utólagos jóváhagyásával, s el is bocsátja, mihelyt alkalmatlannak bizonyul. Még 1814-ben is Varga János bajkai mester „illetlenül viselvén magát t. predikátora irányában,“ ez őt hivatalától felfüggeszti, mit a canon. visitatio is helyben hagy.

Nemcsak hivatalos s nyilvános, *de családi bensőbb viszonyai is egyházi felsőbbjeitől* függöttek a tanítónak. 1834-ben egy végzést hoz a tractus, mely szerint „nőtlen rectorok a senior hire nélkül nem nőstülhetnek.“ Azt nem is említjük, hogy a mult századok egyházait vagy harangozóit nem ismertek, teljesítvén ennek tisztét kezdetben maga a lelkész, utóbb a schola mester ¹⁾ s csak 1791-ben „rendeltetik, hogy egyháziak harangozók legyenek.“ — A régibb kánonok azon végzéseit, hogy „a mester predikátor hire nélkül a faluból ki ne menjen“ még az 1787-diki k. végzés ujabbán is megerősíti. De

---

¹⁾ A r. kath. egyház is így állt, sőt sok helyütt áll maig is a dolog. Lásd „Pázmány és kora“ 2. k. 365. lap.

már az 1792-diki bajkai gyűlésen megengedtetük, elismertetik, hogy a „*canonica hórakon*,“ a templomi tanítást, könyv vagy papiros nélkül végezni nem kötelesek.“

Majdnem a legközelebbi multig viselvén egyszersmind a jegyzőséget is, nemcsak egyházi, hanem *polgári előjáróitól is* olyannyira függött a tanító, hogy még 1849-ben is a füzessgyarmati notárius rectort — miként az azon évi jegyzőkönyv igazolja — a szolgabíró nyilvánosan, az egész köznép jelenlétében megkalodáztatá. — Maga a nép is valódi zsarnok volt fölötte. Terhes szolgálatait nyomorulttul fizetvén, jogot érzett a legutolsó egyháztag is bármilyen csekélységért szembeszállni vele, s ha a vett bántalmakat meghunnyászkodva tűrni nem tudá: a legközelebbi egyházlátogatás előtt bejelenték az ellene törők, hogy „ő kegyelme szolgálatával megvagynak elégedve,“ azaz: nem kell többé, s Gergelykor költözködnie kellett. Állandó helyről szó sem lehetett. E szokást 1795-ig gyakorlák a gyülekezetek, a midőn a varsányi gyűlésen határozottá lőn, hogy „*3 esztendő előtt egy ekkla sem változtathatja tanítóját, sem a tanító az ekklát*.“

Egyházi s polgári hatósága és a népszeszélytől ennyire függő, alárendelt szolgai helyzetéből csak az újabb idők szelleme oldozá fel a tanítói kart a szerint amint mindinkább képzetebb egyének alkalmaztattak.

Kezdetben a szervezkedés nehézségeivel küzdve — mint láttuk — a lelkeszek alkalmaztak önterhük s felelősségükre tanítókat; később (a 17-ik században) e jog s kötelesség a gyülekezetekre származott át. Ekkor a jobb jövedelmezőbb állomások (Léva, Ujbars, Salló, K.-Szecse, Sz.-György) theológiát végzett vagy azt folytató papnövédek, a középszerű helyek pedig közép- vagy algymnasiumi ifjak által töltettek be, a silányabb helyekre egy-egy

mesterember jutván. Patak adta a theologust, Losoncz a gymi. ifjakat. A kerületi s egyh. megyei statutumok elrendelék, hogy a tanítók elébb mindig megcenszáltassanak s csak ezután képesítettek 3 évi vagy állandó tanító-ságra. — Ezenkívül esperességünk a jelen század elején meg nem elégedve az egy censurával, akként intézkedett, hogy az összes kebelbeli tanítói kar *évenként szorosán* megvizsgáltassék. „mely alkalommal az ügyesebbek, s jóra valóbbak adjanak példát a gyengébbeknek a tanítás mesterségében.“

A 17-dik század vége felé már minden gyülekezetünkben találunk mestert. De az egyh. látogatási naplók az iskolákról, s általában a tanügyről a mult század végéig hallgatnak. Mindig felemlítetik ugyan az iskola mester, de nem tanügyi, *hanem fegyelmi szempontból.* („Meghagytuk Vida Péter uramnak, hogy kopóit 7 nap alatt eleméssze, s lásson az iskolához.“ Szalóky Balázsnak megrendeltük, hogy pálinkát főző fazekát azonnal kivesse az iskolából.“) De már e század elején komolyan s tüzzetesen foglalkozik esperességünk e tárggyal. 1807-ben a bajkai gyűlésen „az oskolák lehető jobb lábra állítása végett“ egy bizottság neveztetik ki, melynek elnöke Nyáregyházi Nyári Ignác, coad. curator s tagjai T. Török József tract. notarius, Bánhorváty István, tract. assessor, s több más predikátor. E bizottság a következő évben beadja munkalatát, mely minden pontjaiban elfogadtatik azon megjegyzéssel, hogy „*pénzbeli jutalom, mivel annak részrehajlás nélkül való kiosztatását a ven. publicum lehetetlennek tartja, nem fog osztatódni.*“ — Ettől kezdve hova tovább több gondot fordít e testület a tanügyre.

Az egyházlátogatás 1802-ben az iskolák állapotáról következő jelentést tön az egyh. megyén:

„Venerabile publicum! Bekerülvén az egész tractust és megvizsgálván a többek között az iskolák állapotját: ezekre nézve a következő eltérhetetlen és orvoslást kívánó foglalkozásokat tapasztaltuk:

1-o) F.-Gyarmaton és Peszeken egy tanítványt sem találtunk az iskolában, úgy más helyeken is többnyire igen kevés számból állókra találtunk.

2-o) Ahol vagynak is valami kevés tanítványok, kivéven 3—4 iskolát) oly tudatlanok, hogy tíz, vagy több gyermekek közt is alig találtatlik egy jó olvasó, sőt néhol az egész iskolában egy sincs.

3-o) Ezekbe a gyenge lábon álló iskolákba, és azoknak a gyermekeknek, akik olvasni nem tudnak, *oly sokféle tudományok taníttatnak, a melyeknek csak neveiket sem lehetne elszámolni unalom nélkül p. o. a falusi iskolák számára készült könyveken (?) kívül többnyire pedig ezek helyett taníttatnak a különb-különféle katechesisok, udvariság, physica, naturalis historia, egészség katechismusa, Magyarország kis tüköre stb. Volt olyan iskola, a mely 18féle tudományokból adott specimenet.*

Kérdőre vonatván a tanítók: miért nem tudnak tanítványaik? azzal mentik magokat, hogy keveset járnak fel a gyermekek, és a szülék csak legkisebb okon is mindjárt otthon fogják gyermekeiket, s nem eresztik iskolába. Kérdőre vonatván a szülék: miért nem taníttatják gyermekeiket? a tanítóknak a tanításban való restségét vetik okul.

A különböző tudományok pedig, amint kitapogathattuk azért taníttatnak, mert mivel a *tanítás módjára és a tanítandó tudományokra senkinek semmi gondja nem volt mind ez ideig*; tehát minden tanító kötelesnek gondolta magát, hogy mit maga tud, azt tanítsa, vagy amely köny-

vet elő kaphat abból szabjon leckét a maga tanítványainak.

Ezen tetemes és eltűrhetetlen hibának orvoslását gondolnánk, hogy a következő rendelkezések által legkönnyebben ellehelte érni, u. m.

1-o) Az iskolák tanítóinak becsületök vesztesége, sőt ha valamelyik azzal nem sokat gondolna, hivatalának vesztesége alatt parancsoltasson meg, hogy a hétnek minden napjaiban, a szombatot kivéven, *délig is két órát, délután is annyit személy szerint az iskolában töltsenek el.* A szombat pedig egészen vakatio legyen, melyen a tanító akár heti vásárra, akár más recreatoria, a maga házából szabadon kimehessen, a gyermekek is magukat kiszellőzhessék, az édes anyák is gyermekeik fejét kistisztogassák stb.

2-o) A predikátornak és az ekkla kurátorainak egyetértéssel minden szorgalmasabb dolog idején több s kevesebb napokból álló vakációt adatlasson, hogy ilyenkor a szülék magok gyermekeiknek hasznokat vehessék, őket a munkára kicsiny koruktól szoktatván, de a vakationak elteltése után az iskola mindjárt helyre álljon és a kiszabott órákat közöttök tanításban töltse.

3-o) Ha valamely szülék a magok gyermekeit az iskolától tanítás idején elfognák, az olyanokat a rector adja be minden szombaton a kuratornak, a kik az ily szülőket a predikátorok eleibe idézni és ott hathatósan meginteni tartoznak.

4-o) Készíttessék a falusi iskolába tanuló parasztyermekek számára egy olyan kézikönyvecske, melyben a betűk ismeretének és összekapcsolásának mestersége taníttassék először, azután pedig az erkölcsi tudománynak azok az ágazatai legyenek rövid historia-formába befoglalva, a melyek a paraszt embert legközelebből érdeklik, még

pedig oly móddal, hogy az egyik oldalon gömbölyű, a másikon pedig írás forma betűkkel legyen a nyomtatás, hogy a gyermek egyszersmind írást és nyomtatást olvasni megtanuljon belőle; és az olvasás közbe az erkölcsi tudományt is csak mint egy lopva megkaphassa. Ezen kívül kell egy más könyv is, a mely a ker. vallás tudományát, rövid kérdésekbe s feleletekbe szedve foglalja magában. Ennek a könyvnek a végén lenne helye az uri imádságnak az apostoli hitformájának, a X parancsolatoknak és mindenféle alkalmatosságokra való könyörgéseknek.

Míg a gyermek ezt a két könyvet egészen meg nem tanulja, addig ne legyen szabad egyebet tanulni íráson, aritmetikán és éneklésen kívül. Azután pedig a szülék kívánsága és predikátor jóváhagyása, vagy a ven. publicum rendelése szerint egyebet is tanulhat.

Hogy *Onody György* akkori esperesnek több tekintetben üdvös ime ez intézkedése, csakugyan fogamatba vétetett, azt az egyh. megyei naplók tanúsítják. „Ezen reflexiók — ugymond — minél előbb kurrentáltassanak, s mind az ekkák, mind a rektorok által munkába vétetődjenek.” — „A szükséges könyvek kikészítése pedig bízatik T. Török Pál úrra és az általa kiválasztandó segítő társaira.”

Azonban ezen jeles, a tanügyet szíven viselő s erélyes férfinak véletlen, kora halála nagy időkre ismét megakasztá egyh. megyénkben a tanügy tovább haladását, nyomába egy igen gyenge félénk s az iskolával keveset bibelődő egyén lépven, ki csak annyit tett a mennyit épen felülről az egyh. kerület rá parancsolt.

Az egyh. ker. tett ugyan némi hasznos intézkedéseket, úgy p. o. elrendelé, hogy „az esperes mindig szorosan számot vegyen visitációkon az eltanított tudományokról. Legközelebbi inspectora az iskolának a predikátor és elől-

járók, végre az ezektől kinevezett inspectorok, kik a presb. gyűléseiben az iskola állapotáról tudósítást tesznek, ezt az ekkla protocollumába beírják, és azt a visitáló senior urnak mint a magok felvigyázásáról szóló bizonyítványt, bemutatják. De tartsanak maguk a rectorok is egy *diariumot*, melylyel az ő tanítói kötelességökben való eljárásuk iránt magukat az inspectoratus előtt legitimálhatják, — feljegyeztetvén abban egy tabellában, valamint az absensek és absentiák száma, ugy tanulási előmenetel és erkölcsi magukviselte is a tanulóknak. (Egyh. ker. gyűlés jkönyve 1815.); továbbá meghagyá a nyári iskolázás életbeléptetését (1817.) s hogy „mind a nagyobb, mind a kisebb egyházakban ne csak tavaszi, hanem őszi examenek is tartassanak“ (1822.) s önkormányzati jogánál fogva maga az egyh. megye is tőn egy-egy reformot, így p. o. a fentebb már említett 3 évi helyben-maradást, s évenkénti vizsgát illetőleg kimondá (de nem foganatosítá) a jegyzőség s tanítóság összeférhetlenségét (1825.), a classistákból lett preceptorokat visszautasítá a collegiumba (1831.); de mindezen intézkedések hajótörést szenvedtek a gyöngye kormány miatt, lévén annak élén az iskolával nagyon keveset törődő s csak békét óhajtó esperes. A jkönyvek — noha az egyh. látogatás a késő őszi vagy téli hónapokban tartatott — még is mindig üres iskolákról beszélnek legtöbb helyütt. Egyik filiában működő tanító a visitacio előtt (1821.) kijelenti, hogy neki „a három felekezethől két gyermeke járván csak fel, exament nem adhat,“ s a hol van legalább téli iskola a gyermekek „gyengén“ felelnek. Örvendetes kivételt egyedül *Földes Pál*, nagyodi tanító képez, kinek tanítványai a templomban megvizsgáltatván, „értelmes és igen dicséretes feleletekkel a t. visitaciot igen megörvendeztették és Földes Pál iskolarectornak, a növendék-gyermekek körül

véghez vitt jeles szorgalmatossága tökör gyanánt a több iskolarectoroknak kitündöklött (1824).“

1837-ben az egyh. kerület megrendelvé, hogy „a not. esperességek is adnának be valamely munkálatot vagy értekezést a tanítás és nevelés tárgyában, hogy a falusi iskolák jobb rendbe szedethetnének nt. Szabó Péter esperes ur felolvassa a maga munkáját, mely röviden ide megy ki:

1. A köztünk gyakorlatban volt, de elenyészett rectori censurák állíttassanak helyre ¹⁾. A gyermekek folytában, bizonyos évekig gyakorolják az iskolát s ne csak télen, de nyáron is járjanak; azon szülők pedig, kik gyermekeiket föl nem adják, a felsőség által megrovattassanak, s a vármegye által portio alá vonattassanak; 3. igen jó volna, hogy az iskola tanítók több hivatallal, mint jegyzőség, ne terheltesse; (Jellemző e pont indoklása: „mert — u. m. — a mellett korhelyekké, tolvajokká lesznek, a népet lázasztóvá tehetik a lelkipásztor ellen, magokat is törbe, rabságba, veszedelembe ejthetik.“) 4. szükséges volna a tanítók fizetését bővíteni, hogy ne kénytelenítetnének kézi munkájokkal sorsukon segíteni. 5. A régi *fenyíték* gyakorlása, azaz: a gyermekek verése s kinozása ritkán, mérsékelve, — ne indulathól, hanem a megjavítás céljából, szelidséggel essék meg.“

„T. Csik Péter ur értekezése is felolvastatott, melyben szépen előadja mind a kitűzött célt a tanításban s nevelésben, mind az *eszközöket*, melyek által az elérhető, t. i. a cél az, hogy a falusi gyermek gondolkodó, értel-

---

¹⁾ T. i. az 1802-ben behozott s három évig fenn is állott azon intézkedés, hogy minden tanító az egyh. megyei gyűlés napján, együtt testületileg megjelenvén — a mai tanítói értekezlethez hasonlóan gyakorlati minta leckét tartott elméleti s gyakorlati kérdések felett vitatkozott stb.

mes, jó erkölcsű, munkás ker. földmivelő emberré formáltassék. Ezen célra vezető legfontosabb eszköznek a következőket véli:

1. Mindenek előtt szükségesek volnának a jó *könyvek* p. o. egy rövid gyermeki elméhez alkalmazott *logika*, (hihetőleg a beszéd- és értelemgyakorlatok eszméje derengett a javaslattevő előtt) természet- és jogtudomány (alkalmasint a mai egészség- és alkotmánytan), természet-, szám- és gazdaságtan.

2. Szükséges, hogy főiskoláinkban mások is ugyan, de különösen azok, kik falusi tanítók akarnak lenni, legnagyobb szorgalommal s különös tanító által *taníttassanak a tanítás mesterségére*, és abban gyakoroltassanak, és senki tanítói hivatalra ne bocsáttassék, aki a pädagogikából eminens calculussal nem léssen megjegyezve. (*A tanítói képezde eszméje.*)

3. Szükséges, hogy az *ily tanítók* a nép előtt nagyobb tekintetben tartassanak, s jobban fizetessenek, hogy ne kelljen fejöket azon törni mit egycnek? mit igyanak? mivel ruházkodjanak, mind maguk, mind házuk népe?

Az előadott cél elérésére tehát pénz capitalis, fundatio szükséges; mert sem könyveket készíteni s megszerezni, sem néptanítókat formálni, s azoknak professort tartani nem lehet.

Ezen két rendbeli értekezések s vélemények a ft. superint. urnak megküldetni, s az ezen tárgyban rendelt t. küldöttséggel közölni rendeltettek.“

Az egyh. kerületi küldöttség kétségkívül megérdemlett figyelemben részesíté Csik Péternek, illetőleg a barsi esperességnek jeles indítványát mindazáltal csak annyit tőn, a mennyit a mostoha körülmények engedének tennie. A több oldalról sürgölt tanítóképezdét anyagi erő hiányában föl nem állíthatá, szintén ez okból a tanítók anyagi

helyzetén sem javíthata, csak néhány tankönyvről gondoskodhatott, s a nyári iskolázás egész erélylyel keresztül vitéletét rendelé el újból. És fájdalommal kell bevallanunk, hogy noha rég tudtára jött mind a kerület, mind az esperesség, hogy a népnevelés stagnálásának egyik főoka a nyári iskola hiánya, a 9 esperességből álló dunántuli kerület csak egy megyéjében (a mezőföldön) gondíté el e nagy akadályt, behozatván itt még 48 előtt a rendes s részben az ismétlő iskolázás is.

Kedvesen meglepő jelenség ily sivár állapotok mellett azon néhány derék tanférfiu, kiket ez időből esperességünk fölmutathat: *Kiss István* és *Peresztlényi Sámuel*. amaz — mint a jegyzőkönyv mondja — „a tanítás remek.“ „Szívbeli örömmel hagyták el iskoláját az egyh. látogatók. Az ily tanítókról tökéletesen igaz amit Brugham L. mond, hogy „az iskola mesterek az országban a legfontosabb emberek.“

„Vajha csak ily módon vetnék is az isteni magvat. Mily szép termésnek fogna örülni megyénk!“

Igy kiállt fel Török József akkori egyh. látogató s utóbb buzgó esperes elragadtatásában. Méltó vetélytársa *Kissnek Peresztlényi*, ki az akkor tájban egyedüli anyagi jutalom a Kalocsa Antal tanácsbíró által tett 30 v. forint elnyerésére több év folytán érdemesítettett, „kinek — mondja a jegyzőkönyv — mióta az esperességben szolgál, mindig jeles iskolája volt a tanítványok hibátlan, pontos, értelmes feleleteik által mindvégig minden szíveket megörvendeztettek, harmoniás énekléssel kezdván és végezván a próbatételt.

Nyári iskola is volt s akkor is jeles próbatételt adott.“

A tantárgyak — mint ez könnyen érthető — kezdet óta az újabb időig túlnyomólag vallásiak valának. A reformáció előszakában *Batizi András* ujhelyi majd tokaji

predikátor „*Keresztyén tudomány*“ című kátéja (1533) a ref. felekezet iskoláiban általánosan bevett és sokáig fenálló tankönyv vala a kisebb gyermekek számára, a nagyobbaknál Siderius János tarcali pred. kátéja (1597) használtaték, mely annyira kedvelt tankönyv vala, hogy még 1763-ban is újra nyomatik. E hittani — és az énekeskönyvön kívül egyéb tankönyv gyermek kezében nincs. A három előző század alig kívánt egyebet a népiskolától, minthogy növendékei legelső sorban saját hitfelekezettünk hittanában legyenek jártasok, aztán olvasni, s kissé írni tudjanak, ráadásul jött az aritmetika, s a 18-dik században a latin gramatica. Ehez pedig a Batizi és Siderius-féle káté s a soltáros könyv (s ahol kellett a grammatica) elegendő vala.

E század elején a tantárgyak már bővültek elannyira, hogy — miként láttuk — Onody György esperes „már csak a nevüket elszámlálni is unalmasnak tartja;“ azonban korántsem real, de ismét csak vallási tantárgyakkal. *Tóth Ferencz* ezen kerületnek, sőt az összes hazai ref. egyháznak a legtermékenyebb s legjelesebb írója. Abécét írt a nép iskolák számára; de meg nem állhatta, hogy kátét is ne készítsen az elavult Siderius-féle helyett. (Hetven éven felül dominál e tankönyv s csak az imént hirdetett az e. ker. pályázatot újabb vallástani kézikönyvre) s ráadásul le ne fordítsa Ostervald kis szent históriáját, azon fölül pedig Hübner 102 biblia történetét is szívből ne ajánlja. Ettől kezdve aztán, majdnem félszázadig az exameni specimenek változatlanul ekként állanak:

Keresztyén katechismus, Osztervald sz. historiaja, Hübner, ének, ima, erkölcsi regulák, olvasás, írás, szám 4. species.

Jóval utóbb kapott be a mi iskolánkba a „*Kis tükör*,“ ezen valóban hézag pótló iskolai könyv, mely a mostani

Bánhegyi-féle olvasókönyv mintájára földrajzot, történelmet s természetrajzot ölelt fel s tanítóink a specimenbe „Vármegyék” név alatt szúrták be s elhagyva belőle a természetrajzi részt, csak a versbe szedett hazai földrajzot s a honi történelmet — jól megnyirbálva — taníták. A derék *Edvi Illés Pál* olvasó könyve csak kivételesen használtatott.

1847-ben a *kerületi dekanátus* elrendelése által újabb lendületet kívánt adni a tanügynek, minék következtében a barsi esperesség 8 körügyelőségre osztatott. De ezen intézmény a gyakorlati életben minden hatás nélkül rövid időn megszűnt. Harmincz évi szendergés után ébredt csak újra fel, teljes valószínűséggel csak azért, hogy újra aludni menjen. minthogy jelen szerkezetében nem is életképes.

A hatvanas évek elejéig minden egyh. kerület, sőt esperesség, saját autonomikus jogainál fogva, külön s önállólag intézkedett a népoktatás ügyében. A jelzett időben a hazai ref. kerületek végre ez egy pontban egyesülvén, megalkoták az „*Egyetemes tanügyi bizottságot*,” melynek legalább néhány jó tankönyvet köszönhetünk. (Népiskolai szervezet, Nagy László: Beszéd- s értelemgyakorlat. Árvai: ABC. Páncél: olvasókönyv.)

Egyházmegyénk *ujkorszaka a tanügyre* nézve az ötvenes évek vége felé kezdődik, akkor, midőn a kormánypálcát egy, egész szívvel s lélekkel a tanügyért hevülő esperes veszi át, ki legelsőbbben is érezve azon nagy hátrányt, melyet a tanítóképezde hiánya miatt nem eléggé képzett tanítók okoznak, tájékozásul a kebelbeli tanítók számára egy nevelés- és oktatástant irt, szorosan megkívánván, hogy a felügyelete alatt álló iskolák úgy és a szerint vezettessenek. Ezen szenvedélyes iskolaharát egyházlátogatásai alkalmával az iskolára fordít legtöbb

gondot, — bámulatos kitartó erélylyel órákat szentel azon nem legkellemesebb foglalkozásnak, hogy a gyermekek s tanító előmeneteléről vagy fogyatkozásáról meggyőződést szerezhessen. — Negyed százados fáradhatlan munkásságának, folytonos éber figyelmének köszönheti egyházme gyénk, hogy naplóink az iskolák folytonos emelkedéséről szólhatnak, hogy míg az ő ideje előtt alig volt egy-két dicséretre méltó iskolánk, most önérzettel mutathatunk 7—8 oly kitűnő iskolára, melyek a fővárosba is beil lenének s a többi is bátran kiállja a versenyt bármely más tanodával.

A tanítók *társadalmi s anyagi jelen helyzete* — viszonylag — eléggé megfelel a kor és törvény kívánal mainak. Azon viszony, mely Régen lelkész s tanítói közt volt, teljesen elenyészett 1865—diki ker. gyűlésünk adja meg a teljes egyenjoguságot, midőn kimondja, hogy a tanítók is „birtokon belül fellebbezhetnek.“ — 1872—ben még inkább düledeznek a válaszfalak, az elnök—esperes indítványozván s az egyh. megye el is fogadván, hogy ezentúl — képviseleti rendszerünkől folyólag — az egyh. megyei gyűléseken a tanítókar is képviseltesse magát. Az 1873—diki határozatnál fogva — a visszaéléseknek elejét veendő — a tanítói állomások is küldöttség előtt töltenek be. A kebelbeli összes tanítók által beadott azon indokolt előterjesztés, mely szerint 1875—ben a „canonica órák“ megszüntetését kívánták az egyh. kerületen „korainak“ tartatván, visszavetletett.

Régebbi anyagi helyzetük illusztrálásául 2 díjlevelet közöltünk a mult századokból. Azonban a *tolerancia edictum*“ után ujra szervezkedvén a reform. egyházak, a tanítók eddigi díjja javittatott s nagyrészt maig is azon díjak állanak, melyeket a mult században az ősök alapítottak, azzal a különbséggel, hogy az akkor Rhenus, te-

hát folyóértékben megalapított pénz, a devalvatio alkal-
mával váltóvá (40 krrá) törpült; de ezt ujra folyóra
emelni esperesünk buzgalmának a legtöbb helyütt sikerült
— sőt ugyan ő tetemes javítást eszközle, annyira, hogy
a 42 tanítói állomás közül 500 forint s azon felüli van
7 s 300 forinton alul csak kettő, a többi 3 – 500 forint
között ingadozik.

Némi gyámoltásul lehet még venni az özvegyi *kegy-
éret*, mely jogkedvezményért már 1832-ben kérelmezett
nevükben az egyh. megye a kerületen, de csak 1847-ben
terjesztetett rájuk is, azonban bizonyos megszorításokkal,
mig végre 48 óta a tanító özvegyek s árvák is huzzák
férjök, illetőleg atyjuk halála utáni egy évig az állomás
minden javadalmait. 1875-ben pedig mind a pap-, mind
a tanító családok kegyéve az illető halálát követő Ger-
gelytől a következő Gergely napig számíttatik.

Nyugdíj intézet is van, mely 1798. alapult s ezt 1874.
a papi özv. pénztárnok kezelte, azóta maga a tanítói kar.

Jelenben 5800 frt tőkével rendelkezik. — A tanítói
díj némi javításául 1865-ben alapított *magtár* ez idősze-
rint 434 p. mérő buzát forgat. Alapítványok e célra —
fájdalom — nincsenek, a Pólya-féle 100 forinton kívül.

Értekezleti köre 1872-ben alakult, a könyvtár alapja
három évvel ezelőtt vettettet meg:

Iskolák száma ez esperességben 41.

Tanítók „ „ „ 45.

Tanoncok „ „ „ 2555 ¹⁾.

Ezek — állítólag — mind tényleg is járnak iskolába
a téli évszakban.

A 45 tanító közül állami képesítettséggel bir 5, — a
többi a felekezeti hatóságtól nyerte képesítését.

---

¹⁾ Népesseg: 20283.

Minden taneszközökkel *teljesen ellátott* iskolánk van 3. Fali olvasó táblák, térképek, földgömb, mozgatható betűk, természettani és rajzi ábrák — részben az állami tanfelügyelő ajándékozása folytán — s tankönyvekkel azonban — kettő kivételével — valamennyi bir.

Fel kell említenünk e helyütt az egyh. kerület által 1876-ban kiadott *Tantervet* és *Rendtartást*, mely jelenben zsinórmérték.

A „*Népiskolai Tanterv*“ első sorban szól *népiskoláink feladatáról*, mely e 3 pontban összefoglalósul:

1. *Szice.* 2. *Akarata* 3. *Értelme* képeztessek ki a tauoncoknak, amaz a ker. vallásosság, ez az erkölcsi törvények s utobbi a gyakorlati életre szükséges, nélkülözhetlen ismeretek alapelemeinek elsajáltításával. „Szóval a hely. hitv. felekezeti népiskola feladata nem kevesebb, mint: felvilágosult s buzgó keresztyének, fedhetlen jellemű emberek s a maguk körében munkás, takarékos s így hasznos honpolgárok képzése.“

A tanterv 6 éves tanfolyamra bocsátva így van:

I. *Vallástaniak*: a) Biblia sz. történetek és biblia ismertetés. b) hit- és erkölcsstan. c) Agenda, melyben a más felekezetűek elleni önigazolásunk is beüfoglaltassék. d) Egyháztörténelem. e) Imák és énekek hangjegyek ismeretével.

II. Beszéd- és értelem-gyakorlat.

III. Irvaolvasás s anyanyelvtani ismeretek.

IV. Mennyiségtan.

V. Földrajz.

VI. Hazai történelem.

VII. Polgári jogok és kötelezettségek ismertetése.

VIII. Természetrájk.

IX. Természettan.

X. Ütenyírás, szépirás, rajz.

XI. Testgyakorlat.

XII. Gazdászati gyakorlatok, a mennyire lehet házi-
iparral.

E tantárgyak 2 félèves folyamra s 6 évre osztvák be.

Tan- és vezérkönyvektől ezek jelölvék ki:

1. Árvai Abéce. 2. *Páncél* Olvasókönyv. 3. Bán-
hegyi és Emericy Olv. könyv. 4. Sz. biblia. 5. Énekes- és
halottas könyv. 6. Ostervald kis sz. története. 7. Tóth F.
kis kátéja. 8. Tóth F. Agendája. 9. Nagy János Egy-
háztörténete. 10. Halasi Földrajz I--IV. füzet. (Ennél
ugyan jobbat is lehetett volna.) 11. Magyarország törté-
netére Orbán. 12. A mezőföldi egyh. megye által kiadott
imakönyv. 13. Halasi: Polgári jogok és kötelességek is-
meretése.

Vezérkönyvek: 1. Irvaolvasásra)

2. Szent történetekre) Árvai

3. Magy. nyelvtanra)

4. Számtanra)

5. Beszéd s ért. gyak Nagy Laszlo.

6. Biblia ism. Zákány.

7. Énekre Ivánka kisebb énekiskolája.

8. Gazdászatra Halasi kis gazdaság
tudományok.

9. Testgyakorlatra Zimányi.

11 pontban rövid *Utastások* advák az egyes tan-
tárgyak tanítására vonatkozólag.

A *Rendtartás* szól:

I. Az iskola épületekről, figyelembe ajánlvá az
1868. 381. 275-öt.

- II. *Az iskola felszereléséről*) hivatkozással a fen-
- III. *Iskola kötelezettekről*) többi törvénycikkre.
- IV. *Iskolai szorgalom, szünidő, vizsgákról.*
- V. *Rend- és fegyelem.*
- VI. *Confirmándusok, ismétlő iskolások.*
- VII. *Rendes és segédtanítókról.* (Tanítói fizetés minimumát 300 frtra, segédét 50-re.)
- VIII. *Helyi felügyelet.*
- IX. *Iskolai körök.*
- X. *Egyh. megyei tanügyi bizottmány.*
- XI. *Községi iskolák.*
- XII. *Felügyeleti jog a ker. tanügyi bizottmányé, ép-ségben hagyatván az egyh. m. autonomikus intézkedés.*

16.

Lelkész s gyülekezet közötti viszony.

Papmarasztás. Ezt egyh. megyénk 1702-ben megszünteti. Kijelölés. Gradualis promocio. Szabadválasztás. Mily szomorú körülményekbe sodorta predikátorainkat a nyomorult anyagi helyzet. Javadalma. Ezek beszédésének módja. Egyh. teherviselési kulcs. A békés viszony megzavarásának leggyakoribb okai a régiebb újabb időkben. Stola, ének ügy, folyó érték. Temetkezés. Lelkészek erkölcsi s szellemi állapota.

Alkalmas s kellő számú lelkészekben a reformáció szakában nem igen bővülködven egyházaink: az ur igája sokkal terhesebb volt mint *ma* ¹⁾. E viszony azonban a lelkészekre nézve anyagilag mégis annyival előnyösebb vala, hogy módjokban állt a jövedelmezőbb állomásokban válogatniok. Azonban a külföldi egyetemek s csakhamar a hazai tanintézetek is elégséges egyéneket adván: most a viszonyok a gyülekezeteknek szerzének tulságos nagy

---

¹⁾ V. ö. „Tanügy“ fejezettel.

előjogokat („Vocatio est penes plebem.“) Módja s hatalmában állt a gyülekezetnek minden évben megválnia kevésbé kedvelt predikátorától. Az előljárásnak a visitacio előtt kijelentett nyilatkozata, határozott a lelkész sorsa: maradása vagy távozása felett. S ha még hozzá vesszük, hogy ugyanazon joga volt a predikátornak is gyülekezetével szemben: elképzelhető, mily bolygó s vándor szerepre volt az előző századok lelkésze kárhoztatva. Ritka hely az, hol a visitacio a gyülekezet vagy lelkész részéről oda ne írná a „*provisionem petit*“ nyilatkozatot; minélfogva aztán a dislocationalis gyűléseken örökösen kevertetnek szegény jó atyáink mint a kártyalapok. *Körmeny György* esperes a 17-ik században végig bolyongta a barsi esperesség minden elébbre való egyházait, Ujbarsot, N.-Sallót, Szecsét, Gyarmatot s végre kisdud Bori-
 riba vonult, hol aztán mindvégig „*kedves volt ő kegyelme*.“ Közpapokat még sürűbben hányja veti a nép szeszélye szerteszét évről-évre. Olyan eset, hogy a hol kezdé, ott is végezte volna a pred. hivataloskodását, a *papmarasztás szakában*, egyetlen egy sincs, — 2 legfeljebb 3 évig találkozunk csak valamely igen kedvelt pred. vagy mesterrel egy helyben. S tekintve, hogy gyülekezeteink javadalmazása szerfelett elütő különbözetet nem mutat: a sürű váltakozás okául nem annyira a lelkészek kapzsisága mint inkább a nép korlátlan szabadságán alapuló szeszélye vethető.

E szomoruan megalázó helyzetnek az 1784. nov. 2-diki kir. rendelet vet véget; de melynek megvalósulásához mégis évek kellettek, — maga a kerület is két évvel később — 1786. — mondja ki, hogy „*az ekkleziák rendes predikátoraihoz ki nem adhatnak*.“ S még az 1790-diki ácsi gyűlés is megújítja e szabályrendeletet „predikátor marasztása — u. m. — mindenütt elmaradjon,

a helyett tegye meg a becsületet a pred.-nak a visitator? Hogy pedig — ha az ekkla vagy pred. állapota változást kíván — jobb renddel legyen minden, a visitációt karácsony előtt el kelletik mindenütt végezni ¹⁾).

Mindezek dacára még e század első tizedében is fenállt egyh. kerületünk némely helyén a papmarasztás ²⁾). Makacsul ragaszkodék a nép azon régi jogához, hogy karácsony és ujesztendő közt szabadon kiadhasson minden neki nem tetsző szolgálóin s így predikátorain is, — kiket szintén nem az ur, hanem csak saját szolgálóul tartja. — Ily körülmények közt elérkezettnek látta a kerület komolyabb és szigorubb rendszabályokhoz nyulni, 1806-diki végzésével akként intézkedvén, hogy a megürült egyházba „három individuumot candidáljon a ven. tractus a kobelbeli papokból, kik erre magukat önként felajánlják) ha a candidáltak közül nem akar az ekkla választani: a tractus él jogával s rendel neki ³⁾).

Egyh. megyénk e tekintetben korát megelőzve a szersei 1702-diki gyűlésen „*inrevocabili*ter“ határozza: hogy gyűlekezetek lelkészeit — canonicus vagy polgári vétségek esetén kívül — soha sem változtathatják; maradjon minden pred. azon egyházban, melylyel meg van elégedve „*fungente officio in ecclesia usque ad defunctionem sive ad consummationem vitae*“ ⁴⁾).

Nálunk hát még 1702-ben megszűnván a papmarasztás, helyét a kijelölés foglalá el s az 1806-diki ker. intézkedéssel egyidejűleg Török Pál egyh. m. jegyző a hajkai gyűlésre egy munkálatot ad be „a belső személyek jobb móddal leendő dislocatiojáról“, mely Nyáregyházi

¹⁾ 1790. egyh. ker. gyűl. jkönyve VII.

²⁾ Tót Ferenc Prot. egyh. kis tört. 231. lap.

³⁾ 1806. 1825. 1834. ker. jkönyvek.

⁴⁾ „Nr. 5.“ dag. 74.

Nyári Ignác elnöklete alatt egy bizottságnak adatik ki véleményezés végett s ezt helyben hagyva, az 1807-iki egyh. megyei gyűlés érvényre emeli. Főelve e munkálatnak, hogy ha „*az egyház predikátorát s ez amaszt választani akarja: mindegyik fél írásban adja be ebbéli szándokát s az egyh. megyei consistorium határoz felette*”). E rendszabály áll a megürült egyházak betöltésénél 1846-ig amidőn „*az előléptetés — gradualis promotio — megállapítatlan, a jövedelmezőbb egyházaknak a rendes lelkészek közül szabadválasztás engedtelik, — a kisebb egyházba azonban káplánok fognak — érdem és korszerint — kijelölteni.*” — E gyakorlatot utóbb — miként a „Káplánok” fejezetben láttuk — az 1871-diki *szabad választás* kimondása szünteti meg.

Hogy milyen lehetett a *viszony lelkész s gyülekezet között* az előző századokban, a papmarasztás folyamából könnyen következtethetjük. Függetlenség, önérzet a predikátor jellemében nem érvényesíthetvé magát ily körülmények közt; népkegyvadászat s tehetetlen meghunyászkodásra kényszeríté Krisztus szolgáit az önfentartás ösztöne. Résztint ez, tehát a szükség, — résztint az erkölcsi erő s képzettség hiánya vitte a predikátorokat ama papi tekintélyt aláásó lépésekre, kogy disznótorok, lakadalmak s a nép minden egyéb vigalmaiban részt vegyenek, — mely szokás — úgy látszik — oly általánosan elharapódzott, hogy a kánonokon kívül egyh. megyei statutumok által is kelle intézkedni ellene. Az 1697-diki ns.-oroszi partialison hivatkozva Máté V. 23-ra („Ti vagytok a föld savai.”) — szorosan eltiltatik a disznótorok, lakadalmak, keresztelők látogatása, névnapi köszöntések, nászragyságok viselése, táncolás, dorbézolás, világi dalok zengése

‘) „Nr. 8.”

stb. A már egy izben említett *Szodói András* predikátor (nagyodi) mind e mellett is több izben oda ül a nép asztalához, hol azonkívül még más oldalról is botránkoztatást okoz dorbézolásival, ezeknek folytán hivatalától *elmozdittatik* ¹⁾. Ugyanily vétség miatt kisebb helyre tételt szenved (1689.) *Szentgyörgyi András* barsi pred. — Iskola mesterek esetei még gyakoriabbak.

A *szűk jarcadalmazás* más oldalról is kártékonyan hatott a papi jelleg korcsosítására. Hogy élhessen kénytelen volt a lelkész sok oly munkát teljesíteni, mit földmivelő hivei. A barsiak nem akarván a pred. szállóját mivelní: maga végzé családjával annak minden munkáját, mit panaszkép ad elő a *visitacionak* ²⁾ A törei theológiát végzett levita maga hordja hátán a zsákot a malomba s ott megvárja, míg megörlik -- s ismét maga viszi haza ³⁾, mely épen a *visitacio* alkalmával történvén, megintetlik, hogy azt löbbé ne cselckedje, melyre azzal menti magát, hogy ez — u. m. — még nem oly nagy teher, mint a couventio házankénti beszédese, melyet szintén hasonló módon kelle eszközölnie. Számos példa igazolja, hogy mily lealacsonyító viszonyok közé sodorta a lelkészt a papmarasztás s a *nyomorult anyagi helyzet*.

Egyébiránt az előző századokban a most irigyelt *katholicus papság helyzete* sem volt kedvezőbb ⁴⁾ A nép mindenütt nyomorulttul díjazta a vallás szolgálait. Ha a termények akkori árfolyamát vesszük ⁵⁾: a barsi legelső

¹⁾ „Nr. 5.” pag. 53.

²⁾ „Nr. 5.” pag. 62.

³⁾ „Nr. 5.” pag. 70.

⁴⁾ „Pázmány és kora” 2. k. 254. lap.

⁵⁾ Frankl, Pázmány saját levele után: a bor és gabona ára oly csekély, hogy ebből 12—15 méterért, amabból egy hordóért alig kapui egy forintot.

lelkészi állomás (a csanki) alig haladta meg a harmadfél-száz forintot, — a többi pedig azon még jóval alább állt. Tehetős s bőkezű pátronusokkal csak a XVI-dik században dicsekedheték a protestáns egyház, Bars, Hont családjai is visszatértek Pázmány korában a kath. egyházhoz. Csak az újabb korban tűnnek fel egyes, inkább jóakarátú mint anyagiakban bővölködő házak (Péli, Nagy, Nyári, Szabó). Maga a nép a lelkészi javadalmaknak inkább csonkításán, mint növelésén munkált, melynek gálat vetendő, hozzá a kerület 1795-ben azon szabályrendeletet, hogy „tiszt. senior urtól vigyenek mindig az ekklák, a hivandó t. pred. vagy mesterhez levelet, pecsét alatt, a konventio felől.“ Ennek dacára a koronkint fölmerült mérték és pénzláb módosulásainál, mindannyiszor makacsul ellenszegültek a gyülekezetek a jogos és méltányos követelményeknek s csak a legvégső egyh. fegyelem gyakorlása kényszeríté őket ebbéli kötelelességeik teljesítésére ¹⁾).

Ami a *lelkészek javadalmazását* illeti: miként ma, úgy az előző századokban is termények s 6—15 hold földből 1—4 darab rétből, néhol szőlőből s csekély készpénzfizetésből állott a stólán kívül. A földeket mindenütt a nép műveli, sőt a magáéból trágyázni is köteles, mely utóbbit egyébbiránt csak a papmarasztás megszüntheig teljesített, azontul oda módosulván a gyakorlatban e köteleesség, hogy a lelkészéből trágyáztassanak, noha a kerület folyvást sürgöli a nép sajátjából való trágyázást ²⁾). A fu illetmény csak általánosságban van érintve „a menynyi elegendő;“ ennek meghatározott mennyisége, valamint a gyűjtelekbor, faggyú, hús s egyéb apró járulékok,

¹⁾ Lelkészt nem kapnak, míg a bevett mérték szerint nem fizetnek, vagy — mint Lévának — megengedtetik, hogy „a anyag fizetők temetéskor inpediáltassanak.“

²⁾ 1792. ker. gyűlés jkönyve.

csak a tolerántia eddictum utáni szervezkedéskor vétetik fel a díjlevelekbe.

A termények korábbi időkben maga a lelkész által szedettek be, mely szokás töméntelen éretlenségre adván okot, az 1791-diki szabályrendelet meghagyja, hogy „*a predikátorok s réctorok fizetését a curatorok szedjék be s ha be nem jön, jelenteni kell az esperesnek, hogy a vármegye utján vétetődjön meg.*” — A testvér egyh megyékben — úgy látszik — még sokáig föntartá magát e régi szokás; mert 1829-ben ujabban rendeli a kerület, hogy a gondnokok szedjék be a fizetést, még pedig „*tiszta rostált gabondát*” s ha a lelkészi és tanítói illetmény be nem jönne: „*az egyházából elégítlessenek ki a belső személyek, a hanyag fizetők pedig a tractuson jelentessenek be, mely a ns.-vármegyére adja őket.*” — Esperességünk azonban egész erélylyel keresztül vitte mindjárt kezdetben a járulékok beszédésének a kerület által rendelt jobb módját, — s naplóink nem jegyezték fel esetet, mely azt tanusítaná, hogy a gyülekezetek nem teljesíték e rendeletet. Csodálatos, hogy inkább a lelkészek estek e tekintetben megróvás alá. Így 1802-ben a pozbai lelkész a visít. által letiltatik, hogy ne maga szedje be járálékait, hanem a gondnok. Ez időtől kezdve maig is a kerület által meghatározott módon, t. i. az előjáróság által szednek be a termények egy kilözött napon, legtöbbnyire august. második felében, a bor szüret után, a fa karácsony előtt: ha és amennyiben az egyháztagok hiányosan adnak be: az egyházából fedeztetik a hiány, a nélkül, hogy a lelkésznek egyesekkel bajlódnia kellene.

Az *egyházi teherviselés* esperességünkben *személy és birtok aránylagos*, fizetvén minden 1 házhelyes egyháztag 1–6 véka (3 p. mérő) tiszta szemes búzát, 1–3 véka tavaszt (árpa vagy zab) s 12–100 krajcárt, 4–10 ice

bort; személy után pedig 2—15 ice buzát, 2—10 krajcárt; a zsellérek pedig a személyhez kötött járulékokat $\frac{1}{20}$ — $\frac{1}{5}$ részben. Az ekként kivetett egyházi adót az előjáróság egy napon, a lelkész udvarán vagy más egyh. épület helyiségében beszédvén: egyh. hivatalnokainak a kötelesrészt abból menten kiadja. — Ezenkívül általában érvényben van: a szabad vagy legalább malom és vásárhoz megkívántató előfogat, a földek mindennemű munkája a nép s az államadó az egyházi pénztár által teljesítve. Némely helyeken azonban az előfogat s a közmunka megváltatott. Dicsérettel említhetjük fel, hogy j. könyveinkben az újabb időkben nincs nyoma, hogy mind ezen illetmények a lelkészeknek hiányosan vagy rendetlenül adatnának be. A magán élethen sem hallunk e részben panaszt.

A mi a lelkész s gyülekezet közötti *békés viszonyt* leggyakrabban megzavará, az a *régi időkben* kétségkívül az egyh. illetmények beszédésének zsurlódásokra könnyen okot adó s más kerületekben maig is fennálló rossz rendszerében keresendő. Nem kis botrányozás köve volt ezenkívül a *stólának koronkénti változtatása, az ének ügy, a trággya* s újabb időkben a *csekély pénzfizetés folyóértékre emelése.*

A *stóla* a 17-dik század második felében helyenkint változott, mit a „Nro 2°”-ben följegyzett díjlevelek igazolnak; a nagyodi 1691-diki gyűlésen azonban egyenlősített az esperességre nézve — Léva és Bars kivételével — ekként lőn megalapítva:

Keresztelőért: 1 tyuk, 1 kenyér.

Pred. halottól 25 denár.

Rectornak éneklésért: 12 denár. (Ha a lelkész énekel — tanító nem lévén: 20 denár.)

Egyházkelőért: 1 tyuk, 1 kenyér ¹⁾).

Esketésért: 25 denár.

Ezen egyező akarattal hozott szabályrendelet nagyobb erősségeül egy záradék is van: „Inrevocabilitér sit autem exigentia ejusdem, ut ne unusquidem Pastor, vel sub favore, vel quovis sub pretextu se consolari ausit, sub poena canonali ²⁾).

Más gyülekezetekben teljesített temetési hivataloskodásért kétszeres a stóla. *Anyakönyvi* kiadványokért járó stoláról ez időben sem lehet szó, egyrészt, mert ilyenekre szükség sem volt, másrészt, mert anyakönyvek nem vezeltettek rendszeresen sem a prot. sem a katolikus egyházban ³⁾. Legrégibb anyakönyveink (a fegyverneki, lévai és kis-ölvedi) 1726 — 7-től kezdődnek, s hogy mily módon, álljon itt néhány példa mutatványul:

„1727. 30-a mart. született Csenger Gergely Kata leánya.

1727. 3-a maj. szül. Csenger István Miskája.“

1733-ban kezdődik ugyanezen anyakönyvben (k.-ölvedi) a ker. atyák s anyák bejegyzése ily módon:

„1733. 2-a dec. kereszteltetett meg Sütő János Kata leánya. Ker. atyja s anyja: ifj. Berény János zalabai molnár, Suba János kis-ölvedi molnár feleségeikkel együtt.“

„Ao. 1721. die 6-a mart. temettetett el Felső Vicenc István első felesége.“

---

¹⁾ Érdekes tudni, hogy ugyanezen időben a kath. egyházban is épen ezen stóla volt, az „1 tyuk, 1 kenyér ott is szerepel, — különbség csak az esketéskor adni szokott 1 pint bor (ez utóbbi maig is szokásban van nálunk) s temetéskor a viaszgyertya teszi. (Frankl (Pázmány és kora“.)

²⁾ „Nr. 5.“ pag. 21.

³⁾ L. „Pázmány és kora“ 2. k. 371 l.

„Ao. 1727. die 24. mart. *temettetett el* Vicenc Jónás öcsöcskéje.

Ao. 1727. die 28-a sept. halt meg ifj. Suba Pál első leánykája, az anyja pedig ezelőtt mintegy három hónappal.”

Házasultak anyakönyve jóval utóbb kezdődik (1761) „Zalabai Pásztor Mihály megesküdött Csinger Erzsébettel, die 24. m. 9-bris.”

Gdlos Mihály esperes, a lévai matriculában ily jegyzést hagyott fenn: „Az 1724. eszt.-béli signatumok *eltévelyedtek*, mihez képest az akkori szülöttek és házasultak nem jegyeztettek fel, azon kívül, hogy die VI. IX-ben kereszteltetett szerelmes leányom tiszt Jókai Sámuel ur által.” — Ennyit is csak a lelkészek névsorának összehasonlítása után lehet kitudni, hogy ama „szerelmes leány” az akkori esperes-lelkészé volt, de neve nem tudatik. — Sőt még a múlt század végén sem volt teljes rendszeres használatban nálunk az anyakönyv. (Lásd Bajkánál) A szódói predikátort még 1805-ben is kénytelen megróni a visitáció a matrikulák hiányos és rendetlen vezetése miatt.

Toldalékul a fentebbi stóla szabványhoz az 1696-iki óvári gyűlésen azon corollarium hozatik, hogy a pásztorok nem kötelesek stólát fizetni; de a viszonyosság elvénél fogva kötelesek aztán a predikátorok s mesterek bérmaít 12 darabon alól *ingyen őrizni* ¹⁾.

Azonban a csak imént szabályozott stóla ellen csakhamar kikeltek azon egyházak, melyek az előtt kevesebbet fizettek, így (1692) Szódó, Peszek, Oroszi, Salló. Az egyh. megye a dislocatiokor mindaddig nem ad nekik lelkészt, míg makacsságuk meg nem törik. Még 15 évvel

utóbb is (1706) megtagadják több helyütt a megállapított stólat. (Gyarmat s ujra Peszek) — egyszersmind bátorságot vévén maguknak arra is, hogy ne a bevélt mérték szerint fizessék a terményeket. Csak újabb és erősebb fenyíték — egy évig pap nélkül hagyás — téríté az engedelmesség útjára a revoltánsokat.

Útóvégre is aztán, egy-vagy más uton békés merbe térült e stóla ügy. Aztán zivatarok keletkeztek egyházunk egén, melyek a kis nemű perpatvarokat elnémiták. Az általános nagy veszély idején sem a lelkészek nem ragaszkodtak makacsul a kiszabott stólához, sem az üldözött nép nem vonakodék megadni vele együtt s érette szenvedő vezéreinek a csekély stólat. A tol. edict. után ujra szabályoztaték (1793-ban) a stóla is.

Keresztelés: nemes avagy nemtelen 1 márvás.

Házasulók hirdetése s bizonyítvány 30 kr.

Esketés 1 frt.

Pred. halott 1 frt.

Énekszós 15 kr.

Predikátornak 10 kr. Ha kikísérést kíván 30 kr.

„Ez lesz a sinór mindenütt, ugyanazért az ekkliák azt többé papirosra se tegyék ¹⁾).

Ezen a viszonyokhoz s különösen az előző századbelihez képest jóval feljebb emelt stóla valóságos forradalmat idézett elő a barsi esperességben. Valamennyi egyház mind megtagadta a fizetést s a tanácsszék nem látta az egyh. fegyelem szokott módját alkalmazhatónak; az egyes lelkészekre a pastorális prudenciára bizta a kényes ügy kivitelét avagy mellőzését. — És a küzdelem a gyülekezetek ellenállásának legyőzésével végződé, noha több év kelle, mig végleg megadta magát a nép; mert

¹⁾ 1793. sup. gyűlés jkönyve.

még az 1807-diki bajkai gyűlés elé is 37 egyház gondnokai s előljárói nevével aláírt folyamodványban kéri, hogy a felemelt stóla tételessék vissza a régi lábra, melyre a végzés, hogy „*semmiképen nem tétetődik; mert ezt ft. sup. rendelte, melynek ez a ven. tractus is engedelmeskedni tartozik*“ „Egyébiránt az instanciát beadó személyek keményen megfeddettödnék“ ezen tüntető eljárásért, hogy nem külön, de tömegesen folyamodjanak ¹⁾).

Ezen stóla állt 1859-ig, midőn a kerület ujabbban s ekkép szabályozá:

„Keresztelés fél forint.

Esketés egy és fél frt.

Halotti ima kikísérés nélkül fél frt.

Halotti tanításért 2 frt.

Kiadványokért fél frt; mind folyó pénzürtékben. Vidékiek kétszeresen. A mely egyházban nagyobb stóla fizettetett, az marad gyakorlati érvényben ²⁾).

Esperességünkben az itt meghatározott stóla volna maig is érvényben, ha ugyan több gyülekezet (Pozsek, Oroszi, Szódó, Tergenye stb. stb.) nem a régi márványnak megfelelő értékben fizetné egyh. hivatalnokai stóláját.

Némi kis *mellékjövedelmet* nyújtott az úrvacsoráláskor adni szokott *alamissza*, melyet nagy időköz az Úr asztalára szokott az ajtatoskodó nép feltenni. E szokást az 1786-diki ker. szabályrendelet eltörli ugyan, de egyh. megyénk még az 1790-diki n.-szecsei gyűlésen is azt mondja: „Az ur asztalára rakattatni szokott fizetésnek eltörlése akkorra hagyatott, mikor az ur isten a plebánosok fizetésétől megment.“ — S ettől csakugyan megmenté — a fejedelem a prot. egyházakat — s az *alamissza* is

¹⁾ „Nr. 8.“ pag. 163.

²⁾ 1859. egyh. ker. gyűl. jkönyv 39. pont.

kitett tányérra adatik (30—400 krajczár) Kéty kivételével, hol a hivek maig is a sz. asztalra rakják filléreiket.

Régebben az *önkéntes* (u. n. „isten dicsőségére“) *adakozás* egyedüli jövedelem forrásul szolgált az egyh.-nak. Ily alkalommal az adakozók rendszerint megemlékeztek az egyh. hivatalnokokról, még a harangozóról is. Így p. o. a pozbai egyház ez uton a múlt század végén a jelen század első feléig évenként 80—120 forintot kapott. Fájdalom, a buzgóság e neme, az újabb korban több helyütt már végkép kihalt. Meg kell azonban vallanunk, hogy ily helyeken rendszerint az áldozatkészség más uton (földek adományozása, magtár stb.) nyilvánul, miről l az egyes gyülekezetek történeténél s az „*Anyagi viszonyok*“ fejj.

Mint régibb kor maradványa, maig is fenállanak a következő *kegyeletes népszokások*:

1. *Kereszteléskor* — több helyütt — a keresztszülők néhány krajcárt adnak „*tentapénzül*“; *egyházkelőkör* fizeti az illető a stólát s valami kis ajándékot is visz (bor, tojás, f.-gyarmaton dohány).

2. *Esketéskor* a pint bor s a fonott kalács elmaradhatlan. A lakadalomba a vőfény első sorban a lelkészt s tanítót invitálja meg; — de melybe ez illetők egyáltalán nem szoktak elmenni.

3. *Temetéskor* a toros háztól némely helyütt a lelkész s tanítónak is visznek élelmiszert, s az élők közül „*kitörlésért*“ néhány krajcárt.

A stólarékot legtöbbszörre utólagosan fizetik.

Az egyszerű ima vagy oratioval temetés csak egy helyen (N.-Sarlóban) van érvényben, egyebütt a predikáció s bucsuztató járja, megkívánván a lelkész kikísérését is.

Betegekhez az urvacsorát feladni ritkán s csak az urvacsorálás napjain hivatik a predikátor; annál gyako-

ribb azonban a betegekért való könyörgés. — (Egyébb jó és rossz népszokások a „Nép- és földrajzi viszonyok“ fejezetben.

Nem kevesebb bajt s háborúságot okozott az *ezüst fizetés is*. E pontban a kormányok támogaták ugyan egyházunkat, így az 1812-diki 8312. sz. leirat, majd az 1843-diki 6081 és 6696. sz. h. t. tanács rendelete meghagyá az *ezüst fizetést* ¹⁾; de mindamellott is váltóban történt a fizetés, s az 1847-diki határozat folytán „*az ezüst fizetés az idők mostohasága miatt függőben hagyatik* ²⁾“. Még az 1851-diki egyh. látogatási jkönyv is arról panaszkodik, hogy 27 anyaegyházunk közül 8 (nevezetesen: N.-Salló, Léva, Vezekény, Pozba, Nagyod, K.-Sáró,

¹⁾ Ez idézett (6081. sz.) h. t. tanácsi rendelet így hangzik: „Méltóságos atb. Minthogy a megyéjökbeli egyh. kerületi helyv. hitv. tartó lelkipásztoroknak s tanítóknak az iránti kérelme: hogy a papi s iskolatanítói fizetések ennek utánna ezüst pénzben adassanak, — tekintvén hivatalaikat, melyeket viselnek, annál is inkább illő méltánylást érdemel, mivel ők jelenleg sem tartási ellátást sem kapják, mely a részökre ezüst pénzben 1799 előtt úgy is elég szükön szabott ki, és így mostani papiros pénzre szállított csekély járandóságaikból nem élhetnének; de különben is több helyv. hitv. községek az 1799. előtt kiszabott fizetéseket ezüstben fizetni nem annyira tehetetlenségéből, mint inkább nem akarás és megátalkadásból vonakodnak; tisztelt uraságtoknak 1842-dik évi dec. 12-ről 2486. sz. alntt e tárgyban ide terjesztett felírására ezennel meghagyatik, hogy a megyéjökben levő h. h. községeket, a mennyiben lehetőségük megengedi, a lelkipásztori s tanítói fizetéseknek az 1799-ben megállapított szabály szerint ezüst pénzben megadására törvénys módokkal is kötelezzék. Budán a m. k. h. tanács 1843. Bajtölő hava 11-dikén tartott tanácsüléséből. Tisztelt uraságtoknak jóakarója, minden készséggel valói Gr. Keglevich Gábor, Lovász András, Eötvös Fereucz.“ (Arch. 20).

²⁾ 1847-dik egyh. megyei gyűlés jkönyvének 23. pontja.

Bort és F.-Gyarmat) egyáltalán megtagadta; a többiek megígérték — de nem fizetik. Az igen tapasztalt s a néppel bánni tudó *Bartók Pál* volt az első s egyetlen, ki egyikében a kezdet óta legnyakasabb gyülekezeteknek minden nehézség nélkül behozta az ezüst fizetést, de az utánna következő lelkésznek már megtagadták. — 1859-ben is megújítja a kerület a pénzváltózáshoz képest a kormány megerősítésével, e tárgyu szab. rendeletét, mely szerint „a mely díjlevelek 1799. előtt kettek: ezüstben fizetendők ¹⁾, a későbbi keltűek folyó értékben,“ s noha az ettől kiállított újabb keletű díjlevelek óvatosságból gondosan kihagyják a váltó kifejezést: esperességünkben mégis csak a régi váltó (sein == 40 krajcárt véve forintul) érték járja — a csekély különbözet miatt senki sem tartván érdemesnek a jó békességet felzavarni a gyülekezetben ²⁾.

E század elején behozatván az új énekes könyv, mint

¹⁾ Valameennyi díjlevelünk 1799. előtt (1784-ben) kelt, — kivéven N.-Ölved és Farnadot.

²⁾ Egy lelkész társunk, kinek pénzfizetése aránylag nem megvetendő összeg (96 frt), — 1870-ben kiállított díjlevele alapján a békés s egyházi uton fizetni vonakodó egyház ellen pert indított a polgári hatóság (kir. bíróság) előtt s megnyerte, de a gyülekezet fellebbezett s a másodbíróság is megítélte jogos követelését. Az anyaegyházhoz tartozó 3 filia ellen is ugyanazon uton és időben adta be keresetét — és ezen keresetet a semmitűs-zékhez fellebbezett ítélet figyelembe nem vette; hanem visszautasítja a közig. szolgabíró-sághoz „mivel — n. m. a lelkész s tanítói fizetések a közadók természetével bírnak s így ez a közigazgatáshoz tartozik.“ — Csodálatosan jellemző eljárás, hogy ugyanazon időben s ugyanazon természeti ügyben, ugyanazon bíróság más-más ítéletet hoz! — Az anyaegyházzal szemben illetékes bírósá-gul ösmerte el magát, de a filiák ügye már a közig.-hoz tartozik. Így a két éves perből valószínűleg 10 éves lesz; a követelt összeg csak idáig is (7 év alatt) jelentékeny mennyiségre hágott; aligha nem jobban óhajtja az illető a békességet, mint az ezüst értéket.

egyebült, úgy itt is nagy sárrádalmat okozott a gyülekezetekben. Mindenütt ellene szegűhök. G.-Vezekény még évtizedekig az öreg graduált használta. Az énekdictálás megszűntetése is kimondatván, erről leszoktatni a gyülekezeteket szintén nem kis munka volt s nem egyszer zavará meg a lelkész s gyülekezet közötti békés viszonyt. Második bibliáját s a hozzá forrott szokásokat nem egy könnyen engedé megsemmisíttetni a nép. Különösen a dictálás érdekében esküdtek össze az előjárók. A győri ker. gyűlésre — a tractus mellőzésével — 1833-ban kérvényt nyújtottak be a régi dictálás visszaállítása iránt. Tizenöt egyház gondnokai s előjárói — 150-en felül — irtak alá a kérvénynek, megerősítve azt az egyház vagy helység pecsétjével. A kérvény visszaküldetett az egyh. megyére, hol hosszas inquisitionra adott alkalmat, míg kiderült, hogy *a n.-szecsei gondnok volt a kezdeményező*, ez küldte a kérvényt faluról falura a harangozók által. — Valamennyi résztvevő beidézettvén, keményen megfeddettek s megindulva, ünnepélyes ígéretet tőnek, hogy többé nem szegűhnek ellen s az ének dictálást megszüntetik ¹⁾. Mindamellet még tovább is és sokáig fenntartá magát itt-ott e rossz szokás. Egyike a legutolsóknak, kik megváltak tőle, G.-Lök vala. E gyülekezet még 1837-ben is arra kérte folyamodványában az egyh. megyét, hogy „ne háborgassa őt a jóért.” E kérvényt s annak indokait, valamint az erre adott végzést, mint jellemzeletet, meg nem állhatjuk, hogy legalább kivonatossan ne közöljük. „El nem lehetünk a dictálás nélkül a következő okokon:

1. mert a löki emberek $\frac{1}{3}$ része semmit sem tanult.
2. mind a két nem között sokan vannak, a kik nem hallanak.

---

¹⁾ „Nr. 12.” 1834. jkönyve.

3. Többen, kik öregség miatt nem látnak.
4. Az iskolás gyermekek is azon idő alatt, mióta nem dictálnak, sokkal rosszabb olvasókká lőnek.
5. Az ifjak közül nincs mindegyiknek könyve, a melyeknek van is, míg kikeresik, elmúlik az éneklési tisztelet.

6 Sz. Pál arra int, hogy mindeneket megpróbáljunk s a mi jó azt megtartsuk.

7. Azzal dicsekszik a mi vallásunk, hogy boldogok vagyunk, mert szabad lelkiismeretünk szerint dicsérhetjük az istent.

8. Elszoknak a templomba járástól, — inkább magánosan otthon dicsérik az istent s így rászoknak a vallástalanságra s nem gondolnak sem pappal, sem templommal. Mindezeknél fogva, mint apaikról maradt örökséget, meg akarják tartani az ének dictálást.“

A mily eredeti, sajátságos ez érvelés, ép olyan a *ráadott végzés is*:

„Ezen okok alaptalanok s a mérlegben könnyű mint a polyva.

1. A löki emberek $\frac{1}{3}$ része semmit sem tanult. És miért? holott isten kegyelméből s a fels. király engedelméből immár félszázad óta van iskolája s tanítója. A forrás mellett szomjazni, az iskola mellett tudatlanságban nevekedni, kinek hibája vagy bűne? A ki nem vet, nem arat: a kegyelem országában, szintugy mint a természetében.

2. Mind a két nemben sokan vannak, a kik nem hallanak, — képtelen ok! mert a süketeknek épen nincs szükségök a diktálásra, mivel nem hallanak.

3. A kik öregség miatt nem látnak: használják az emberi észnek azon fölséges találmányát — a pápa szemet — melynek segítségével a megaggott öreg ugy láthat mint az ifju s azon nézve is buzgón énekelhetik

hattyú énekeket. — Így cselekesznek sok kegyes lelkű öregek, kiknek vérükkel ker. buzgóságuk meg nem hült.

4. Ha igaz volna, hogy az oskolás gyermekek rosszabb olvasókká lettek a nem diktálás folytán, annak gyalázatja a tanítóra hárulna. Mert nem diktálás teszi jó olvasókká a gyermekeket, hanem az iskolai gyakorlat. Hogy a diktálás idején sok rossz olvasók voltak, bizonyosági lehetnek azon sok puffok és pofonok, melyeket kaptak a szegény ártatlan gyermekek tanítóiktól a hibás diktálásért, a templomban, a sz. gyülekezet láttára, hallattára s talán az isten dicsőségére? — a szülők keserűségére, melyekre orcapirulással emlékszik vissza a megsértett emberiség, keresztyénség s józan ész.

5. A löki ifjak gyöngé oldalát nem kellett volna tulajdon atyáiknak fölfedezni. A mely résznek nincs könyve: vegyen, mert nincs oly szegény szolga legény, ki egy énekes könyvet ne vehetne, holott nálok a fényűzésnek majd minden neme divatozik. A mely résznek pedig könyve van, de kikeresni sokára esik, iparkodjék, majd megerősödnek a gyakorlat által annyira, hogy egy-két fordítással megtalálalándja amit keres.

6. Amire szt. Pál int nemcsak tudni, hanem cselekedni is kellett volna a löki ekklának, t. i. meg kellett volna vizsgálni, próbálni: vajon jobb-e nem dictálni? mint diktálni? úgy bizonyosan föltalálta volna már eddig az igazságot, mely ez: sokkal jobb nem diktálni, — s ezt aztán meg is tartani. Ugyanis csak a diktálás eltűlése által lehetett ösztönt adni a köznépnek, hogy folytassa tovább iskolai csekély tanulását s könyvet szerezvén magának, az istentiszteletben ne vezettesse magát vak módjára egy bohó gyermekkel ki magával sokszor az egész gyülekezetet félrevezette, verembe ejtette, olyat kajdászván s a nép utánna énekelyén, mely istenkáromlás volt s az értelmes

keresztyének szörnyű megbotránkozásuk. Okos mivelt emberekből álló ekkák régen eltörültek már ezt. A maga könyvéből énekléshez figyelmetesség kell, itt nem lehet ide-oda tekintgetni s ész nélkül ordítani, a rosz diktáló által gyalázatos tévelygésbe vezéreltetni

7. A lelkiismeret szabadsága nem abban áll, hogy minden gyülekezet maga rendezze vallásának s istentiszteletének sz. dolgait: mert ez nem rea tartozik, hanem azt a status a püspökségi vagy egyházi kormányra bízta. S ha valaki magát ennek ellene szegzi s a maga önkénye szerint cselekszik, nem mondhatja, hogy lelkiismeretének szabadságában, hanem inkább feslettségében dicséri az istent. — A löki ekkla lelkiismeretének szabadságában akkor dicséri az istent — ha azon vallásban melyben született és neveltetett senkisem háborgatja, más vallásra átmenni nem kényszeríti, ha az ő egyh. szolgálait az igazság hirdetéseért senki nem üldözi, nem tömlöcözi, nem számüzi, ha más felekezet az ő ünnepeinek s ceremóniáinak megtartására erőszakkal nem kényszeríti. De ugye — hála az egeknek — nincs ily állapotban, ily szomorú körülmények között a löki ekklézsia? — ha egy iskolás bohó gyermek által nem kiabáltatja is templomában az éneket!

8. Még a templom gyakorlásától is elszoknak, templomot, papot megvetik, ha a diktálás meg nem engedtetik. Valjon az istenházában melyet sz. Dávid annyira szeretett, hogy azt feljebb becsülte minden e világi kincs-nél, diktáltatik-e? Valjon a kegyes király a megszomjuhozott szarvas módjára azért kívánczozott-e az Úr eleibe, hogy ott a diktáló gyermekek visító vakogását hallgassa? És ime a löki ekkla azt vallja, hogy a templomhoz, paphoz valóshoz csak a diktálás arany láncza kötötte, melytől ha megfosztatik, azokat is oda hagyja. Másutt van ennek oka.

Ezeket előre bocsáttatván, mivel a löki ekklá az egyh. főkormány rendelkezésének makacsul ellenszegült s ezzel más ekkláknak is rossz példával megy elő: nt. es-peres ur meghatalmaztatik, hogy ez érdemben folyamodjék a Tek. Alispán urhoz s hozzá csatolván a ft. sup.-nak az énekiktálás ellen hozott több rendbéli tilalmat, kérje meg, hogy külső hatalma s tekintélyénél fogva, az egyh. kormány rendelkezését a lökieknél is szigorubb móddal eszközölni méltóztassék. Addig pedig mig a lenne: az egyh. tanács tilalmát megújítva, a löki tanítónak, ki egyszers-mind éneklésnek vezére, ezennel meghagyja, hogy a templomban iskolás gyermekekkel diktálni, vagy a köznép diktálása után énekelni, hivatala elvesztése alatt, ne mérészeljen többé.“ (Jegyzette Török József egyh. megyei jegyző ¹⁾)

Lök volt utolsó védője a régi intézménynek, melyek mindegyikében szívós kitartással ragaszkodék minden gyülekezet. S midőn a tapasztalás azt bizonyítja, hogy minden ujítás hullámvázha hozza a kedélyeket, a társadalom bármely osztályában: lehet-e csodálnunk, hogy zavart, ingerültséget okozott a népben hosszú évtizedek, sőt századokon át megszokott intézményeinek változtatása vagy eltörlése, a terheknek emelése? — Még ott is, hol csak *képzelt jogokról* lehet szó, fölkel a nép az egyháznak polgári törvényeken nyugvó rendeletei ellen. Így a többek közt, hagyomány, egyházi és polg. törvények *a temetők haszonélvezőeül* a lelkészeket vallják, az 1828-iki kerületi végzés nyomán kimondja, hogy „*a temető haszonélvezete minden időben s mindenütt a predikátoré*.“ mindemellett a legtöbb helyen megfosztá ettől a lelkészt a nép. 1865-ben egyh. megyénkben már alig volt hely,

¹⁾ Act. consist.

hol ne a gyülekezet élvezte volna a temető hasznát, mit igazol az azon évi ker. gyűlésre beadott fölterjesztvény, melyben határozatot kér esperességünk az iránt, hogy „kit illet hát a temető haszonélvezete, az egyházat-e, vagy lelkészét? — Országszerle ösmeretes, hogy az egyházra rótt *államadót* csak kivételes esetekben nem hárították gyülekezeteink a lelkész s tanító nyakába; mely miatt 1852. jkönyvünk érzékenyen fölajdul: „*az egyházi tagokat terhelő adó miatt* — panaszolja a jkönyv — egyház és hivatalnokai közt gyakori *zsurlódások fordulnak elő.*” Sőt az egyenjogúság, a szabadság, fenséges eszméire még teljesen meg nem ért népünk *az országos és községi terhek megosztását* is követelé egyh. hivatalnokaitól, szüntelenül zaklatva őket a közmunkák teljesítéseért, mely alól csak testületi fölszólamlás után szabadulhatának meg. — A kedvező alkalmak felhasználásául, megbízott az elnökség, hogy *tagosításokkor* adományozásra bírja a népet, azonban — miként az 1858. jkönyv mondja — „*bár esperes ur több tagosítási esetről megjelent: a törvényes legelő s erdő-illetményen kívül sehol semmi ajándat nem történt.*” Sőt épen ezen tagosításkor nyert competens illetmények kiadását ürügyül használják gyülekezeteink a convencio csorbitására, — melyet a legerélyesebb egyh. kormányzati föllépés sem háríthatván el: polg. hatóságok közbenjárását kelle igénybe venni. (Ujbars, N.-Ölved, Mikola). — Annyit nyertünk csak, hogy a legujabb időkben végrehajtott tagosításoknál tetteges ellenállás nélkül léphettek az egyh. hivatalnokok legelő s erdő-illetményeik birtokába, noha egy-egy elfojtott sohajtással a nép részéről: „a mienk az, nem tietek, — nincs jogotok hozzá!”

A vonások talán sötétek, de valók; naplóink adjak hozzá az anyagot. Csak örvendenénk, ha a lelkész s gyü-

lekezet közötti viszony megnyerőbb alakban volna feltűn-
tethető. Ugyanazért — nehogy gáncsoskodás vádjá alá es-
sünk — más apróbb dolgokat, melyek szintén föl-fölza-
varták a békés viszonyokat, mint például a trágyázás
különböző értelmezése, a szőlő s egyéb mezei munkák
megtagadása vagy rendetlen teljesítése, elhallgattatván: csak
a temetkezés miatt támadt bonyodalmakat említjük még
fel, hogy aztán az öröndetesebb mozzanatokat is jelez-
hessük.

A *temetkezés* maig is legterhesebb functiója az egyh.
hivatalnoknak; de sokkal inkább az vala az előző szá-
zadokban. A koporsó a templomba s a felette mondott
tanítás után a temetőbe vitetett. Majd eltiltatván a hulla
templomba vitele: az udvaron tartá a lelkész a beszédet.
1785-ben kir. rendelet eltörölvén a templomon kívüli pre-
dikáció v. oratio tartást: oda módosult az eljárás, hogy előbb
a halott eltemettetett s aztán a templomban tartatott meg a
tanítás, vagy előbb elvégeztetvén a templomban a szertartás
— mialatt a hulla a templom előtt maradt — azután kö-
vetkezett nyomban a temetés. Mindegyik módosítás ellen
felszólaltak az egyházak, erősen követelvén, hogy a pre-
dikátor az udvaron végezze a tanítást. Különösen a *honti
egyházak* kemény, válogatott szavakban együttesen kö-
vetelik a régi temetkezési mód visszaállítását, melyre a
tractus erélyesen válaszol — hivatkozott a ker. határo-
zatra „a templomban fog mindenkor történni a halotti
predikáció a hol templom nincs: más tisztességes helyen.
Kikísérésért, ha predikációval van, külön díjat a prediká-
tor ne vegyen; de ha énekszós, méltó a díja . . . Il-
letlen kifejezésekért az instansok keményen megfed-
detnek.“

Beletörödvén a nép az új intézkedésbe — Nagy-
Salló kivételével, hol az egyszerű imával temetés van

érvényben, --- maig is a temetkezés fenebbi módja van gyakorlatban.

A lelkészek temetése korábbi időkben az özvegy vagy családja költségén történt. (*Mocsay János* lévai pred. temetési költségéhez az esperes 5 frttal járul, mit az özvegy halásan megköszön. A kisölvediek kéri, hogy elhunyt predikátoruk temetési költsége téríttessék meg az örökösök által, mit a tractus jogosnak ismervén, utasítja kérvényezőket hogy részletezzék költségeiket. Nr. 5. p. 133. 106). E kötelezettség a papmarasztás megszüntével s az 1799-ben alakult gyámolda eszméjének terjedésével hárult a gyülekezetekre. Ezzel egyidejűleg a kegyelet más oldalról is kezde nyilvánulni. Az 1814-ben kimondott azon ker. határozat, miszerint „*az elhunyt pred. özvegye huzza azon esztendei jövedelmet, melyben férje elhalt s a parochián lakhat*“ esperességünkben már érvényben volt s 1831-ben e kedvezmény a tanítókra is kezde kiterjeszteni. A legközelebbi (1872) azon indítvány, hogy „*a kegyeo a lelkész halálát követő Gergelytől Gergelyig számltassék*“ minden ellonmondás nélkül, kész örömmel elfogadák gyülekezeteink, sőt ép ezzel egyszerre a lelkészi gyámoldára mindegyik alapítványt is tön (l. „Gyámolda“).

Predikátoraink *erkölcsi s szellemi* tekintetben a korábbi századokban nemcsak kiállták a versenyt a hath. papsággal, sőt emezeket jóval fölülmulták ¹⁾ A külföldi egyetemek sőt a csakhamar megalakult hazai prot. magasb tanintézetek képzett s a kor színvonalán álló egyénekkel látták el egyházainkat s a 9 *reformált főtanoda mellett* ²⁾ a cath. csak az egyetlen Nagyszombatot nyiták

¹⁾ „Pázmány és kora“ 3 köt.

²⁾ Főtandáink: Debrecen, Patak, N.-Várad, Szatmár, Pápa;

meg a 17-ik század első felében papnövendékeik képzésére s ebben is csak a legkitűnbbekeknek engedtetett meg a hit- és bölcsészeti ágak tanulmányozása, elveül tételvén, hogy csak „középszerű mireltségű” papok neveltesenek, — kik ne lépjenek magas igényekkel a világba, hanem megelégedést találjanak a szegény javadalmán plebániákon is ¹⁾).

A családi élet megóvta predikátorainkat mindazon botrányoktól, melyekben a cölibatus miatt, a katolikus papság oly sűrűn megbottlott. S noha az egyházi fegyelem kérelhetetlen szigorral elnézést és kiméletet nem ösmerve járt el az erkölcs útján eltántorodott predikátorok ellenében is: a 17-dik században 2 esetenél többet még sem találunk följegyezve, melyben pred. erkölcsi kihágás miatt fenytetett volna. Ez a két eset is szesztes italokkal visszaélés s engedetlenség miatt történt; mig ugyanazon időkből „a barsi kerület 33 papja közül csak 13 mondatik „nőllenek” és törvényesen fölszentelnek.” itt és egyébütt is többen voltak a főesperesi visitáció alatt beszámíthatlan állapotban. Legtöbbynire mind concubinitásban élnek s erősen tudatlanok, — tudomány dolgában az átlért — protestans papokból lett — plebánusok állnak legjobban, de ezek egynémelyike sajátóságos szokásokat követ, így p. o. „Architectonis Pál tudományos és jó erkölcsű, de a főesperes nem csekély megbotránkozására — a templompa szentek helyett szalonát és sonkákat aggatott ²⁾”.

Azonban a ránk nézve kedvező im e viszonyok a 18-dik században igen megváltoztak. Szembetűnőleg több

---

a Királyhágyóntul: Fehérvár, Vásárhely, Enyed Kolozsvár. (Tóth F. Egyh. tört.)

¹⁾ „Pázmány és kora.”

²⁾ U. o.

kihágást jegyeznek fel naplóink predikátorok s mesterek részéről. Különösen gyakori a részegeskedés; — pálinkát főző fazekak minden parochian, mestereknél az iskolában elhelyezve, miknek eltávolítását a gyülekezet követeli s a visitáció elrendeli. Sőt — fájdalom — tolvajlás, orgazdaság, sikkasztás, egyh. pénztár hűtlen kezelése sem példanélküli¹⁾. Mindezeknek forrásul az anyagi nyomasztó helyzet tekinthető.

Tudományos képzettség tekintetében is hova tovább süllyedő állapotot jelezhetünk. A fegyverneki jómódú predikátor Érsekújvári Mihály szellemi hagyatéka 19 darab könyv; s az egyh. megyei közkönyvtár alapjául ez szolgált másfél századig. Elvonták predikátorainkat a szellemiektől a megélhetés gondjai. Kocsi A. Sámuel esperes loglalkozik csak mult századbéli elődjének Perlaki jegyzeteinek másolatával és Simon Jónás ir egyh. beszédek, melyeknek nincs vevője. A többi atyák annyi fáradságot sem vesznek, hogy az anyakönyveket vezetnék, sőt a meglevőknek sem viselik hű gondját (lásd Léva, Bori). Kipótolhatlan a mulasztás e tekintetben. Az egyh. kerület 1796-ban rendeli el, hogy minden egyházban legyenek *protocollumok*; de ezeknek használatát egy félszázad mulva (1847-ben) kiadott újabb rendelet lépteti csak életbe. — Elébbi időkből vajmi ritka az egyes egyházak beléletére s történetére világot vető följegyzés! Kivételkép Fegyvernek, K.-Ölved, Ns.-Oroszi anyakönyvének s Tergenye jköny-

---

¹⁾ Corolláricum pro parte eccl. Zeliensis: Rev. D. Martionus Tergényei quam fautor furis, tollitor ab officio. „Nr. 5.” pag. 97. Varsány, F.-Gyarmat, Szecse — e két utóbbi — az egyh. pénztár jelentékeny összegű károsodását panaszolják. A lelkészek — mint gondatlan felügyelők s részben a vétkes gondnokkal egy úton járók, az összeg (309 frt) megtérítésében elmarasztaltatnak. A varsányi predikátorra lopás sült ki (gabona lopás).

vének hátsó lapjaira tett rövid bejegyzések fordulnak elő a 18-dik század utolsó feléből (Tergenyee a jelen század elejéről).

E század elején sem állt különben ez ügy. Tót Ferenc nagyon világosan látta a felügyelete alatti papság csekély képzettségét, tekintélyének súlyedését s foganatba vevé ennek minden áron emelését. Hivatalos leveleiben egyre serkenti, buzdítja a papságot a haladásra, figyelmezteti nagy elmaradottságukra, ajánl eszközöket a tökéletesedésre. E levelek, valamint a ráadott válaszok legjobban jellemezvén a kort, adjuk azokat egész terjedelmökben:

„Nagytiszteletű Tractuale consistorium!

Tekintetes coadjutor-curator

Nagytiszteletű Esperes

Tisztelendő s Tekintetes assessor uraim!

Legelső levelém lévén ez a nt. barsi tract. consistoriumhoz, kívánom, hogy a felséges isten tartsa meg annak minden rendű s rangu tagjait jó egészségben, igazgassa tanácskozásait, a maga nagy nevének dicsőségére, a ven. tract.-nak további diszére, az egész közönségnek javára és árassza ki lelki s testi áldásait ezen esperességben lévő ekkleziákra s azoknak lekipásztoraira s tanítóira és az egész népre.

Ezen főpapi jókívánásom mellett akarok én a ven. tractussal bizonyos dolgokra nézve értekezni, és mivel Canonaink s hivatalom természete elválhatlanul összekötnek engemet a ven. tractusok igazgatóival: némely dolgok iránt informáltatni kívánok, némelyeknek teljesítését pedig hivatalomnál fogva köteles vagyok a ven tractusnak ajánlani.

Ajánlom hát mindenneknek előtte a ven. tractusnak *az egyházi rendnek illendő és mellő tiszteletben tartását.* Ha a lelkitanítók tiszteletben nem tartatnak, nagy és szent

hívatusukat el nem érhetik. Minekokaért mind a can. vitatációkor, mint a tract. gyűlésekben, mind az ekkhába teendő exmissiók alkalmával figyelmeztetni kell a hallgatóságot, hogy a kormány a vallás papjait illendő tiszteletben kívánja tartani.

Mivel pedig senki azt tiszteletessé nem teheti, aki magát tiszteletre méltóvá nem teszi, és mivel valóságos érdem kell arra, hogy valaki másoktól is tiszteltessék: tudtokra kívánom adatni a lelki tanítóknak, hogyha én és a ven. tr. tiszteletben kívánom őket tartani, hogy ez által hivataluk hallgatóikra nézve hasznos és sükeres lehessen, szükség nekik erre minket reá segíteni s magukat md tanulásba pallérozódásukkal, md fedhetlen erköléseikkel, md másokkal való társalkodásukkal, md külső maguk viseletével s egész hivataljoknak pontos teljesítésével ugy kimutatni, hogy ennélfogva a kívánt megérdemelt és a pred. sz. hivatalt ékesítő tiszteletet maguknak megszerezzhessék.

Azonban már is tételt elöttem panasz arról, *hogy némely predikátoraink, mikor a pred székebe, kivált hét-köznapi imádkozni felállanak, nem papruhában állanak fel, ha nem valamely olyas kaputban, mely nem ahoz a helyhez s nem is azon szent functióhoz való, és a melynél fogva, ha valamely idegen a predikátort nem ismerő ember menne bé a templomba, nem ismerne reá, hogy pap az, a ki a templomban van és ki imádkozni felment.* — Az ilyeneknek tudtokra kívánom adatni, akár ezen pásztori levelem circuláltatásával, akár a ven. tract. megintó levelével, hogy *ennekutánna a kathedrába mindig rendes papi ruhában menjenek fel.* Mert ha a komjáti és gelei canonokat s a budai zsinat 17-ik cánont elhallgatjuk is, maga a hivatal természete azt kívánja, hogy hivatala közben az ahhoz illő hivatalos öltözetben jelenjék meg a predikátor. — Más vallásu pap örökké papi ruhá-

ban áll az ő oltára eleibe: a mi kathedraink szintoly szentek nekünk. A külsőtől sok függ. A mi kötelesség, ott minden nagy, ott dispensálni senkinek semmiben nem szabad. Ugyanazért, ha valamely ekkla a maga predikátorát azon okból kívánná valaha elmozdítani, mivel az a köz. templomi istenitisztelelet nem papi ruhában viszi véghez! én megegyezek benne, hogy az illet a ven tractus büntetésül azonnal csekélyebb conventioju ekkla-ha tegye.

Az iránt is tételt előltem panasz, hogy *sokan meg nem tanulják predikációjukat, hanem azokat kezökbe véve formaliter oltassák.* - A r. kath. ekkl. papjai nem olvasák predikációikat miért kell hát azt csak a mieinknek olvasni? Ez régen nálunk hallatlan dolog volt, és legfeljebb is csak azért vitték fel némelyek, hogy ott legyen de azt kezökbe véve nem olvasták. Ezt is tiltsa meg a ven tract. Mert az ilyenek az egész papi rend megbántásával a mesterek közé alacsonyítják le magukat, akiknek van egyedül megengedve, hogy predikációjukat olvashassák, ezzel is mint distinctivus characterrel akarván a superint. a predikátort az ő kathedrájába járó mestertől megkülönböztetni

Csak az eddigiek is mutatják, hogy szükség nekem a ven. tract. által a tapasztalt hijánosságokról tudósíttatnom de egyéb tekinteteből is kérem a ven tract. ezeknek teljesítésére:

1. (Kéri a visit. jegyzőkönyvének s a tract. gyűlés protocollumok per extensum felküldését.

2. Van-e a tractusnak perceptora? ki az? stb. az egyh. m. pénztár állapotáról szóló jelentés felterjesztendő.

3. A gyámoldáról kíván értesítést.

4. Inventariuma van-e minden egyháznak, micsoda forma szerint készített az?

5. A can. visitációkor jó lesz megnézni minden

ekklának jkönyveit, — többek közt azért is, mert — u. m. — „egyes ekkla oly végzést tesz sokszor, melynek végrehajtása az egész prot. ekklésia jussainak prejudicál.“

6. A káplánok, candidatumot nyert sacri ministrii candidatusok száma, képzettsége, erkölce iránt kér kimutatást.

7. A hiv. változások bejelentessenek.

8. E pontban megkivánja -- hivatkozva az 1806. sup. gyűlés jkönyvének 9-dik pontjára -- hogy az ordinatio és dislocationról előlegesen terjesztessék fel jelentés.

9. A nép összeírás iránt ad utasítást.

10. Püspöki visitációhoz készül s oly dolgoknak közlését kéri, melyek eme püspüki látogatás helyi érdekű tárgyait képezhetnék. — „De — u. m. nemcsak az egyes ekklákat, hanem a tractuale consistoriumot is meg fogom vizsgálni, s bár erre nézve van már egy kis embrio gondolatomban, ha itt is Tettes C. curator és Nt. senior uraim hosszas tapasztalásaikból meritett és magános leveleikben feljegyzett észrevételeikkel méltóztatnék gondolatimat teljesíteni.“

11. E pontban az *iskolákra* vonatkozó következő óhajtását fejezi ki:

a) a kerületi s egyh. megyei tanügyre vonatkozó szabályrendeltek szedessenek össze s adassanak át a tanítóknak addig is, „míg a most készülő *Oskolai tanításmód* megjelenésével állandó rendszabályok lesznek.“ — Kivánom tudni:

b) van-e mindenütt *oskolai diarium*?

c) a népiskolai könyveket, a kis kátét nem kell compactornak adni, kötesse be azt maga senior uram, így olcsóbb lesz.

d) a tanügy állapotáról kíván jelentést.

13. Az egyh. ker. rendeleteit a matriculak, himlő

beoltás, királyi parancsolatok s jegyzőkönyvek iránt figyelmébe ajánlja az esperesnek.

Többire stb.

Pápan, august. 23. 1827.

igaz kötelességű és szerető szolgáljuk

Tóth Ferencz superintendens.“

E főpásztori levél — mint a jkönyv mondja -- felolvasztatván, azonkívül még köröztetik is, és az ebben kifejezett rendelkezésekhez alkalmaztatja magát a ven. tractus Nemsokára ujabbban megsürgöli ez ügyet:

„Venerabile Consistorium stb.

„Nékem éjjeli nappali gondolkodásom az, hogy *mikép lehetne predikátorainkat tudósabbakká tenni*. Már az általam készített *Útmutatásban*, még gen. notarius koromban tettem én erre bizonyos lépéseket, megirván ott, hogy a pred. sz. hivatalra menendők miben és miképen qualificálják magukat s ugyanott reájok nézve a többféle censurák is megállapítottak, melyeknek látjuk is észrevehető hasznát. De a már pred. hivatalban levőkre nézve is megiratott ott csak tanács és útmutatásképen, hogy nevezetesebb tudósaink miképen tökéletesítik magukat a pred. és egyéb tudományokban is. Mivel pedig sok oly szegény predikátoraink vagynak, kik alig csikorognak s ennélfogva nem is lehet tőlük kivánni, hogy könyveket vegyenek, és mivel ezeket a *közönségnek* kell segíteni, azért tolmácsoltatott az *Útmutatásban*, hogy tudós és polgári újságokat hordatnának a ven. tractusok, melyek a predikátorok közt circuláltassanak, -- és *Tractus bibliothekát is állítván fel*, abba a jelesebb könyvek lassankint szereztetnének meg s onnan azok az olvasni akaróknak adatnatnának ki.

Már mivel nekem főpásztori hivatalom szerint tudnom kell, hogy miképen van egyházi szolgatársaim között a

tudományos előmenetel — csökkent-e vagy nevededett — s mindkettőnek mi az oka, és hogy kellene amazon segíteni, ezt még tökéletesebbé tenni: — kérem a következőkre nézve:

1. Mit gondolnak a Tek. C. curátor és Nt. esperes urak közönségesen is — de különösen *helyhez-telésükhöz képest*. hogy mikép lehetne foganasítottani a tudományokban predikátorainkat és mind azokban, melyek sz. hivatalukra tartoznak, hanem másokban is, melyek őket még tudósabbakká és ennélfogva mások előtt is a conversatióban kedvesebbekké tennék hasznosan foglalatossá tenni;

2. Az *utmutatásban* kitelt tanácsadásoknak micsoda foganatját veszik észre az igazgatások alatt levő l. atyákra a tractusban tartozkodó sacri ministrii és a theologiai kandidátusokra s káplánokra nézve? Vagy-nak-e olyanok, kik hivataluktól üres óráikat könyvirásra fordítják? s micsoda tárgyról irnak? mi azoknak titulusok? originalisok-e azok vagy fordítások? ki adott legjobb, akár az oskolák akár az ekklák boldogítására célzó projectumokat? ki mutatta ki olvasottságát akár a közéletbenvaló discursusával, akár diariumba tett jegyzéseivel? Ha az ember megnézi akár a magyar ujságokat, akár a tudományos gyűjteményeket. kevés prot. auctorokat látunk azokban hirdettetve lenni. — Ellenben a r. kath. papság a könyvek árjával borítja el a hazát (?) Igaz, hogy azoknak ezerszer jobb módjuk van a kinyomatáshoz, Maecenásaik is jobban találkoznak, mint nekünk, de csak mi sem maradhatunk el és régi jó hírünket itt is tartjuk meg.

3. Kivánnék abban is tudósíttatni, hogy a ven. tractusok micsoda tudós és polgári ujságokat járatnak? s *állítottak-e fel tractus bibliothekáját?* hol van annak he-

lye? miből szereztek abba a könyvek? mennyire szaporodtak azok? s veszik-e annak hasznát azok, kik maguk könyveket nem vehetnek.

4. A hazai s külföldi más literatúrával ha valami módon megismerkedhetnének predikátoraink és papnövédekünk: ettől reájok nagy haszon származnék. Jónak gondolnám hát, ha nt. esperes uram a minden esztendőben kijövő legjobb könyveknek egy rövid seriessét közlené minden év végén currense mellett a tractusban.

De hát maga nt. esperes ur, hol tehet szert az ilyen kútfőkre, melyekből a mai világ litterária ismeretét merítheti? politikai ujságot, tudom, hogy járat, ennek toldalékja vagy vége tele van a könyvekről való tudósítással. Járat talán maga a ven. tract. is egy külföldi tudós ujságot: abból mily áldott foglalatosság lenne, a nevezetesebb könyvek titulusait kiírni s közleni az azt óhajtókkal. Meglehetne a szomszéd tractusokat is tudakolni s azoktól költsönbe kikérni az övékét. A pápai collegiumnak jár a *Hálai Litteratur Zeitung*, azt is kikérheti nt. esperes uram, nekem jár az *Allgemeine Kirchen Zeitung*, én is szolgálok ezzel, s ha lehetne, csak ezt az egyet kellene meghozatni, ennél derekabb könyv — különösen a prot.-sokra nézve, az ebben a legtudósabb emberek által pertractált nagy materiákról irt értekezésekért, a vallások állapotjáról tett interessans tudósításokért és a legjobb nyomtatott könyvek közléseért, talán egy egész század alatt is alig jött ki.

5 (E poutot lásd a „Candidátusok vizsgálata“ fejezetben egész terjedelmében.)

6. Figyelmébe ajánlja az esperesnek az akademiákon levő ifjakat, különösen a pápai collegium két jeles növendékét, Német János volt collegiumi seniort és Varju István volt ácsi osk. mestert. — „Ezek pénzüket költik a prot. jussért, mikor mások az ac. prom. gyűjtött pénzüket

kel itthon ülnek; amazok qualificálják magukat az idegen földön; mikor ezek itthon csak azok az esperes nyakára járnak, hogy nekik adjon ekkléziát, mert már az acad. rectoriát elvégezték.“

7. A két prot. felekezet közös istenitiszteletere s az ebből származott villongások netáni adatainak betejesztésére szólítja fel az espereseket

8. A sup. gyűlés 51 és 55 számainak teljesítését elvárja.

Többire stb.

Pápán, dec. 31. 1830.

Tóth Ferencz sup.

E levélre a következő egyh. megyei gyűlésen (*Kis-Sáróban* mart. 29.) határozattá lőn, hogy „*innen a gyűlésből irattasson meg azon alázatos tisztelettel készült felelet, mely szóról-szóra így következik.*“

Főtisztelendő Superintendens ur!

Nékünk különös tiszteletreméltó Drága és jó urunk!

Alázatos tisztelettel vettük s köszönettel vettük ft. urnak ezen barsi ven. tractushoz utasított becses pásztori levelét, melyből nyilván kitetszik ft. urnak a közjóiránt való buzgósága és nevezetesen azon való iparkodása, *hogy lehetne a predikátorokat tudósabbakká tenni?* Melyre nézve az 1-ső pontra alázatos véleményünk im ez:

Igen bölcsen vagyon megjegyezve az Utmutatásban pag. 33. sab. Nro. 1. hogy a tudósok nem kényszerítésből, hanem jó kedvvel szolgáló fiai Minervának és parancsoló, erőszakoskodó módon nem lehet a tudományos kifejtődzéssel bánni. — Indítson hát kit-kit akár a tudományokból származó belső gyönyörűség, akár az azokból remélhető külső haszonvétel, mások előtt való kedvesség s külön-különb-féle promócióknak reménysége a tudományok körül való fáradozásra.

2. pontban hivatkoznak *Sebők Sámuel* kéziratban

levő munkáira (lásd „*Esperesek és közpapok irodalmi munkássága*“ alatt), hivatkoznak az anyagi szűk viszonyokra, mely lehetetlenné teszi a könyvirást; kiképezetésük szűk terére „nem mindenki lévén a mi predikátoraink közül publicus preceptor, senior, urfiaknak correpetitorjuk.“

3. Ha az igazat meg kell vallani, ezen ven. tractusban aligha találtnak 3 vagy 4 tiszteletes predikátor urak, akik a német nyelven írt újságokat tökéletesen értenék s annálfogva gyönyörűséggel és haszonnal olvashatnák. Ezen keveseknek kedveért, a tractusunk üres cassája, mely csak a gyűlések kiltartására megkívántató költséget sem győzi kifizetni, *tudós német újságokat nem hordathat*. Magok erszényéből is a t. predikátor urak még eddig megelégedtek azzal, hogy a magyar újságokat ki maga tulajdon költségén, többen pedig a közelébb lakó szomszédjaikkal társaságba állván, olvashatták a Tudományos gyűjteményekkel együtt. A *tractus bibliothekájára* nézve adott választ lásd a „Könyvtár“ fejezetben.

4. Az újság levelekben hirdetett német könyvek titulusának s rövid foglalatjának magyarra fordítása a németül tudó t. predikátor urakra nézve teljesen felesleges mert azok az originális német textust is megértének; a németül nem tudókra nézve pedig haszontalan volna, — mert aki 50—60 éves koráig németül meg nem tanult, azontul bizonyára nem fog a német nyelv tanulásához, csak azért, mert beleszeretett egy német könyv titulusába.

5. E pontban véleményezi az egyh. megye, hogy „a manuum inpositionis censurat simpliciter cassálni kellene“ mert ugyis megelőzi azt a 4 (professori, seniori, superintendensi és tractualis) censura, és a fentemlített 4 rendbeli censoroknak szörnyű megkisebbitése az, ha a

man. inp. censuráról mint érdemetlen, visszavetetik a már exmittált és papságra felesketett egyén.“ — De meg csodálatos az, hogy akkor vizsgáljanak már meg valakit, ha alkalmas-e, mikor már feleskettetett s már hivatalba is iktattatott. Olyan forma ez, mintha a katonát akkor visítálnák meg, mikor már a király zászlója alá felesküdt s már harcban is volt. Ajánlja e helyett, hogy azok, akik egyik tractusból a másikba, valamely nagy jövedelmű ekklába kívánnak átlántáltatni, azok adjanak concursualis censurát a többi pályázókkal együtt.“

6. Az akademiákon levő ajánlott ifjakat örömmel elfogadják, még inkább ha arról nem volnának az ilyenek ismeretesek, hogy a mienkhez hasonló kis ekklában szolgálni nem óhajtanak.

7-dik pontban említett evangelikus atyafiaknak mivelünk simultaneum exercitiumjuk ezen Barsi ven. tractushoz sehol sincs

8-dik pontban sürgöli az Agenda elkészítését.

Főtisztelendő ur! Feltesszük, hogy önnön maga is jól tudván, hogy nem minden embernek egyformán adott a talentum, nem azt méltóztatik kívánni, hogy minden t. predikátor urak egyformán tudósok és könyvirők legyenek, — hanem csak azt, hogy a kevesebb talentommal bírók se szünjenek meg magukat az olvasás által tökéletesíteni, az eminensek pedig mutassák ki cselekedettel, hogy ők valósággal eminensek. Mi ebben az értelemben vesszük ft. urnak hozzánk küldött becses levelét. De ezenkívül volna még nekünk egy kívánságunk, melyet bátorodunk ft. urnak alázatos tisztelettel eleibe is terjeszteni, mely is ebből áll:

Azt kívánnánk mi, hogy minden tiszteletes predikátor

személyválogatás nélkül, sőt a Rector urak is a bölcsességnek és tudománynak arra a grádusára hágnának fel, a melyről van emlékezet *Péld. 1. 7. és Solt. III. 10. Az urnak félelme feje a bölcsességnek.* Ez nem volna lehetetlen a legeggyűgyűebbekre sem. Mert legyen bár valaki oly rest és együgyű is, hogy a mindennapi hivatalbeli kötelességének elvégzésén kívül semmit se csináljon, már ennél fogva, hogy ő semmit sem csinál (kivált törvényteleniséget) felhágott a virtus útjában egészen a fedhetetlenségnek halmára, onnan pedig sokkal rövidebb és könnyebb is az ut az evangeliomi tökéletességig. Erre méltóztasson hát ft. ur nekünk utat mutatni és foganatos eszközöket szolgáltatni, hogy kegyesek és istenfélők legyenek minden tiszteletes predikátor és rector urak, akkor egy sem leszen közülök szent vallásunk gyaláztatára, sőt mindenik hasznos szolgálatot tehet az isen anyaszentegyházában.

Melyek után stb.

Igy s ekként álltak a tudományos képzettség ügyei desperességünkben. A szellem magasabb röpülésének szárnyát szegzék az anyagi nyomoruságos viszonyok. — A haladás és önmunkásság egyik leghatalmasabb emeltyűje a papi értekezlet s közkönyvtár, sokkal ifjabb ültetvény, hogy sem annak gyümölcseiről még szólhatnánk.

Lelkészeink s tanítóink a korábbi időkben Debrecenből kerültek ki; — a 18-dik században Debrecen és Patak, — e században pedig Patak és Pápa — (1825. óta kizárólag Pápa) adta a predikátorokat.

Nagyobb jövedelmű tanítói állomásainkat (Léva, Szece, Salló, Vezekény, Mikola) Patak vagy Losoncra jött ifjak foglalák el.

Losonc, mint a vidék közelében eső iskola, különös pártfogásban részesült esperességünk részéről. Nem épen jelentéktelen beneficiumokat adott ott tanuló ifjainak. A legatiók, buza-, bor-, és pénz-supplicatiók és évi e. megyei gyűjtések (80 – 130 frt) mind Losoncra volt. Csak Pápa főlemelkedésével, Márton sokszori megkeresésére engedett át az esperesség Pápanak 4 legatiót ¹⁾.

---

¹⁾ Érdekes Losoncra egy husvéti patense:

„Minden renden és rangon levő kegyes Jóltevőink!

Ha az ember a Jézus feltámadását forgatván eszében, azt akarván magának azzal ábrázolni, hogy ő is egyszer azon szerint testiképen a porból megelevenedvén, feltámad, s az életre által megyen: kevésbé szolgáltat eladelt lelkének, mintha úgy gondolkodik, hogy az inkább az ő bűneiből leendő feltámadásának példázója legyen, azaz: oly eleven kész; mely általában, ami szent és jó, naponként előbb menjen és gyarapodjon, mivel csak csupa erős kívánságnál fogva azt ennek csálhatatlan zálogául tenni annyit tesz, mint célt eszközök nélkül akarni elérni, tudva lévén tehát az előttünk, mi legyen a földön a mi rendeltetésünk, azt cselekedjük, hogy ennek határán belől úgy éljünk, hogy nagy képzetű reményeinknek bételyesedésökre ez élet után igaz jussal számot tarthassunk. Fontos tárgy a mi életünkre nézve a szabadítónak halála és feltámadása; de a ki attól tulajdonképen valami természeti hasznat akar venni, megcsalattatott hitében és üres vigasztalással tér vissza onnét, a hol a tiszta erkölcsi gondolkodó bűneiből feltámadván, mindent haladó hite által üdvözöl és menyországot nyer.

A vallás és tiszta erkölcsiség igazságaiban vett előmenetelnek megbizonyítására és a kegyes hívek által adandó jótételnek halálatos elvételére küldöttük ez időben is bessületes tanítványun-

17.

Anyagi viszonyok.

Noha a 2-dik részben az egyes gyülekezetek anyagi viszonyai feltüntetvék: e részletes adatokat összegezve adni az alábbi rovatos iven mégis jónak láttuk. Megjegyzendő azonban:

1. Hogy a *népességi adatok* szabatosságaért alig kezeskedhetünk; mert ezen, a kerület által ez évi ápril havában eszközölt és itt fölhasznált stat. adatok és az 1870-diki országos népszámlálás adatai között igen szembevetendő ellenmondás van. Mig utóbbi szerint ugyanis

Barshan . 15269

Honthan . 7073

Összesen hát 22342 ref. lakos volt 1870-ben, addig saját kimutatásaink az 1878-dik évben csak 20283 ref. lelket tüntetnek fel; mi vagy azt teszi, hogy hét év alatt 2 ezerrel apadtunk, mi — nem uralkodván ez idő alatt valami nagymérvben dühöngő járványok — hihetetlen; vagy azt, és ez valószínűbb — hogy valamelyik összeírás nem eszközöltetett kellő pontossággal. Teljes őszinteséggel meg

---

kat Szentjóni Józsefet a n.-sallai, kétyi, n.-ölvedi, és faruadi szent ekkleziákba, kit is ezennel a kegyes híveknek alázatos bizodalommal ajánlván, nagytisztelettel maradtunk Losoncon 1829-dik esztendő ápril 8-dikán.

A kegyes jóltevő híveknek alázatos szolgálk, a losonci ref. gymnasiumnak professorai közönségesen, nevezetesen annak mostani rectora:

(P. H.)

Steller János m. k.

kell vallanunk, hogy a saját — egyházi uton eszközölt — összeírásunk a hiányos. Nem vesszük mi ezt oly szoros pontossággal mint kellene s úgy ebbeli adataink nem is tarthatnak igényt a hitelességre. Kitűnik ez avagy a tanügyi adatokból is, hol „iskola köteles“ és „tényleg iskolába járó“ egy fogalomnak vétetvén: igen kedvező színben tünteti fel tanügyünket, holott tényleg nem így áll a dolog.

2. A mag- és pénztári állapotok e helyütt az 1878-diki egyh. látogatás jkönyveiből meritvék, míg az egyes gyülekezetek rajzánál fölhasznált adatok az illető lelkész urak 1877-dik évi s részben még elébbi közleményeiből.

3. A lelkészi s tanítói *javadalmak* pénzértékre átszámítása következő kulcs szerint történt:

I. Földeknél a haszonbér vétetett fel, még pedig a Garanvölgyén 10, a Cserhátón 8, a Szekince mentén 6 frt holdja után;

II. Terményeknél 10 évi középár s tekintve, hogy első minőségűt csak kivételesen kapnak az egyházi hivatalnokok:

1. A buza 8 frt, árpa 5 frt, zab 4 frt szapuja (2 mérő) a Cserhátón s Garan mentén. A buza 7 frt, árpa 4 frt, zab 3 frt szapuja a Szekince mentén.

2. Bor 5 frt akója Bars, Kálna, Mohi, Ladány, Fegyvernek, Kis-Ölved, Kis- és Nagy-Sarlónál, — egyébtől 3 frt.

3. Eleség 8 frt szapuja.

4. Széna 10 forint, szalma 4 forint egy szekér vagy öl.

5. Fa 8 frt öle. A pénz folyó értékben véve, stóla nem számítva, tandij a tanoncok száma után, 40 kr, egy csirke s a termények a fenebbi árak szerint.

A barsi reform. esperesség gyülekezetének anyagi viszonyait feltüntető táblázat.

Folyó szám	A gyülekezet neve	Népesség a gyülekezet s tanodában			Pénz- s magtár			Készlet az egyház használatában lévő föld földlakban	Hivatalsno- kok java- dalmapénz értékben		Jegyzet
		Lelkes szám	Tanuló- jes	Fényes- iskolázott	Köz- pénztár	Elkölön- ített p.	Magtár p. méro		Lelkes- evi díj	Tanítói a. b.	
1	Ujbarsi a.) Marostalva f.	1084	91	91	79	970	550	8	780	360	Jelek ma- gyarázata:
	K - Koszmály l.	263	22	22	1623	—	100	1	—	250	a, anya f
2	Bajka a.	141	10	9	590	—	140	—	620	155	fiok l, le-
3	Béri	167	34	34	161	—	42	10	365	163	ány egyh-
4	Ernád	300	47	47	1621	372	132	20	560	—	A lelkész
5	Fegyvernek	387	67	58	69	—	20	15	160	217	tanító is
6	Gyarmat	928	80	80	289	28	286	6	600	300	egyszer-
7	K. - Kádva	350	—	—	3152	—	146	—	650	237	mind
	N. - Kádva l.	213	64	64	292	—	284	79	—	539	
8	Kéty	688	94	89	295	788	356	4	750	400	
9	Ladány	543	118	118	107	136	288	11	895	405	
	Óvár l.	263	47	47	144	1083	100	3	—	325	
10	Léva	1116	130	109	1619	9399	238	72	1060	730	A másod-
11	Lök	843	—	—	359	511	1914	14	680	350	tanító jav
	Töböl l.	242	178	178	3	—	14	—	—	310	300 frt
	Pál l.	305	—	—	522	290	12	—	—	360	
12	Mohi	744	103	103	441	472	—	14	710	310	Magtárát a
13	Nagyod	276	26	26	241	394	14	—	510	260	templom
14	Oraszi	195	12	12	483	—	188	—	315	112	építés ki-
15	N. - Ölvéd	572	54	71	806	—	40	6	630	320	űrítő
16	K. - Ölvéd	386	46	46	2908	—	102	7	470	230	
	Zalaba l.	555	34	34	390	—	—	5	—	320	
17	Peszek	366	39	39	831	—	82	51	500	300	
18	Pozba	368	31	40	—	1389	228	12	830	310	
	Baracska l.	329	50	48	54	75	12	—	—	405	
	Besse l.	213	18	13	508	—	26	—	—	260	
	Loth l.	185	22	20	1554	423	440	—	—	220	
19	G. - K. - Sarló	600	80	80	651	247	110	9	505	325	
20	Sáro	840	107	112	1623	—	82	38	600	350	
21	N. - Szece	510	73	73	—	—	—	4	750	480	Tetemes
	K. - Szece l.	547	82	82	182	3414	154	3	—	380	építkezés
22	N. - Sarló	1757	218	208	3343	—	528	18	1075	500	folytán tá-
23	G. - Sz. - György	768	71	69	2700	644	484	5	610	325	ra, üresek
24	Szódó	357	45	36	2994	—	144	4	590	326	N. - Sarló-
	Mikola l.	378	71	68	106	290	44	13	—	550	ban ma-
25	Tergenye	219	33	31	—	37 kr	6	8	380	165	sodtanító
26	Várad	655	46	40	1316	406	60	5	560	240	jav. 300 ft
27	Varsány	146	20	19	114	—	181	4	370	145	
28	Vezekény	488	93	93	149	19	38	6	860	360	
	Zeliz l.	608	90	90	33	—	—	6	—	460	
	Ágo l.	228	44	44	208	542	—	—	—	360	

E kimutatás összegei:

Lélekszám = 20283.) Anyaegyház 28.

Tanoncok száma = 2555.) Leányegyház 13.

Összesen 41.

Rendes lelkész . 28.

Segéd lelkész . 2.

Rendes tanító . 41.

Másod és s. tanító 4 ').

Összesen 45.

Az elkülönített pénztárakban 21791 frt

s a közpénztárakban . . . 33900 frt

van összesen 55691 frt o. é.

A magtárakban 8161 p. mérő vegyes gabona.

Lelkészek évi javadalma 17705 (átlag esik egyre 632 ft.

Tanítók évi javadalma 13114 („ „ „ 320 ft.)

Összesen az e. hiv. díja 30819.

Az egyházak használatában levő földek

száma holdakban . . . . . 470.

A lelkészek használatában . . . 586.

Tanítók használatában . . . . 327.

Az egyházak összes földbirtoka 1383 hold föld.

Biztosítva valamennyi egyh. épület egyetemesen van
az 1-ső magyar általános biztosító társulatnál.

‘) Átlag jut egy lelkészre 724 lélek
egy tanítóra 56 tanonc.

18.

Nép- és földrajzi viszonyok.

Egyházaink — miként a mellékelt térkép is mutatja — Bars, Hont (s részben Esztergom) megyének déli sikkabb lejtőjén egy csoportba tömörülve fekszenek. Végpontjai északról délre: Koszmály és N.-Ölved $4\frac{1}{4}$ mfd, keletről nyugatra: Tergenye és Lóth, $\frac{3}{4}$ mfd. — Bars területén a következő 29 egyház van: Koszmály, Mohi, Bars (Uj) Marosfalvával, Kis- és Nagy-Kálna, Lök, Töhl, F.-Pél, Besse Pozba, Baracska, Lóth, N.-Sarló, Bajka, Várad, Léva, Nagyd, Kis- és Nagy-Szecse, Ladány, Óvár, Sz.-György, Sáró, Oroszi, Szódó, Mikola, Zeliz, Vezekény, Ágó; Esztergom területén: Farnad, N.-Ölved, Káty; Hontban: Zalaba, Kis-Ölved, Kis-Salló, Tergenye, Peszek, Fegyvernek, F.-Gyarmat, Bori, Varsány.

Talaja e községekből álló területnek legnagyobb részben termékeny fensík. Hegyek csak a honti, keleti részen vannak, de melyek nem gátolják a lakosokat a földmivelés gyakorlatában, teremvén ezek is mindennemű gabonát s gazdasági veteményt bőven s délnyugatra lejtő hegyei zamatos jó bort, völgyei pedig kitérő szénát nagy mennyiségben. A barsi egyh. községek a Garánvölgyén sikk lapályon terülve el, egyedül gabona termeléssel foglalkoznak; de a hegyek tövében: Léva, Ujbars, Mohi, Ladány, Salló igen jó bort terem s bőven szűnek.

Völgyeit a Garam s Hontban a Szekince, Perec s több kisebb patak s csermely szeli. Amazokon számos malom hajt községek s egyeseknek szép hasznát. Hegyei a honti, illetőleg selmeci érctermő hegyláncok nyulványai s ennek a Garammal párhuzamosan szétfutó ága Bars déli nyugati részén: *Cserhát*, melyen túl a Zsitva, Vág s a Duna sikkága terül el Komárom s Nyitra megyékben. A Szekin-

cén túl, Hontban, szintén van ily, a Cserhátnál nagyobb hegység, mely Esztergomig fut le párhuzamban a Szekincével, e hegylánczon túl az Ipoly völgye terül.

Népessége ez esperességnek tisztán magyar a Cserhát, Garam s Szekince vonalai szerint különített egymástól elutó jelleggel. Nyelv, öltözet, szokások, sőt testalkat azonnal fölismerhetővé teszik e három környék hit- s nemzetiségre nézve különben együvé tartozó lakóit.

A Cserhát — Lót, Pozba, Baracska, Besse, Tóhöl, Ény, Lök, Pél, N.-Sarló, — s Farnad, Ölved, Kéty és Komárom s Nyitra megye Zsitva melléki népe egy törzs nemzedékeiül tűnnek fel s közhitedelem szerint a besenyők maradékai, kiknek fő telepük az É.-Ujvár s Udvard közt levő terjedelmes magyar kath. község *Bessenýő*. Zömök, vállas, csontos, széles arcú, barna színű nép, *szabatos, tiszta, komárom tájéki kiejtéssel*, melytől a Garam s Szekince melléki nép az „a“ és „e“ hangok feltünő, *lágý* kiejtésében s más hangok szabálytalan használatában különbözik.

Mig ugyanis a Cserhát lakója ama hangokat nagyobb nyelvtani szabatossággal ejti ki, nem használván sem a dunántuli nagyon kemény, sem a felső nyitrai igen lágý „a“-t: addig a Garam s Szekince mentén feltünő, a latin „ae“-nek nem megfelelő lágý „a“-t s a hosszú „á“ helyett „o“-t hallunk, p. o. *äpä, käpä, apóm, anyóm*; a „t“-t „ty“-nek, „ü“-t „ó“-nak, „ü“-t „ö“-nek ejti; a *ly* nem „j“, hanem a maga valóságában „ely“-nek mondatik p. o. *vetyi=veti, Katyi=Kati, gyönyörő, tő=tü, hosszú, rosszó* stb. Az „e“-t nagyon lágýan, mint a kérdő-„e“, sőt majdnem „é“ gyanánt hangoztatja p. o. *hércég, embër, (hércég, embër)*. A „d“=gy (*gyió, vergögyik káromkogyik* stb.) „é“=i (*piz, szíp*) („Livóhá az apatyikóba; „egy görös óra pólyinkóé.“) stb. Egészen

elűt ettől a Szekince alsó részén (K.-Sarló, K.-Ölved, Zalaba) divó meglepő szép kiejtés, mely az Ipoly mentével egyez, lévén ez az „a” és „e” hangokra nézve teljesen correct.

Miként nyelv, úgy *viselet s szokásokra* nézve is elűtő különbségeket látunk e környékek lakóinál. A Cserhátan a Komárom tájékihoz hasonló a népviselet: kék lapos gombos, kurta dolmány, zsinórzat nélkül, ugyan olyas színű bőves nadrág; a nőnemnél: kurta, térdnél valamivel lejjebb érő ráncos szoknya, mely alatt télen nyáron több, igen vastag durva szőr alsó szoknya van, mi a krinólint látszik helyettesíteni, noha ennél jóval régibb divat, s duzzadt gömbalakot ad a nőnek; fekete szűk csizma, hajadonoknál leeresztett fűlszalagozott, hátul egy tekeresbe font haj, földetlen fővel. — asszonyoknál fésűre tűzve s bekötve. A Garamvölgyi (Szecse, Kálna, Várad, Nagyd, Szódó, Ladány, Mikola, Zeliz, Vezekény) már fényűzőbb nép. Férfiai zsinóros dolmányt (mentét) s nadrágot, becsesebb fekete vagy sötétbarna szövetből, kifényesített ráncos száru csizmát; asszonyai gyakorta selyem szövetű szoknyát, ezüst gombos, testhez álló áttillát, harisnyás cipőt hord, nyáron s munkában papucsot. mezitláb járni szégyennek tartván. Legegyszerűbb a Szekincevölgyi népviselet (Varsány, Bori, Gyarmat, Fegyvernek, Oroszi, Peszek, Tergenye, K.-Sarló, K.-Ölved) hol a férfiak csak télen vagy ünnepkor hordanak nadrágot, legtöbbszökre házi fehér- vagy feketére festett csinvatból, — egyébkor a pöre gatyá, a „*kis lajb-lival*” (mellény) s zordonabb időben a „*kankó*” (szür-dolmány) s ködmen is megjárja, — nyáron mezitláb, legfeljebb papucs aratáskor a tarlóba, télen roppant nagy csizmák (e század első tizedeiben még bocskor), — a fején többszökre báránybőr sapka, mely fölé még, ha esik, esernyőt helyettesítő széles nagy karimájú kalap helyez-

tetik. Állandó ünnepi öltözet a bunda vagy szür, mely nyáron sem maradhat el a templomból. Többszörösen föltekertgett meleg nyakravaló télen-nyáron. -- A nők viselete is távol áll a fénytűzéstől. Nyáron csak kivételes esetekben hordanak szoknyát, — a hajadonok leeresztett s egy tekercsbe font pántlikás haját, a nők magas bóbítat nyereg formán álló *kontyot* hordanak, karton szövetből vattás kabátot. Ifjak s hajadonoknál a toilletthez tartozik a gyöngy, a sok gyűrű — itt csak réz, — melyet rongyokért ad a zsidó, — a Garam mellékén már fülönfüggők is, mindez ezüst, melyet pénzen kapni, vagy legálább — talmi arany.

A *népszokások s erkölcsök* már nem annyira különbözök. Az eltérő árnyalatok a vagyoni s értelmi tehetőséggel vannak arányban. A tehetősebb s képzetlebb Garammelléki, fogékonyabb az élet kényelmei s örömei iránt. Lakása csinosabb, egészségesebb s kényelmesebb mint a Szekince völgyié. Tágas udvar, tornác és jó nagy ablakok, cserép és faszindelyes házak, csinos pap- s tanítólakokban gyönyörködhetik a szem a Garam mentén, míg a Cserháton s Szekince mentén ilyet csak elvetve láthatni. Amazoknak gazdasági eszközeik is jók, célszerűek gabonának magtár az udvaron, igavonó barmaik jobb gondviselésben részesítvék s valamivel jobb fajtaúak, — emezek primitív eszközökkel, korcsvérű s nyomorult barmaikon munkálkodnak. A Garam mellett a nép, bár bort nem termeszt, borral, — a Cserhát s Szekince melléki — bár bőven szür — leginkább pálinkával él, még pedig bő mértékben. És épen e körülményben rejlik, hogy a hasonlóan jó talaj mellett e két vidék lakója jóval mostohább anyagi viszonyok alatt szenved.

Társas vigalmaik mind a 3 vidéknél egyezők: a kath. eredetű, de minden vallásos jelleg nélküli bucsúk,

költséges nagy lakadalmak, keresztelők dorbézolásba átmenő halotti torok, nyári vasárnap délutánokon a helység korcsmában néha verekedéssel járó tánc, télen a fonók nyujtanak anyagi s erkölcsi korcsosodással járó szórakozást e népnek: nemesb örömök s élvezetek még ösmeretlenek e vidéken: Népkönyvtár s olvasókör — fájdalom Sarlót kivéve — egyetlen helyen sincs. Némi dicséretes kivételt Kis- és N.-Szecse G.-Mikola képez, hol a tevékeny derék tanító legalább dalárdát s Mikolán zenekart alakított.

Anyagi téren némileg kedvezőbb viszonyokat tüntet elé a társulás. Farnad, N.-Sarló, Szt.-György, K.-Szecse, népbankot alapítottak. Egyházi magtár pedig minden egyházban van. Ellenben a nép anyagi s erkölcsi állapota egyiránt üdvös hatású fatenyésztés s házi ipar — fájdalom — egyh. megyénkben sehol sem virágzik Sarlón kívül, hol a fatenyésztés diszlik s az ssszonyok maguk szövik, pedig művészileg, vásznukat.

Vallás-erkölcsi tekintetben esperessegünk alig tüntethet fel valami szokatlant vagy újat. Népünkben megvan mindazon jó és rossz, mely másutt a ref. népben s általában a magyarban föltalálható. Vallási közöny, szerfeletti erkölcstelenség eláradása ellen mindazáltal lelkészeink nem panaszkodhatnak. Népünk, általában, szereti a templomot, hitét, régi intézményeit. S ha itt-ott az elharapódzó pálinkaivásnak, a kicsapongásokra gyakorta okot adó aljasabb népszokásoknak — a figyelmet más, nemesebb tárgyakra irányítva — (olvasókör, ének- és zene-egylet, népkönyvtár, tornászati, lüzoltó-egylet, fatenyésztés, házi-ipar, népbank stb.) — elejét tudnók venni, mihez a nyári és izzó iskolázás a leghatmasabb eszközül szolgálna: kétség kívül alapos okunk lenne a dicsekedésre; míg most meg kell elégednünk azzal, hogy valami nagy panaszra nincs okunk.

Bars s Hont megye népessége az 1870-diki népszámlálás adatai nyomán — melyeket a t. alispáni hivataltól nyertünk — a következő:

<i>Barsban:</i>		<i>Hontban:</i>
1. Rom. kath. . . .	103658	64038
2. Gör. kath. . . .	6	34
3. Gör. nem egy. . .	2	17
4. Örmény nem egy. .	—	4
5. Ágost evang. . . .	1603	21625
6. <i>Ev. reform.</i> . . .	15269	7073
7. Más ker. felekezetű	—	2
8. Zsidó	3929	2166
Összesen		124467 94959.

Ujbánya, Körmöc, Selmec sz. kir. városok népessége ez adatokkan nincs felvéve.

19.

Vallás-erkölcsi állapotok.

Istenítisztelet, ennek rendje és módja. Éneklés. Sakramentumok. Papnék széke. Konfirmáció, esketés, temetés. Agendák. Predikáció források. Elöljáróság választása. Gondnokok s harangozók, ezek fizetése.

A figyelmesen olvasó, az előző fejezetek után, kettségkívül megalkotá magának a képet esperességünk vallás-erkölcsi életéről s azon meggyőződésre jutott, hogy noha vannak helyek, hol leginkább az elharapódzott pálinka ivás miatt a vallás-erkölcsi viszonyok kedvezőtlenek; de általában e viszonyok mégis megnyugtatók. És ha egyedül a *külső után* kellene itélnünk: vallás-erkölcsi állapotunkat még kitünőnek mondhatnók. Különösen ha az *istenítisztelet* vetetnék hőmérőül: aligha volna felül bennünket más esperesség. Mert három

gyülekezetünk kivételével, hol a „fertály intelligencia“ nem igen érzi a templomjárás szükségét, minden egyházunkban fenáll nemcsak a *vasárnapi*, de a *hétköznapi istenitisztelet* is.

Az istenitiszteletek *rendje* más vidékektől igen kevésben különbözik. Vasárnap d. e. 10, délután 2 óra felé, három harangozás után a lelkész a templomba megy, hol már akkorra — az első s második harangozás alatt — helyet foglaltak a hallgatók, még pedig illő renddel, nem lévén itt szokásban a székek felett versengés. Külön ülő osztály van nők, még pedig hajadonok és férjes, éltesebb és ifjabb nők — és férfiak számára. A karzat az ifjúságé s a kántoré a tanoncokkal együtt. Az előljárátság állapítja meg időnként az ülés rendjét. A *lelkész család számára* mindenütt elkülönített zárt, emeltebb helyiség van fenntartva. (Papné széke.)

Midőn a templom ajtai föltárulnak s az első harangozás elhangzik, a gyülekezet maga kezd éneket. Második harangozás után elfoglalja helyét a kántor is s énekel a lelkész bejöveteleig, a mikor a legtöbb helyütt az egész gyülekezet a bejövő lelkész előtt feláll s vele együtt ismét leül, azután az u. n. „felálló“ (invocationalis) vers éneklése következik, majd egy újabb alkalmi énekből 2—4 vers, még pedig *ősi szabálytalansággal: ki, hogy birja*, — mire az utolsó versszakánál a lelkész a szószékbe megy fel, rövid fohász után (Ami segedelmünk stb.) előimát s Miatyánkat mond, a szent leckét felolvassa s a gyülekezet leülvén, megkezdí az egyházi beszédet. Ennek végeztével utóima s ismét Miatyánk, megáldás, végül hirdetések következnek. Lejövén a szószékből, s elfoglalván helyét a lelkész, ének közben a gyülekezet illő rendben, előbb a nők aztán a férfiak kivonulnak a templomból, az előtornácha kitett perselybe vagy az ott ülő szegényeknek

alamizsnát adván. A *délutáni* istentisztelet ugyanazon rendben folyik le. Lelkészeink ekkor tetszésök szerint vagy katechisálnak, vagy bibliát magyaráznak, vagy rendszeres rövidebb egyházi beszédet mondanak vagy legalább, ritka esetekben bibliát olvasnak. Varsány Bori és Szódó mint hanyag templisták, felmentik a lelkészeiket a délutáni functio alól. A filiákban délután a preoránsok csak imádkoznak. A canonicus órákat mindenütt a tanítók végzik. *Külön kántort* csak Léva tart, hol orgona is van; egyébként a tanító kántor is egyszersmind. Fájdalom, a legtöbb kántorunk semmi gondot sem fordít e szakmájára, a legtöbb produkálni szereti magát nem használt énekek minél csikorgósabb harsogásával; minél fogva épen nem csoda, ha népünk éneklése oly botrányosan éktelen. Követi az énekvezér rossz szokását: nagy ordításszerű hangon elnyújtott végtelen hosszú ütemben hasogatja a levegőt. — E bajon alig lehet egyébként segíteni mintha 1) kötelezővé tétetnék az összhangzatos énektanítás 2) mindig a lelkész jelölne ki az éneket Tanítói s lelkészi értekezletek e témát megbeszélhetnék s kijelölve a használandó szebb énekeket, legalább egy *ének-rendet* készítenének. Ének-diktálás csak temetések alkalmával a háznál s a testvitelkor van szokásban.

Hétköznapi istentisztelet csak reggel van, télen s a bűnbánati hetekben némely helyeken délután is. Csupán az aratási néhány hét alatt szünetel a templom legtöbb helyen. Egyébkor különösen a vasárnap i istentiszteletre szorgalmasan felgyülekezik a nép; s hogy hétköznapi délután s nyári szorgos munka napokban nincs: az inkább a lelkészeken, mint a népen mulik; legalább úgy tapasztaltam, hogy népünk nem bánja sőt megkívánja, hogy a harang szóljon, ha senki nem megy is a templomba.

Az itt közlött rendben folyik le nálunk az istentisz-

telet, — némi eltérés csak Pozbán van, hol az ugynevezett „felálló az előima után, a textus felolvasása előtt énekeltetik.

Imakönyvekről leginkább Révész, Baksay e nemű munkái használtak; az egyházi beszédek — ugy tapasztaltam — a régebbi atyáknál kiválólag Kis Ádám s Kolmár, az újabb nemzedéknél pedig tömérdek különböző források után mondatnak.

A sacramentumok és egyéb egyh. cselekményeknél sincs az általánosan gyakorolt szokástól valami nagy eltérés.

Az urvacsorája a 3 sátoros ünnepen kívül még böt, ujkenyér és bor alkalmából, tehát 6-szor, mindig egymásután következő két alkalommal, így hát 12-szer osztik ki. — Semmi családi vagy hivatali előjogok, megkülönböztetések nincsenek. Minden különbség nélkül oda kell járulni mindenkinek az Ur asztalához s helyébe csak az előcsarnokban levő nyomorékoknak vitetik. *Az agendát* a régi liturgia szerint mondjuk, azaz: megvan a 3 szokott kérdés s a szent jelek feletti külön ima, csupán e sorok írója merészkedik Fördös agendája szerint végezni e szertartást. Abban is megegyezünk, hogy mindnyájan a sz. asztal előtt tartjuk a szertartási beszédet. — Hivatalos öltöny a reverenda, többnyire palásttal, övvel. Délutáni istentiszteleten mindazok, kik délelőtt az Ur vacsorájával éltek, szorgalmasan megjelennek. Az egész napot kegyeletesen megülik. Botránkoztató vigalmak ily napokon — kivéve a karácsony másodnap i István és János poharát s husvét hétfőjének öntöző napját — nem tartatnak. A korcsmai táncok szolgabírói s lelkészi engedély mellett közvasárnapokon, két templom végeztével rendeztetnek, nyáron. Karácsony és nagypéntek éjszakai babonáknak nálunk nincs nyoma. Lucához is csak a gazdaasszonyok

fűznek biznyos, — a tyúkokra kiható bűvös erőt; Sz.-György estéje pedig hűmörös nép szokással van kapcsolatban.

Sakramentomokat kigunyolók, megvetők, sőt megalkodott templifugák sincsenek köznépünknel.

A keresztelés a születés után 1 - 4 napra szokott összközültetni, többnyire hétköznap az esti órákban, 2—6 keresztapa s anya jelenlétében, kik rendre beiratván, lefizetik a több helyütt szokásos 2-3 kr „*penna pénzt*.” Ezt költséges lakoma követi, melyben rendszerint a beteg anyának is kell részesülni igen sokszor egészsége nagy veszélyeztetésével. Jellemző, miszerint veszély esetén lelkendezve hozzák a beteg kisdedet, nehogy kereszteletlenül haljon el.

Temetés konfirmáltaktól kezdve predikáció és bucsuzatatóval megy végbe, megkívánván a lelkészi kikisérést, a rövid sirbeszédet s imát is. Az egyszerű imával, v. oratioval temetés nem tudott szokásba jönni. A temetést költséges többnyire dorbézolássá fajuló tor követi. A 48 óra ritkán tartatik meg, kivált a kémrendszer óta. Betegekhez a lelkész nem igen hivatik, orvos még kevésbbé. Miként általában országsherte nálunk is ijesztőleg nagy a halandóság a gyermek világban. Járvány alkalmával a hatóság intézkedései a gyógyszerekkel együtt megvettetnek. Az 187 $\frac{2}{3}$ -diki cholera alkalmával a kiosztott szereket több község birája azon módon földbe ásta. A himlő oltás semmi akadályra nem talál. Egészségtani szabályok s óvintézkedések iránt sem a lakás, sem az életmódban semmi figyelem.

Házasságot kézfogó előz meg, néhol a lelkész előtt. Az esketés is ünnepélyesen, násznép jelenlétében, szerdai napon. hétköznap iistentisztelet alkalmával történik. Költséges, három napi lakadalom, zene, pisztoly durrogatás el nem maradhat. *Dispensatio* mellett (hirdetés alól) csak kivételes a nőstülés s akkor minden sallang nélkül

mint egy „suttyomba“ esik meg. Feltűnő a Garam mentén — különösen K- és N.-Szecse és Kálnán — *a sok meddő házasság*, a szaporatlanság. Nagy szégyen s élettetlenség és végzetlen nagy nyűgnek tartatik, ha 6—7 évnél előbb születik gyermek s számuk a kettőnél többre rúg. *Vad házasságok* s így a törvénytelen gyermekek száma is ritka, többnyire kompossessoratus helyeken fordulnak elő, — agylátszik ez a nemesi kiváltságok közé tartozik.

Konfirmáció sok kívánni valót hagy fent, részint azért, mert igen szárazon minden kiválóbb ünnepélyesség nélkül megy végbe, — részint mert az erre való készület szerfelett tökéletlen, hiányos. Isméllő iskola nálunk nem lévén, a 12 évet betöltött tanoncok, sokszor a kiszabott 6 osztály bevégezése előtt, néhány hétig, többnyire husvétól áldozó csütörtökig magolja Tóth Ferencz ágendáját. Nem a lelkész oktatván őket s a tanító már ekkor a tavaszi vizsgák folytán megszabadulván az iskola nyügeitől: sem kedvet, sem kötelezettséget nem érez magában a konfirmándusokkal bibelődni, egyszerűen kiarasztolja nekik a leckét. Az így bemagolt kátéból futtában kikérdezi a lelkész őket — és ezzel az egyház szánalomra méltó leendő tagjai megerősülteknek nyilváníttattnak hitők és vallásukban, melyről — ily előzmények után — csak homályos sejtelmek lehetnek. Csak az a megnyugtató — ha ugyan ez megnyugtatót nyuthatna — hogy másutt is ugy van. Adjá isten, hogy ne legyen!

Az előjárósdgot a nép választja 3—6 évre, néhol életfogytig, a gondnokok 1—3 évre, harangozók, egyházfiak évenként. — A gondnokoknak némely helyütt fizetésük is van: 4—6 véka gabona, többnyire azonban fizetés nélkül jár, — noha nem volna tán céltalan az általuk kezelt kamatok bizonyos percentjében részesíteni. —

Harangozók fizetése 2—3 forintból s 3—6 szapu buzából áll, melyért a harangozás és körlevél hordáson kívül a lelkész számára, a fát is felvágják. Az egyházfiak (polgárok nem huznak fizetést. Ez az egyházi hivataloskodás kezdő lépcsője, *nobile officium*.

V é g e.

II.
RÉSZ.

Az egyes gyülekezetek múltja s jelene.

A) Tényleg létező gyülekezeteink.

TARTALOM.

a) Tényleg létező gyülekezeteink:

	Lap.
1. Ujbars. Marosfalva, K.-Koszmály	233.
2. Bajka	246.
3. Bori	251.
4. Farnad	253.
5. A.-Fegyvernek	261.
6. F.-Gyarmat	266.
7. K.-Kálna, N.-Kálna	272.
8. Kéty	281.
9. V.-Ladány, Óvár	285.
10. Léva	293.
11. G.-Lök, Töhöl, F.- A.-Péi	304.
12. Mohi	315.
13. Nagyd	320.
14. N.-Oroszi	325.
15. N.-Ölved	335.
16. K.-Ölved, Zalaba	340.
17. N.-Peszec	349.
18. Pozba, Baracska, Besse, Lót	359.
19. G.-K.-Sarló	373.
20. N.-Sarló, M.-K.-Sarló, Hölvény	378.
21. N.-Sáró, K.-Sáró	390.
22. N.-Szecse, K.-Szecse	394.
23. G.-Sz.-György	401.
24. Szódó, G.-Mikola	405.

	Lap.
25. Tergenye	411.
26. A.-Várad, F.-Várad, Tőre, Endréd, Derezsány	416.
27. Varsány, Horhi, Kér	420.
28. G.-Vezekény, Ágó, Zeliz	427.

b) 'Megszűnt' gyűlekezeteink:

1. Csank	437.
2. Málás	441.
3. Setétkut. 4. Nived. 5. Győröd.	432.
6. Kelecsényi. 7. Szántó	443.
8. Damásd. 9. Zsemlér. 10. Veszéle	444.
11. N.- és K.-Kér. 12. N.- és K.-Kereskény	445.
13. Horhi	446.

I.

Ujbars-Marosfalva, Koszmály s hajdan Kelecsény filiákkal.

Bars egyike a legrégibb helyeknek, melynek – kivált politikai multja sokkal fényesebb, mint jelene. Hajdan ugyanis a megye vára s királyi város volt, melyet az Árpádházi királyok alatt a magyar őrség s a későbbi német gyarmatosok alapítottak ¹⁾. Mint ilyen, kétségkívül kiváló szerepet játszott a politikai életben, legalább megyénk történetében, de melyet föltüntetni kívül esik feladatunkon. Tény, hogy idővel hanyatlott s a 17-ik században már azon helyek közé tartozék, melynek a jó Losoncy szintén megírhatta volna sirversét: „*hajdani hírében fogynakozék immár.*“ A jelzett időből naplóink s utánnok Lampe-Ember már „*oppidumnak*“ írják. — A hajdani fényes helynek napjainkban már romjai sincsenek, felettök két község épült, melyet a Garamon kívül ma már nemzetiség és vallás is elkülönít: állván a bal par- ton, a régi város helyén, a tót ajku s r. kath. Ó-bars, szemben vele pedig a magyar reform. Uj-Bars. Mikor s mily rászakódások dönték meg polgári befolyását, nem tudni; naplóink a 17-dik században még Barsot említenek mindenütt, a 18-dik század elején írják csak az „Uj“ jelzőt melléje, miből feltehető, hogy ama században még egy lehete.

---

¹⁾ Ipolyi „Veresmarti Mih. 17 sz. magy. író“ I. k, 267. lap, hivatkozással Fejér. cod. dipl. s Bél M. notit.-ra.

Politikai fényes multjáért a ref. idején nyert kárpótlást, amennyiben védbástyája lön a reform. felekezetnek. Mig ugyanis Barson felül a szláv és német ajku helyek Luther, ezen alul s ettől kezdve a Garam völgyén elterülő magyar községek Kálvin tanait fogadák el, s eként nem egy nevezetes esemény füződik nevéhez!

Igy 1608-ben és 1609-ben őszén itt zsinatot tartott az akkoriban samarjainak nevezett *kerületünk* ¹⁾, egyebek közt *Veresmarty Mihály* komjáti predikátor s utóbb irodalmilag is kitűnt férflu átlérés ügyében ²⁾, *Dobronoki Mihály* püspök elnöklete alatt, jelen levén itt a többek közt Puha Pál barsi predikátor s esperes is ³⁾. Fél századdal később a „gyász évltized“ korában (1670—80) kedvelt papja *Körmendy György* Pozsonyba idéztetvén, a szomszéd lévai predikátor: Ceglédi Péterrel s a n.-sároi lelkész Szódói Andrással együtt, a nápolyi gályákra küldetik. (Lampe s Toth hist. A Debreceni Ev. Lap 877-dik folyama „A gálya rabság 2 százados évfordulóján.“)

Hazatérvén Körmendi a rabságból, 1687-ben a harsiak ujra fölkeresték e martyrságot szenvedett derék férflut, de félvén ama keserü pohártól, melyet már itt kiüríte tanácsosabbnak látta F.-Gyarmaton, s innen is elüzetvén a primás tisztjei által ⁴⁾ a kisdud Boriban vonni meg ma-

---

¹⁾ Ipolyi „Veresmarty“ 1. k. 201. lap, hivatkozással Fabó A. codex. dipl. 43 pontra.

²⁾ Művei: 1. „Tanácskozás, melyet kelljen a különböző vallások közül követni: Leonandus Leszius irásából magyarra fordította Ver. Mih. pozsonyi kánonok“ 2. „Megtérés“ stb. (Bod P. „Magyar Athenás“ 327. lap. Vess össze Frankl: „Pázmány és kora“ 1. k. 82—3. lap. s Ipolyi „Veresmartyjával.“)

³⁾ U. o.

⁴⁾ Lásd Füzes-Gyarmat.

gát ¹⁾. Utódja *Szentgyörgyi András* már nem bírta annyira a barsiak kegyét, minél fogva szüntelen panasszal állt elé a visitaciónál ²⁾.

Körmendy György gyanuja nem volt alaptalan; mert a barsiak csakugyan folytonos háborgatásoknak valának kitétetve. Csak annyiban volt — ha ugyan lehele — szomorú helyzetök némileg megnyugtató, hogy rossz csillagok jártak akkor az egész protestantismusra, s közelebbről esperességünkre is. I. Lipót vas karja, Szelepcsényi és Collonics fanatismusa dühöngött; nálunk annyival rombolóbban, a mennyivel közelebb értünk a veszély tüzfész-kéhez Esztergomhoz; s Bars és Léva a többenél is annyival erősebben, a mennyiben mind a két hely hadászati szempontból is fontos vala, vára lévén mindkettőnek, melyet a kath. hit mellett túlbuzgóan kardoskodó egy-egy főur dominált, vagy pedig a protestánsok egyes hatalmas támasza (Bethlen, Thököli, Rákócy) ejte hatalmába. II. Rákócy az elnyomott prot.-sok mellett fegyvert fogván, 1704-ben elfoglalta Lévát, honnan védlevelet ad az újbarsiaknak ³⁾. Ez biztosítja ugyan a békét számukra egy

---

¹⁾ „Barsiensis legitima vocatione Rev. D. seniore honori-
fice acceptare fatentur sed D. R. senior (volenti quedem non sit
injuriam) mansit in eccl. Boriensi et R. D. Andreas Szent-
györgyi pariter in Bars („Nro. 5.“ pag. 8.)

²⁾ Így többek közt szőlőjét nem munkálják, maga és tulaj-
don keze s háza népével kénytelen azt művelni. („Nr. 5.“ 1688—9.)

³⁾ Az eredeti okmány félív nagyságon, hosszában írva: „Sal-
va guarda pro conservatione Possessionis Uj-Bars in Incl. co-
mitatu Barsiensi existens habitac universorumque Bonorum nobi-
linum et innobilium ad incolae et inhabitatores Possessionis ejusdem
spectantes et pertinentium. Datum ex cartris nobis ad Levam po-
sitis die a Decembris ao. 1704.

F. Rákócy

(L. S.) ostya pecsét, a kettős körirat
már nem olvasható.

(Lásd Arch. 13/.)

ideig; de 6 év múlva Bars ura, *Esterházi Antal gróf*, a Zobor hegyen lévő kamalduli szerzeteseknek adományozván e községet ¹⁾, ezzel ki volt mondva az itteni reform.

¹⁾ Az eredeti, egy ivre irt adomány levél ez: „Galantai gróf Esterházy Antal Fraknó várának ugy Pápa és Devecser végváraknak örökös ura s kapitánya, nemes Komárom vármegyének főispánja Főlséges Magyarországi vitézlő és Erdéli fejedelem kegyelmes urunk és főlsége, ugy Tekintetes confaederatio statusa hadainak Gralis mester Marschallja s annak egyik első senatora, nem különben két lovas dragonyos tudnüllik és mezei regimentek actualis colonellusa, dunántulso foldek commenderozó Feő Gralisa: adom tudtára mindeneknek a kiknek illik. hogy mivel méltóságos Magyarországi Palatinus és Roma birodalombeli Herceg Fraknó Eszterházy Pál uram pro (olvashatlan) animae suae bizonyos fundatiót tett vala tisztelendő Zobori pater Camalduliensis uraiméknak még békességes időkbén olyan conditioval, hogy annak interesét Bars nevű helységből annuatim percipialhassák, mely pium legatumnak szabados folyása a mostani ellenséges conjuncturákra nézve inpediáltatván, minthogy meggátoltatott, annakokáért, hogy ezen szent igyekezetében secundáltassék ő hercegsége a pium legatumnak folyása által, a mely okból Főlséges vezérő fejedelem kegyelmes urunk ő felsége nem controventálja, sőt a Tekintetes aeconomicum cosilium sem inpediálja, én is annak előbbeni cursusát meggátolni nem kívánván, megengedtem vigora prosentium a megígért zobori pater uraiméknak. hogy azon Bars nevű helységet in rationem pii legati továbbbi dispositioig szabadosan és remine inturbante usualhatván annak mindenféle fructusát statis temporibus kezekhez vehessék és abban magok aeconomiaiit prohibitu exercealhassák. Parancsoltatik azért a fellül prespecifirált helység Biráinak és lakosainak közönségesen, hogy a midőn főlebb említett pater uraimék által szolítatnak, nemcsak dispositiojuk szerint obtemperálni szorgalmatoskodjanak, sőt aeconomiaiájuknak üzésében valami a leghasznosabban véghez vihetnek, elkövetni tartoznak; mert egyebiránt abban cotroveniálván, ha különben cselekedni merészölnek az meghirt helységbeli birák és lakosok: kemény animadversiomat el nem fogják kerülni: különbet nem cselekedvén. Datum in praesidio altissimo Érsekújvariensi die decima Martii A. D. 1710.

G. Eszterházi Antal.

(P. H.)

(Eredetijét lásd Arch. 11/.)

gyülekezetekre a halálos ítélet. És ezt annyival szabadabban teheték; mert Rákócy hadaival Léváról tovább vonult. Siettek ugyan a fenyegetett lakosok támaszt keresni Rákócy Ér.-Ujvárbán székelő vezérének, *Nagyszegi Gábornál* s ez adott is számukra védlevelet, de mindez, ha elhárítá is egy időre a veszélyt, végkép meg nem szünteté. A mint Rákócy hadai Ujvárból is elvonultak, a szerzetesek is feiemelték a pallost s 1711-ben kiüzvén Cene István predikátort s a tanítót. elfoglalván minden egyh. épületeket s földeket s ekként a vallás gyakorlatát tényleg beszünteték ¹⁾. Harangjait a plebánus, Harmat Márton Ó barsra viteti s a kath. toronyba helyhezteti ²⁾. Ezen elkobozott javak vissza szerzésére tettek ugyan a barsiak lépéseket, minek folytán a majdnem tíz év múlva 1721-ben ezen és több más sérelem orvoslására, vagy legalább a látszat kedvéért kiküldetett *Szveteney László s Kohári István* kormánybiztosul, kik tanukat hallgattak ki ³⁾ a jogaikban megsértett reform. gyülekezetek igazságának kiderítésére. Azonban mindinkább elborult az ég esperességünk felett s rövid időn sokkal óriásibb mérvben dühöngött

¹⁾ Az 1713-diki Mart. 21—22-dikén végzett egyh. látogatás alkalmával már ezt írja róla: „sedet in viduitate, propter persecutiones relig. Patr. camalduliensis in monte Zobor“ Nro. 5. 100. lap és „Nro. 2.“ azon évi egyh. látogatás naplója.

²⁾ Lásd a 3-dik jegyzetet.

³⁾ Ujbars részére következő tanuk hallgattattak ki: Kálnay János k.-kálnai lakos, Nagy István uj-barsí, Sallai János, Pozbai István, Zolyomi András ujbarsí lakosok igazolják a plebánus törvénytelenégeit, erőszakosságait, a templom, pap- és a tanítóilak s a földek elvétele s a lelkész elűzése iránt; Veres György, Molitor András ujbarsí, Bartal Tamás n.-kálnai lakos a reform. harangjainak Ó-barsra vitolét („Nro. 5.“ 127—8. lap). Szojka Gergely pápista bizonyítja, hogy az ujbarsí templomot miúdig kálvinisták bírták. (Arch. 171.)

a zivatar, hogysem egyesek segély kiáltása az általános veszély közt meghallgattatást remélhetett volna. — Ujbars elenyészett kitörülte a reform. gyülekezetek sorából, még pedig jóval — 2 év tizeddel előbb -- többi testvéreinél.

A gyászba borult anya- némi enyhülést a leány-egyház kebelén lelt. Csekély számra olvadt hivei az 1713-ban anyává lett *Marosfalvával* ¹⁾ egyesülnek. Itt leviták huzódnak meg ²⁾. 1720-ban kapja a k.-sallóból meghívott *Jenei Jónásban* első papját, kinek fizetéséhez Ujbars 15 szapu bázavai, 10 frttal, 3 szapu őszi, 3 szapu tavaszi vetés, 1 frt faggyu s „elegendő“ fával járul ³⁾. Az eleinte csak tanítólelkészül meghitt Jenei a következő évben felavattatván: egyszersmind utolsó lelkésze is volt Marosfalvának s a fiókká törpített Ujbarsnak. 1725-ben. a camalduliak újabb s ez uttal végső csapást intéztek a fennhatóságuk alatt álló helység ellen, s ekként mind Marosfalván, mind Uj-Barson kioltatott az ev. ref. hit világa. Sötét s hosszú éj borult rájuk, félszázadon fölül tartó, melyet csak egy kort megelőzőtt fejedelem jóakarata oszlata el. Az anyával együtt a hajdani filia (Kelecsény) is elveszett, még pedig ez utóbbi ránk nézve örökre.

Koszmály kezdetben mint anya szerepel, kiknek papja a 17-id század közepén Ürményi János, fizetése pedig: frt 25, buza sallai szapu 30, kereszteleől 1 tyuk, introductiotul is annyi stb. Vagyon 16 ember kapáló szőlő. Rét vagyon, melyet lekaszálnak és behordanak, 6 szekér.

---

¹⁾ „Nro. 3.“ „Ao. 1713. Propter occupationem eccl. Ujbars, facta est mater Marosfalva.“

²⁾ 1715-ben Körösi Mihály a levitája. A rá következő, évben Debreceni István, 1718. Polgárdi Péter, 1820—24. Jenei Jónás. „Nro. 5.“ pag. 100—124.

³⁾ Nro. 5.“ 124. lap.

Vetés: 4 eke amit szánt egy nap, azt bevetik a pred. buzájával, bőtit (tavaszit) vetnek, melyet 2 eke beszánt-hat egy nap, ezt learatják, behordják, fát elegendőt, a zsellérek felvágják ¹⁾).

Zavartalan állapota ennek sem volt. 1694-ben „*lacrymatur in persecutione* ²⁾“. 1701-ben a kis-kálnai gyűlésen *Jókai Sámuel*t consecralják papjául, ki innen csak hamar odább állt Ladányba. 1712-ben *Patay Mihály* levitájával remeg a megsemmisüléstől, mely 1713-ban következik be, elfoglalván azt gimesi Forgach Pál s kiűzván innen a levitát ³⁾. S mivel minden elkobzott egyházunk egy-egy plebános tutorsága alá helyeztetett. Koszmály is új lelkiatyát nyert a feljebb említett Harmat Márton óbarsi plebánosban ⁴⁾).

Hála azonban az egek urának, az új lelkiatyák nem birták felszázadon felül terjedő uralkodásuk alatt, sem erővel, sem szép uton kiirtani népünknek vérébe átment szent hitét s meggyőződését, — „megfogyva bár de törve nem“ maig is áll esperességünk öröme s diszére e derék egyesült gyülekezet.

A tetszhalálból őt is felébreszté az 1783-diki királyi leirat. Legelső haladó istenítiszteletét egy csűrben tartja *Marosi Szobonya István* esperes lelkész Roma 12. 18. alapján mondván ünnepi beszédet. — Templom, pap- és tanfőlakaja majdnem egy évtizedre épülhetett csak fel. Igyekeztek jó földes urai megnehezíteni szervezkedésüket,

---

¹⁾ „Nro. 2.“

²⁾ „Nro. 5.“ pag. 32.

³⁾ „Nro. 2.“

⁴⁾ Különös, hogy míg Ujbars és Koszmály az óbarsi pleb. hatósága alá helyeztetett: addig Marosfalva N.- és K.-Kálnával Lők és K.-Szecsével a n.-kálnai plebános Marcsek János felügyeletére bízatik, alkalmasint a „divide et vinces“ elvénél fogva.

oly helyeket jelölven ki a parochialis épületek számára, melyeket el nem fogadhatának, s inkább sanyarogtak csűrben, lefeszűk az iskolaházban, s tanítójuk egy jobbagy szűk telkén, mintsem az illetlen s alkalmatlan helyet elfogadták volna. A trón zsámolyához fordultak hát ¹⁾),

¹⁾ A kérvény így hangzik: Felséges Császár! Alulirtak, Felséged kegyelmes engedelmeiből még 1784-ben predikátort és iskolamestert vittünk be magunk közé és ezek által az istentiszteletet helyre állítottuk; de azon időtől fogva az istentiszteletet csak egy pajtában vesszük véghez és a predikátornak parochialis háza niucsen, hanem lakik abban a házban, melyet építettünk mesternek és iskolának, a mester pedig tanít paraszt jobbagyutul árendált házbán. Mindjárt eleintén jelentettük magunkat ez iránt ott a hol és kétféle helyet mutattak is a templom és a parochialis épületekre. Az első a Garam folyóhoz közel, mely nagyobb részt vizborította föld, annak felette nem is elegendő templomnak, parochiának és mesterháznak, iskolának. Melyet az uraság prefectusa is alkalmatlannak ítelt. A másikat az uraság vendégfogadója mellett, közel a cigányokhoz, mely hasonlóképen alkalmatlan, 1. mert vendégfogadóban muzsikászó mellett idegenek és idevalók által isteni tiszteltünk megháborítottak. 2. E hely is kisebb, mintsem hogy azon a templom a paroch. épületekkel együtt megferne. 3. A mi predikátorunk az ott közel lakó feles cigányok miatt, akik még most is a maguk régi szokásaikat el nem hagyták bátorságban nem lakhatna. 4. Paroch. épületeinket szükségesséppen mindenkor azon helyen kellene féltetnünk a vendégfogadóban megforduló csavargó emberek és tüzetni szokott cigányok által támadható tüztől. Mindezen alkalmatlan voltukkal ezen helyeknek nem gondolván, mégis a fels. helytart. tanács parancsolatja által de dato 16. Maj. 1776. ezen két helyek közül egyikhez szorítottunk.

Mint hogy pedig Felséged a ker. tolerantiának béhozatalával nem oda célzott mintha Felséged prot. hűséges jobbagyi akármely alkalmatlan helyekre szoríttatnának a maguk istentiszteletükkel: folyamodunk felséged kegyelméhez a legmélyebb alázatossággal: méltóztasson felséged azon kegyelmét crántunk megmutatni, hogy azon Templom a paroch. fundussal adattassék vissza, a mely ezelőtt 70 esztendővel vétetődött el tőlünk, melyet nem a fels. királyi, nem is a T. N. vármegyei hatalom cselekedett, hanem csak a Zobori vagy Ka-

hol csakugyan meghallgatást nyert méltányos kérelmük s 179°/₁-ben uj s célszerű helyen emelték fel épületeiket ¹⁾).

Lelkészeti névsora.

Puha Pál 1610-ig esperes.

Muraközi József szinte esperes. (Lásd Lampe 570. l.)

Ürményi József professor 1665. Az akkori papi fizetés: Pénz frt 25. Buza vetés szapu 9. bőti 8 sz. Buza szemes sallai szapu 30. Keresztelőtől stb. Itt scholamester is vagyon, kinek fizetése: frt 25. Vagyon egy parochialis szőlő melynek fele munkája az auditoroké, fele pedig a predikátoré. Ebből annuatim a scholamesternek jár asztal pénz frt 10 vagy terem vagy nem. („Nro. 2.“)

Körmendy György 1673-ig, a midőn Pozsonyba vitetik, szinte esperes.

Szentgyörgyi András 1698-ik évig. A szentgyörgyi (1688-iki) gyűlésen panaszkolja, hogy szőlőjét az auditorok nem munkálják.

---

maldui barátok, zálogos uraimék lévén, foglaltak el. Vagyha ezek teljességgel nem adathatnának vissza, kegyelmességből Felségednek építhessünk templomot kőből, paroch. házat szokott materiából, a feljebben kitett funduson és helyen, melyen az előtt a mi paroch. épületeink állottak. 1. mert ezen hely a salu közepén vagyon és így minden részben igen alkalmas, 2. e helyen minden épületeink elférnek 3. ezen kívül helységünkben sehol más alkalmas hely e célra nincs. 4. Ezen fundus üres, hanem az óbarsi plebániának van rajt egy dülő félben levő pajtája; de e nélkül nem szűkölködik, mert Ó-Barson van elegendő pajtája. 5. Míg predikátoraink azon fundust birták, annak birtoka nélkül voltak a plebánusok, tehát most is ezután is annélkül el lehetnek a Fels. Császárnak alázatos és méltatlan jobbágysai T. N. Bars v. megyében levő Ujbars és offiliált Marosfalva és Kis-Koszmály községeknek Helv. conf. tartó lakosai.“ (Datum nélkül, de könnyű kombinálni, hogy 1787-ből való.) Eredetije Arch. ^{1o}/. alatt, (Kétségkívül Marosi Sz. J. esperes lelkész fogalmazványa s írása.)

¹⁾ Ennek ünnepélyes felavatása a Nro. 7-ben.

Tölhi Pál 1701-ig. Elmaradt papi fizetését sürögöli.

Cene István 1713-ig. Ez volt utolsó papja, ettől kezdve lelkésze a marosfalvi levita *Jenei Jónás* 1725-ig; 1725 - 84. Harmat Márton s más ó-barsai plebánus dominál.

Marosi Szobonya István esperes 1784 - 97. halála után (1797) kéri a gyülekezetet, hogy ennek vejét Kemenszky Jánost választhassák Pákozdról, de mely kérelmek, mivel Uj-Bars ezen ven. tractus 3 főbb egyházai közül való, a promóció elvének megsértése nélkül meg nem engedtetik. Fizetése egyébiránt ez időben 300 Rh. forint, 100 fej káposzta, ugyanannyi kender és a stólán kívül semmi egyéb. (Lásd „Nro. 5.“ 218—9. lap.) Alkalmasint az ez időben szokatlan nagy készpénzfizetés tette a jövedelemre nézve 3-dik egyházzá. — Fényes multjok s ezen s egyéb körülmények kiváltságokra jogosíták egyh. tekintetben is. Így — többek közt — tanítót mindig putaki theol. ifjút kívánt s még 1804-ben is tanítója a visitacionak jelenti, hogy hivatása lévén a papi pályára, a rectoriségről lemond, az előjárók jelentik, hogy ismét Patakról hoznak theol. diákot. (Nro. 12.)

Bánhorváthy János egyh. m. jegyző 1798 - 1824. Irodalmilag is működött Szabó Péterrel együtt.

Török József (1831 - 72-ig szintén esperes.

Varannay Lajos 1872-től jelenig. Született Léván, közpolgár s iparos nemes szülőktől, 1842-ben Atyja értelmes s iparkodó ember lévén, önszorgalma után annyira képzé magát, hogy városi, s utóbb hatósági hivatalt szerezhet. Gyermekei nevelését is szíven hordván, második fiát, Lajost a kegyesrendiek oltani gymnásiumába adta hol a 4 osztályt elvégezve a theol. folyam végzésére Pápára küldé. Ezt kitünő eredménnyel végezván, a koci első rendű akad. rectoriára ment, honnan 3 év múlva megjövén, 1870-ben az egyh. megyei, s 1872-ben a

kerületi vizsgát igen szép eredménnyel letévé és Sáróban alkalmaztaték mint helyettes. Itt érte őt az uj-barsiak elválasztása. — 1875-ben egyh. megyei pénztárnokul s a megalakult lelkészértekezlet jegyzőjeul választaték. Egyszersmind Bars megye bizottsági tagja. — Az uj nemzedék egyik jeles készütségű egyénisége, ki népét egy monumentális paplak építésére tudá fellelkesíteni, hogy ennek fáradaimait kipihenve más nem kevésbé nagyszerű újabb építkezésre buzdítsa.

JAVAK.

I. Ingatlanok.

a) Földek:

<i>Ujbarson.</i>	<i>Marosfalván.</i>	<i>Koszmályon.</i>
Egyházé . . 5	Egyházé . . 3	Egyházé . . 2
Lelkészé . . 6	Lelkészé . . 6	Lelkészé . . —
Tanítóé . . 8	Tanítóé . . —	Tanítóé . . 7

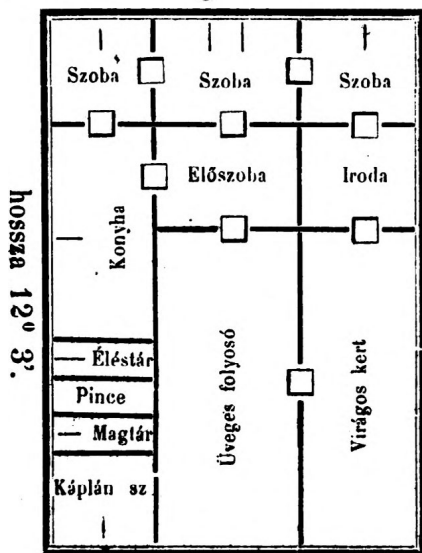
b) Épületek:

Ujbarson: templom épült 1791-ben, toronynyal; ez utóbbi 1840. bádoggal fedetett be. Az akkori lelkész (Szobonya) maga ment elő jó példával 50 frtot adván a templom építéséhez. 1850-ben leégett 92 ház s köztük az Ur hajléka is; önerejéből s némi kis egyh. megyei segélylyel ujra építé elhamvadt többi paroch. épületeit is, sőt nagyobb biztosság okért cserép alá vevé s a tornyot ujra bádogra.

Pap s tanítólak, a régiek, 1791-ben, — ezek helyett az 1850-diki tűzvész után ujakat emeltek, sőt 1860-ban a régi célszerűtlen iskolát egy más 1370 frtéért Esterházy hercegtől vásárlott telken egészen újból építék, kivetvén a vételárt s építési költséget az egyh. tagokra aránylagosan. Azonban alig épült fel 1862-ben ez uj iskola ismét megégett, s felül rá még 1866-ban a paplak s mellék épületei is. Ennyi szerencsétlenség sem lankasztá meg e gyű-

lekezet buzgóságát, sőt 1867-ben az építkezésen kívül a paplak szomszéd beltelkét s házát is megvették s tulajdonosának egy fundust vettek s arra házat építettek, hogy ekként a paplak tért nyerjen s rá rövid időu fényes parochiát emelhessenek. — És 1877. végén, egy kényelmes tágas udvaru szép lakot emelt a gyülekezet lelkészének 6 ezer frt költséggel. Építője a nálunk már több helyről ismert Sisak Gusztáv. *Terve ez:*

Utca szélessége 8° 3' Dél.

Észak.

A falazat belül 2 öl magas. Ablakok s ajtók mindenütt egy ölesek, kivéven a fő szárnyajtókat, melyek 8 láb magasak.

Bámulatra méltó e gyülekezet áldozatkész-sége! 1850. óta hatodszor épít E legutóbbit csak a sárói — még csak megkezdett — paplak mulja felül - A lelkész megpendítvén az eszmét 40 forinttal megnyitá az

emelendő paplakra az aláírást s azon helyen 205 frtot irt alá az előljáróság. Nagyrészt így fedeztetett a 6 ezer forint.

Marosfalva csak névleg s térben lévén elkülönítve az anyától, külön épületeket nem szükségesel, Koszmályon azonban külön iskola s tanítólak van.

II. Ingóságok:

Ujbarson: 3 harang. Egyiket Szobonya lelkész csináltatta 1793-ban 3 m. 25 $\times$ 200 frtéért „Isten dicsőségéhez buzgó indulattal viseltetvén.” Másik szinte ez

időből, újra öntve 1856-ban, 6 mázsás, a harmadikat szintén 1793-ban a marosfalviak csináltatták. Koszmályon van 2 harang, közös a katolikusokkal.

A templomban (Uj-Barson) 1829-ben D.-Radványon készített vörösmárvány szószék, 260 frtba került; *igen szép márvány urasztala*, mely egy értékes 145 frtba kerülő bársony takaróval van beterítve, csináltatták az ujbarosi nők, kezdeményezve 16 frttal a lelkesítő által (1874) Ujabb keltű szent edényei is ékesek s értékesek. A zordonságról vádolt reform. szentegyház megnyerő s vonzó e helyült.

Mag- és pénztár:

Ujbarson 1861-ben keletkezett a magtár 1876-ban az építés előtt volt: 400 mérő árpája, 100 mérő buza, 62 mérő zab. *Marosfalván* 1846-ban kelt a magtár s buzája 260 mérő, árpa 206 mérő.

Kis-Koszmályé (1868-ban keletkeze) 80 mérő buza s 1500 frl kötvényeken.

Javadalmak.

1) *Ujbarson.*

2) *Koszmályon.*

Lelkészné:		Tanítóé:		
Pénz . . .	300	Pénz . . .	53	Pénz . . 35 frt.
Buza . . .	12	Buza . . .	17	Buza . . 12 szap.
Bor . . .	10	Bor . . .	3	Bor . . — akó.
Fa . . .	3	Fa . . .	4	Fa . . . 3 öl.
Zab szapu	20	Széna, szalma	2	Széna sz. 1 szekér
Föld . . .	15	Föld . . .	5	Föld . . 6 hold
Széna, szekér	1	Tandij . . .	100	Tandij . . 50 frt.

Pénzérték 780 frt. Pénzérték 360 frt. Pénzért. 250 frt.

Népesség: 1341. Tanoncok: 112 ¹⁾

¹⁾ Közelebbi adatok hiányában az 1878. „Névtár“ közleménye vétetett fel.

2.

Bajka.

Anyae gyház.

Ezen kisdéd 141 lélekből álló anyae gyházunk multjára a „Nro. 2.“ egy jegyzete vet némi fényt. Naplóinkban az ide vonatkozó feljegyzés ugyanis ezt mondja:

„Ao. 1672. die 23. mart. Deliberatum. Mivel a Nagy Endrédi eccla minden . . terhét viseli a Parochiának, házat tart, rétet, szántóföldeket elegendőt ad. Kis Endréd is többet ad Bajkánál; mert Bajkán nincs rét, sem szántó földek nincsenek, a melyek mind találtatnak Kis Endréden. Ezek szerint jó lelkiismerettel úgy rendeltük, hogy két Vasárnapokon Nagy Endréden lesznek a tanítások, úgy hogy reggel Nagy Endréden, délyest Kis Endréden, másik vasárnapon reggel Kis Endréden, délyest Nagy Endréden. Harmadik vasárnap reggel Bajkán, délyest vissza, ahol következik. A könyörgés szokás szerint, a mint ezelőtt volt Per nos Georg Körmendi, Jos. Kocsis stb. Az lakosok, Nagy Endrédi főbiró Juhász Albert, Kis Mátyás Kis Endrédi eskütt, Bajkán, nemzeles Brakkó András, Banyai István, Tót Mihály, Jakab István.“

1655-ben is mint Endréd filiája emlittetik. Lampe-Ember mint általában a filiákat — úgy Bajkát sem említi a sorrendben.

Bizonyos ezekből, hogy Bajka csak a türelmi parancs után szervezkedett anyává, a midőn még elébből (1711) elvételvé tőle az anya, egyedül maradt. Hogy ekkor is a közelébe eső N.-Sallóhoz nem filiáltatott, a Bajkán székelő *Péli Nagy* családnak ¹⁾ köszönhető, mely itt az

¹⁾ E jeles családról lásd bővebben a „Segédgondnokok“ cikkénél.

egyházi hivatalnokok lételetét biztosítá. Templomul e derék földes ur lakóházának első, legnagyobb szobáját adá ¹⁾, lelkész s tanítólakul egy-egy jobbágy telket jelölt ki, s a fizetés legnagyobb részét magára vállalta.

Első papja *Pap János* a maig is templomul szolgáló helyen hálaadó imát s beszédet tartott Csel. 10. 29. alapján 1784. jun. 2-dikán. Ez az egyetlen eset, midőn nem csűrben vagy ég alatt tartá első istentiszteletét a szabadságát vissza nyert gyülekezet. Fájdalom, hogy az Urnak e rögtönzött hajlékát a kisdud gyülekezet mind e mai napig nem cserélheté fel alkalmasabbal, sőt remény sincs, hogy valamikor templomot építhessen ezen szó szoros értelmében „ház“ helyett. A terjedelmes szép birtok az újabb időkben katholicus kézre ment át, a jobbágyság nem bír anyagi s erkölcsi erővel, hogy áldozzék, mindjárt a tolerantia után, — midőn más egyházak önként fölbuzdultak, — szomorú jeleit adván közönyének s engedetlenségeinek. Az új nemzedék is öröklé apáinak bűnét.

Péli Nagy András, ezen inkább jóakaratu mint módos férfiú, a szervezkedéskor a lelkésznek évenként 100 forintot, tíz szapu buzát, öt szapu vetni való buzát, 4 öl fát s 15 szapu alá való földet, kender, krumpli s káposzta földet s egy darab rétet és szabad asztalt ajánlott, melyhez a jobbágyság 20 forintja, öt szapu buzája, három

---

¹⁾ A jelenlegi kényelmes urasági lak 1796-ban szenteltetett fel, melyet naplónk így ad elő: Ao. 1796. die 1. et 2. Mart gen. congregatio Tract. Bars Bajkan. Ezen közönséges papi gyűlést megelőzte a szép Istenes Predikáció, melyet mondott T. Sebők Sámuel ur az új kastély felszentelésére, ezzel az oratioval, melyet T. Onody György sz.-györgyi predikátor tett és ékes énekek, a melyeket T. T. Molnár István ur a Mesterek által énekeltetett. T. T. Baka István és Tek. Kurátor Péli Nagy András előülések alatt, külső és belső assessor uraknak jelentétekben végeztek, rendeltettek e következők.“ stb.

öl tüzi fája s azon kötelezettség járul, hogy a földeket művelik, az egyházi épületeket az uraság által adandó anyagból javíttják, s néhány évre már a visitacio előtt panaszkodik a lelkész, hogy a közmunkát a nép nem teljesíti.

A kisdud imaház belső felszerelése is a Péli Nagy családnak köszönhető. Régiségei közt megemlítendő egy szerecsendióból készült kehely „1696. B. J.” felirattal, mely hihetőleg Endrédtől mentetett meg. Harangját 1700-ban Veres János készíteté.

Első papja mint említők *Pap János* volt 1782 – 4-ig.

2-dik *Onody György* Patakról (később egyh. m. jegyző s esperes (1784 – 6-ig.

3-dik *Ködöbocz Pál* szintén Patakról 1786 – 97-ig.

Ezen Ködöbocz Pál ki innen G.-Kissarlóba vitetett, egy érdekes kis jegyzést tett az anyakönyv 8-dik lapjára. „Anno 1787. Amint láthatni ezen könyvnek elein kezdette ezen írást T. T. Pap János uram 1782-dik esztendőben; de minekutánna ő kegyelme Pozbára ment innen, ezen írást sem az ő kegyelme után mindjárt következő tiszteletes Férhu u. m. T. Onody György uram, sem én u. m. Ködöbocz Pál nem continuáltam; mert mintegy szükségtelennek ítéltük ezen az okon, mivel csak a *római catholika matrikulának volt hitele*, a miénk pedig számba se jött. De 1787-ik esztendőben az akkor dicsőségesen uralkodó II. József által a mi Matriculánk is authenticaltván, én is a jegyzést a felséges Királyi Parancsolat szerint felteszem, mely is így következik stb. s folytatja latin nyelven. Utana.

4-dik *Sebők Sámuel* 1797 – 1807. Innen Losoncra ment theol. professornak. Sokat hányt-vetett s irodalmilag képzett férhu volt. (Lásd róla bővebben az irodalomnál.

5. Szabó Péter -- később esperes -- 1807 -- 15-ig.
(Lásd az espereseket.)

6. Tót István 1815 -- 25.

7. Nagyodról ujjalag visszajött Szabó Péter
1825 -- 1833.

8. Garcsik Dávid 1833 -- 37.

9. Bartha Lajos 1837 -- 43.

10. Vámos-Ladányhól újra visszajött Garcsik
1843 -- 64.

11. Kiss Ignác 1864 -- jelenig. Született 1815.
(?) Pápán, ugyanott végezte tanulmányait is, mely után
Komáromban viselt tanító-káplánságot. A forradalom ma-
magával sodorta s ennek lezajlása után 1851-ben marosi
lelkésszé lön, honnan a gyülekezettel való meg hasonlítás
miatt, csere útján Bajkára jöve.

A lelkész jelenlegi díja:

I. Az uraság részéről (ki jelenleg catholicus) kész-
pénz 240 frt o. é. 30 hold szántó föld

II. A gyülekezet részéről a fentebbi régi csekély
járulékok; de a nép a köteles munkát nem teljesíti sem
azt megváltani nem hajlandó, a lelkész tetemes kárára.
Évi díja pénzértékre téve 620 frtnak felel meg.

A tanítónak javadalma, melyet a nép ad:

1. 4 szapu kenyérnek való buza.

2. 3 frt 20 kr kézpénz.

3. Két ice vaj.

4. 10 szó só.

5. Tandij (14 -- 15 tanonc után) 40 krajczár, $\frac{1}{2}$
p. mérő zab, egy csibe, 12 tojás.

6. Egy véka főzelék.

7. Föld 9 hold (1200 ölével). Ezt a nép műveli;
de miként a tanító valja -- keserűségére és kárára. Pénz
értékben javadalma 155 frt.

Ily javadalmazás mellett nem csoda ha még 1838-ban is azért folyamodnak az e. megyén, hogy „tanítójuk sok kívánságait nem teljesíthetik, méltóztassék őket a régi állapotba vissza helyezni.“ „Ez azt teszi - mondja a j. könyv - hogy ez előtt Bajkán egy csizmadia volt a harangozó és tanító egy személyben, tehát ez állapotra kíváncznak vissza. Ez minthogy halgatag kívánság, nem teljesíttetik.“

Ez eh. anyagilag egyike a legszegényebbeknek, semmi ingatlanra a temetőn kívül, melyért a község 32 frt évi haszonbért ad az egyháznak — nincsen. Erkölcsi s szellemi életével — jelenlegi lelkésze meg van elégedve; a mennyiben a X parancsolatot megtartják s a templomot szorgalmasan gyakorolják. A módosabb gazdák állítólag lapokat is járattak.

Az egyházi magtár állapota:

Buza 40 hektoliter.

Árpa 9 hektoliter.

Zab 1 hektoliter.

Pénz 590 frt.

Épületei kivétel nélkül mind ódonok, szűkek, kényelmetlenek; de azért illendően gondozottak.

Népessége 10 év óta 13-al szaporodott ¹).

Földrajzi fekvése a cselédeken s a földes uron kívül tisztán reformátusokból álló e kisdud községnek igen kedvező, fekete talaju sík föld, jó országot által az $\frac{1}{4}$ órányira eső N.-Sallóval s a $\frac{3}{4}$ órányira levő Lévával ösz-

---

) Jelenben népessége 141.

Született 1877-ben fi 2, nő 3, 1850—76. fi 50, nő 53.

Házassult 1.

Halottak 1877-ben fi 2, nő 1, 1850—77. fi 56, nő 57.

Iskola köteles fi 9, nő 10.

Tényleg iskolás fi 9, nő 10.

szekötve. A talaj termékegységét s a föld értékét eléggé megvilágosítja azon adat, hogy a lelkész 460 forint évi haszonbéri hűz, azonkívül a bérlő egy holdat fenn hagy tavaszi alá elkészítve s szalmát elegendőt ad takarmánnul a lelkésznek. - Politikai tekintetben a lévai járáshoz tartozik.

A köznép „világ közepének“ tartja.

3.

Nemes Mogyorós Bori, s Tegzes Borfő.

Naplóink a XVII-ik századból mint Csank filiát említik ¹⁾ Lampe-Ember pedig nem vette fel a sorrendbe, mint általában a filiákat, úgy Borit s Borfőt sem. A fentebbi század vége felé az anya Csank, hitét cserélvén ²⁾, a magára hagyott Bori s Borfő egy ideig csak levitákat tartott s midőn *Körmendi György* esperes a gályarabságból haza került, a kisedet Bori lelkészeül hitta, mit a sokat szenvedett férfit elfogadott, noha más fényesebb, de kevésbé nyugalmas és fájdalmas emlékü hely is meghívá ugyanakkor (Lásd Ujbars). Ekként Bori anyává tételvén, 1689-ben ³⁾ folyvást és megszűnés nélkül fentállt annál is inkább, mert egyike volt az „articuláris locûsoknak“ ⁴⁾.

Körmendi György — s hihetőleg utánna valamennyi lelkész javadalma ekként állapított meg:

Pénz frt 9.

Buza szapu 20.

Vetőre szántónak 4 szapu alá valót. Vagyon

---

¹⁾ Nro. 2. XXIV. „Eccla Csank, filiálisa Borfő, Bori.“

²⁾ Lásd Csank.

³⁾ „Nro. 2.“ 37.

⁴⁾ „Nro. 7.“

egy szőlő, melyet testamentomban hagyott Horváth György és felesége Dalmadi Erzsébet, négy ember kapás ¹⁾).

Az esperes lelkésznek azonban valami nagy békesége nem igen volt Boriban ²⁾ s 1693-ban elhagyja e gyülekezetet M.-K.-Sallóba menvén, mely azon tájt az elkobozott N.-Salló helyett lelkész állomás s egy ideig anyaegyház vala ³⁾. A megválásra az adott okot, hogy a boriak nem akartak vagy nem voltak, képesek harangozót tartani. Ugyanazért a következő visitáció már szigoruan megrendeli, hogy vagy tartsanak harangozót, vagy fizessenek pótlékot a predikátornak ⁴⁾. E közben Zelizi István levita hivataloskodék itt 1762-ig, a midőn Mező-Kis-Sallóból újra Körmendi György esperes jött át. Többé aztán nem is ment el innét az agg férfiú. itt húnyt el 1704-ben, nem érte meg a csakhamar bekövetkező egyházkobzásokat.

A XVIII-dik században — a papmiasztás szakában — majd minden évben változván a predikátorok ez időbeli lelkészeinek névsorát majdnem felesleges volna adni, ha azon körülmény nem tenné azt könnyüvé, miszerint Bori jó paptartó hely volt, a mennyiben — kivételkép — lelkészei hosszabb ideig maradtak benne. Így Körmendi után Sallui András hivataloskodik 1704—12-ig.

3-dik papja: Nagyszegi Pál 1715—34-ig.

4. Miskolci Mihály 1734—50-ig

5. Egerszegi Ferencz 1750—88-ig Ladányba vitetik át az új aerában.

6. Komáromy Gábor 1788—9.

7. Téglásy József 1789—

---

¹⁾ „Nro. 7.)

²⁾ Dom. R. D. senior provisionem petit, magnam habens contra ecclesiam querelam.

³⁾ Lásd N.-Salló.

⁴⁾ Nro. 5. 54. lap.

8. Balog Sándor, ki régi anyakönyvét magával viszi (1798) Tergenyére s visszaadni a legkomolyabb sürgölésekre sem akará „mert — ugymond — neki sok jegyzetei vannak benne“ — csak az espéres hivatalos intézésre adta vissza megcsonkítva ¹⁾ Ezen régi anyakönyv valjon megvan-e? nem tudni, mert jelenlegi lelkésze egyellen árva adattal sem járult egyháza úgy régibb valamint újabb történelmének kiegészítéséhez. Ugyanazért neki hagyatik fenn a munka a lelkészi névsort kiegészíteni.

Körmendi halála után csakhamar szomorú napok virradtak esperességünkre. Ujbars, Koszmály, Endréd, Gyarmat, N.-Salló, Mikola 1711-ben. 22 év múlva pedig valamennyi egyházunk Barsban elköszorított. Egyedül a 7 honti egyház maradt meg (Bori, Varsány, Fegyvernek, Peszek, Tergenyé, K.-Salló, Kis-Ölved). Ezek részint articuláris, részint befolyásos egyének által védett helyek voltak. Azonban ezek is szigorú nyomozás és vallatásnak valának kitéve ²⁾. Irmagul azonban még is meghagyatának.

---

¹⁾ Archiv. V/13. Nr. 5. pag. 199. „Visa est eccle Nobilis Bori, sed sine filiali Borfő, quoniam anno hoc, (1772) mense januari, nobis per mandatum regium, ad empla est.“

²⁾ Ezen honti 7 reform. egyházra nézve a helytartótanács a megye kebelében székelő hatóságához leiratot intéz 1749-ben, hogy az alábbi 16 kérdés alapján tartsanak vizsgálatot. Kiküldi a megye Baromlaki Akács Györgyöt, Simonyi Lászlót, Szmrázány Imre, Gányi József ülnököket, kik a hely színeén megjelenvén Gergelyfi Mátyás deméndi plebánus, s „a Boritól Perőcsényig terjedő községek helyettesített főesperese“ elnöksége mellett megkezdtek a vizsgálatot, Borira vonatkozólag ekképen:

„Megjelenvén (1750. jul. 16-ban) Mogyorós és Árnyék -- Boriban, melyeket hajdan egy völgy s azon átfutó kis patak különíté el, de idő folytán összeépültek s egyház csak az elebbiben van, első tanu Bori Katalin 75 éves özvegy r. kath. vallja az első kérdésre:

Quomodo nominantur filiales per acatholicos usurpatae?

Bori ekkép megmenekedett ugyan. de filiájától kormányrendelet folytán ő is megfosztatván ¹⁾ s ez által,

Ad 2-dum! Tales filiales quando? et cujus indulta? et ad quam matrem usurpare acatholici presumpserant?

3. Ex qua matre? Nominaetur qui praedicant et ad cujus modi filiales excurrant?

4. Utrum omni die? vel omni die festo? vel vero solum omni mense? et quoties?

5. Stolum ab incolis in filiali degentibus et qualem? praeterea annuam et quam solutionem exigat.

6. Utrum etiam ab incolis catholicis in ejus modi filiali loco degentibus satis modo stolum et annuam solutionem exigere conservit?

7. Utrum in ejus modi locis filialibus Templum vel oratorium et quale sit? quondove et cujus indultu ex structum?

8. Utrum ejus modi in loco filiali etiam ecclesia catholica per ipsos occupata non usurpatur?

9. Quomodo occupata fuit.

10. Utrum in tali loco filiali Ludi magister existat.

11. Si est ludi magister, qualis scholas docet?

12. Utrum talis ludi magister munia quaeque parochialia per agere non soleat?

13. Tales modi filiales ad quas matres catholicas canonice destinatae habentur?

14. De notandum et referendum in quibus nominanter locis a cath. praedicantes habentur. Ita ut.

15. Fateatur testis a quo anno publicum talis modi confessionis exercitium usurpetur? Consequenter fateatur nunc et anno 1681. in usu ejusmodi exercitii fuerint?

16. In tali loco publici exercitii cujus classis scholae tradatur?

Öt tanu hallgattatik ki. Valamennyi erősíti, hogy „Mogyorós Boriban ember emlékezet óta volt a hely. hitvallásuaknak egyházuk, az ott lakó csekély számú catholicusok Dalmad és Nádasdra, az ág. ev. pedig Usankra járván. A templomot a hely. hitv. nemesség építtette s tartotta fenn a más felekezetűek hozzájárálása nélkül. A pred. Árnyék Boriba kiszokott volt járni minden kedden könyörgésre, a borfőiekhez azonban minden 3-ik vasárnap. A filiákban nincs templom, magán háznál tartatik az istenitisztelet. Iskola tanító nincs stb. (Latin eredetije Arch. V./13. sz. alatt.)

¹⁾ Nr. 8. 199. lap.

valamint az egyháztalagok vegyes házassága s kivándorlás folytán igen elgyengülvén: súlyos anyagi helyzetbe jutta s folyvást a feloszlás veszedelmei fenyegették. Az 1797-diki visitacio, egyebet nyomoruságnál nem talál ¹⁾. Építletei dülő félben, rongyban, a predikátor fizetése a mult évről is kint van. „Sok itt a panasz, a siralom épen mint Orosziban ²⁾. Ez időben nem volt opportunus megszüntetni a különben is gyér egyházakat inkább tengődni engedték, folyvást adván belé predikátort, kiknek az anyagiakkal való küzdelemben szellemök s legtöbbnyire erkölcsük is megtörik. Igy 1805-ben Konc István boldogtalan ifj. predikátora bukik el ³⁾. Majd utódait mozdítják el, mint a szomszédokat megkárosító és botránkoztató életüeket.

Régebbi kérelmét, hogy filiává óhajt lenni F.-Gyarmathoz csatlakozván, 1862-ben sem látja jónak az egyh. megyé; s így mint lélek szám s javadalomra nézve is majdnem legkisebb egyházunk folyvást áll, lelkeszésének következő évi fizetést adván:

Tanítónak:

Pénz 20 frt		Pénz 10 frt	
Buza 22 szapu		Buza 8 szapu	
Föld 20 hold		Föld 8 hold	
Széna 3 szekér	= 365 frt.	Rét 1	= 163 frt.
Szőlő 2		Fa 2 öl	
Fa szekér		Tandij	

Templomát 1863-ban javítá ki, tornyot pedig 1857-ben emelt, mindezt kőből, lévén ennek igen nagy bővében. Paplaka 1865. alakíttatott át. Letette az iskola alapkövét 60

¹⁾ Nr. 8.

²⁾ U. o.

³⁾ Lásd „Fegyelem,“

gyermek számára. *Ingatlana* 40 hold föld, melyből 10 az egyházé a többi a lelkész s tanítóé, s mivel e kettő egy személy, a lelkészé; 2 szőlő, a parlag a lelkészé, a job-bik az egyházé haszonbérbe adva. *Ingósága*: 3 harang, összesen 170 $\mathcal{E}$; a legrégibb (1720-ból való) repedt; a legkisebb (10 $\mathcal{E}$ -os) Borfőből származott át. Anyaköny-vei csak 1786-tól vezetettek. Dalmady Miklós által ala-pított (?) magtára jelenben 15 szapu buza.

Népessége: 167 lélek.

Született 1877-ben 1 fi, 3 nő.

„ 1850 —76-ig 120 fi, 114 nő.

Meghalt 1877-ben 7 fi, 1 nő.

„ 1850 —76-ig 122 fi, 122 nő.

Házasult 2.

Tankötelesek száma 34.

Tényleg iskolába jár 34.

Bori Honthan, a léva-ipolysági országot mellett egy völgyben fekszik, politikailag Ipolysághoz osztva. Határa hegyes, sziklás, számos — állítólag gyógyhatású — forrással (Bori buzgó). — Kényelmes hely a lelkészre nézve. Isten-tisztelet csak vasárnap délelőtt.

Borfő filiája a türelmi parancs után újra anyjához csat-lakozik ¹⁾, -- de igen megfogyva és megtörve. 1818-ban kéri mivel igen megfogyatkoztak annyira, hogy nincs több 3 familiánál; a bori predik. eddigi fizetéséből vagy a bu-zát vagy a vetést elfoghassák; de ez meg nem enged-tetik. 1826-ban már csak két család van református, Réghi István curátor és Szemerédi András, a többiek részint kihalván, részint kiköltözvén, részint más vallá-suakkal elegyedvén, a bori pred. nem képesek a conven-tiót megadni, hanem ígérnek esztendőnként 1 szapu bu-

¹⁾ Arch. VI./28. az erről szóló okmányt lásd % alatt.

zát, 1 frtot, 1 szekér fát, azonkívül a pred.-nak a borfői határban levő földjét, mely egyik vetőre 5, másikra 8 vékás megművelni ígéri, kérvén, hogy mindezekért ne annyiszor mint ezelőtt, hanem csak 4-szer menjen ki a predikátor. — Ezen kérelem sem hallgattatott meg¹⁾. 1843-ban jelentik, hogy pusztulásnak indult templomukat nem javíthatják, mert földjeiket az anyaegyház használja s ez róluk nem gondoskodik. Az e végből kinevezett küldöttség semmi segédelmet, mentő eszközt nem fedezhetvén fel 1855-ben imaháza, haranglábja már annyira elpusztult, hogy ingóságainak Boriba, az anyaegyházba vitelét rendeli el az egyh. megye „s a harang — a még élő 2 öreg asszonyból álló egyháztág, mint tulajdonosok beleegyezésével“ át is vitették Boriba; ingatlanait az ottani evang. atyafiak vették meg 460 frtért, ebből építé Bori a tornyot.

Végleg azonban mégsem enyészett el, sőt a pred. fizetéséhez jelenben is 4 szapu buzával s 2 szekér fával járul, mint a század elején.

Fölvoltatott Hont megyének Ipoly-Keszin, 1784. jul. 28-dikán tartott ülésében a helytartó tanács ez évi junius 14-ről Pozsonyból Nicky Kristof és Somsich Lázár aláírásával ellátott leirata melynél fogva megengedtetik, hogy

1. Varsány anyaegyházhoz régi filiáján, Horhin kívül Kis-Kér, N.-Kereskény.
2. Borihoz, Borfőn kívül Szántó.
3. Tergenyéhez, Lontó.
4. Ipolypásztóhoz, V.-Mikola.
5. Perőcsényhez, Szakálas.
6. A.-Fegyvernekhez, F.-Fegyvernek adfiliáltassék.

---

¹⁾ Act. consist.

4.

Farnad.

Naplóink s Lampe-ember is tanusítják, hogy ezen egyházunk a 18-dik század végeig a komjáti (vagy ürményi, jelenben komáromi) tractushoz tartozott.

A „nro. 5“ 217 lapjain ugyanis 1784-ről ez áll: „accessit Kéty cum Farnad et N. Ölved, ubi D. Cl. Antonius Laky ex Ns. Oroszi trans locatus dixit inauguralem Coonem.“ Előbből nincs róla említés, mivel nem ezen esperességhez tartozott, ide csak az új szervezkedéskor, 1784-ben csatlakozván. Lampe-Ember pedig a komjáti esperesség 15-dik helyén említi, miből világos nem csak az, hogy a komjáti tractushoz tartozott, hanem az is, hogy *kezdetben anyaegyház* volt.

Mint ilyen a XVII. század első felében, primatialis birtok lévén, többet szenvedett más gyülekezeteknél. Pázmány fennyeu hirdeté, hogy érseki birtokain nem tűr eretnekeket, s tisztartója Bélavári Dávid elűzte a predikátort nemcsak Farnadról, hanem a szomszédos érs. helyekről is (N. Salló, Kural, Ölved). Ezen basa természetű tiszt meg nem elégedve a predikátorok s iskola mesterek elűzésével, a tanoda bezárásával, azon felül még a prot. hiveket be is börtönzé s csak tetemes váltságdíj mellett ereszté szabadon. Az 1638-diki sérelmi felirat ez esetet szintén panaszolja. Az 16 végzés következtében vallásgyakorlatába visszahelyeztetett, — az 1711-diki zavar azonban Farnadot is sújtá s megszűnvén, a kurali plebánus hatósága alá helyeztetett, — s félszázad alatt nagyon megfogyva, épületeitől megfosztva, a türelmi parancs utáni szervezkedéskor N. Ölveddel együtt, mint leányegyház Kétyhez társult.

1784. jul. 26-án engedélyt nyervén a vallás sza-

badgyakorlatára, megfeszített erővel látott templom s parochia építéshez, 1787-ben egy praeorans lakot s imaházat emelt, elkobzott harangjai helyett 1794-ben szerzett újakat. A kis faharangláb helyébe 1804-ben emelt tornyot. 1838-ban „a mélt. uradalom engedelmeiből egy kertet fogott fel s azt deszkával szépen bekeríté.

Hosszú évtizedek alatt lassankint kiépült vereségeiből, szorgalmas igyekvő népe már az ötvenes évek vége felé, Szabó János testben lélekben elerőtlenült levitája életében kérvényezett az e. megyén, hogy Kétytől különválva, anyává lehessen. De mert nem bírta meg azon áldozatot, hogy a még élethen levő praeoránst nyugalmazza s az anyaegyház lelkészének járó kötelezettségeit is hordja, azonkívül lelkészi állomást is szervezzon szenvedhető fizetéssel: kérelmét az e. m. nem is látta megadhatónak.

E szándokot csak az anyaegyház lelkészi állomása és saját preorantiájának megüresedésekor valósíthatá 1867. alapítván az e. megye által is megerősített, következő lelkész-tanítói díjlevelet:

Pénz 25 frt
 Buza 30 szapu
 Árpa 18 szapu
 Fa 5 öl
 Bor 4 akó
 Föld 6 hold
 Lóherés 1 hold.

S némi apróságok (eleség, keuder stb. 20 frt értékben).

Tandíj (1 véka árpa, 40 kr stb.) Pénzértékben 560 frt.

Első lelkésze Kiss Károly 1867—71-ig ¹⁾.

---

¹⁾ Előkönyörgő tanítói 1804-től ösmereteseek, u. m.

Gere József 1804--10.

Czövek Mih. 1833-ig.

Szobonyi Endre 1838-ig.

2-dik Tolnay Diénes 1871 — jelenig. Született Ns. Orosziban (1836), hol atyja Tolnay István lelkész volt. Tanulmányait a pápai főtanodában befejezve Györré ment acad. promocióra 1859-ben s utóbb mint tanító-káplán itt működik 1871-ig. Ezóta Farnadon viszi az előtte immáron jól ismert hivatalt, hiveinek, sőt távolabb környéknek is nyújtván segélyt mint dilettans homeopatha, mely miatt a megyei hatósággal is meggyűlt egy ízben a baja.

Ugyanezen helyen az ág. ev. testvéreknek szépen rendezett leány gyülekezetük van, — a catholicusoknak pedig plebaniájok. E két utóbbi felekezet nyelvére nézve tót. A jókora népességű község népbankot is alapította 1864-ben, mely anyagi tekintetben nem kis előnyére szolgál a korlátlan uzsorával szemben.

Az esztergomi érsek egyik terjedelmesebb s jól rendezett uradalma lévén, most is tart Farnadon gazdatisztet.

Anyagi helyzete következő:

Van az egyháznak $\frac{1}{2}$ házhelye s 5 zsellér kül álmánya, melyet a buzgó egyháztagek jótállása mellett, részlet fizetésekre örökül vett az egyház; 6 hold a lelkésztanító javadalmában. — Ingóságai újabb időkből valók. Anyakönyvek (pót) 1824 óta vezetvék.

Népességi adatok: 1) lélekszám: 300.

2) Született 1877-ben fi 9, nő 5;

„ 1850–76. fi 195, nő 185.

3) Házasult 1877: 4 pár.

4) Meghalt 1877-ben fi 8, nő 8;

„ 1850–76 fi 171, nő 148.

Tanköteles 30 fi, 17 nő.

Tényleg iskolás 30 fi, 17 nő.

Szabó János 1867-ig.

1875–8. segédet tartott a lelkész: Pap Gyula s Torma Jánost.

5.

Fegyvernek.

Azon 7 szerencsés honti gyülekezeteink közé tartozik, melyben megszakítás nélkül fenállott kezdet óta a ref. vallás gyakorlata. A sopronyi országgyűlés „articularis locus“ gyanánt, Varsány mellett, ezt jelölé ki. — Minden veszély nélkül vonultak el fölötte a vészfellegek. S így eseményekben szegény lévén, története is egyszerű Személyek s testületek közül is azok a legboldogabbak, melyekről legkevesebbet lehet beszélni. Naplóink ennél fogva nem is igen foglalkoznak vele, alig jegyeznek fel róla valami említésre méltót a).

A XVII. század közepén Sároi János lelkészének közetkező „proventusa“ volt.

„Pénz flor 20

Buza fertály 25

Velnek búzát holdat 4

Bőtít 2

Keresztelőtül tyuk 4

Kenyér is 1

Introductiotul is annyi stb.“

Vagyon egy parochialis szőlő, melynek munkája az auditoroké, haszna a predikátoré ¹⁾).

Az 1662-diki egyház látogatás már Ráckövi Istvánt említi predikátorául, ki ellen „nem panaszkodnak; mert tanítása kedves ő kegyelmének,“ mindazonáltal „az ő kegyelme buzájának vissza adására magukat semmiképen nem

---

a) Saját régi könyvében — állítólag — ily bejegyzés van a templomra vonatkozólag: „Templum ao. 1641. per ipsos A. Fegyvernekienses est renovatum,“ s 1695-ből: „novis columnis est fulcitum.“

¹⁾ Nro. 2.

bírhadják ¹⁾“ . . „Panaszkodnak fegyverneki uraimék, hogy b. e. senior uramnál maradt az ekklának pénze fl. 6. den 40, melyet Barson lakozó Talpas János is bizonyít. Annak felette maga is b. e. senior úr maga jó akaratjából ígért volt a templom építésre fl. 1. den 50.“

„Templom vagyon köből, de nagyon romlott, harang egy. Oltárhoz vagyon abrosz egy, egy ón kannácska, egy ón tányér. Mester nincsen ²⁾).

„Fentebb említett predikátora (Ráckövi István) 1688-ban egy évre eltiltatik hivatalos működésétől, mert már elébbről a ceremóniákat, most meg a ritust bolygatta s egy özvegy nőt összeeskettett a szomszéd collega figyelmeztetése dacára — Győröd adatik neki irgalomból; azonban 1692-ben már újra Fegyverneken van ³⁾).

1695-ben fatornyocskát emel temploma fölé, melyet szintén kijavít ⁴⁾. Ezen fatoronyról s templom javításról Trivaisz Mihály Ignác esztergomi kanonok által végzett e. látogatási jkönyv is emlékezik.

„1706. die 18. Febr. Cigány András fegyverneki lakos istenes jó indulatjából conferalt az ekkla számára két hold földet, melyet hínak szilvás földének és egy boglya szénát termő rétet az Antaltója mellett, melynek ususa a predikátoré ⁵⁾“

E század elején (1804 okt. 6) tűz hamvasztá el az egész falut s az egyházi épületeket is; a régi falak megroskadtak, újakat kelle a régi alapra építeni. A szegény egyházat, melynek a fentebbi hagyományon kívül egyéb forrása a tetemes költségekhez nem igen vólt, — igen ha-

---

¹⁾ Nro. 2.

²⁾ U. o.

³⁾ Nro. 5. pag. 58.

⁴⁾ Arch. VI/31.

⁵⁾ Nro. 2.

tályosan segíték, kerületi gyűjtés útján a szomszéd e. megyék 142, s maga a barsi esperesség 726 frttal. E könyör adományból az új templom fölé még egy fatorony is kikerült megint. E nagy veszedelmet s az istennek jó emberek által nyújtott segedelmét a templom falába helyezett kötéltáblán felirat hirdeti maig is ¹⁾.

19 évvel később (1823) újra lángok martalékaúl esett; de ismét felépült.

Csoda, hogy e kettős tűzveszélyben az egyház *ingóságai* épen megmaradtak. Becses jegyzeteket tartalmazó *jegyző- s anyakönyvei*, melyek 1726 óta folytonosan vezettetnek, nem estek áldozatul. Ugy látszik, hogy a hasadt régi harangból 1793-ban Selmecen újra öntött harangja is megmentelett.

A „Nr. 14“ (Inventarium) említést tesz egy egészen aranyozott pohárról, melynek felső része ezüst, az alja veres réz. Hat kövek vagynak a szárában, részint veres, részint fehér, részint kékek, az alján ez írás: Vásárhelyi Ötvös József Ao. 1738.“

Lelkészeknek névsora 1655-től:

1. Sárói János 1655 — 1662.
2. Ráckövi István 1662 — 94.
3. Érsekújvári Mihály 1694 — 1720.
4. Kéri Jakab 1720 — 22.
5. Szelesztei Imre 1722 — 25.
6. Jenei János 1726.
7. Mikolai Mátyás 1726 — 29.
8. Zsembéri Pál.
9. L. Gal István — 1734 — Kis-Kérre költözött.

---

¹⁾ A felirat ez: „Post fatale incendium renovatum ab incolis reformatis possessionis Alsófegyvernek, — tempore ministri Stef. Magyar Ao. 1805.“

10. Kocsi Sámuel esperes, 1742-ben elüzetvén, Mező-Kis-Sallóból a plebános által, ide menekült meghalni.

11. Újra vissza jött *Gal István* 1742—55.

12. Megint Kiskérről hozott papot *Csilári Bende Istvánt* 1755—1769. Itt hunyt el is.

13. *Baka István* 1769—1784; a midőn átvitte Salló, hol esperességet viselt.

14. *Lorasz Sámuel* 1784—89.

15. *Pólya János* 1789—93. — Itt hunyt el.

16. *Kovács János* 1793—1800.

17. *Magyar István* 1800—16.

18. Kőszegi Mihály 1816—47. Itt hunyt el. Idejében épült (1840) kő- és téglából a csinos torony.

19. 1848 — jelenleg *Göbel Gerzson*. Született 1820-ban (?) Igaron, hol atyja lelkész volt. Korán elvesztvén atyját, édes anyja nőül ment Kis Antal csepi lelkészhez Kis Ádám öcséséhez s ezzel kiképeztetése előtt megnyílt az út. Tanulmányait Pápán végezvén a szokásos acad. prom.-ra ment Nyékre s itt kitöltve idejét, rövididei káplánkodás után 1846. Ns. orosz s innen a forradalom idején, a midőn több lelkész társaival együtt Pozsonyba fogságra vettetett, fegyverneki lelkész lőn.

Buzgalma folytán a nagyon régi helyett 18⁶⁹/₇₀-ben igen csinos paplak, 187³/₄-ben pedig célszerű gazdasági épületek emelkedtek, mely tetemes építkezés a különben is csekély népességű gyülekezet anyagi erejét teljesen kimeríté. Jegyzőkönyvei népességét 1781-ben 216, 1783-ban 166, de 1789-ben már 257—63-ra teszik ¹⁾. Jelenben:

Férfi) 387.

Nő)

---

¹⁾ Az 1731. kath. főesperes e. látogatási jökönyvében „cir-citer 50 hely. hitv. s 30 ág. ev-ről tesz említést. Ugyanezen, valamint a fentebbi statist. adat aligha szabatos.

Született 1877 fi 4, nő 7.

„ 1850—76 fi 256, nő 281.

Házasult 1877 0.

Meghalt 1877 fi 11, nő 12.

„ 1850—76 fi 167, nő 186.

Tanköteles 41 fi, 23 nő.

Jelenleg jár 39 fi, 19 nő.

Díjlevele:

I. Lelkésze:

Buza 22 1/2 szapu.

Zab 2 1/2 szapu.

Fa 8 öl.

Föld 37 hold.

Szőlő 1.

Pénzértékben 460 frt.

II. Tanítóé:

Pénz 10 frt.

Buza 8 szapu.

Zab 3 1/2 szapu.

Széna 1 szekér.

Fa 2 öl.

Bor 2 akó.

Föld 6 hold.

Legelő 2 1/2 hold.

Tandíj: minden gyermek 1
véka zab, 1 frt.

Pénzértékben 217 frt.

Fegyvernek Hont megye területein közvetlen a Szekince balpartján, Gyarmathoz 1/4. Oroszhoz 1/2, Peszekhez 3/4 órányira fekszik, — sikon. A községtől kelet-délnek alacsonyabb emelkedésű hegy vonul, a *Bóné* nevű szőlőkkel, melyeken igen jó bort s bõmennységben termel. A kisdéd község, néhány kisebb birtoku földesúrral (Szulyovszky, hajdan Hodosy és Plachy, kik nem reformatusok) s Nyáry. Politikailag Ipolysághoz van csatolva.

Ingatlana 62 hold s 411 □ öl; melyből „templome“ név alatt az egyház kezelése alatt van 15 1/2 hold, — a többi lelkészi s tanítói javadalomra szolgál. Előbb az egyes egyh. tagok adományozták az 1865-diki tagosításkor.

6.

Füzesgyarmat s egykori filiája Szántó.

Ösi primási birtok s mint ilyen örökös háborgatás-
soknak volt kitéve. A XVI. századbeli történetei ösme-
retlenek ; a következőkben fölėje tornyosult vészokről
azonban már van tudomásunk. Kiváló gonddal tartván
Pázmán saját érseki birtokait: igyekezett minden áron el-
fojtani a reform. hitet itt is. E végből licentiatust ¹⁾ küld-
e ide 1628—30-ban, kinek a gazdatisztal együtt feladata
volt a predikátort innen kiűzni s az iskolát bezárni, — s
vezetni a népet a kath. szellemben . . . s a küldött li-
centiátus feladatához hiven, — birtokába vette a parochiá-
lis épületeket, a templomot, elűzvén a predikátort; el-
foglalá az egyház javait nemcsak Gyarmaton, hanem
Szántón a filiában is. A nép azonban a vidéket megszállva
tartó török héghez folyamodott, ki a nagy Allahra meg-
esküdött, hogy felakasztatja a licentiatásokat kik ide jönni
merészelnek ²⁾. E merész fenyegetésre a licentiatusnak
ép úgy nem volt ott maradása mint a predikátornak, ki
tartva az időközi kizavarástól inkább kisebb jövedelmű,
de nyugalmasabb helyre vonult. S így Gyarmat a szom-
széd s közel eső fegyverneki predikátor gondozása alatt
volt egy ideig, míg végre 1647-ben ápril 22-dikén *Emő-
dij György* és *Sós István* országos kiküldöttek „a f-
gyarmati templomot, a hozzá tartozó Szántó leányegy-
házzal s minden azokhoz tartozókkal együtt, u. m. F-
Gyarmaton a templomot haranggal, 30 hold szántófölddel,

---

¹⁾ Licintiátusok, vagyis csekélyebb képzettségű oly egyének,
kik papi jelleg nélkül, szükségből alkalmaztattak a catholicus
püspökök által.

²⁾ Frankl „Pázmán és kora“ 1. k. 538. lap.

egy réttel, erdővel, két darab szőlővel, szőlőből járó dézsmával, — Szántó leányegyházban pedig egy haranggal, egy ur asztali pohárral, 15 hold földdel, egy réttel, mint a füzes-gyarmati egyházhhoz rég időktől fogva tartozókkal, elmozdítván mindazoktól a rom. kath. plebánost, visszaállították, visszaadták, visszakebelezték (Hist. dipl. pag. 79—81) ¹⁾).

Biztosítva lévén akként a béke, 1655-ben már *Pali András* predikátorát említik naplóink, kinek proventusa a feljebb említett szőlők, földek hasznán kívül:

Buza báti fertály 75.

(A stóla szokott mód szerint.)

Elegendő fát adnak, melyet a „rideg legények felvágznak.“

Az 1662-diki egyházlátogatás is békés viszonyokat talál *Leri István* predikátorságában köből való templomot s 2 harangot s az ekklézsia két könyvét (conpendium theol. és Helv. Conf.) s az urasztali készleteket, stólat proventust jegyezván fel egész részletességgel „Scholamestert is tartanak“ mi ez időben felette nagy ritkaság — Kissallai Albert — kinek proventusa:

Buza báti fertály 14.

Pénz 17 frt.

Egy tallér ára hus.

Perpetua coquia.

Stóla, temetéstől 12 denár.

Vagyon borbéli collecta is ²⁾).

1688-ban — a gályarabságból, illetőleg Zürichből visszatért Körmendy György esperest találjuk e jövedelemre nézve akkortájt első rendű egyházban, ki alig pi-

---

¹⁾ A küldöttségi határozat a fegyverneki anyakönyv lapján van latin fogalmazványban följegyezve másolata arch. VI./35.

²⁾ „Nro 2.“-ben.

henhetett itt meg; mert 2 évre már naplóink folytonos üldözéseket, háborgatásokat jegyeznek fel az egyházzal ¹⁾. Megmegszáll itt egyegy lelkész de csakhamar elüzetik. 1698. *Zelizi István* is kénytelen elhagyni a háborúság fészket, még pedig időközileg, Gergely előtt. Minek folytán azt végzi a visitacio, hogy a stóla fele részben az övé legyen fele pedig a functiót teljesítő fegyverneki predikátoré ²⁾. 1705-ben újra van predikátora *Nagyszegi Pál* s ez 6 évig állja meg helyét, a midőn (1711.) egy végső csapást mért rá a primás s egy-szerre 6 egyházunkat szüntetett meg: Gyarmaton egész vé-rengzést vittek végbe a kirendelt megyei hajduk, a lelkészt megütlegelték, a padlásra fölszaladt nejét, lábainál fogva lehúzták, a mester nyilvánosan megbotoztaték ³⁾.

Többé aztán nem találkozunk naplóinkban *Füzesgyarmat* névével. A barsi esperesség áldozatainak első s leg-jobban elkinzott zsengéje vala ⁴⁾. Elkobozott javai soha sem adattak többé vissza, — a hajdani reform. templom maig is áll a Szántó-felé vezető út mellett, a falu végén, a katolikusok által — kiknek itt plebániájok van — használva ⁵⁾.

Az újra ébredés szakában sietett szervezkedni a 70 évig szüntetett és sokat háborgatott egyház. Engedélyt nyerve ⁶⁾ elfoglalt temploma s parochiája helyett ujat építeni volt legelső gondja (1784).

Első lelkésze e században *Német Ferencz* (1784 — 1816.) utóbb (1806 -- 16.) esperes, ünnepélyes beszédet

¹⁾ Ugyanott.

²⁾ „Nro. 5.”

³⁾ Ugyanott.

⁴⁾ A jelenlegi lelkész — szájhagyományon nyugvó — adata.

⁵⁾ Az elkobzott s 1647-ben visszaadott javadalmak maig is megvannak — a f.-gyarmati plebánosok használatában, azon különbséggel, hogy a f.-gyarmati plebanos a szőlő dízsmák helyett évenként dízsmaváltságot kap az adóhivataltól,

⁶⁾ Arch. VI./24.

tart Luk. 20. 25. alapján. Ekkor a körülményekhez képest alapított díjlevele maig is áll.

2-dik pred. *Magyar István* 1816 – 24.

3. *Tót István* 1825 – 34.

4. *Tót József* 1834 – 74.

5. *Bacsa Béla* 1874 – jelenig. Született 1848-(?)-ban G.-Lökön, hol atyja maig is élő lelkész. Tanulmányait Pápán végezte. Az önképzőkör tehetséges tagja volt. Irodalmi működését lásd az illető helyen. 1873-ban felavatva, csakhamar Borii s 1874. gyarmati lelkész lön.

Az 1786-diki leltározás igen érdekes *clenodiumail* jegyzé föl, melyeket sem az 1655-diki névtár, sem az 1662-diki minden apróságot följegyző visitációi napló nem említ, nevezetesen:

1. Egy *ezüst pohár*, különbféle kivert figurákkal, arannyal futtatva, felső részén magyar betűkkel: „Is gott mink vus. vall. kon veder uns drinket unde esen.“ Az alján Vicht. 26. Anno 1600 ¹⁾.

2. Két régi harang, a nagyobb ily felirattal: „Az 1664. MISE. DEI. MANET IN AETERNUM. E. G. Con. H. I. V. I. B. E.

Kisebben ez van:

Coss. Mich. Josephe Lissiock in Gran 1744. Curant pagus Füzes-Gyarmat. AEDITICATA 1423. (?) Ristaurata 1773 ²⁾.

3. Az 1662-diki egyh. látogatási jkönyvben is említett ön kannák.

4. Két igen lapos cintányér, a kisebbiken egy korona s ily felírás „AE.“ A nagyobb fenekén e szám: 1620 ³⁾. Mint kedves emléket, templomába helyezve örzi

¹⁾ Jelenlegi lelkésze 1536-ból valónak írja.

²⁾ E két régi harang újra öntetett 1790—1-ben. „Nr. 14.“

³⁾ „Nr. 14.“ feljegyzése nyomán.

48-diki selyem zászlóját e fölirattal: „Honunk, nyelvünk, szabadságunk álljon örökké. Füzes-Gyarmat 1848.“

Kellemetlen belzavarok sem egyszer zavarták nyugalmát az újabb korban. 1824-ben az egyház ládájából hiányzik 380 forint, melyet a lelkész állítása szerint a gondnok, ki időközileg elhalt, vett magához. Deputációra bízott ez ügy, melynek jelentésére végezi a tractus, hogy a lelkész is hibás lévén, mert nem kellett volna engedni, hogy tudta nélkül nyuljon a gondnok az egyház ládájába, 100 frtot fizet, a többit a presbyterium, melyről kötvényt is állítottak ki az illetők.

1825-ben nem akarván választani a kandidáltak közül: mindaddig köteles a maga költségén kitartani a disloc. gyűlést, míg nem választ a kandidáltak közül.

Ezek leszámításával boldog és gyarapodó gyülekezetnek mondható a gyarmati. Akkor, midőn egyh. megyénkben a mult századokból eredő ódon paplakok hirdették az idők mulandóságát, Füzes-Gyarmat legelső volt, veres bádogtetejű új és csinos paplakával, E kényelmes paplak, az elég csinos templom közvetlen közelében épült 1854-ben, minden idegen segély nélkül, s 4600 forintba került. Legközelebb iskola építéshez készülődik. Mindez a gyülekezetnek élő buzgóságáról tanúskodik; mi annyival inkább méltánylandó a mennyiben népe — viszonylag nem legkedvezőbb anyagi helyzetnek örvend, több izben dühöngvén itt tűz s hegyes vizmosta határuk, sem minőség, sem mennyiség tekintetében jó termést nem adván. A boldogabb időkben igen szép jövedelmű forrásul szolgált az országos hírvő dohány termelés. A monopolium eleinte kivételesen adott időnként engedélyt számukra s finom zamatú burnót és szivarokra alkalmazott dohányukat 10—15 forintért váltá be mázsáját, — míg a csempészetnek csomójáért 1 frt 20—80 krt kaptak. Leg-

közelebb végleg megtagadta a kormány e községtől a termelési engedélyt, mi a legérzékenyebbül sújta e lakosokat.

Mindezek dacára „isten dicsőssége“ címén évenként 50 – 60 frt folyik be az egyház részére. Ezzel arányban ép oly dicséretes buzgalmat tanusít maga az egyház is a jótékonyásnak gyakorlásában. Főtanodai tanároknak évenként 19 frt 61 krajcárt ad, minden anyaiskola supplicansa 1 frtot, legatus 4 frtot kap, mi a többi gyülekezet filléres adományaihoz képest meglepő.

Az egyház anyagi állapota:

1. Kamatoz 465 frt.
2. „ 86 szapu zab.
3. „ 23 $\frac{1}{2}$ szapu buza.
4. 1876-ban alapult isk. alapítvány 7 sz. 1 vék.
5. Földbirtoka 2 $\frac{1}{2}$ hold rét.
6. Szántóföld 3 $\frac{1}{2}$ hold.

Tagosítás még nem volt. Ez alkalommal kilátás van, hogy a lelkész s tanítói javadalom s az egyház birtok is növekedni fog.

Lelkészi javadalom:

Pénz 100 frt.

Buza 50 szapu.

Zab 10 szapu.

Fa 8 öl.

Széna 3 szekér.

Szőlő 1.

Bor 10 akó.

Kukorica föld 1 hold.

Apróság hus, faggyu, káposzta, kender átlag 15 frt értékben.

Pénzülvéve: 600 frt.

Szabad előfogat s mi ritka: a temetőt is a lelkész használja.

Tanítói javadalom:

Pénz 40 ft.

Buza 23 szapu.

Zab 25 szapu.

Fa 3 öl.

Bor 3 akó.

Széna 3 szekér.

Stóla és tandij.

Föld 3½ hold.

Pénzértékben: 300 ft.

Lélekszám: = 928.

Született 1877-ben 17 fi, 10 nő.

„ 1850 - 76-ig 451 fi, 443 nő.

Meghalt 1877-ben 13 fi, 15 nő.

„ 1850—76-ig 653 fi, 621 nő.

Házasult 1877-ben 17.

Tanulók száma Fi 44.) = 80. (Ennyi az iskolakö-
Nő 36.) = 80. teles s tényleg isk.)

Füzes-Gyarmat Hontban, a Szekincéhez nem messze fekszik. A kath. és egyéb lakosokkal együtt nagy területű község, egy hegyoldalban, a községen átfutó ér állal két felé szakasztva. Szántónak, Gyarmat hajdani filiájának történetét lásd az elenyészett egyházak története közt.

7.

Kis-Kálna, filiája Nagy-Kálna.

Ezen egyesült két egyházunk, naplóink tanúsága szerint, — 3-dik Károly alatti üldözésig egészen más viszonyban volt egymással mint jelenben. Az előző századokban ugyanis *Nagy-Kálna volt az anyaegyház s Kis-Kálna*

ennek filiája ¹⁾ Keveset beszélnek róla jkönyveink, mi annak jele, hogy jól folytak dolgai. Csendes belbékéje csak egy izben zavartatott meg a 17-ik században. A lelkésznek javadalmához tartozott a községi malom-vám, 1690-ben ezt elvonták tőle a hivek, de a visitacio megintésére azontúl háborítlan élvezetében maradt a lelkész ²⁾. Többi barsi egyházainknál jóval elébb koboztatott el, t. i. 1726. nov. 23-dikán ³⁾. Akkori földesura Hunyadi András üzé el a predikátort, Patai Mihályt, és a mestert, Barsi Jánost ⁴⁾.

Lelkészel az eltörlésig ezek voltak:

Oroszi Tamás 1655.

Kölykedi Imre 1688.

Tatai András 1701.

Szentgyörgyi András 1706.

Patay Mihály 1726.

Az elkobzás után a mig fenállott Szecséhez ragaszkodtak, mig 1733-ban ez is eltöröltetvén, a n.-kálnai plebános fenhatósága alá hajtattak a hivek ⁵⁾. A tolerant. edict. kiadásával ujru egyesültek oly módon, hogy a nagyon meggyengült hajdani anya helyett a Péli Nagy család pártfogása alatt könnyebben boldogulható Kis-Kálna lön anya ama pedig filiája.

Legelsőbben is engedélyt kértek imaház építésre, mit 1789. máj. 26-dikán Budán kelt helyt. tan. leirat által

¹⁾ „Nro. 2.“ a VI-dik helyen említi „Kálnai eccla. Minister Thomas orosz Filiája „Kis-Kálna,“ a későbbi 18. századbeli egyh. lát. naplók is ugyan-e viszonyban emlékeznek róla.

²⁾ „Nr. 5.“ pag. 14.

³⁾ „Nr. 2.“ Parochia, schola, templum p. Do. terest. Hunyadi occupatum.

⁴⁾ „Nro. 5.“ pag. 146.

⁵⁾ Lásd „Szenvedések története,“

megnyervén: lelkészt hívtak, — egy igen derék s buzgó *Török Pált*, kinek Péli Nagy János földes ur lakhelyet adott, nagy ünnepélyességgel avatlatott fel. addig is míg az imaház elkészülhetne, kastélya egy termét nyitá meg istentisztelet helyül ¹⁾).

Halvannégy évi árvaság után itt tartá Török Pál az első hálaadó fohászt s ünnepélyes beszédet 1790-ik évi advent 4-dik vasárnapján. Tíz évig az urasági s részben a lelkészlak szolgált imaházul. Ekkor 1799-ben megkezdí Péli N. János a templom építést, kőből, bolthajtásra; de be nem fejezhetvén († 1804. jul. 9.), özvegye Vajai Vay Erzsébet végzé azt be 1806-ban. Feltűnő nagy köznyit tanusított az építkezésnél a n.-kálnai leányegyház, egyetlen krajcár költséggel s egyetlen dolgos kézzel sem segítvén az építő anyát s erre még a visitáció serkentésci által sem lévén bírható ²⁾). Az özvegy patrona áldozatkészsége majdnem magára volt hagyatva, a csekély számú és sorsu jobbágyok is csak némi kis munkával segítvén őt szent igyekezetében. Mindez azonban nem zsibbasztá meg buzgóságát. Az építkezések befejezése után nem sokára (1810.) igen kedves predikátorát a fényes barsi, majd n.-sallai egyházak meghívják — s azon való örömében, hogy Török ezt el nem fogadta alapítványt tesz, hogy míg a predikátor Kálnán marad „évenként 80 forintot, 12 szapu buzát, 6 szapu árpát, 6 szapu zabot, 1 szapu eleséget s egy bizlalni való süldő sertést kap — „kötelességemnek ismerem — mondja az alapítvány levél — hogy ezen tiszteletes uramnak, ki annyi esztendőknék elfolyása alatt, soha magának semmit sem kért, első kérését, mely most sem a maga, hanem successorai

¹⁾ Ez adatok a kis-kálnai egyház birtokában levő helytartó tanácsai leirat s jkőnyvi beírásokból merítvék.

²⁾ „Nro 11.“

boldogítását tárgyazza, teljesítsem. Rendelem ennél fogva stb. ¹⁾). Nem is mozdult el *Török Pál* onnan holtig (1834. máj. 20) ²⁾ özvegye *Balog Julidnna* szintoly *önzetlen s nemeskeblű* volt, a férje által megalapított lelkész özvegyi gyámoldára 200, a tanítóira 100 frtot hagyományozott.

Meglepő jelenség, hogy Kálnának a tolerantia óta csupán 2 predikátora volt. Első a már kiváló jó oldalairól ismert *Török Pál*, 1790 - 1834-ig, s második 1834—jelenig *Kulifay László*. E test és lélekben folyvást ép vete-ranunk született Nagyodon, hol atyja István szintén lelkész volt, 1807. Tanulmányait Selmecen kezdte, Losoncon folytatta és S.-Patakon végezte, honnét a hittani folyam befejeztével 1830. a r.-szombati gymnasiumba tanáruul hivaték, mely pályán alig egy évet töltve, 1831. őszén losonci káplán, majd félév múlva n.-szecsei helyettes lelkész leve. *Atyja halála után* lelkészül kérték a váradia 1832-ben mit nagy kivételkép engede meg az egyh. megye ³⁾). Az egyh. megyei gyűléseken hamar feltűnt éles boncoló ítéllete, erős logikája által; s tanácsbiroul, majd (1846 - 9.) jegyzőül választaték, s irta -- a többek közt -- a 49-diki hódolat-nyilatkozatot. — Bátor s tüzes vezér szónoka volt azon ellenzéknek, mely az ötvenes években, mint mulékony borulat, egy időre megzavarta a csendes derűt es-perességünk beléleletében ⁴⁾). Nagy időkip kiváló buzgalommal működött mint gyámoldai s e. m. számvevő. Jelenben a papi értekezlet tevékeny elnöke s tanácsbiró. Fárad-

¹⁾ Ezen alapítványlevelet egész terjedelmében lásd „Nro. 11.“ 1810. egyh. látogatási naplóban. Mindjárt a következő érben az urasági tiszt — állítólag ennek urnője nevében — az egyh. látogatás elé 7 pontból álló vádlevelet ad be, de mely azonnal behi-zouyosodott hamisnak lenne“ mondja az egyh. látogatási jkönyv.

²⁾ Lásd „Esperesek“ fejezetben.

³⁾ Lásd Act. consist.

⁴⁾ V. ö. „Szenvedések története“ s 1859. évi e. m. jkönyv.

hatlan s kitartó munkásságának nem csak az egyh. me-
gyén, de saját gyülekezetében is széles tere nyílt. Kisded
egyháza, sőt a sokkal népesebb filiája is kétségkívül el-
enyészik, ha lelkeszének keblét a szokásos és nagyon
elterjedt indolentia foglalja el. Ámde szerencsére oly ve-
zérre akadt, ki tevékenysége s minden alkalmat felhasz-
nálni tudó, el nem csüggedő huzgalmával oly erős alapot
teremtett, mely hosszú nagy időkre biztosítja e gyüleke-
zetek jövőjét.

Mig ugyanis a Péli Nagy család vagyoniilag meg
nem semmisült, a kiskálnai egyháznak nem volt aggoda-
lomra oka. 1863-ban azonban a Péli Nagy birtok rom.
kath. kézre ment át s a patronatus megszűnt, miáltal a
lelkész is évenként mintegy 220 forint díj részletet
veszte, a hivek pedig, kik eddig csak a csekély önkén-
tes adományok s némi kis járulékok beadásához voltak
szokva, megbírhatalan nagy terheknek néztek elébe, any-
nyival is inkább, miután ép e tájt a parochiális épületek
javítása s nyomban utánna egy tűzvész végleg kimeríté
őket ¹⁾. — A filia (N.-Kálna) sem állt kedvezőbben. Az
itteni hivek az épen köztük emelt szeszgyárnak s a szá-
mos korcsmának esének áldozatul. A reform. birtokosok
rendre pusztultak. Ily szomorú körülmények közt — né-
mileg tán menthető is volna, ha a lelkész kézzel lábbal
iparkodik megmenekülni a süllyedő hajóból. Nem ugy Ku-
lifay! Ő a viharban a kormány élére állt, s biztos rév-
partra vezénylő a már-már hajólőrést szenvedett népet. —
Magtárt alapított s egy 4—500 forint értékű házat is
szerze, a filiában pedig arra ösztönlé a népet, hogy az
eladósodott s pusztuló lakosok földjeit szerezzék meg az

---

¹⁾ 1841-ben a paplak leégett, de Vajai Vay Erzsébet patrona
bár maga is nagy mérvben károsult 229 frttal segíeyzi.

egyház számára. Ez kissé merész terv volt, miután sok volt a megszerzendő, az eladó birtok, pénz pedig hozzá semmi. A lelkész szerzett nekik igen olcsó kamatra s kölcsön pénzzel megvették a legelső részlet-birtokot. A többi azután következett *László Péter* derék gondnok, a lelkész jobb keze, példányképe az igazi gondnokoknak, gyakorta éjjel is felrándult a tiszteleteshez tanácskozni a nagy terv részletei felett, — s noha érdemes és tanulságos volna elmondani, hogy egy buzgó predikátor segítve egy lelkes és értelmes gondnok által, mily csodával határos dolgokat művelhetnek, miként menthetik meg az anyagilag tönk szélén álló gyülekezetet s emelhetik fel a legvagyonosabbak sorába alig néhány év alatt: de szűkre szabott keretünk csak a száraz tények regisztrálására szorítkozhat. Jelenben N.-Kálnán tisztán magának az egyháznak 79½ hold szántóföldje van, mely — noha költsön pénzen szereztetett — de már 3 év óta teljesen adósság mentesen áll. 1865-dik évi tagosításkor ez egy tagban hasított ki. Az egyháztagok díj nélkül munkálták mindaddig, „míg le nem telt az utolsó fillér” a vételárból; akkor azután haszonbérbe adtak évi 912 frtért. Mag- és pénztárában azonkívül 67 szapu buza s 2622 frt tőke kamatozik, ez utóbbi 12% mellett; a buza pedig szokás szerint 4 mag után egy ¹).

Hasonló szerencsés helyzetbe jutott — ha bár más után Kis-Kátina is. Itt 1876-ban b. Majthényi Lászlóné, szül. Péli Nagy Ludovika urnő az ősök példáját követve

¹) Erre nézve fájdalommal jegyzi meg a t. lelkész ur, hogy az alapszabályok nem tartatnak meg, — a kamatok az egyeseknél igen felszaporodtak s az elszegényedett adósoknál megvehetetlenné válnak. „E részben — u. m. — az egyh. megyei hatóságnak kellene fellépni alapszabályokat kiadni s egyh. látogatáskor számon kérni mint — tudommal — az abanji esperességekben, hol a gondnoknak szabályilag percentje van, de csak a behajtott kamatokból.”

alapítványt tőn a reform. lelkész állomás javára „20 db. két ezer forint oszt. értéket képviselő szőlőváltási kötvénnyel, hogy ezen kötvények szelvényeinek beváltási összege a lelkész által élveztessék. A szelvények esetleges kisorsolása után lefizetendő értékösszeg takarékpénztárilag kezeltessek s a kamatok a lelkész javadalmazására fordíttassanak.

Ugyanakkor szintén ezen derék nő a tanító javadalmazására 62 szapu (124 p. mérő) buzát adott alapítványul, oly feltétellel, hogy a mennyiben lehet takarékmagtárilag kezeltessek, kamatai a tanítóé lévén ¹⁾. Ekként meg lőn mentve az enyészettől mind a két gyülekezet.

Épületei — mint említők — a templom Kis-Kálnán 1799—1806-ban épült, a paplakkal együtt. A templom csinos szilárd épület, 1874 egy szép márvány asztalt helyeztek belé 56 frt költséggel. A paplak ódon, de jó karban tartott. Tanítói lakot 1856-ban önerejükől emeltek 800 frt költséggel. Azelőtt tanulatlan személyek szerepeltek itt „Cantor“ címen. 1859. óta vannak rendes tanítói, de akik a csekély fizetés miatt sűrűn változnak; a tanoncok előbből a közel filiába jártak iskolába.

N.-Kálna épületei e század elején (1800-ban) emeltettek. A templom alacsony, szűk, setétes, de legfeljebb egy évtized alatt — új pótolja helyét, valamint a régi tanítói laknak is. Ezen épületek — mint esperességünk valamennyi egyházáé az első magy. ált. társulatnál van biztosítva 1824 frtig, 9 frt 50 kr évi díjért.

Harang, mind az anya, mind a leány-egyházban 2—2 Kis-Kálnán az egyik 1730, a másik 1846-ból való.

Egyéb ingóságai közül megemlítendő Kis-Kálnán,

¹⁾ Egyh. megyei gyűlés jkönyv 1876. 7-dik pont. 1877-ben jelenti az egyház, hogy a kezelés nehéz, s a tanítónak csak $\frac{1}{2}$ vékát ad. szapujától.

„egy régi ezüst kehely gazdagon aranyozva, idomtalan alakú, talapzata keskeny karimájú e felirattal *Georgius Kálnay 1634.*“

Javadalmak.

1. A lelkészé 26 hold föld (1100 ölével. Az 1845-diki tagosításkor igen rossz, vizállásos helyen adott ki) 14 frt o. é., 18 szapu buza, 12 szapu zab, 3 kapás (1 darab) szőlő az ujbarsi szőlőhegyen, 6 öl fa. A legujabban kelt alapítvány kamataival együtt az egész papi fizetést maga a t. lelkész ur 650 *forintra* teszi. A régi (1655-diki) proventus: pénz fl 10, Buza sallai szapu 25, vetés hold 10, de a maga buzájával, bőti hold 2, fát a mennyit esztendeig elégethet, stola: a szokott 1 tyuk, 1 kenyér. Scholamestert tartanak ¹⁾“

Tanítói díj = 7 hold szántó föld (1100) ölével egy tagban, 10 $\frac{1}{2}$ szapu buza, 10 frt, temető haszonélvezete = 17—18 frt, 1 öl fa, tandíj 20—25 gyermektől: egy véka árpa 70 dénár 40—46 frt. E javadalmat a lelkész ur 237 *forintra* teszi.

N-Kálnán az előkönyörgő tanító javadalma: 12 sz. buza, 6 sz. zab, 3 öl fa, 7 $\frac{1}{2}$ sz. árpa, készpénz 180 frt, munka váltság 50, 12 hold föld, $\frac{1}{2}$ hold szőlő, a lelkész ur 539 *frt* pénzértékre számítja. — Ugyanitt a harangozó kap: 2 sz. buzát, 4 frtot, 1 hold földet s a temetőt kaszálóul pénzértékben 32 frt.

Jelenlegi tanítója: Gunyics György, született Lőkön 1849-ben. Tanulmányait Pápán kezdte s végezte a nagykőrösi képezdében, honnan 1872-ben N.-Sallóba hivatott s innen 1874-ben N.-Kálnára. A tanítói értekezlet elnöke. — Elődei a türelmi parancs óta: Szilágyi János,

¹⁾ „Nro. 2.“ VI.

Taliga István, Veres János ¹⁾, Nagy László Pölya András (1818), Fürjes József (1830), Gombkötő Endre (1872).

Népesség:

Kis-Kálnán 350) = 593.

N.-Kálnán 243)

Született 1876-ban mind a két helyen 6 fi, 10 nő = 16.

„ 1850—76 „ „ „ 267 fi, 230 nő = 497.

Meghalt 1876-ban mind a két helyen 3 fi, 8 nő = 11

„ 1856—76 „ „ „ 220 fi, 194 nő = 414.

Házasult 1876-ban mind a két helyen 7 pár.

Tanköteles mind a két helyen 35 fi, 29 nő = 64.

Tényleg is jár mind az iskolába.

Kálna a Garam jobb partján. Bars megyében, az Ar.-Marót — lévai országut mentén fekszik. — Mind a két hely tisztán magyar. Kis-Kálna vallás tekintetében is egy, míg N.-Kálnán a kath. fél tulnyomó. — Gazdag plebániák. Ez utóbbi hely élénk forgalom színhelye. Épületfa kereskedései az egész vidéket ellátják anyaggal. Az itteni építést (Sisak) emelte eszerességünk minden legujabb s izletes épületeit. (Kis- és N.-Szecsén a tanodákat, utóbbin a fényes paplakot, Mohiban a templomot. Lökön tornyot, N.-Ölveden szintén, Szódón s Garam-Mikolán az iskolákat, Ujbarson paplakot stb.) Fekvését, földrajzi előnyeit tekintve szerencsés helynek volna mondható; ha népét az itt emelt pálinkagyár s a sűrűn beékelt korcsmák, a gyakori fuvarozás, a fényűzés kedvelése a föld-

¹⁾ Ezen Veres János folyamodik a földes urhoz Gr. Hunyadi Józsefhez, hogy a mely földeket hivatali előde „a mélt. uraság gráciájából birt ugyanazokat adja meg ő neki is.“ Megérkezik a Német indorsata Apr. 14-diki kelttel „megadatik mindaddig, míg panaszra nem lesz ok.“ (Arch. VII./15. Most már a Hunyadi kézből b. Püth-re szállt át a birtok.

miveléstől el nem vonná s vagyoniilag meg nem ingatná, s vallás-erkölcsi tekintetben is meg nem mételyezné. — A szeszgyár, mely ünnepet nem ismer, az örökösen felszerobogó szekerek, a Garamon kelepelő számtalan malom, mely szinte soha sem nyugszik, lassanként kivetkőzteté e népet vallásos szokásaiból. Szerencse, hogy a vagyombukottak fekvőségeit az egyház megtudta szerezní, így legalább anyagi viszonyai kedvezők. Vajha így állnának vallás-erkölcsi tekintetben is!

Földje termékeny síkság. A Garamon szilárd állandó híd. Pósta helyben.

8.

Kéty.

Az előző századokban a szomszéd komjáti tractus-hoz tartozott, még pedig mint *N-ragy Mező-Ölved* filiája ¹⁾. A primásoktól mindenbe sokat háborgattak, míg végre a többi ily helyekkel együtt 1711-ben eltöröltetett s a kurali plebános felügyelete alá helyezett ²⁾. A toler. edictum alkalmával föltámadván tetszhalottaiból, a nagyon meggyengült s egykor virágzó anyaegyházakkal, a szomszédos N.-Ölved és Farnaddal társulva, a barsi esperességhez csatlakozék. Templomot építve, lelkészül hívá Ns.-Orosziból *Laky Antalt* (kinek e legelső alkalommal tartott ünnepélyes beszédét s megalapított jvadalmát lásd „Szenvedések“ fejezetben.) Illendő paplakot azonban nem volt képes emelni, azért csak egy közönséges jobbágy telken levő parasztházban huzták meg magukat a predikátorok

¹⁾ Lásd „A hajdani samarjai sup. története“ fejezetben III. alatt s Farnad és N.-Ölved történetét.

²⁾ V. ö. „Szenvedések története.“

jó ideig. S noha helyben lakó predikátorunk volt: sokáig tudtak a jó rendhez szokni. Az egyházlátogatás több ízben kénytelen volt az itt tapasztalható rendetlenségeket megróni. „A hallgatók felkiáltanak a templomban, hogy ne lármázzauak emezek vagy amazok ¹⁾. Majd ismét: „Ha a predikátor mindjárt be nem megy, kijönnek az auditorok a templomból, hogy miért nem jön már be, -- nemhogy várakoznának ²⁾. — „Neheztelnek az előljárók azért, hogy az iskolásgyermek a csecsemő gyermekek nevenapja előfordulásakor is kántálni szoktak, melyből aztán a gyermekekre káros következmények származnak ³⁾.“

Az inventárium (1793-ból) említést tesz „az ekklézsia levelei közt (az 5. pontban) a kétyi, farnadi s n.-ölvedi egyesült ekklád rövid historiájáról a ven. sup. rendelése szerint ⁴⁾.“ Jelenlegi lelkésze nem említi e „historiát,“ — valószínűleg elveszett a nagy-ölvedi hasonló följegyzésekkel együtt (l. N.-Ölved).

A tolerantia után füzött viszony azonban ez idővel megerősödött s önállóságra kívánczozó filiákkal 1841-ben megszakadt, ekkor elszakadván tőle N.-Ölved, — Farnad pedig 1867-ben.

Lelkészelnék névsora a tolerantia óta:

1. Laky Antal 1784—88.
2. Gál József 1788—95.
3. Simon Jónás 1796—1800.
4. Vasvári Ferenc 1800—1805.
5. Steller József 1805—21.
6. Járdánházy József 1822—58. (Itt halt meg.)

¹⁾ „Nro. 7.“ 58. lap. az 1799-diki egyh. látog. jkönyvében.

²⁾ „Nro. 7.“ egyh. lát. jkönyv 1794-ről.

³⁾ Egyh. lát. jkönyv 1802-ből.

⁴⁾ „Nro. 8.“ Inv.

7. Bacsza Endre 1859—71.

8. *Molnár Dénes* 1871 — jelenig. Született Sz.-Király-Szabadján, 1839. Tanulmányait — némi megszakítással — Pápán végezte, honnan 1864-ben N.-Sallóba ment akad. rectoriára. Ezt befejezve, a komáromi egyh. megyében segédlelkészkedett, 1867-ik évben felavattatván. 1871-ben Bacsza Endre G.-Lökre visszamenván: a kétyiek elválaszták, némileg megjavított díj mellett.

~~~~~
A) Ingatlan javak:

1. *Épületek:*

A *templom* 178¹/₃-ben épült. A torony 1812-ben. Kijavított a templom 1845-ben.

Paplak — mely jelenben is azon módon áll — 1833-ban, — ünnepélyesen avattatott fel, itt tartatván ennek örömeire akkor az egyh. megyei gyűlés.

2. *Földek:*

Lelkész használatában 25 hold.) Ebből 15 holdat a
 Tanító „ 13 „) primás adott — mint
 Egyház „ 4 „) földes ur-ajándékba
) a tagosításkor ¹⁾).

B) Ingó javak:

Két harang „az egyik 107 ℥ ily inscriptióval: Sub A. eppo. Nicol. Csáky 1751.“ Mivel ez közönségesből csináltatott — mondja az 1793-diki Inventarium — fizettek a pápistáknak a reformátusok 10 — tíz forintokat, melyeket felvett Lubi László ur házánaál kurali plebános *Kralik Mátyás* ur *Bohák János* kétyi gazda kezéből 1793. 20. 9-bris ²⁾.“ A másik 1800-ból való.

¹⁾ A primácia — elismeréssel legyen mondva — mindazon helyeken, hol földes ur, igen nagy lelküleg emlékezett meg ref. egyházainkról.

²⁾ Az erről szóló eredeti nyugta Arch. VI./14.

Magtár:

Buza 45 szapu.
 Árpa 98 szapu.
 Zab 34 szapu.
 , Elkülönített pénztárban = 788 frt ¹⁾.

Kelkészi s tanítói díj:

Lelkésze:	Tanítóé:
Pénz 41 frt.	Pénz 15 frt.
Buza 35 szapu.	Buza 15 szapu.
Árpa s zab 20 szapu.	Tavaszi 5 szapu.
Bor 7 akó.	Fa 2 öl.
Fa 4 öl ²⁾ .	Széna 1 szekér.
Széna 2 szekér ³⁾ .	Szalma 2 szekér.
Szalma 4 szekér.	Bor 2 akó.
Föld 25 hold.	Szőlő 1.
Rét 1 darab	Föld 13 hold.
Szőlő 2 darab.	Tandíj 80 frt.
Pénzértékben: 750 frt.	Pénzértékben: 400 frt.

Lélekszám 688.

Született 1877-ben 23 fi, 10 nő = 33.

„ 1856 — 76. 379 fi, 368 nő = 747.

Meghalt 1877-ben 17 fi, 13 nő = 30.

„ 1356 — 76. 284 fi, 273 nő = 557.

Házasult 1877-ben 7 pár.

¹⁾ Az 1833-diki paplaképítés előtt is kedvező anyagi viszonyok közt állt t. i. 120 szapu buzája és 455 frt készpénze volt.

²⁻³⁾ E pontra nézve 1876. az egyh. megyén kérvényez, hogy 1000 lélekből álló községük, melyből majdnem 800 a református, s csak 300 a pápista, a barti plebános is mesternek 9 öl fát s 4 szekér szénát ad, míg saját egyh. hivatalnokaiknak csak 6 öl fát s 3 szekér szénát, holott a birtokot ők (a reform.) $\frac{2}{3}$ -ad részben hirták, — ez ellen szolgabíró s alispán semmit nem tettek. Tegyen az egyh. megye. (Lásd 1876. jkönyv 43. p.)

Tankötelesek száma 40 fi, 54 nő — 94.

Tényleg iskolába jár 36 fi, 53 nő = 89.

Polgárilag Esztergom megyéhez tartozik, — termékeny síkságon kissé távolast a közlekedési vonaloktól. Terményeit Esztergom s Párkányba hordja. Noha talaja erre egyáltalán nem alkalmas, mégis természet bort, mely a környéken mindenütt ösmeretes — rosszságáról

„Kétyi barti bortul

Ments meg uram attul.“

Gabonája azonban keresett.

Népe — úgy látszik — nem tiszta magyar eredetű, a tótos hangzású családnevek után ítélve. — Érzület, nyelv s szokásra nézve azonban teljesen magyar.

Feltűnő, hogy az urvacsoláráskor adni szokott alamizsnát még most is az Ur asztalára rakja a gyülekezet.

Vallás-erkölcsi élete nem esik kifogás alá, noha — mint mondják — kissé nyakas természetűek.

9.

Ladány, filiája Óvár.

Alakulása egyidőre esik esperességünk többi egyházaival, t. i. a 16-dik század második felére, — a midőn tisztán református község volt mindaddig, míg Pázmány a főurakat s ezek közt Ladány földes urát: Eszterházyt is vissza nem édesíté a r. kath. hithez. Plebániája azonban valószínűleg csak a 18-dik század nagyobb mérvű üldözései alatt szerveztetett ¹⁾).

S mivel itt alsóbb rendű nemesség is volt jókora számban, kikkel a földes ur nem bánhatott el oly könny-

---

¹⁾ Lásd a n.-sallai r. kath. plebánus jegyzőkönyvi kivonatát. (Arch. ³²/₄.)

nyen nem is sikerült a kath. erőt venni a prot. felett; s még akkor is, midőn 1733-ban a többi barsi reform. gyülekezetekkel Ladány is elkoboztatott: II. József jóakarát a legelső élvezte s még az általános szabad vallás-gyakorlat engedélyezése előtt 1783-ban kieszközlé, hogy imaházat építhessen s papot hívhasson ¹⁾).

Ezen új korszak azonban egészen más viszonyokban találta, mint a melyek közt az előző századokban élt. Ugyanis -- mint naplóink tanúsítják ²⁾ — jelenlegi filiája Óvár, a 17-dik században s valószínűleg kezdet óta nem Ladányhoz, hanem Sz.-Györgyhöz tartozott, sőt több ízben, a sokat zaklatott Sz.-György helyett anyaként állt ³⁾. Ladánynak *Kis-Kér* volt filiája 1697-ig, a midőn ez is „facta est mater ³⁾“ Ez időből hát egyedül minden filia nélkül áll 1783-ig.

Lelkésznek névsora:

1655-ben „vacál“ s így ekkortáji lelkésze nem tudható csak a „proventus“ van feljegyezve: „Piz fl 5, buza báti fertály = (1 sallai szapu) 25, — a szokásos stóla (1 tyuk, egy kenyér) vagyon egy kövü malom, ebből két része a vámnak a predikátoré, vagyon két szőlő is egy, a ladányi hegyen 20 ember kapáló, másik a varsányi hegyen 8 ember kapáló, vagyon 9 darab szőlő, melyből a 10-ed a predikátoré.“ Így hát igen boros gazda lehetett a hajdani ladányi predikátor. Később aztán valószínűleg ez utóbbi javadalmak a plebánusra szálltak ⁵⁾. 1662-ben lel-

¹⁾ Lásd „Szenvedések története“ s „Inventárium“ p. 135.

²⁾ Nr. 2.“ XXII. Eccla Ladány proventus stb. filiája „Kis-Kér.“ Az 1662-diki visit. napló is e viszonyban találja, „Nro. 5.“ 1688—1784-ig terjedő protocollumunk is mindenütt így szól róla.

³⁾ Lásd „Szentgyörgy.“

⁴⁾ A „Nro. 2.“ egy jegyzete szerint. Lásd Varsánynál Kis-Kér történetét.

⁵⁾ Lásd F.-Gyarmatnál ugyanily esetet.

késze *Zelisi István*: Érdekes, mit az ez évi egyh. látogatási napló Ladányról följegyez: „Proventus (a feljebb említetten kívül) egy ekés gazda egy fertály buzát, a zsellérek félfertályt, máshol lakos egy vékát. Vagynak szántó földek, két vetőre valók, melyekbe megy husz báti fertály ¹⁾, de maga a pred. szántatja. Vagynak több szántó földek, melyekből a dézsma a pred. úré. Kender föld egy hold. Rét, melyet a zsellérek kaszálnak, az özvegyek feltakarítanak, a gazdák behordanak. Azonkívül az özvegyek egy napi munkával tartoznak. Fát adnak elegendőt, melyet az egyházi felvág. Vagyon templom kőből, harang 1. Mester fizetése: Minden gazda, minden zsellér egy-egy véka buzát, egy-egy garast, egy-egy kenyeret. *Filiális ekkla Kis-Kér*: ugy fizet mint a mater eccla. Vagynak szántó földek, melyeket ha magok szántanak, a predikátoré a dézsma, ha maga curálja szabad véle. Vagyon rét is kettő, melynek munkája a populé. Vagyon szőlő is, melynek munkája a filiaé ²⁾. Vagyon templom kőből. Adnak a mesternek egy hold földet, de maga szántassa és vettesse.“

1688-ban *Gyarmati György* felesége ellen kiben Potifárné természetéből jó adag lehetett, panaszolkodnak az előljárók a visitáció előtt, — szigoruan megfeddetik ³⁾.

1698-ban *Tatai András*. Az iskolamester Rimaszombati István panaszát nyújtja, hogy a predikátor vele méltatlankodik, őt megbotozván ⁴⁾.

1702. *Jókai Sámuel*.

¹⁾ A báti fertály elemzését lásd „Csanknál.“

²⁾ Ezen itt közlött proventus mutatja, hogy Csankon kívül ez volt a legjövendelmzőbb papi állomás. Vess össze a többi ekklák proventusaival.

³⁾ „Nro. 5.“ pag. 1.

⁴⁾ „Nro. 5.“ pag. 54.

1791-ben a debreceni collegiumból hoz togatus ifjut, *Papók Mihályt*. Ez volt utolsó predikátora, 1793-ban kormányrendelet folytán, a megyei hatóság közbejöttével elűzetvén a pred. s mester, — elkoboztatván az egyház ingó s ingatlan javai ¹⁾).

Az elkobzás után Óvárral együtt Petényi István ladányi plebánus felügyelete alá helyeztetlek a ref. hivek s lelki szükségük kielégítésére az anyává lett *Kis-Kerre*, majd ennek is szomorú vége lévén, Varsányba jártak.

Teljes ötven évig ült gyászban, midőn — mint említém — 1783-ban újra fölemelé megtiprott fejét, hozzá társulván mint filia *Óvár*. Az év utolsó vasárnapján egy csűrben — Gál János hallgatója csűrében — tartja Jerem. 7. rész. 1—7. v. alapján első predikációját. Utánna való évben már templomot emelt.

Lelkész az újkorszakban:

1. Egerszegi György Boriból jött 1783—1792-ig.
2. Csiffári Molnár István, heidelbergi akadémikus 1792—99. Innen G.-Vezekényre ment. Tanító volt ez időben, Miklós János, kinck pálinka-főző fazekát, ugy szinte a ns.-oroszi Várdai Jánosét is irgalom nélkül kihányatja Baka István esperes (1793) az iskolából.

Idejében — mint az azon időbeli (1796) egyh. látogatási napló feljegyzé — „a parochia alkalmatlan lévén, újat építeni óhajtanak a ladányiak s követelik, hogy Óvár a költség és fáradság negyedét viselje.“

3. *Miklé Mihály* 1799—1806.
4. *Bartók András* 1806—36. Ott hunyt el.
5. *Garcsik Dávid* 1837—1843. Bajkáról jött s ugyan oda vissza is ment.

¹⁾ Szájhagyomány szerint a mostani kath. templom s paplak volt a reformátusoké s a tornyokban levő egyik harang felirata is azt bizonyítja, hogy a reform. felekezeté volt. — (Molnár Sámuel lelkész ur közleménye.)

6. *Bartók Pál* 1843—1870 Andrásnak a 4-dik lelkésznek fia. Igen tevékeny, a néppel bánni tudó s közkedvességű férfiú. Sárói s G.-Kissarlói lelkész korában mindegyik helyen tetemes építkezést tett. Ladányt is rövid időn feldiszíté: 1851-ben csinos s akkortájt páratlan paplakot 1856. szintén oly oskolát emeltetett, 1864-ben a tornyot bádogra véteté. G.-Kissarlói lelkész korában, e nyakas s alig fékezhető nép közt első (s egyedül) vitte keresztül az ezüst fizetés megadását. — Mint egykori „cantus praeses“ elnöke volt a tervezett, de soha életbe nem lépett egyh. megyei énekkörnek.

7. *Molnár Sámuel* egyszersmind egyh. megyei főjegyző. Született G.-Sz.-Györgyön, egyszerű földmives szülőktől 1823-ban. Tanulmányait Losoncon kezdte s Pápán fejezte be, hol az akkori „*Homiletikai körnek*“ tevékeny tagja volt. (E nemű munkásságát lásd az „*Irodalmi*“ fejezetben.) 1850-ben Varsány választá el, mely kisdied egyházban közel 10 évig élt, annyival könnyebben türve hajdani elődeinél, (p. o. *Pál Ferencznél*, ki egy ember életén át szenvedett itt s holtig hiába kérte „a purgatoriumból való megszabadíttatását“) hogy családi gondok nem epeszték. 1859-ben azonban felkereste az érdemes férfit a g.-löki egyház bizalma, — majd Bartók halála után a még fényesebb Ladány — 1869-ben aljegyzőül, 1871. pedig főjegyzőül választatott.

Javak:

I. Ingatlanok:

a Föld,

) Ebből 12 holdat az
Az egyház használatában 11 hold) 1866. tagosításkor
A lelkész használatában 36 hold) a község ajándéko-
A tanító használatában 12 hold) zott, a többi legelő
Jilletménybe van adva.

b) Épületek:

Templom épült 1784. Leégett 1814. Torony épült 1802. Bádoggal befedtetett 1864-ben.

Paplak épült 1851-ben.

Iskola épült 1856-ban.

II. Ingók:

Harangja 1815-ből, de e helyett 3 ujat szerzett 1848-ban.

Kehely 1732-ből.

„ 1845-ből.

Tányér 1753-ból.

Két persely 1815-ből.

Óvár.

Említők, hogy a tol. edikt. előtt Sz.-György filiája volt, hol mindig theológiát végzett kandidátusok működtek, kiket szintén „Rev. Dom.”-nak ir naplónk mind-egyike. A 18-dik század elején pedig rendes papi állomássá s így anya-egyházzá lön Sz.-György elkoboztatván a primás által. 1702-ben papja *Gyarmati István*, ki viszályba keveredik a nagyodi collegával *Tergenyei Mártonnal* a stola felett (Lásd Sz.-György) 1705-ben tanítót is visz s a paplakot átalakítja. 1716-ban *Cenc István* a predikátor s Sz.-György már ekkor mint Óvár filiája szerepel elüzetvén onnan a predikátor s elkoboztatván a templom. 1733-ban Csirke Sámuel utósó predikátora ő is a „ministri exulantes” közé iratván.

A tol. edict. után Ladányhoz csatlakozók mint filia Templomát 1788-ban emelte.

Praeoransai ezek:

1. Detári András 1787.

2. Taliga István 1799.

3. Fűrjes György 1820.
4. Budai András 1826.
5. Tarcali Ferencz 1830.
6. Szilágyi Lázár János 1831.
7. Sós Dániel 1834.
8. Zaka Ferenc supplens.
9. Baranyai András 1835.
10. Kiss István — jelenig.

Ladány, valamint Óvár is, Bars megye területén Lévához 2 órányira, elébbi a honti hegyláncból a Szekince mellett le a Dunáig huzódó dombhát tövéénél, termékeny síkságon a Perec patak által öntözött talajon fekszik. Terjedelmes s kitűnő jó szénát adó kaszálók. — kedvező fekvésű szőlők. Bora s tormája nevezetes a vidéken. Homok hegyeiben kőbányák, melyek a Garammelléki falvakat épület anyaggal bőven ellátják, — szép hasznót hajtának a községnek s részben ezek jövedelme fedezi az egyház szükségait is ¹⁾).

Népe tisztán magyar, harmad részben rom. katholikus, kiknek szintén van itt plebániájok. Iparkodó s gyarapodó nép, az élénk forgalmú s nagy piacú Lévához közel esvén. Közigazgatásilag Lévához sorozvák, — u. *póstájok* is ez.

Népszám: Ladányban 543, Óvárrott 263 ²⁾) = 806.

Született 1876-ban	Ladányon	15 fi,	11 nő	=	26.
„	„	Óvárrott	6 fi,	4 nő	= 10.
				=	36.

¹⁾ „Egyik jövedelmi forrás a községi kővágó“ (hivatalos közlemény 1878-ból).

²⁾ Az 1875-diki Névtárban a lélekszám Ladányban 781, Óvárrott 249 = 1030. Melyik a valódi adat?

Született 1856—76. Ladányon 414 fi, 418 nő = 832.
 „ „ Óvárott 122 fi, 110 nő = 232.
 = 1064.

Házasult 1876-ban Ladányon 5, Óvárott 4 = 9 pár.

Meghalt 1876-ban Ladányon 5 fi, 8 nő = 17.
 „ „ Óvárott — fi, 4 nő = 4.

„ 1856—76. Ladányon 275 fi, 282 nő = 557.

„ „ Óvárott 77 fi, 70 nő = 147.
 = 704.

Tanköteles ¹⁾: Ladányon 68 fi, 56 nő = 112.

„ Óvárott 18 fi, 29 nő = 47.

Javadalmak:

Lelkészi ²⁾:

Tanítói;

Pénz 40 frt.

Pénz 20 frt.

Buza 40 szapu.

Buza 15 szapu.

Tavaszi (árpa, zab) 13 sz.

Tandij 100 frt.

Bor 11 akó.

Bor 4 akó.

Fa 9 öl.

Fa 4 öl.

Széna 5 szekér.

Széna 2 szekér.

Föld 36 hold.

Föld 12 hold.

Apróság 10 frt.

Apróság 5 frt.

Pénzértékben 895 frt.

Pénzértékben 405 frt.

¹⁾ Állítólag mind tényleg is jár iskolába, mely adat ugy itt, valamint a többi helyeken, alig ha nem tévedésen s fogalmazáson alapszik, ellenesetben igen nagy, majdnem hihetetlen rend s pontosság jele volna az, ha minden iskolaköteles (6—12. 15 évkorig) valósággal is járna iskolába, — midőn a példány gyülekezetek sem dicsekedhetnek ezzel. — Mely megjegyzéssel egyébiránt távol sem akarunk kételkedni az oly derék s jól szoktatott gyülekezetek ügybuzgalmában mint Ladány, vagy Mohi, hol szintén tényleg iskolába járó gyanánt állítatik minden iskolakötelezett, vagy más egyházakéban, hol már sokkal kevésbé tehetők fel, hogy minden tanköteles iskolába is jár egyszersmind (Lásd ez adatokat összevetve más egyházaknál is.)

²⁾ E javadalom az óvárival együtt van számítva.

Óvadott az előkönyörgő javadalma:

Pénz 17 frt.

Buza 12 szapu.

Széna 2 szekér.

Fa 4 öl

Föld 9 hold.

Apróság 5 frt.

Tandij 65 frt.

Pénzértékben 325 frt.

10.

Léva.

A bányavárosok szomszédságából, hol csakhamar a németországi reformáció földterülete után elterjedtek az evangéliumi tanok, áthatott az új tanok világa Bars e jelentékeny pontjára *Léadra* is. Előkelő nagy családok, — mint *Csek Gábor* (1543), *Balassa Menyhért* (ki az előbbi özvegyét vette nőül), *Dobo István* és *Imre* (1550–60.), a hatalmas várnak urai s a megyei legfőbb hivatalok viselői lévén, az ev. tanoknak hódoltak s Lévát reformálták ¹⁾. S jöllehet, hogy a csepregi szakadásig (1557.) a Luther szerinti reformációt követték; de azontul a Zwingli s Kálvin hívei erősödének meg. A következő század első felében a vallássérelmi feliratokban már mind a két (ág. és ref.) egyházról van említés ²⁾. De a reform. felekezet

¹⁾ Toth „Prot. ekkl. története.” „A barsi ág. ev. esperesség tört. 1864,” „Bányai ker. névtára 1874.”

²⁾ Az 1638-diki sérelmi fölterjesztésben (Hist. dipl. appendit pag. 17.) ez áll Léváról: „omnes sedecimae concion evang. eeden-tes ademtue agri et viner. poss. Lodan decimatae, prout et motep-dinum Levensis parochiae occupatum est, sed nec templum ev. helv. conf. extremae ruine sub jaceus, in eodem presidio levensi

volt itt a tulnyomó s fényes egyházunk virágzott annyira, hogy esperességünk e korban nevét is ettől költsönzé: „*Tractus Levensis* ¹⁾.” Azonban Pázmány által megtelepített s itt gyökeret vert Jezsuiták (1624) veszedelmes működésének sikerült itt — habár csak rövid időre — a prot. fejlődését megakadályozni ²⁾. A predikátorok mind a két részről elűzetek az egyház javai elvételtek ³⁾, mi- ket csak a pozsonyi (1647-diki) dieta végzéseivel nyer- tek ismét vissza. A béke áldásait nem sokáig élvezheté. A pozsonyi vésztlörvényszék 1671-ben megfoszlá papjá- tól *Ceglédi Pétertől*, ki az akkori esperessel *Körmendi Györggyel* és a n.-sárai predikátorral *Szódói Andrással* együtt a gályákra hurcoltatott ⁴⁾.

Az árván maradt gyülekezet Csaky Páltól Léva urá- tól s a plebánustól töméntelen sokat szenvedett; de még sem sikerült nekik megtörni hitében; sőt a nyomás el- lenállására edzé a hiveket, mert midőn 1679-ben *Péterfy András* barsi kath. főesperes visitálni akarná a prot. egy- házat is: ellenszegültek, elűzvén őt Léváról, melyre a főesperes Csakytól bizonyítványt kér önigazolásul ⁵⁾.

Az 1681. országgyűlésen *articularis* helyül jelöltetett ki *Simonyi, Szelezsény, Füle* és *Korponával* együtt az ág. ev. testvérek részére ⁶⁾, s a reform. felekezetnek is

---

restaurari permittitur August vero confessionis loci templi per pat- res jesuitas simul cum proventibus ipsis adempti stb. (Massányi Mihály ur lévai ág. ev. lelkész s barsi esperes közleménye után.)

¹⁾ „Nro. 2.” „Ordo et numerus stb. in „senioratu Le- vensi.”

²⁾ „Pázmány es kora” 2. k. 396—400 lap.

³⁾ Lásd az előző lap 2-dik jegyzését.

⁴⁾ Tóih ekk. Hist. Lampe-Ember „Hist.” A debreceni „Ev. Lap” „Gályarabság háromszázados évfordulóján.”

⁵⁾ Arch. 35.

⁶⁾ A 2-dik jegyzetben idézett forrás nyomán.

folyvást fenállott tényleges vallásgyakorlatuk — az 1720-diki év kivételével — egész 1739-ig, — a midőn a többi barsi egyházak után ez is elkoboztaték s föl sem kelhetett a toler. ediktumig.

Lelkészeinek névsora:

Perlaki Márton 1645—55. Esperes. (Lásd az esperesek közt.)

Ceglédi Péter 1655—1671-ig. A gálya-rabságból vissza nem tért. A lelkészi hivatal 1671—88. üresen áll.

Rimaszombati János 1688—1701-ig. Egyh. megyei jegyző s pénztárnok is egyszersmind nem lévén még ekkor szükség külön pénztárnokra. Az 1688-diki szentgyörgyi gyűlésen panaszkodik, hogy mind az ő mind a mester fizetése hanyagul fizettetik, A lévaiak ennél fogva megintetnek ¹⁾).

1697-ben templomot s paplakot javít s részben újból épít, mivégből segélyt kér a gyülekezetektől. A lelkész újra panaszkodik járulékai hanyag beadása miatt.

Mocsai János, szintén az egyh. megyei jegyző s pénztárnok 1702—22-ig. Idejében Léva megszűnt végvár lenni (1710) s utóbb mind a két protest. felekezet vallásgyakorlata betiltatott. (1720) ²⁾). Az ágost. egyház helyre sem állhatott többé, hanem egész a folyó század közepéig mint Csank filiája vergődött. Reform. egyházunk azonban a következő (1721.) évben már ismét helyén

---

¹⁾ „Nro. 5.“ pag. 2.

²⁾ 1720. die 20. Jan. Vita est eccl. Lev. Min. Rev. Dom. Mocsai propter inhibitionem cultus divini bona sab spe manet. S noha t. Massányi ur az egyház itteni megszüntetését 1710-re teszi; de tény, hogy a reform. egyház fenállt 1739. (kivéven a fenebbi évet) mert egyh. látogatási naplóink folyton szólnak róla, még pedig mint oly egyházzól, hol „R. D. habet nullas querelas.“

állt. Igen szépen jellemző, hogy elaggott s hivatalában felfüggesztett lelkészét (Mocsayt) noha nem szolgált holtig (1722) díjazza.

Gálos Mihály 1723—39, esperes idejében szomorú napokra virrad Léva. A földes ur (1739) elüzi a predikátort, ki az akkor épen pap nélkül levő Varsányba fut. Esperes letére meg kellett elégednie e kis helylyel, mert Barsban nem volt már ekkor egyetlen reform. gyülekezet sem, csupán a honti 7 anyaegyház állt. A következő évben (1740) szintén a földes ur a templomot leromboltatta, a hiveket börtönre vetteté, a legembertelenebb bánásmódban részesíté, melyből részint tetemes váltság, részint hittagadás mellett menekülhetének ¹⁾.

1739—1784-ig Harmat Márton s más plebánusok gondjaira bízott az árva gyülekezet s ez idő alatt számban nagyon megfogyott. Az 1774-diki összeírás szerint 690 reform. lélekből állt.

A tolerantia edictum után lelkészek ezek voltak:

1. *Szuhay István*, 1784. május 16-án tartja 45 évi szünetelés után első istentiszteletét siralm. 5. r. 21. v. alapján. 1788-ig hivataloskodott Léván.

¹⁾ E szomorú eset a ns.-oroszi anyakönyv lapjain is megvan örökítve, ezenkívül a vallás-sérelni felirathban is. Előbbi forrás (oroszi anyakönyve 31-dik lap) ezt mondja: „Ezen 1740-dik esztendőben 17. júnii hányattatott el a lévai reform. templom sok gyülekező népi által, nagy erőszak, dúlástéttel.” — Utóbbi pedig: „1740. in cotto Barsiensi Oppidani Levenses hely. conf. adl. per provisorem Dui terrestis in carceres coniecti. ibidem quo diversis afflictionibus diu vexati, et nonnisi mutata tandem religione detinque de se reversilibus liberati sunt.” (sér. felirat 1748-ból eredetije arch. 7.) A lévai jkönyv is „Cultus divinus ab. hely. conf. add, per longum annorum seriem exercitus desit in oppido Léva Ao. 1739. Templum destructum a 1740 ipso die et festo incarnationis dominici.”

2. *Szeller József* 1788—93. Rosszul fizetnek neki a lévaiak, a visitacio határozza, hogy a hanyag fizetők „temetéskor inpediáltassanak.”

3. *Tóke Imre* 1793—8.

4. *Seres Ferenc* 1798—1807.

5. *Tolvaj István* 1807—10. Hivataloskodása szerencsétlen volt. 1808. júl. 23—24. két napig tartó tüzvész elhamvasztja a templomot és harangot. A lelkész pincét ását s ez agyon úté. Sirkövére ily feliratot véstek:

„Qui decima sexta legit:

Illum jam nunc terra tegit,

Tolvaj fuit, non *furatus*,

Hic jacet exanimatus,

Intrat cellam, sed non bibit.

Subito vitam finivit.”

Ezen szerencsétlen pincét özvegye az egyháznak ajándékozá, mely azt maig is bírja.

6. *Tóth István* 1810—15.

7. *Nagy Mihály* 1815—31. Itt hunyt el a nagy choleraiban.

9. *Cike Péter* 1831—36. Innen a szomszéd komáromi egyh. megyébe Sz. Péterre ment át, hol maig is él.

9. *Mészáros János* 1836—1875. Itt halt meg, mint agg férfin. 3 évig 350 frt nyugdíjat húzott az egyháztól.

10. *Szabó Lajos* 1875 -- jelenig. Született V. Ladányban, egyszerű földműves szülöktől. Tanulmányait Pápán végezve, több évig mint tanár működék az algymnasiumban, s itt érte a lévaiak meghívása.

A 17-ik században előkelő papok (esperesek, jegyzők) hivataloskodnak itt, mint városi fényes s a stolarek által szép jövedelmű egyházban, -- melynek az alább közlendő proventus mellett kétségkívül egyéb javadalmi is

voltak. Elvétetvén azonban mindezek, a tür. parancs után a városi élethez képest elegendő fizetést adni nem tudván: lelkészei — miként látható — sűrűn váltakoznak Mézsárosig, kinek idejében már — a Péli alapítványok növekedésével — egyre javultak az állapotok, úgy hogy jelenben jövedelem, népesség, anyagi viszonyok tekintében első rendű egyházak közé tartozik.

Javak:

I. Ingatlanok:

1. Földek:

Az egyháze 35 hold szántó.

„ 17 hold kaszáló.

„ 2 szőlő.

„ 1 nagy és szép temető nagyobb a kátholikusokénál.

Ezek egy szőlő kivételével, — mely szerzemény — mint adományok. Csapó Ferenc (1786) Péli Nagy András (1816) Onody Mária (1799) Pap János (1839) Tornay Istvánné (1847) adományai.

2. *Épületek: Templom.* A régi 1697-ben nagy költséggel kijavíttatott, 1740-ben, azonban a földes ur által lerontatott. Ujat 1785-ben kezdett építtetni, melyet 1788-ban fejezett be. (Nro. 7.) Ez 1808-ban leégett a haranglábbal s haranggal együtt. Következő évben felépíté. 1824-ben *tornyot* emelt, melyet 1861-ben 1600 forint költséggel behádogoztatott, 1869-ben *órát* csináltatott bele 630 frttal. 1838-ban Szendi János özvegye Veres Erzsébet *orgona* készíttetésre ajánlatot tesz s ez megrendeltvén Sax János „komáromi polg. orgona csinálónál“ 1030 váltó forint költséggel a következő (1839) évben már felállíttatott, az ár felét a fenebbi derék nő felét, pedig az egyház fizetvén. Nemrég (1876) kijavíttatott.

Paplak, ez a régi nagy terjedelmű vár maradványaiból van alakítva, — öles falu, sötét, szűk, ódon épület egy zúgban. 1877-ben emeletre vették, s az eddigi lakosztályok *magtár helyiségül* változtatva át, bérbe adtak, miből szinte szép jövedelem hárul az egyházra, t. i. évi 200 forint. A bejárat a bér helyiségbe utcáról lévén, a lelkésznek nem alkalmatlankodik.

Ugyanezen évben (1877) az iskola *pusztá telke* is beépítettett a piac közepén, igen alkalmas téren, *bolt helyiségül*. Ez és a paplak átalakítása 8 ezer frtba került.

Oskola 1854-ben épült egyszerre *egy bérházzal, bolttal* (mely az egyháznak szinte igen szép jövedelmet hajt) 11645 frt váltó költséggel.

Ezen bérházak, boltok s alapítványok jövedelme s az egyh. illeték a lévai egyházat a legkedvezőbb anyagi virágzó állapotba helyezék. Nagyobb jövedelem felett rendelkező egyházunk nincs ennél.

II. Ingóságok:

1. Ezüst pohár „Pietolo 1682.“ felirattal. 2. Ezüst tányér 1705-ből. 3. Ehez urasztali terítő aranyozott, 4 sarkán felirattal, 1730-ból, másik 1731-ből. Egyéb templomi készülétei újabb koruak. Belseje templomának izléses, üveggel fedett papszék, márvány urasztala, diszes katedrálja, csinos ülőszékei.

Két harang, mindegyik Gombainé szül. Onody Mária ajándéka (1789). Az egyik az 1808-diki tűz után újra öntetett.

Anyakönyvei a legrégiebbek esperességünkben, de csonkák; nevezetesen: a szülötteké 1697. jan. 10-től 1698. okt. 22-ig. *házasultaké* 1697, 98 és 99-ről; *ez időből halottak anyakönyve sincs* 1700 – 23-ig ismét nincs semilyen az 1720. zivatarok áldozatául eshettek, mit Gá-

los Mihály esperes lelkész egykori bejegyzése is igazol ¹⁾. 1723–1738-ig azonban a szülöttek s házasultak anyakönyve ismét meg van; de a halottaké ez időből sincs; hihetőleg nem is vezettettek azok a régiebb időkben.

Javadalmak.

Léva egyh. hivatalnokait egyedül készpénzben fizeti.

1. *Lelkészé* 1060. 2. *Tanítóé* 730. 3. *Másodtanítóé* 300 frt ²⁾. 4. *Harangozóé* 44 frt. 5. *Egyházfié* 15 frt.

Perlaki Márton esperes lelkész 1655-diki proventusa
Pénz fl 100.

Buza báti fertály 22.

A szokott stola.

A *mesteré*: fl 40. Perpetua coquia. Vidéki gyermektől cantor pénz, a classisok szerint illendőképen ³⁾. A türelmi parancs után — úgy mint egyéb helyeken, — föld természetmények s 100 váltó forintból állt a lelkész fizetése. Készpénzre 1875-ben emeltetett; s a földeket s beszedett illetéket az egyház kezeli.

Teherviselési kulcs. Birtok aránylag V osztályba van a gyülekezet sorozva. Az 1-ső osztályu családfők fizetnek 5 forintot s minden confirmált családtag után 20 krt,

¹⁾ Az 1724. eszt-béli signatorok eltévelyedtek, mihez képest az akkor szülöttek és házasultak nem jegyeztethettek fel. Azonkívül, hogy die VI. 9-ben keresztteltetett szerelmes leányom Jókai Sámuel ur által.

²⁾ E javadalmazás elég tisztességes, sőt pénzértékben a legelső helyre teszi Lévát. Azonban tekintve a városi életet, miszerint mindent pénzért kell vennie, másod osztályúvá törpül. A jelenlegi lelkész ur írja „az én fizetésem 1877-ben annyi volt, mint Bogyó Lajos tergenyei lelkész (i. Tergenye) sogoromé.“ — „Nem mind arany ami fénylik“ teszi utána.

³⁾ Lévának a 16–18-dik században gymnasiuma is volt. Lásd Toth Fer. és Lampe-Ember Hist. Ezen tanítói proventus is, melyben „classisok“ emlittetnek, azt bizonyítja.

II-od osztályuak 4. III. o. 3. IV. 2. V. o. 1 frtot s minden confirmált tag után szinte 20 krt.

Ezen. egyéb egyházközségeink teherviseléséhez képest csekély egyh. adóból korántsem jön be azon igen tekintélyes összeg, melyet Léva tetemes építkezéseire (az 1854-diki isk. építéstől 15 ezer forinton felül) s e. hiv. fizetésére (évenként 2150), kegyadományokra (közel 50 frt) fordít évenként. Fő jövedelem forrása a feljebb említett bérházak s alapítványokból származik.

Bérbe van adva 3 bolt helyiség 4 lakszobával évi 850 frt díjért, s a parochia földszinti helyiségében 4 magtár 50 frtért.

Alapítványai is szép jövedelmet hajtanak.

a) *Péli Nagy András* segédgondnok 1816-ban hagyott a lévai határban a reform. egyháznak 18 kaszás (17 hold) rételt, melynek jövedelmét 4 egyenlő részre osztatni rendelte, hogy egy rész a lelkész, második rész a tanító, harmadik rész az egyház javadalmazására fordítlassék, a 4 pedig tőkésítlassék addig, míg 5 ezer Rh. frtra nem szaporodik s ekkor a kamat 6 egyenlő részre osztassék, $\frac{3}{6}$ -a mindig tőkésítlassék s $\frac{1}{6}$ a lelkész, $\frac{1}{6}$ a tanító, $\frac{1}{6}$ az egyházé, 1838-ban e tőke 1600 frt volt.

b) Szintén a fenebbi derék férfiú, ugyanazon évben s ugyanezen célra s feltételek mellett *készpénz alapítványt is tőn* 258 frt, mely az 1838-diki egyh. látogatás által kimutatott összegbe folyott be. E kettős alapítvány jelenben 6567 frt ¹⁾).

c) B. Majthényi Lászlóné, szül. *Péli Nagy Ludovika* „az ősök dicső példáját követve“ a nevelés s oktatás ügy érdekében Léva határában levő 200 kaszás rétjének 1875-diki összes széna s sarju termését alapít-

---

¹⁾ E tőkéből kölcsönzött pénzen építvék a bérházak.

ványul adá melyet eladatván jött érte 2831 frt 15 kr ez összeg kamatainak $\frac{3}{4}$ -ed része a 2-od tanítói állomás szervezésére fordított, $\frac{1}{4}$ -ed része szegény gyermekeknek ösztöndíjára s könyvekre.

d) *Buza alapítvány* 1860-ban 39 gyülekezeti tag összeadott 46 véka (23 p. m.) buzát s megveté ezzel a *magtár* alapját, mely jelenleg 300 mérő s 310 frt felett rendelkezik (kamat 4 mag után 1.).

Vallás erkölcsi állapot türethető. „A hivek a templomot mindig igen szép számmal látogatják, még hét köznapokon is, e tekintetben nincs panasz, Isten dicsősége címen körülbelöl 22 frt szokott bejönni évenként. Az e. pénztár a főiskolai (pápai) tanárok fizetéséhez évenként 21 frt 25 krral járul, — iskolák követeinek 10 frt 50 krt, humánus célokra 15 frt 47 krt ad évenként. Szép erényei az itteni hiveknek a szorgalom, ügyesség, kertészkedésre nagy hajlam, melyre reá is vannak utalva, mert a hivek nagyobb része vagyontalan, két kézi munkája s üzlete után él. Feltűnő népbűnök nincsenek. Rossz szokásuk, hogy a járulékokat nem adják be rendesen s pontosan, minden evről van egyh. adó hátralék, dacára a nagyon csekély adónak ¹⁾).

Népesség: 1116.

Született 1877-ben 20 fi, 27 nő = 47.

„ 1856—76. 552 fi, 538 nő = 1090.

Meghalt 1877-ben 18 fi, 10 nő = 28.

„ 1856—76. 437 fi, 449 nő = 886.

---

¹⁾ E jelen rajzi adatok a mostani lelkész ur közleményéből meritvék. A hanyag fizetés ősi gyengeségük. Chronicus bajból nehéz kiépülni. 1838-ban rájuk rótt gyűléstartási költséget 2 frt 50 krt az egyh. látogatásnak kereken megtagadták, — a többiek legálább megígérték — és legnagyobb részben meg is adták, Léva évekig „restált“ De mindezek már — biztos alapra lévén fektetve — elmúltak s most mindenek ékesen és jó renddel történnek.

Házasult 1877-ben 8 pár.

Tankötelesek száma: 77 fi, 53 nő = 130.

Tényleg iskolába jár: 66 fi, 43 nő = 109.

Léva Bars megye szíve; sokkal alkalmasabb megyei székhelyül mint a jelenlegi határszélén eső, falu szerű *Ar.-Marót* Dél nyugatnak lejtő, szőlőkkel beültetett hegy aljában, termékeny síkságon fekszik. Távirda s jó országút által összeköttetésben Selmec, Esztergom, Párkány, s *A.-Maróttal*. Hont s Bars gabona terményeit piacán értékesíti; minek folytán igen élénk kereskedelme s forgalma van.

Nemzetiségre nézve magyar. Gazdag r. kath. plebánia. A zsidó hitközség is erős lábon áll. 1844. óta az *ágostai ev. testvéreknek* is van itt anyaegyházuk, kik még 1834. szereztek a derék Boleman János felügyelő fáradozásai folytán egy parochiának való telket a g. n. egyesült felekezettől, kik már imaházuknak falait is fölemelték s ez aztán az ág. ev. felekezet 1843-ban felépíté, s Csanktól elválva mint önálló kisdudanyaegyház folyton gyarapszik ¹⁾. Állami tanító képezdéje Nagy János esperesnek, cassinója Pólya Józsefnek köszöni lételet. A kegyesrendiek vezetése alatt 4 osztályu gymnasiuma s nagy forgalmu takarékpénztára is van. Kir. járás és szolgabíróság s adóhivatal székhelye; — ez utóbbi a régi vár épületben foglalt helyet. Maga a fellegvár romban tekint le az alatta elterülő síkságra.

¹⁾ Első telkésze Kossányi József 1845- 1858. Innen Kőrmöcre ment. Esperes volt.

2-dik Kolbenhayer Soma 1858-61-ig.

3-dik 1861-től jelenig Massányi Mihály „Selmecről hivatott, hol tanár volt. Jelenben esperes, 1877-ben az ág. ev. és ref. felekezeti iskolák egyesítése került indítványa folytán egyh. megyei gyűlésünkön szönyegre; de ez ügy — a másodtanítói állomás szervezésével, — elaludt.

Mutatvány régi anyakönyveiből.

Nomina baptisatorum in ao. 1697. die 10. Januar.
Csepregi András komám Erzsébet leányát kereszteltem.

Die 19. mens January.

Baptisatus Zelizi Susánna János fia.

Die 19. February kereszteltem Tót János, Lajos
István vőmnek András fiát.

Nomina copulatorum in ao. 1697.

Die 20. January Copulaltam nemzetes Mátyai István
szolgáját, Böszörményi Mártont, ugyan az ő kegyelme
szolgálójával Szovad Erzsébettel.

Nomina bastisatorum in ao 1723.

Die 7. Jan kereszteltem Tót István fiát Istókot.

Die 9. Jan. kereszteltem Szabó István fiát Ferencet ¹⁾.

II.

Lök,

*Felső-Pél s Tőhöl filiák, Alsó-Pél, Ény, Sötétkút, N.-
K.-Lille fiok egyházakkal. (Hajdani filiái: F.- és A.-Győröd.)*

Igy, amint fent írva van, maga egy kis esperesség. Azon-
ban az előző századokban nem egy, hanem 8 gyülekezetnek
5 predikátora volt, azaz önálló anyaegyházul szerepeltek
(A.-Pél, Lök, Tőhöl, Sötétkút és Győröd.) Nevezetesen:

1. *Lököt* 1655-ben naplónk a VII-dik helyen
emliti, predikátora *Nehéz Pál*, proventus: Piz fl 6, Buza
sall. szapu 28, Vetés buza 4 hold, bőjti 2 hold, paro-
chialis szőlő 20 ember kapás, a szokott stola. „Filialis:
Felső, Alsó-Győröd, hol „vagyon 9 hold szántóföld egy
szélben, vagyon egy rét, mely terem 3 szekér szénát.

---

¹⁾ Ez anyakönyvi kivonatok a jelenlegi lelkész ur szives-
ségéből.

Pap erdeje mellett délfelől vagyon egy darab szántóföld, melyből a dézsma a predikátoré. Vagyon három vetőre 17 hold; vagyon egy rétecske a bajkai határ mellett, mely megterem két szekér szénát. A pap erdeje mellett levő földek végében vagyon két szapu alá való föld, melyet inperpetuum N. Fulöp Balázs ur ajánlott, harmadik vetőre 3 szapu alá való, melyet szintén ő kegyelme ajánlott.“

Igy hát a filia jóval módosabb volt az anyánál, minél fogva utóbb a lelkész itt lakott (1670—1705-ig) s ez idő alatt naplónk évről évre Lököt mint Györöd filiáját említi ¹⁾ 1701-ben azonban a meghasonlás békés egyesség útján eloszlik és Lök sokáig nélkülözött elsőségét vissza nyeri, *Pályi Balind* már itt telepedvén. Le s ettől kezdve mindvégig itt lakván a predikátorok. s noha a györödiektől több is telt volna, az egyezés szerint mégis csak 4 frtot, 5 szapu buzát 2 hold őszi s 2 hold tavaszi vetést adtak, csupán predikátoroknak. A többi földek s rétek hasznát az egyház magának tartá, sőt annyira vitte őket az elfogultság, hogy szegény *Pályi Balind*nak még a fenebbi csekély járulékokat sem adták meg, miről ez a visitacio előtt érzékenyen panaszkodik.

Pályi után *Ujvári Mihály* volt a löki predikátor, 1717—1733-ig, — a midőn az általános nagy vész Lököt is megsemmisíté s predikátora Fegyvernekre menekült.

2. *Felső-, A.-Györöd* történetét lásd a végkép megszűnt egyházak közt.

3. *Alsó-Pél.* Naplónk a IX-dik helyen említi az

---

¹⁾ Így p. o. 1688. „Rev. D. Stef. Ráckövi ordinatus in Györödiensem. 1690. Rev. D. St. Ráckövi Györödiensi permansit.“ (Nro. 5. pag. 16,) 1695. „Györöd, bene se habet, filialis tamen Lök vocata nolens volens statutur ut terram parochialem ecclesiastice per se ad manus resignet.

anyaegyházak közt, melynek filiája Felső-Pél. Predikátorának következő javadalma volt (1655):

Pénz 10 ft.

Buza 26 szapu.

Buza vetés 4 hold.

Bőti vetés 2 hold.

A stóla.

Minden gazda egy-egy szekér fát, melyet a rideg legények felválnak. Mind a két helyen (t. i. a filiában is) egy-egy rétecske vagyon. Vagyon kender föld is a többi között, olyan mint a többi.

1689-ben „petit ministrum aut tantum rectorem, ut ne defectum animae patiantur” s a Dehrecenből jött Kelecsényi Mihály adatik hozzájuk. Ez hivataloskodik itt 1707-ig, a midőn Lökről *Pályit* hozza át, ki 1724-ig van itt, és bízottleg itt is hunyt el, mert neve többé naplóinkban nem szerepel. 1724—33-ig *Ráchköri János*, utolsó papja. 1733-ban a földes ur kiverte innen a hitökhöz állhatatosan ragaszkodó reform. lakosokat is elűzte, s helyökhöz tótokat telepített, kiken másfélszázad sem változtatott nyelv tekintetében egy jottát sem. Feltűnő, hogy ugyanezen nácio ⁴⁸/₄₉-diki szabadságharc idején földes urával együtt az ellenséghez szegődött.

A toler. edict. - természetesen fel nem támaszthatá. Néhány ref. magyar család (81 lélek) él itt e tót faluban irmagul.

4. *Felső-Pél* mint amannak filiája, annyival szerencsésebb, hogy lakosait a Földes ur — jó remény fejében — megszenvedte s ezek részben a nehéz idők alatt csakugyan katholizáltak.

5. *Sötétkút*. Az előző századokban szinte anyaegyház volt. Naplónk a VIII-dik helyen említi, melynek filialisá Ény és Besse. „Minister: Stef. Veres. Pénzbeli

fizetés fl 15. Buza sallai szapu 23. Vetés 3 hold, bőti is annyi.“ A filiák egy-egy szekér szénát adnak. „Anno 1678 Setétkuti Demény András hagyott az ekklának egy rétét a lülel határban, ily conditioval: annak árát fordítsák a setétkuti templom építésére, az idő alatt pedig éljen hasznával a predikátor.“ — Már ekkor a feloszlás magvát hordá magában, parochiáját s templomát a fenebbi hagyatékból nem bírta fentartani a hívők csekély számuk s anyagi erejük miatt, erre képtelenek voltak. 1689-ben már Ényen lakik a predikátor Ényi András ¹⁾. 1695-ben „Ény, Besse et Setétkut“ unite ecclesie“-nek írja naplónk. — Ekként vergődött 1716-ig, a midőn „*preter desolationem eccl. Setétkut, restituta et facta est mater Besse, a filiali Ény separata promissit ipse salarium min“ stb.* ²⁾).

Ez az egyetlen egyházunk, melyet nem kül erőszak, hanem az elgyengülés szünteté meg. Jelenben 13 lélekből álló kis majorság.

6. Töhöl szinte anyaegyház volt, csakhogy az ürményi tractushoz tartozott az előző századokban ³⁾ A mi naplóinkban csak az 1724-diki Svetenei-féle inquisitióban fordul elő ⁴⁾ mint melyben — Damásddal együtt — betiltatott a vallásgyakorlat — Filiája Lüle volt — 1733-ban elkoboztaték, s a Györödi plebanus felügyelete alá helyeztetett. Lakosainak fele catholizált.

A tol. ed. alkalmával a legnépesebb Lök anyaszárnyai alá huzódtak Felső-Pél, Töhöl mint filiák, A.-Pél,

¹⁾ 1689. Rev. D. Petrus Ényi ordinatus et mansit in Ény, „Nro. 5.“ pag. 11.

²⁾ Lásd Bessét.

³⁾ Lampe-Ember a 23-ik helyen említi az ürményi tractus anyaegyházai közt. (Hist. 566.)

⁴⁾ „Nro. 5.“ pag. 127. lásd „Szenvedések története.“

Ény, Sötétkut, Lüle pedig mint fiókok A két Győröd a plebánosé lett.

Első lelkésze az új korszakban:

1. *Pólya János* 1784—89.
2. *Lovasi Sámuel* 1789—91.
3. *Imre Ádám* 1791—93.
4. *Steller József* 1793—1800.

5 *Simon Jónás* 1800—25. Szellemiekkal is foglalkozó (lásd „Irodalom”) s vitázni szerető férfiú volt, mely miatt meggyúlt a baja. Kort s egyénemet jellemző ebbéli esetét a jegyzőkönyv nyomán ¹⁾ itt közöljük:

„15-o „Löki pred. tiszt. Simon Jónás urat vádoló levele Óvári rector Szilágyi Jánosnak felolvastatott következő punktumok szerint:

1-ör. Egy alkalmatossággal azt mondotta, hogy az olyas tüzes vérű legény, ha paraználdok érette vétkeinek nem tartom és nem kárhoztatom.

2. Az elmúlt nyáron nagy szárazság lévén mondtam: illendő volna esőért könyörögni, melyre azt mondotta: nem bolond az isten, hogy a haszontalan, bűnös embereknek kérésekre a természet rendit megváltoztassa.

3. Más alkalommal azt monda: az *unitáriusokat* sokan kárhoztatják, holott a mai időben becsületesebb vallás az övékénél nincs.

4. Az urvacsorája kiszolgáltatásakor oly fősvény a beszédben, hogy az uri imádságot is resteli elmondani. De a mi több, sem a kenyeret, sem a bort meg nem szenteli, melyen nem csak a férfiak, de az asszonyok is megülködnek.

Hasonlókép felolvastatott *Fürjes György farnadi rector vádló levele*, ugyan tiszt. Simon Jónás ur ellen, következő tenorral:

¹⁾ „Nre. 8.” 137. lap.

1-o. Hogy a Krisztus soha szüz Máriától nem született, mert nem is volt szüksége ő Felségének egy asszonyba bujni.

2-o. Az 1800-dik esztendőben sárospataki és debreceni caniculáris legatusok hozzánk érkezvén, egy-szersmind tiszt. Simon Jónás urammal vacsoráltak s ugyan ott is háltak volna; de valami discursus között nagyon megháborodott a debreceni legatus s éjféli után egy óra-kor zörgött ajtómon, kit is bébocsátván, panaszolja esetét s kérdezi tőlem: Micsoda ember ez a pap? aki a Krisztus istenségét tagadja; Mosest gonosz inpostornak mondja stb.

3-o. Urvacsoráláskor elfogyván a megszentelt bor, másodszor hoztak a korcsmából bort és azt minden megszentelés nélkül osztotta.

Szemre hivattatván a bavádlott t. ur a vádló Szilágyi Jánossal; az első vádra nézve tiszt. Simon Jónás azzal mentette magát, hogy a paráznak iránt való keménységeért Tettes főcurátor ur előtt bevádoltatott: s így azt felüle fel nem lehet tenni, hogy a paráznaságot véteknek ne tartaná. Kárhozzatni pedig valakit isten dolga nem emberé.

A vádló qualifical és megvallja, hogy maga sem tudja bizonyosan mit? és hogy szóllott a predikátor ebben a materiában, — a paráznaságot nem tartja-e véteknek vagy a paráznát nem kárhozzatja.

A másodikat tagadja a leghatározottabban.

A vádló qualifical és megvallja, hogy nem tudja bizonyosan, mikép ejtette a pred. a szót? az istenről mondotta-e a bolond predicatumot vagy az emberekről?

A harmadikra megvallja a vádlott, hogy mondotta, mikép sok tekintetben az unitáriusok vallása becsületes vallás p. o. a szabad akaratról helyesen értenek.

Szemre hivattatván Fürjes György is, az első vádjának több részeitől elállván, azt vallja, hogy ennyit hallott a vádlottól: A Krisztus soha szüz Máriától nem született.

A vádlott ezt teszi hozzá: nem született szüz Máriától mint Isten. — A vádló is megegyez benne, hogy úgy lehetett.

A másodikra azt feleli, hogy a debreceni legatus hazájabeli fi lévén, serio megakarta censurázni, de az ki nem állhatván a censurát, indulatba jött s miután az ellenvetéseket meg nem fejthette volna szégyenletébe és haragjába kezdette a vádlottra fogni, hogy az a Krisztus istenségét tagadja.

A harmadikra megvallja vádlott, hogy nem emlékezik reá, hogy igaz lehet-e a mivel vádoltatik vagy nem? Szántszándékkal annyival inkább rossz indulatból nem mulatta el s consecrátiót. Azt pedig megvallja, hogy csak egy könyörgéssel szokta mind a kenyeret, mind a bort consecrálni.

Végzés: A vádak alaptalanok, — a melyeket a vádlott maga is beösmerné „azok az orthodoxiával nem ellenkeznek,” — de másrésről a papi szükséges okos vigyázósággal meg sem egyeznek. Azért a t. predikátor „serio megfeddetett s meghagyatott, hogy jövőben az olyanokkal egyáltalában felhagyjon ¹⁾.”

6. *Pólya János* 1825—42. Hosszasan tartó villon-

---

¹⁾ Ez időben csakugyan merész nyilatkozatok s nagy hiányosságok valának azok, mikkel Simon vádoltatik s meglepően szép türelmességet tanusít az atyák részéről, hogy őt keményebben nem sujták. — Simon idejében történt az, hogy Sándor Sándor Bars vármegye esküttje Farkas Ferenc gazdát. kit vizkereszt napján rajta kapott a sövény fonáson, 25-ig vágatott a kaloda előtt. 1812. („Nro. 11.“ 198.)

gás az énekdictálás megszüntetése miatt (lásd „*Lelkész s gyülekezet közötti viszony*“). Botrányos gyanúsítással illették az előjárók az egyh. megyei consistorium előtt „egy kisdéd a kutba vettetve találtatott, — és megvizsgáltatván a helységben levő minden leányok és ifju asszonyok, úgy találtatott, hogy a papi háznál lett volna az a személy, ki a kisdéd anyának gondoltatott és a t. predikátor urnak kellett volna a dologban valamit tudni.“ — Politikai hatóság vizsgálata kideríti a dolgot s a lelkész minden gyanú alól föloldatik ¹⁾).

7. *Zántó Lajos* 1842 — 46.

8. *Bacha Endre* 1846 — 59.

9. *Molnár Sámuel* 1859 — 71.

10. *Bacha Endre* 1871-ben újra visszajött Kétyről s hivataloskodik a jelenig. Született Kétyen, egyszerű földműves szülöktől 1815. Tanulmányait Pápán végezte, honnan Mocsra ment ak. rectóriára Ennek végeztével — szülőföldre jött, bekebelezés s exmissióért folyamodván. Kaligraphicus szép írását látva a segédgondnok, így szólt: „Ha semmi egyéb érdeme nem volna is, gyönyörű írása megérdemli, hogy bekebeleztessek. Rövid idei káplánkodás után szülőföldre elválasztá papul. — Huzamos ideig volt gyámoldai pénztárnok. Jelenben buzgó iskola felügyelő körlelkész; s olyan szépen maig sem tud írni közölünk senki.

Javak.

I. Ingatlanok.

a) Földek:

α) Az egyház használatában	14 hold.
β) A lelkész	13 hold.
γ) A tanító	3 hold.

¹⁾ Act. consist. 1837.

b) *Épületek:*

Lőkön a templom s paplak épült 1785-ben. Előbbi *torony* nélkül volt 1814-ig: ekkor emelének tornyot, melyet 1875-ben magasabbra s szépen bádog alá vőnek, 2300 forint költséggel. Iskolája 1852-ben épült; tehát tűrhető állapotban van.

Felső-Pélen 1838-ban épült újra a templom, mely azon év nov. 11-dikén szenteltetett fel nagy ünnepélyességgel, mely alkalommal — mint a jegyzőkönyv beszél — szónok volt Szabó Péter esperes 120-dik soltár 1-ső verse alapján „*Az isten beszéde szabad gyakorlásán való örömről*“ Kis Károly pozsbai lelkész („mely rettenetes ez hely“ alapján) *A templomok szükséges voltáról*, — Pólya János helybeli lelkész pedig: „A kegyelem temploma kiucseiről“ szóllottak. Harmoniás éneklés volt 8 kántor recitortól ¹⁾. — E szép templomot — u. m. — a 14 gazdából álló gyülekezet önerejéből építé.“ — Tanítólak a régi (1784-ből), de tantermet külön (1865.) csinált eléggé gyarlón, egyébiránt amint az erszény adta. — Tanítói a tolerancia óta vannak s az 1806-diki egyh. látogatás mégis „egyetlen pápista leánykát talál az iskolában, mert a többi magához csábitgatta egy pápista korcsmáros, ki a korcsmában tanítja a gyermekeket ²⁾.“

Tölkön „iskola hely mutattatott ki lévő tiszttartó Csankánszky János ur által 1789-ben ³⁾. Templom hely 1794-ben. 1864-ben e templomot belsőleg csinos üldőhelyekkel, szószékkal, márvány urasztalával látták el a bivek — s különösen Kis István bíró — áldozatkészsége. E templom belseje igen jó benyomást tesz a pongyolasághoz szokott szemre. — 1868-ban iskola épületét is újra

¹⁾ „Act. consist.“ 1838.

²⁾ „Nro. 8.“ 164. lap.

³⁾ „Nro. 8.“ 129. lap.

építé s itt is nagy áldozatkészségét s jó izlést tanusítanak a hivek s azoknak lelkes vezérök, a derék *Kis István*.

Ényen, Setétkuton, Alsó-Pél s Kis és Nagy-Lulén, a volt egyh. középületeknek már pusztá helyei is alig ismerhetők fel. Tanító e helyeken nincs, még kevésbé imaház.

II. Ingóságok:

Lökön, az 1802-dik évi „Inventárium“ 3 harangját jegyzé fel (308, 170, 110 $\mathcal{R}$ -tosak), melyeket Selmecen öntött 1790-ben Pester János. A két első ára 310 frt 42 kr, mely summába — u. m. a „nro. 14“ — a löki lutheránus atyafiak 70 frtot adtak. — Jelenben csak 2 harangja van egyik 3, — másik 6 mázsás ily körirattal: *„A garamlöki reform. egyházé, öntetett a polgári szabadság első évébe, 1848.“* Urasztali készletek újabb keltek. A szószék fekete bársony ezüst rojtos szövettel borítva, 4 derék nő ajándékából (1876-ban). Általában a templom csinos berendezésű.

Töhöl és Pél ingóságai — a harangok. Biztos adat szereztetésük idejéről nincs, de valószínűleg 1780—90-ből valók. A fiok egyházaknak ingóságuk sincs.

Népesség.

Löké 699.

F.-Pélé 305.

Töhölyé 242.

A.-Pélé 81.

Ény 36.

Setétkuté 13.

Lüle 4.

Összesen 1380.

Szülöttek összesített sz. 1876-ban fi 16, nő 12 = 28.

„ „ „ 1856 - 76. fi 669, nő 612 = 1281.

Halottak összesített sz. 1876-ban fi 23, nő 14 = 37.

„ „ „ 1856—76. fi 517, nő 487 = 1004.

Házasultak „ „ 1876-ban 12 pár.

Iskolások.

Iskola köteles fi 92, nő 86 = 178.

Tényleg járók fi 81, nő 84 = 165 (az egész lelkésztségben).

Garam-Lök, miként neve mutatja, hajdan a Garam mellett lehetett. Idővel azonban vagy a folyó a helységet vagy ez amazit elhagyta; mert ma már egymástól jó távol vannak, határát a Garam nem is érintvén. Pár évtizeddel elébb a nagy erdőségből tornya sem látszott ki. Ma már azonban messze ragyog bádogos födele, — mi nem onnan van, hogy tornyát egy pár öllel feljebb emelték, hanem, hogy az erdőt a földes urak kiirtották. Eszterházy lévai szép dominiumát Schellern lovag vevén kezéhez, Lök ős talaja burgundi répat terem. Egyenletes sík földje egyébiránt bőven jutalmazza a nem gépekkel munkálkodó egyszerű földművesek igyekezetét is. Bort is termelnek, de a talaj fekvésénél fogva csak házi fogyasztásra.

Politikailag a lévai járáshoz tartozik.

A közelében eső filiák a fiokegyházak a Cserhát lejtőjén terülnek el. Ezek nép- és földrajzi viszonyai már nem oly kedvezők. Elébbi tekintetben, mert végyesen élnek más felekezetű s ajku néppel; (Al.-Pélen plebánia s tót ajku nép, a többiben magyar ugyan, de r. kath. lakók felesen) utóbbira pedig a hegyek, víz mosások sok 3-ad osztályu, sőt hasznaveheten földet okozván; terményeit pedig a nagyon gyarló utak miatt a távolabb piacokon nehezebben értékesíthetvén.

Az anyaegyház *anyagilag* kedvező állapotnak örvend; elkülönített pénztárában 482 frt, *magtárában* 1016 szapu (2023 p. mérő) gabona. (Ez adat 1876-dik közleményből van merítve.)

F.-Pél 800 frt alaplőkével.

Tőhöl 14 mérő gabonával rendelkezik.

Vallás-erkölcsi állapot az anyában nem épen kielégítő, a mennyiben a lökiek veszekedő, vérengző természetűek szinte példabeszéddé vált. (Ha Lökön meg nem vernek, Bessen meg nem lopnak stb.: az egész világon békével keresztül mehatsz.“)

Lelkészi s tanítói javadalmak: Lelkésző 62 frt, buza 33 szapu, zab 20 szapu, bor 17 akó, széna 4 szekér, föld 13 hold, fa 8 öl, 3 véka eleség, pénzértékre = 680 forint. Tanítóé: pénz 8 frt 40 kr, buza 13 szapu, árpa 2 szapu, zab 8 szapu, Bor 6 akó, fa 3 öl, széna 1 szekér, föld 3 hold, tandíj 80 frt = 350 frt.

F.-Pél, tanító (előkönyörgő) pénz 20 frt, zab 6 szapu, buza 8 szapu, föld 9 hold, rét 1 hold, eleség 2 véka, bor 2 akó, fa 5 öl, tandíj 80 frt = 360 frt.

Tőhöl, clók. tanító: pénz 11 frt, buza 11 szapu, zab 4 szapu, árpa 3 szapu, bor 2 akó, széna 2 szekér, fa 3 öl, föld 7 hold, tandíj 50 frt = 300 frt.

12.

Mohi.

Semmi különös eseményt nem jegyeztek fel róla naplóink. Alakult mikor a többi s elbukott a többivel. — Anyaegyház volt kezdet óta. Naplónk mint ilyet a IV-ik helyen említi 1655-ben. Ezen időbeli lelkésze *Kissallai János*, kinek proventusa:

„Pénzbeli fizetés fl 9.

Buza sallai szapu 25.

Buza vetés 3 hold.

Bojti vetés 2 hold.

A szokott stóla.“

1673-ban, e nehéz korszakban, nem volt zavarva békéje, noha közelében jártak a villámok (Ujbars és Léva) s készülődő, biztosabb helyre vonulni akaró lelkészenek fizetését megjavítja, a pénzt megtoldván teljes — egy forinttal, egyéb járulékait már bővebben, nevezetesen: a vetést (öszt) 6 holdra, a tavaszt pedig 4-re egészíti ki. Az egyházi adót is magasabbra veszi, „szembéli buzát minden külön kenyeres fél szapút (egy pozs. mérő) ad,“ — mi által a buza fizetés is 30 szapura nő, fát elegendőt melyet a zsellérek felvágának, — öröltetés a faluc, -- vagyon 3 rétje is s végül dézsmáláskor minden szekértől egy-egy kéve buza ¹⁾).

1688-ban *Sallai Benedek* predikátoroskodik.

1701-ben levitája van *Mocsai János*, ki az ez évi k.-kálnai gyűlésen végzi a szokásos istenitiszteletet Ének. 2 r. 2. vers alapján ²⁾).

1705-ben fegyelmi uton tételik át ide Szódóruól *Erdődi Mihály* papul.

1712-ben *Gyarmati János*.

---

¹⁾ „Nro 2.“ IV. alatt pót jegyzékben.

²⁾ E gyűlésen a távollevő esperes helyett Miskolci Dávid zelizi pred.. — majd a gyűlés további folyamán Oroszi István komáromi volt esperes s Bátorkesziből elűzött s azon időben Szecsen megtelepült lelkész elnököl (Nro. 5.“ pag. 64. Loco absentis presidis, presidebat R. D. senior Tractuum Palankiens et Comaromiens. Stef. Oroszi Bátorkessino persecutus nunc in ecclesia nostra Szecseiensi verb. Dei minister.“ — Tehát a dr.-palánki esperességben s a komáromiban már ekkor rossz csillagok jártak. — Feltűnő, hogy nem Barshoz csatlakoztak a dr.-palánkiak.

1733-ban *Csatári István* utolsó papja, azon évben elkoboztatván s az árva gyülekezet Zürek Antal csiffári plebános felügyelete alá helyeztetvén.

~~~~~

1784-ben visszanyervén ez is szabadságát, lelkészül hűje *Lukács Jánost* theologust S.-Patakról, ki elébb külföldre megy, 1786-ban foglalja el állomását.

2-dik lelkésze ez új korszakban *Pap János* 1792 - 1797-ig.

3-dik *Jenei György* 1797 - 1830.

4-dik *Csik Péter* 1830 - 61. Igen jeles, tudományos képzettségű férfiú (Irodalmi működését lásd az illető fejezetben). Különös érdemeket szerzett esperességünk elhanyagolt s rosz lábon álló tan- és pénzügyei körül. (Lásd e fejezeteket). Magtalanul hunyván el 1861-ben, özvegye Olajos Terézia szintén emlékezetessé tette nevét nemcsak a mohi egyház, hanem esperességünk történeteiben is többrendű kegyes alapítványa s jótékonyasága által.

5-dik lelkésze: *Szobonya Endre*, 1861-től jelenig. Született Mohiban, hol atyja Szobonya András tanító volt. 1823. oct. 23. 1835-ben kezdte meg tanulmányait Pápan, hova atyja mint grammatistát adá. Végezve a theológiát Ettére ment akademikus rektorul. Innen haza jöven Kálnán nyert 1851-ben kápláni minőségben alkalmazást s azon év tavaszán. Kotasz István jelenleg pápai theol. tanár, Szalai József, Miskolci Sándor és Patai Károlylyal együtt ex-mittaltaték s 1852-ben a veszprémi ker. gyűlésen felavatást nyert. Még ugyanazon évben Kétyen lőn Járdánházy mellett alkalmazva segédül s itt 4 évig, N.-Sallóban pedig mint tanító-káplán 1861-ig hivataloskodék. Tíz évi csendes türelme végre Mohival jutalmazá.

~~~~~

Javak:

I. Ingatlanok:

Mohinak 1864-i tagosztály előtt igen csekély ingatlana volt, nevezetesen az egyháznak 1½ hold földje, hivatalnokainak pedig semmije. Ekkor azonban részint legelő illetmény, részint vásárlás által szaporodott, s jelenben:

Az egyháznak van 12 hold.

Lelkész használatában 8 hold.

Tanító használatában 4 hold.

Épületek: Templomát 1788-ben építé ¹⁾, 1821-ben kijavítá, 1872-ben pedig újat emelt 14 ezer frnyi költséggel. Följegyzésre méltó az ezen építésnél tanúsított áldozatkészsége a gyülekezeti tagoknak. Örömmel s vonakodás nélkül róttá le kiki a rá esett pénz s munkakötelezettséget. Pontos, katonai rendben történtek a derék bíró Hajpál Péter intézkedése folytán minden szolgálmányok. Kora hajnalban dob hirdeté, hogy beállt a munkaidő és sietett mindenki, hogy egy percznyi késedelve se legyen. Nem volt kihuzó, akire a birságot alkalmazni kellett volna. Tetemes pénzbeli áldozatot is vittek a derék mohiak a munkán kívül (*egy-egy házhelyes gazda háromszoros adóval.*) Példányszerű azon összetartás, mit e derék község minden egyéb ügyeiben is tanúsít. Így p. o. — hogy csak egyet említsünk — minden ház biztosítva, egy társulatnál, egy nagyobb idő tartamra. . . Esperességünkben e község mint a legszebb rend, összetartás s kiváló buzgalom példányképe ragyog, — vallás és nemzetiség tekintetében határszél lévén: mind eddig egyik sem talált benne zsákmányra.

Tanítólak s iskola 1845, *paplak* 1836-ban a jó emlékezetű Csik Péter buzgalmából épült.

---

¹⁾ A felavatás ünnepélyét lásd a „Prot. E. I. lap“ 1876-diki 2-dik számában Molnár Sámuel által közölve.

II. Ingóságok:

Harangja a nagyobb 1725-ben, a kisebb 1808-ban készült. Nincs biztos adatauk arra nézve, hogy ez időtől — különösen a jelen építés alatt, nem módosult-e.

Urasztali készletek újabb kelttek. Régi nincs. Egy *aranyozott kelyhet* Csik Péter özvegye Olajos Terézia ajándékozott 100 frt értékkel. Márvány urasztala Duna-Radványon készíttetett 65 forintért.

Alapítványok. 1866-ban szegény gyermekek tandíjára vettelett alap, mely jelenben 500 frt, s ebből a tanító évenként 50 frtot húz

1877-ben taneszközök beszerzése 70 frt.

Javadalmazás.

I. Lelkésze:		II. Tanítóé:	
Pénz	80 frt.	Pénz	20 frt.
Buza	30 szapu.	Buza	14 szapu.
Árpa	15 „	Árpa	6 „
Zab	15 „	Zab	6 „
Bor	10 akó	Bor	3 akó.
Kukorica	3 szapu.	Széna	2 szekér.
Széna	2 szekér.	Szalma	1 „
Szalma	2 „	Fa	5 öl
Fa	8 öl	Apróság (faggyú,	hus stb.).
Apróság (faggyú. hus stb.)		Szántóföld	3 hold.
Szőlő	1 darab (?)	Tandij:	100 ft.
Szántóföld	8 hold.	Pénzértékben	315 ft.
Pénzértékben	710 frt.		

A barsi esperesség végpontja, tótajku katolikus községek közé ékelten úgy áll, mint egy kis sziget a tó közepén. Határa észak-kelet felől bérces, hol kiváló zamatos jó bort termel. Egyéb része gabonát termő síkság.

Népe szorgalmas, buzgó s pontos rendhez szoktatott. A civilizáció nem mételyezte meg ősi jó erkölcsüket. Tanítóikat kegyeletes tiszteletben tartják. Eszményképe a ref. gyülekezeteknek. Lelkészei soha, — sokkal jövedelmezőbb állomásokkal sem cserélnék fel a csendesős-keresztyéni erényekkel ékeskedő Mohit. Hasztalan küzdelmekben kifáradt, népök erkölcsi s anyagi sütyedésén elborult, sok méltatlansággal illetett lelkészeink a gálya kezdetén ily gyülekezeteket láttak — álomképcikben. — A Garam szeli határát a tisztán reform. helységnek.

Lelkésze az ar. maróti megyei börtönben levő rabokat is gondozza. — a megye 2 forint fuvarbért adván ezért részére.

Népesség: 744.

Született 1876-ban: 10 fi, 11 nő = 21.

„ 1856—76-ig 408 fi, 339 nő = 747.

Meghalt 1876-ban 9 fi, 7 nő = 16.

„ 1856—76-ig 295 fi, 210 nő = 510.

Házasult 1876-ban: 5.

Tanköteles 61 fi, 49 nő = 103.

Tényleg is jár mind iskolába.

Itt könnyű volna a nyári s ismétlődő iskolát is létesíteni, — mi sok helyütt a gyámoltalanság s fegyelmellenesség miatt, lehetetlen.

13.

Nagyod, (hajdani filiája Zsemlér).

Kisdöd anyagyülekezet volt kezdet óta, a Garam partján, szembe vele a nagyobb filia, Zsemlér. Naplónk a XX-dik helyen említi.

Lelkészszel a 17-18. században:

Negyedi János 1655. Fizetése: „pénz frt — 10, buza szép. — 22, stóla szokás szerint, vetnek buzát a filiális-sal — 4 holdat, bőtit 4 holdat“ ¹⁾).

Gálos Pál 1662. Az ekkori egyházlátogatás ezeket jegyzé fel róla: „Minden gazda fizet fél szapu buzát, pénzt 15 dénárt, a ki másnál lakik 12 denár, szántnak két holdat, bőtit is annyit, mindegyiket felaratják, behordják, Zsemlé-riek is 2 holdat azon módon, vagyon kender földjök egy hold, vagyon egy rét, melyet lekaszálnak, a pred. feltakarítottja, a takarításra ad az ekkla den. 200. Gazdák behordják. Fát minden gazda egy-egy szekérrel, a zsellérek felvágják. Vagyon templom után egy darab föld, melyből a dézsma a predikátoré, ha pedig maga szántja szabad.

Vagyon templom fából, harang 1.

Filialis Zsemlér. „Vagyon itt a pred. számára gyümölcsös. Templom kőből. Harang 1“ ²⁾).

1689-ben „Rectorem petunt Dnm. *Michaelem Erdödi* interim ordinari.“ Ezen Erdödi itt fel is avatztatik s lelkészül Adatik Nagyodra. De 1698-ban fegyelmi úton elmozdítatik ³⁾).

1702-ben *Tergenyei Márton*, ki az óvári collegával, Gyarmaty Istvánnal tusakodik, mert egymás vetésébe vagdadják sarlóikat.

1714-ben *Zelizi István*. Idejében 1718-ban *Dards Pál* lévai plebánus szent edényeit s pénzét viszi el a Zsemlérieknek, 1719-ben pedig véglegesen elkoboztatik mindene ⁴⁾).

¹⁾ „Nro. 2.“ subl XX.

²⁾ „Nro. 2“-ben az 1662-diki e. lát. napló.

³⁾ Utóbb mégis Szódóra jut papul. A felette hozott ítéletet lásd a „Nro. 5.“ pag. 52—3, után a „Gyűlések“ fejezetben.

⁴⁾ Ao. 1718. die 6 Septembr. Rev. Paul Darás pleb. Levensis abduxit instrumenta sacra ecclae Semlériensis. Poculum

1733-ban *Kocsi István*, utósó predikátora. Ezen évben — a többivel -- Nagyod is elkoboztatván.

1719-ben Zsemlér elkoboztatván, oda plebános helyeztetett Kobolík János, s az anyaegyház (Nagyod) Szentgyörggyel együtt ezen plebános s annak utódai felügyelete alá helyeztetett.

A türelmi parancs után még sokáig nem állhatott lábra, Szecse filiája volt 1793-ig. Az ez évi kerületi gyűlésre (Kocs) önállósításért folyamodván, a kis mányai ekklézsia által kitétetett *T. Szentesi Dániel* úr rendeltetik a nagyodi ekklába a barsi L. senior ur által. *Ez volt az új korszakban első predikátora.* Ekkori díja: 35 frt, 70 p. m. buza, 15 p. m. tavaszi, 2 szek. széna, 2 szapu kenderföld, káposztás, 4 kapás szőlő, 4 öl fa.

1. *Szentesi Dániel* 1793 – 4. Nem tudni hová lőn?
2. *Toronyai János* 1794—5.
3. *Laki Antal* 1795—1800.
4. *Kulyfay István* 1800—15.
5. *Szabó Péter* 1815 – 25.
6. *Tót József* 1825—33.
7. *Szabó Péter*, újra visszajött Bajkáról 1833—
46. *Esperes* (lásd e fejezetet).
8. *Göbel Gerzson* 1846—48.
9. *Szabó Endre* 1848-tól jelenig. Született K. Szecsen, 1813, földműves szülőktől. Tanulmányait helyben Seres Ferenc tanító vezérlete alatt kezdte a grammatikáig, melynek befejeztével Losoncon folytatá s Pápán végzvé 1837-ben. 1840—3-ig n.-sarlói ac. rector volt. Aztán

---

aureum puteram auream commun mans et den. 171. Que fuerant apud Joh. Kis incolam eiusdem possessionis. Ao. 1719. die 27. Juni. occupatum est templum Zsemlériense („Nro. 2“ sub. XX).

Nagyodon papoló, majd (1844.) gk.-sarlói rendes káplánul alkalmaztaték, ugyanakkor a tanári és superintendensi szigorlatokat letévén. Az e. megyeit, noha a gyűlés egyenesen e végből jött össze, két ízben meg nem adhatta, kizárván a vitatkozások ez időből a consistoriumot, míg végre ezt is sikerült 1845-ben letennie. Szecsén alkalmaztatott egy ideig, míg 1846-ban Orosziba választaték rendes lelkészül, 48-ban pedig Nagyodra. 1857-ben számvevő, 1862 óta — két ízben választva — pénztárnok volt 1874-ig, midőn e tisztségről lemondta.

Javak :

I. Ingatlanok.

Magának az egyháznak földekben semmi ingatlana sincs. Lelkésznek 12 hold szántó, 1 $\frac{1}{2}$ rét. — Tanítónak 6 hold szántó, $\frac{1}{2}$ hold rét. Ezeket Eszterházy Miklós herceg földes ur ajándékozta. Ezt még 1811-ben Kulifay István kérelmére kapták ¹⁾).

Épületek: Temploma 1785-ben épült, torony nélkül. Most is akként áll, a régi elrombolt fatemplom helyett kőből. *Paplak* 1854-ben iskolája.

II. Ingóságok:

Harang, szent edények.

Magtára 7 szapu buza; iskolai magtár 2 sz., 3 véka árpa és ugyanezen célra 204 frt ²⁾).

¹⁾ „Bemutatja a t. predikátor ur herceg Eszterházy ő kegyelmességének a lévai dominiumban levő ref. predikátorok instantiájára adott kedvező végzést,” mely német nyelven Kis-Mártonban 1803. dec. 20-ról keltezve Szengáli János aláírásával (prefectus) a papoknak $\frac{1}{4}$, a tanítóknak $\frac{1}{4}$ -ad urbéri telket adományoz „Jedoch mit Ausnahme der Fegyverneker Religions-Minister (Nro. 8 12. pontja).

²⁾ 1837-ben anyagilag jól áll: 666 frt s 48 szapu buzája van (Act. consist.)

Népesség: 276.

Született 1877-ben 2 fi, 2 nő = 4.

„ 1856 – 76. 98 fi, 116 nő = 214.

Házasult 1877: 6.

Meghalt 1877-ben 4 fi, 2 nő = 6.

„ 1856 76. 89 fi, 84 nő = 173.

Tanítókat csak a türelmi par. utánni szervezkedés óta tart, kezdetben igen primitív képzettségű egyének működnek nagyon csekély javadalmú állomásán. 1795-ben Szöllősről hívják meg Gal Mihályt, „*ki mivel sehol diák nem volt: kathedrába menni nem szabad,*“ a következő évben már megengedtetik, hogy a *predikátor távollétében a könyörgést „az embereknek akármely székében megteheti, de hogy hozzá nem illő predikálást cselekedjen, semmiképen meg nem engedődik“* ¹⁾.

1837-ben tanítója *Földes Pál*. Igen kiváló tanító azon idők mostoha viszonyai közt. „A gyermekek vizsgájával a tiszt. visitációt egészen megörvendeztette s az ő jeles szorgalmatossága tükör gyauánt több iskola rectoroknak kitündöklik“ ²⁾.

Javadalom, az 1793. alapított díjlevél ekként módosult:

Lelkészi:		Tanítói:	
Pénz	35 frt	Pénz	10 frt.
Buza	35 szapu	Buza	10 szapu.
Tavaszi	7 ¹ / ₂ szapu	Tavaszi	3 szapu.
Fa	4 öl.	Fa	2 öl.
Bor	4 akó.	Szalma s széna	1 – 1 szekér.
Föld	12 hold.	Föld	6 hold.
Rét	1 ¹ / ₂	Rét	¹ / ₂
Pénzértékben	510 frt	Tandíj	60 frt.
		Pénzértékben	260 frt.

¹⁾ „Nro. 8“ 1795. és 6-diki jkönyv.

²⁾ Act. consist. 1837. visit. napló.

Nagyod közvetlen a Garam partján fekvő kisdud, s tisztán ref. község. A nem szabályozott folyó sok kárt okoz határában. Medréből ugyan ki nem csap, de sebes sodra elhordja a partokat. Lelkész-földje s temetője még a 30-as évek kezdetén az elhordatás veszélyének volt kitéve s azóta el is tűnt.

Politikailag Lévához tartozik, — utolsó póstája is ez. Határa sík, termékeny. Sem erdeje, sem szőlője. Az e táji gazdák a ladányi vagy fegyverneki hegyen birnak szőlőt. *Zsemlér* hajdani filiája tót és katolikus plebániával. (Lásd a végkép megszűnt egyházak közt.)

Népesség: 276.

Született 1876-ban 2 fi, 2 nő = 4.

„ 1856 – 76-ig 98 fi, 116 nő = 214.

Meghalt 1876-ban 4 fi, 2 nő = 6.

„ 1856 – 76-ig 89 fi, 84 nő = 173.

Házasult 1876-ban 6 pár.

Tanköteles 12 fi, 14 nő = 26, s tényleg is jár iskolába mind.

14.

Nemes-Oroszi.

Elő nevét az ott megtelepült közrendű nemesség után kapta, kik ebbéli állapotukra sokat adva, kezdet óta külön papot tartottak, noha a község létszáma a kétszázat valamivel alig haladja meg s noha egy negyed órai távolságban vannak tőle a népesebb *Peszék*, *Fegyvernek*, *Szódó*. Már az előző századokban ideiglenes megszálló helyül tekinték, kezdő ifju predikátorok számára. — Az újabb korszakban pedig „purgatoriumnak“ nevezék — és méltán. S negyedszázad alatt nem is maradt benne senki holtig. Számos lelkészei közül csak kettő végzte

itt e nagy idő alatt a földi pályát; e kettő közül is az egyik (Jabloncai Pethes) nem természetes halállal. Csak utósó — szeretjük hinni, hogy utósó — lelkésze küzdött itt egy negyed századon felül a koporsóig.

Naplónk az anyagyülekezetek sorában a 27-dik helyen említi. Lelkésze ez időben — 1655-ben — *Váci István*. Fizetése: fl 10, buza sallai szapu 32, vetnek buzát 3 holdat, három drh rét 5 boglya szénát termő. Stola. Már ezen díjazás is jóval alább áll a többi akkori proventusoknál, — amennyiben a vetőföldek átlaga egyébhűt 8 hold.

1662-ben *Szászszédráji Tamás*. Az ekkori egyh. látogatási napló még kenderföldet is említ. A templomot fából valónak mondja, egy haranggal.

1688-ban *Kecskeméti Boldizsár*.

1693-ban *Dömsödi Mihály*. Ez évben templom építéshez fog. Helyet Szunyog Mátyás, Mikló s Szunyog András adnak, nemesi fundust kerttel egyűtt, ingyen.

1699-ben *Csokonyai Ferenc*.

1720-tól *Kosdi Ádám* 1731-ig hivataloskodék. Megjegyzendő itt, hogy Oroszi Barsra nézve az egyetlen artikulált hely lévén, el nem koboztatott s még e zord időkben is, midőn a törvény biztosítékai sem jöttek már tekintetbe, fennállt mindvégig. — Ezen *Kosdi* kezdé meg az anyakönyvek vezetését 1721-ben.

1731—51. *Váradí György*.

1751—60. *Monus Gergely*.

1760—61. *Ladányi Pál István*.

1761—71. *Jabloncai Pethes Sámuel*. Miként feljebb is említők itt hunyt el, nem természetes halállal. Még ölvédi lelkész korában a Zalabán teljesített functióért a kis-gyarmati plebános által bevádolva, börlőnre vettetett melyből kiszabadulva, megvakult; s irgalomból kapta

Oroszit, hol testben lélekben megtörve, elhunyt 1771-ben. Helyébe jött Tergenyéről *Kompa Mihály* 1771 – 93-ig. G.-Kissarlóba költözött innen, hol utóbb megvakult s könnyöradományokból tengett agg napjaira. Egyh. megyei jegyző is volt (Lásd élete viszontagságait „Szenvedések története,“ „Egyházlátogatás,“ „Egyh. megyei pénztár“ fejezetekben.) (V. ö. Kis-Salló.)

D. Pap János 1774 – 80. Lelkészének közleménye nem említi Pap Jánost, de hogy ő is hivataloskodott Orosziban, kétségtelenül bizonyos a visit. naplókából, 1774-ben ez van írva: „*Visa est eccl. Ns.-Oroszi Rev, D. D. Joh. Pap mansione cohonestatus est.*“ (Nro. 5.“ pag. 201.) 1780-ban, mivel ily székeket csináltatott a templomba, Ar.-Marótra hurcoltaték a megyei börtönbe s hivatalától is felfüggeszteték. Lásd „*Szenvedések*“ fejezetet). Kiszabadulva s a toler. edict. alkalmával Bajkán nyert alkalmazást. — Özvegye később (1797.) férje szenvedése tekintetéből kéri, hogy vejének Mohi adassék, de Sárót kapja a vő, úgy hogy köteles legyen napának 15 szapu buzát, 10 szapu árpát, 2 öl fát adni. („Nro. 8.“ 1797. pag. 15.)

Laky Antal 1780 – 84. Innen Kétyre ment.

Garcsik Pál 1784 – 92-ig.

Bartók András 1792 – 98.

Kulifay István 1798 – 1800.

Laky Antal 1800 – 5. Nem említik naplóink, mi hozta vissza Orosziba: ön szánta-e vagy a kényszer?

Tolvaj István 1805 – 1807. Innen Lévára ment, hol szerencsétlenül mult ki (L. Léva). Mint kis-szecsei ak. rectort hitták meg az Orosziak.

Kontor József 1807 – 10-ig. Kihágó ember, kivel mind az ekklának, mind az egyh. megyének temérdek baja van. Végre 1810-ben önként resignál s az oroszok

olyan predikátort kérnek ki egyszersmind tanító is legyen; de az egyh. megye meg nem engedi. A fatalitás egy hasonló kihágó természetű, dühös és alattomos rectorral hozta össze, *Szuhaj Józseffel*. Rettenetes ember volt. A szomszéd peszeki pap sem férhetett meg tőle. Subplántált mind a két predikátornak, minek vége Kontor resignációja lőn. Kontor aztán Ágóra adaték preoránsut. Itt sem volt sokaig, a következő 1811-ben helyébe kegyelemből *Fekete László* más egyh. megyéből kiesett családos papi személy adatik Ágóra, oly feltétellel, hogy valamint Kontornak nem volt szabad, úgy neki sem engedtetik meg a papi functio. *Szuhaj rector* még sokaig bosszantá a Kontor után következett predikátorokat, míg végre aztán utolérte a bünhődés — kitétetett Orosziból is, a mi tulajdonkép jótétemény volt rá nézve: mert más pályán sokkal bővebben volt kenyere. — Azért jegyeztük ezt bővebben fel; mert a hivatalosan beküldött közlemény Kontort sem vette fel a lelkészek sorába, miként feljebb Pap Jánost, holott mind a kettő Orosziban működött.

Kőszegi Mihály 1810—15. A gr.-szl.-györgyi tanítósághból alkalmaztaték papul Orosziban Mint rector, Árkaival együtt az egyh. megyén megütközést keltő fellépésével tette magát emlékezetessé. Mint lelkész azonban szelid, csendes természetűnek bizonyult. (V. ö. Gyámolda.)

Sebők Sámuel 1815—30. Nem maradhatott Bajkán sem. Távoznia kelle. Valjon Orosziból is nem úgy meneszletett-e el, naplóink s a közleményből nem derül ki.

Tolnay István 1830—43. Innen Pozbára.

Göbel Gerzson 1843—47. Fegyvernekre.

Szabó Endre 1847—49. Nagyodra költöztek át, hol maig is hivataloskodik e két utóbbi.

Bátky István 1849—77-ig. Itt hunyt el. Neologizáját

lásd a „Prot. Egyh. Isk. Lap.” 1877-dik évi márciusi számában.)

Jelenben még lelkésze nincs s valószínű, hogy nem is lesz, mint leány eh. csatoltatván majd a közeli Fegyvernek vagy Peszekhez, az ide való lelkész ur látván el Bátky halála óta mindez ideig (1878-dik május) Oroszit. Csodálatos ingatagságot tanusít mind önmaga az egyház, mind az egyh. megye ama kérdés iránt: filiává tétessék-e Oroszi vagy pedig továbbra is anya maradjon? Már a mult század utolsó felében oly nyomorult helyzetben volt mind az egyház, mind annak népe, hogy lelkészének s tanítójának igen csekély járulékait fedezni képtelen lévén, a jóreményű s nemes indulatu ifju lelkész, a megvalás emlékeül elengedi nekik kint lévő járulékait (3 öl fa, 15 frt, 30 mérő buza); a sokkal nyomorultabb dijon tengődő tanító pedig, kinek más helyre nem akadt szerencséje, siralmasan panaszkodik a visitáció előtt, egyh. megyén, esperesnél, hogy 6 gyermekével együtt éhen kénytelen elveszni, mert 5 szapunyi díjából csak kettőt tudtak beadni ¹⁾. Az 1797-diki egyh. látogatási napló jelzi, „hogy az ekkla Bartók uramnak (a predikátornak) sokkal tartozik, nyomorulttul van dolga mind a predikátornak, mind a rectornek.” Csoda-e, ha a szegény rector pálinkafőzésre adja magát? de mely enyhület forrástól is eltiltja őt a visitacio (1793.). E szomoru helyzetnek oka, hogy földes ura (Kazy) azon javakat, melyeket a ref. lelkész birt apródonként elvonta, sőt erőhatalommal elvette s átadta a plebános javára, így 1801-ben Laky Antal kérvényt nyujt be az egyh. megyére s innen a bőnyi sup. gyűlésre, hogy „azon rétet, melyet eddig közösen birt, a localis plebá-

---

¹⁾ „Nro. 8.”

nossal, a földes ur elvette s ez utóbbinak adta; most már ő *tizenegyed magáral* nem élhet annál kevésbbé, hogy azon földet is felmérlette a zelizi uraság (Eszterházy gr.) N.-Peszeken, melyet az oroszii ekkla zálogban birt¹⁾). Ugyan e tájt elvevé Kazy a „pap erdejét,” melyből az előtt a lelkitanítók fáját szokták volt vágni, — kéri az e. megye a kerületen (1812.) annak valami uton visszaadatasát²⁾). Noha ama rét a boldogabb időkben a ref. lelkészé volt csupán, s 1794-ben Bartók András predikátor a visitacio jelenlétébeu oly egyességet kötött a plebánossal, hogy eme rét terméséből annyi szekér szénát vigyen mint a plebános, a rector pedig mint az orgonista;“ s e szerződés írásilag kötöttetl s a visitacio által helyben hagyatott³⁾) rövid időn mégis egészen a plebánosnak adatott át. Tetemesen csorbulván ez által a lelkészi javadalom s a gyülekezet a deputatum fát pénzül szerezni kényszerülván: ösztönszerűleg kérték (1808-ban) Kontor lelkészük lemondásával a két hivatal egy személyben egyesítését; de ezt az egyh. megye meg nem engedé. S noha 1830-ban Sebők eltávozásával megürülvén újra a papi állomás „senki magát Orosziiba kándidáltatni nem kívánta“ és maga az egyház is megújítá elébbi kérelmét: de az egyh. megye szilárdul ragaszkodott elvéhez s rendelt oda egy önállóságra rég vágyódó ifjut, ki elég erőt hitt magában a nagy költő jelszavát „koldusbot és függetlenség“ önmagán érvényesíteni — 1843-ban ismét megürült Oroszi s megint nem volt aki magát kándidáltatni ohajtotta volna, sőt az ifju nemzedék sem ohajtozott a mater korona után; így hát az egyház-megye „szabad tetszésökre bizza az oroszii atyafiaknak,

¹⁾ „Nro. 7.“ pag. 62.

²⁾ „Nro. 8.“

³⁾ U. o.

hogy filiává legyenek-e vagy tovább is anyául maradjanak ¹⁾“ s a boldogtalan nép nem mondott le jogáról, anya kívánt maradni s lelkészt kért és kapott. 1852-ig újra azon meggyőződésre vergődött, hogy mégis jobb lesz, ha mint filia csatlakozik valamelyik közeli anyához s „a két állomás közül az egyik megszüntetését kéri ²⁾“. De ekkor meg megint voltak az egyh. megyének elhelyezendő személyiségei s nem teljesíté kívánságukat s ismét rendes lelkészt s rectort adott bele, hogy ketten emeljék azt a keresztet, mely alatt egy is porba roskad

Végre aztán Bátky halálával (1877.) megürült, s az egyh. kerület által megszabott minimalis (800 frt) elvhez képest teljes valószínűséggel a két, együtt véve és csekély javadalomból, egy türrhető levitai állomás szerveztetik.

JAVAK.

I. Ingatlanok.

Magának az egyháznak semmi ingatlana, még temetője is a szomszéd (peszeki) határban, kegyelemből. Az 1868-dik évi tagosításkor azonban nyert 3 vékás földet (körülbelül $\frac{3}{4}$ hold) ³⁾.

Lelkész használatában hat vékás ($1\frac{1}{2}$) hold szántó.

Legelő helyett 10 kaszás rét.

Tanító használatában 3 vékás szántó föld ($\frac{3}{4}$ hold).

Legelő helyett 5 kaszás rét ⁴⁾.

Épületek: Templom. A régi fatemplom helyett 1692-ben építettek a jelenlegi helyen a Szunyog Mátyás és

¹⁾ Act. consist.

²⁾ 1852-dik egyh. megyei gyűlés jkönyve 38. pont.

³⁾ Temető helyiség azouban ekkor sem méretett. (Lásd alább a nép- s földrajzi viszonyoknál.)

⁴⁾ E kimutatás az 1878-diki hiv. közlemény után van; ellenmondásban látszik a díjlevéllel (lásd „Javadalom“)

András által adott telken, a falu közepén, távol a paplaktól, valószínűleg fából; mert 1785-ben – ujat építéknek ¹⁾, noha templomát aligha vették el az ellenfelek, miután istentiszteletök megszűnés nélkül gyakoroltatott (a Pap János elfogatási idején kívül) s naplóink sem említik e körülményt, hogy temploma elkoboztatott volna. Jóval elébből (1773.) kir. engedélyt nyernek (Nro. 823. alatt) „olyan templom építésre, melybe két ezer ember beférjen ²⁾”. Valószínű, hogy az ez időben már teljes árvaságra jutott megye környékbéli reform. hiveinek anyagi támogatásával akarta e célzatát valósítani; de mely még sem valósult, – a predikátor nélkül maradt reform. hitek széteszlottak a helyrajzi fekvéshez képest, a komáromi s honti megmaradt egyházak közt, a Cserhát Madarra (komárommegye), a Garam völgye pedig Oroszi, Varsány, Peszek, Fegyvernekre járván istentiszteletre. — Építettek hát 1785-ben a helyi szükség s anyagi erőhöz képest egy kisdud templomot szilárd anyagból, a régi helyen, *torony* nélkül, melyet 1788-ik évben ragasztottak melléje. Új szószéket 1780-ban csináltak Pap János idejében, melyért a szegény férfiú ugyan megszenvedett. (Lásd „Szenvedések.”)

Pap s tanító laka is ekkor épült. Utóbbi nyomorult parasztház, szűk, sötét viskó maig is. A paplak 1870-ben vihette odaig, hogy egyik szobáját kipadlóztathatták. Fekvése mind kettőnek egészségtelen, a községen végig húzódó pocsolyás ér mellett. A templom 1876-ban ország-söt világ-szerte gyűjtött könyöradományokból kijavíttatott. Iskoláját állami tanfelügyelő aligha látta még eddig, különben orvos rendőri szempontból be kellett volna tiltania.

¹⁾ Inventárium pag. 69.

²⁾ Arch. 5. sz. alatt.

II. Ingóságok:

Harang. Leltárunk — 1798-ból — csak egyet említ, e felirattal: „Ao. 1653. me fudit Balth. Herold Posom.“ 1814-ben is egy harangja van. Jelenben — úgy emlékszem, miután erről adattal nem rendelkezem — 2 harangja van, mikor és mily módon (csere, átlöntetés) szereztetett nem tudom. A régi aligha van meg.

Javadalom.

Lelkészi ¹⁾ .	Tanítói.
Pénz 7 frt (váltóban fizetve.)	Pénz 2 frt (váltóban).
Buza 20 szapu (nagyon sí-	Buza 8 szapu.
lány szemet).	Rét 5 kaszás.
Rét 10 kaszás.	Föld 3 vékás.
Föld 6 vékás.	Fa 1 öl.
Fa 8 öl.	Bor 1 akó.
Bor 3 akó (zagyvalék).	Tandij 35 frt.
Árpa 13 szapu.	
Pénzértékben 315 frt.	Pénzértékben 112 frt.

Anyakönyvei — mint a hivatalos közlemény írja ²⁾ —

¹⁾ Ezen itt közlött díj, a híványnyal ellenmondásban van a földek s rétekre nézve, a menyiben itt a lelkésznek körülbelül 8 hold föld s 5 hold rét, a tanítónak 1 hold szántó, s 3 hold réte van feljegyezve, egyéb pontjaiban megegyez. Curiusunkint ide jegyezzük egy urasági béres eseléd évi fizetését: Év negyedenként 14 mérő kemény gabona, 5 font só, 3 ice vaj, 20 forint (o. é.). — fa elegendő, tehen és sertés tartás s örletés, mi — tekintve, hogy a gabona sokkal tisztességesebb mint némely helyütt (p. o. Orosziban is — hol saját szememmel láttam több ízben a convencio szedést) — a lelkészi s tanítói gyűjtelék: évi 340 frt átlagnak felel meg. Tehát jóval több az orosz tanító, sőt még a lelkész fizetésénél is. — Nem ok nélkül mondá hát keserű humorral a boldogult Bátky, hogy vele a Kazy csösze nem cserélne pipát. E fizetésen nyomorgott majdnem 3 évtizedig 9-ed magával.

²⁾ 1877-ben elrendelte kerületünk a statisztikai s a törté-

1721-től 31-ig csak darabka papirosokról szedettek össze, 1731-től azonban rendesen vezetvék.

Szintén ezen forrás „számtalan okmányokat” említ, melyek közül -- u. m. — „az érdekesebbek az urasággal való népjogi perlekedésekről szólnak s a jelenleg folyamathban levő peres ügyben térítvény mellett kiadattak ¹⁾.”

Oroszi Bars megyének legvégső délkeleti pontja. A Szekince s Perc által öntözött sík téren. Lakosai tisztán magyarok, fele részben r. katolikusok, plebániával. A földes ur a különben is gyenge lábón álló népet haszonbérlokül tekintvén, kibecsülte s jelenben a legnyomasztóbb anyagi körülmények közt tengődnek. Megélniök is nagy gond, elébbi egyházi terheik teljesítésére pedig képtelenek. Elég dicsőség lenne, ha egy preorantiát szervezhetnének 300 forintos díjazással s épületeiket fen tudnák tartani. Utolsó postája *Zeliz*.

Népesség: 195.

Született 1876-ban 2 fi, 5 nő = 7.

„ 1856 — 76. 98 fi, 122 nő = 220.

Meghalt 1876-ban 4 fi, 2 nő = 6.

„ 1856 — 76. 93 fi, 92 nő = 185.

Házasult 1876-ban 1 pár.

Tanköteles 20 fi, 22 nő.

Tényleg mind jár.

nelmi adatok betérjesztését. 1878. ápril havában e közlemények az esperesi hivatalhoz betérjesztettek. A statisztikai s jelen anyagi állapotokra vonatkozó adatai mindenütt e forrásból merítvék.

¹⁾ Lásd az előző lap 2-ik jegyzetét.

15. Nagy-Ölved.

A tol. edict. előtt az ürményi tractushoz tartozott mint anyaegyház, Kély filiája levén neki ¹⁾). Ezt megelőzőleg csak annyit tudunk róla, hogy a *XVII*-dik század első felében már háborgatva lőn nyugalma Pázmány gazdatisztjei által ²⁾); s a *XVIII*-dik században a többi prim. helyekkel egyszerre, 1711-ben koboztaték el ³⁾). A kurali plebánosok felügyelete alatt volt 80 éven felül, mely hosszú idő alatt különböző utak s módokon az egykor igen szépen virágzó egyház annyira megfogyott s elgyengült, hogy az 1784-diki kir. leirat már csak maradványait lelte hajdani tekintélyének. Lakosai nagyrészt katholizáltak vagy kivándoroltak. Erős plebánia alapított az elkobzott ref. egyház javaiból. — A megmaradt hivek már nem voltak képesek azon anyagi áldozatra, melyet predikátor és tanító tartása igényel.

Sokáig nem tudtak ugyan megbarátkozni helyzetükkel azon reményben, hogy rövid időn rendezhetik viszonyukat akként, hogy predikátort híhassanak: egyelőre függő helyzetben maradtak s a törvény korlátai közt csak annyit tőnek, hogy az eddigi komáromi esperesség kötelekeiből kilépve, a barsihoz csatlakozának egy-egy lévita vezérlete alatt önállóan.

Ez állapotokat nem tűrheté a kormányzó testület s 1799-ben az egyh. látogatás szigoruan intézkedik „E gyűlekezet — u. m. — mely még magát eddig más ekklesiához nem kapcsolta, minthogy eleitől fogva független

¹⁾ Lampe s a „Somorjai sup.“ fejezet.

²⁾ Az 1638-dik sérelmi fölterjesztés szerint: „Ex possessionibus — Farnad et N. Ölved pari modo conscionatores pulsi sunt.“ (Arch. VI. [29]).

³⁾ L. „Szenvedések“ fejezet.

volt, nem ismervén rendes predikátort, és a matricula, számadó könyvek az istentiszteletnek módja, egyszóval mindennemű dolgok türhetetlenül rendetlenek: ehez képest, hogy már valaha vége szakadjon azon rendtelenségnek a visitáció parancsolta, hogy a királyi rendelés szerint is adfiliálódjanak“¹⁾).

Mindemellett még a következő egyházlátogatás is „*mater ekklézsiának*“ írja, melynek praeoransa Adorján András; értvén a „*mater* kifejezésen hihetőleg azt, hogy a praeorans fungált mint pap. noha az egyh. m. által erre fel nem jogosított. — 1801-ben azonban már formászerűleg Kétyhez csatlakozik, letiltatván a praeorans minden papi functiotól s díjlevélileg kötelezván magukat a kétyi predikátor javadalmazásához bizonyos díjakkal járulni.

Jó ideig állt e viszony, közbe-közbe (1829. és 38) azon óhaj nyilvánításával, hogy ohajtana önálló anyaegyház lenni; de mely sokáig táplált reményének teljesítésére addig kelle várnia, míg erre nézve minden tényezők szerencsésen összehatallokozhatának. Ez idő 1841. vala. *Legelső lelkészül* Boriból hívá meg.

Kulifay Sándort 1841--71. Elhunytá után jöve. 2-dikul *Pólya Lajos* 1871-től jelenig. Született Léván 1842-ben. Tanult helyben s Kecskeméten, hol akkortájt közel rokona Pólya József volt igazgató, s tanulmányait Pápan végzé. Felavatást nyert a komáromi egyházmegye káplánai sorából, 1865-ben. Alsószőlősi adminisztrátor korában érte őt a n. ölvédiek meghívása 1871-ben.

~~~~~
Javak:

I. Ingatlanok: Földek:

Egyházé 6 hold erdő.

Lelkésze 12 hold szántó s 4 hold erdő.

---

¹⁾ 1799. c. I. könyv. XXI. pont.

Tanítóé 4 hold szántó s 2 hold erdő. Ezen javak, különösen az erdő illetmény az 1868-diki tagosításkor, részben a primás mint földes úr bőkezősége folytán származott. Szembetűnő erre nézve a nép jogtalan fellépése, minél fogva az erdőilletményt nem engedte át hivatalnokainak; abból a fát kivágta, hogy szántó talajul értékesíthesse s csak az egyh. megyei elnökség erélyes közbelépése, a polgári hatóság közvetítése folytán, helyezhetle jogaiba az egyházi hivatalnokokat ¹⁾. A köz erdőilletőségből 1874-ben 8 holdat eladván 2100 forintért, azt — hibájukat jóváteendő — a lelkész s tanító javadalmazására fordíták akként, hogy a fentebbi összeg kamatának felét a lelkész, másik felét a tanító élvezze.

Épületek: „Templomának — írja az Inventarium — hely kimutattatott ő eminenciája esztergomi érsek Batthiány József herceg akkori tisztje, prefectus Boronkay Imre, számtartó Mészáros János, szolgabíró Kende József urak által 1790-ben. Felépült 1791-ben. — *Tornya* 1810-ben, 1871-ben befedezett bádoggal. — *Paplaka* 1840-ben épült, 1870—71-ben teljesen átalakított. Tanítólak s iskola egy eredetű a templommal (1791), — 1865-ben azonban tantermül egy mellék épület ragasztaték hozzá.

II. Ingóságok:

Régi szent edényei, becses levéltára, sőt harangjai is elkoboztattak, a megmaradtak elvesztek vagy átalakítottak. Az 1781-diki „Inventarium“ 3 harangjáról emlékszik, melyek közül egy 1700-ból való, a másik kettő Budán 1796-ban öntetett. Most hány harangja van s mily időből: a hiv. közlemény kifelelte. — Egyébb ingóságai mik voltak, s mi sors érte őket, sejteti egy 1806-ból

¹⁾ L. az 1873. 4. egyh. m. gyűl. jkönyveit.

fönmaradt levele Jordán János az akkori preoránsnak, melyet Ónody Gy. esperes hivat. megkeresésére irt ¹⁾).

¹⁾ Nagyérdemű kedves Tisztelendő senior uram! Vévén curator Balog János uramtól azon izenetét kedves tisztelendő senior uramnak, hogy az ekklesiái dolgokat tárgyzó leveleket keresnénk fel, magam is szorgalmaztam ennek végbenvitelében, és valahol csak gyauithattuk, hogy volna, elhozattunk minden leveleket, melyeket én rendről-rendre szedtem, megvizsgálván s csak éppen olyanokat találtam, melyek csupán pro memoria, nem pro usu tehetnek valamit. Így következnek!

1. Inquisitio Judicio per egregium Georg. Akács, juratum tabulae regie Notarium pro parte possessionis Nagy-Ölved in Cottu. strigoniensi exist. in relig. paracta. 1721. (Lásd ezen Akácsféle inquisitiót Borinál).

2. Intimatum Exe, consilii R. L. definiens modum, juxta quem Acaholicus stolum, aliasque solutiones paracho catholico praestare sunt obstricti.

3. A vármegyéhez nyújtott Instanciára magyarul, az iskola rector tartásának megengedése iránt Kir. Int. mellett.

4. Sebald Antal Komárom és Esztergom egyesült vármegyék Vnotáriusa által kiadott indorsatu az iskola rector tartásának megengedése iránt.

5. A gen. Vicariusához nyújtott Instanciája a N. ölvedi és Farnadi Ref. és Luther lakosoknak az eránt, hogy halottjaiknak a pápisták harangjaikat vonják meg.

6. Ismét az Esztergomi káptalan gen. Vicáriusához nyújtott Instanciája a N. ölvedi és Farnadi ref. lakosoknak a plebanus kegyetlensége ellen.

7. A főispányhoz nyújtott instan. az iránt, hogy megholt gyermekeiket a magok temetőjébe temethessék (t. i. a n. ölvedi reformatusok), melybe a plebános által megakadályoztattak.

8. Egy 1784. mart. 25. irt jegyzés arról, hogy Molnár József kezébe adták az urasztalához tartozó edényeket, abroszokat és ingóságot.

9. A templomnak 1696-dik 2. 8-ber való elvétetéséről stb.

10. Igen szakadozott irás, melyre nézve nem mehettem jól el, csak annyit tanulhattam ki, hogy parochiáról és plebaniáról van benne szó.

11. Rákócy fejedelem Protectionalis levele nyomtatásba, mely költ Duna-Ordasnál levő táborába május 10-dikén 1704-ben.

Javadalom :

Lelkészi:		Tanítói:	
Pénz	25 frt.	Pénz	12 frt.
Buza	38 szapu.	Buza	15 szapu.
Árpa	10 szapu.	Árpa	5 szapu.
Széna	2 szekér.	Bor	3 akó.
Bor	5 akó.	Fa	2 öl.
Fa	5 öl.	Föld	6 hold (ebből 2
Szalma	2 szekér.	erdő illetmény).	
Föld	16 (ebből 4 erd. illetm.)	Tandij s apróság 75 ft.	
Apróság	10 frt.	Pénzérték = 320 ft.	
Pénzérték = 630 frt.			

Nagy-Ölved Esztergom megye területén, a Cserhát nyulványának keleti oldalán, egyenes síkságon fekszik. Termékeny jó talaj. Lakossága $\frac{2}{3}$ részben kath. és tót. Együttvéve jókora, de koránt sem csinos nagy község. Egy ér fut rajta keresztül, mely tavaszi s őszi hónapokban sárga-
tengerré változtatja utcáját; s kenderásztatóul is használat-
tatván, megfertőzteti levegőjét. Széles hosszú utcáján, a két
soron, minden ház előtt égbe meredező kútgemek sűrű
rendje oly formán veszi ki magát, mintha muszka hadak
kémlelnék nagy távcsöveken az eget. A falu két ellentétes
végen néz farkasszemet a két (ref. és kath. szentegyház.
Népe iparkodó, szorgalmas s mértékletes; buzgó templomba
járó. A nők viselete a barsitól elütő, a közelébb eső Eszter-
gom s Komárom tájékival egyező *Utolsó postája : Kéménd.*

Népesség: 572.

Született 1876-ban: 6 fi., 8 nő = 14.

„ 1856—76. 199 fi., 201 nő = 400.

12. Representatio pro aedificando Oratorio ao. 1783. aug.
Imp. Jos. 4-o exhibit. — Többnek nyomába nem akadhattunk.

A jövő kedden mátkájaért megy, hívja az esperest lakadal-
mára stb. Kelt 1806. Junius 14-dikén. (Arch. 20/T).

Meghalt 1876-ban: 5 fi, 5 nő = 10.

„ 1865 – 76. 170 fi, 167 nő = 337.

Házasult 1876-ban: 5 pár.

Tanköteles: 27 fi, 27 nő = 54.

Tényleg jár iskolába: 33 fi, 38 nő = 71 (?)

16.

Kis-Ölved, filiája: Zalaba.

Kezdetben mint G.-K.-Sarló filiája állt. Naplónk 1655-ben e minőségben említi; de az 1662-diki egyh. látogatás, mely október 28-dikán Zalabával kezdődött, mind ezt, mind K. Ölvedet már nem ily helyzetben éri. Nevezetesen papot említ mindegyikben (amott Magyar Jánost, emitt Lévai Pétert), sőt K. Ölveden még „*schola mester is ragyon: Thomás Sütő.*” — Azonban az idők további folyamában (1688-tól) ismét mint G.-K.-Sarló filiája szerepel a XVIII-dik század első feléig. — Mindezen adatok azt bizonyítják, hogy 1662-diki állapota csak kivételes s ideiglenes volt, — csak „ad hoc” rendelve oda az egyh. megye, vagy mi az akkori viszonyokat tekintve valószínűbb: önkényüleg fogadván fel mind a két önállóságra vágyódó, de elegendő proventust adni nem tudó egyház predikátort és mestert. — Ezt bizonyítja egyrészt azon körülmény is, hogy a Lampe-ember históriája, mint rendesen a filiákat, Ölved s Zalabát sem említi a sorrendben, — másrészt meg, hogy ama fenebbi időben hivataloskodott személyek naplóinkban többé elő nem fordulnak ¹⁾).

Ama kivételes időben (1662.) mint említők — Kis-

¹⁾ Az 1749-diki Akácsféle inquisition Gregory Ilona Vicenc András özvegye, 80 éven felüli nő, azon tanuvallomást teszi, hogy Ölved az ő tudtával mindig Kis-Sarló filiája volt s csak midőn elnépesedett, hoztak papot ezelőtt mintegy 40 évvel. (Arch V/13.)

Ölveden *Lévai Péter* predikátoroskodott; proventusá, melylyel e férfiú megelégedett, s melyet azelőtt s azulán is — némi csekély különbözettel — a g.-k.-sarlói anyaegyház predikátorának adának, ez volt:

Buzát az helyes gazda ad vékát 3; zsellér 2, másutt lakó 1, vetés hold 2, széna 2 szekér; — *Suló Tamás* mesteré: buzát helyes gazda 1 vékát, zsellér fél vékát, — minden gazda den. 4, husra adnak 1 fl., temetéstül den. 12. Zalabán *Magyari János* tanító-lelkész fizetése: buza szapu 16, pénz fl 4, széna 1 szekér, vetés hold 2, melyet felaratnak és béhordnak. Megemlíti e visít. napló, hogy Ölveden „templom fából építettett, harang egy.“ Egyebekről azonban mind a két helyre nézve hallgat.

Nem tudni mily előzmények s módozatok közt: 1707-ben már elvált Kis-Ölved Zalabával együtt régi anyaegyházától s önállósíttatott a maig is meglevő viszonyban. Amaz időtől azt — noha primási birtok — minden nagyobb rázkódások nélkül szerencsésen átélte az anyaegyház a XVIII-dik század zivatarait. Az 1749-diki Akácsféle inquisitíókor ¹⁾ öt tanu egyező vallomása folytán — még akkor is fatemplomát soha katholicusok nem használván — vallásgyakorlatában megerősítetett. — Zalaba azonban 1759-ben kormány rendeletnél fogva elvéteztett tőle s a kis gyarmati plebános felügyelete alá helyeztetett, mely alól csak az 1784-diki kir. leirat menté fel.

Lelkészeinek névsora:

1-ső rendes lelkésze: *Harsányi György* 1707 — 17. (noha az előző században is volt egy lelkésze 1662. *Lévai Péter*).

2. *Szokolyai Ferenc* 1717—23. Ekkor át ment Peszekre.

¹⁾ Lásd az Akácsféle inquisitio kérdő pontjait Borinál.

3. *Ujvári Mihály* 1723 - 27. Mohiból jött s innen nem tudni hová lőn. Helyébe jött:

4. *Marosi János* 1727—57. Elhunytával Debrecenből

5. *Jabloncai Pethes Sámuel* 1757 - 61-ig. A filiában végzett functiojáért Kemencén bebörtönöztetik, megvakul, s Orosziba tétetik (Lásd Oroszi s „Szenvedések története.“)

6. 1762—74 *Monus Gergely* Orosziból jön. Ölveden hunyt el. Egyh. megyei jegyző is volt 8 éven át ¹⁾).

7. *Imre Ádám* 1774—84 Tergenyéről jött.

8. *Budai András* 1784—6, a s. pataki iskolából.

9. *Sallay György* 1786—8.

10. *Téglásy József* 1788—9. A beregi, majd a dr. palánki tract.-ból jött át. („Nro. 8.“ Lajstroma szerint).

11. *Ónody György* 1789—93. Egyh. megyei jegyző s utóbb esperes.

12. *Imre Ádám* 1793—99. Agg korában, a gyertyától ágya meggyuladván, megégett ²⁾).

13. *Pozbai Miko János* 1799—1805. Vezekényről fegyelmi úton elmozdítva K. Ölveden hunyt el.

14. *Mikle Mihály* 1806 - 10. V. Ladányból. Szintén itt hunyt el 52 éves korában.

15. *Kiss György* 1811—31. G. Kissarlóhból jött. Egyh. megyei pénztárnok is volt sok ideig. A choleraiban hunyt el, magas kort érve. Kiss Ádám atyja. — Kocsról jött, hol a super. mellett káplán volt.

---

¹⁾ Naplónk („Nro. 5.“ p. 203.) leírja a temetését. Kompa Mihály kis-sallói lelkész mondá a predikációt felette Péld. 14. 35 alapján, másik szónok Baka István Fegyverneki lelkész, „strophas valedictorias laudabiles H. D. Franciscus Német dixit, nunc Kis-Sallosiensis.“

²⁾ Nro. 8. „A barsi ven. tractusban megholt t. predikátorok lajstroma.“

16. *Dormány András* 1831 – 53. A forradalomban Pozsonyba vitetett. Éjjel haza utazva, az árkos határu falu végén leszállva kocsijáról, a mélységbe bukott s agyvelőrázkódás folytán elhunyt.

17. *Szalay József* 1853 – 7-ig mint helyettes működött itt, s az egyh. megye meg nem engedhetvén helyben maradását, Szecsére választatott el, honnan átjőve

18. *Jókai Lajos* 1857-től jelenig. — Született Komáromban 1819-ben. Tanulmányait Pápán végezvén, senior s a grammatisták tanítója volt. Majd Nagy Megyeren, Károlyi gróf kormányzójának házánál nevelő vala. 1847. mint Szabó Péter esperes segédje kibocsátását kéri, mely alkalommal megvizsgáltatván: „igen jeles és tudományos készségűnek találtatott ¹⁾”. — Csakhamar szecsei káplán, 1850-ben ugyanott rendes lelkész lön. Hat évvel utóbb egyh. megyei jegyzőül választaték s vitte a tollat kiváló eleganciával 1867-ig; a midőn arról többszöri egyhangú elválasztása dacára is lemondott s többé nem volt birható arra, hogy ékes tollát újból fölvegye. Azon találó szép korrajz, mely az illető fejezetben az 1850 – 60-diki időközt ecseteli, tanúsítja, hogy mily tehetségeket rejteget e szerény elvonultságban, könyveinek élő jeles férfiú

Zalaba — miként érintettük — egy időben — 1662. — papot tartó gyülekezet volt; de ez eseten kívül korábbi s későbbi időkben is csak filiaként szerepelt 1759-ig, midőn elkoboztaték. A tol. edictum után föléledve, újra csatlakozék Ölvédhez. A filiák közül legelső vivta ki magának azon kedvezményt az egyh. megyén, mely szerint feloldattak az anyaegyházba istentiszteletre járás kötelezettsége alól. — Még a múlt század végén zörgettek e

¹⁾ Act. consist.

miatt az egyh. megyén, de hiába. 1803-ban megújítják kérelmeket, melyre határozott rövidséggel „meg nem engedtetik“ választ nyernek. A következő évben ismétlik, mire föltételesen „csak nagyon alkalmatlan időben engedtetik meg, hogy otthon végezzék az istentiszteletet,“ egyébkor köteles mind a nép, mind a rector Ölvedre menni fel. — A tiport ösvényen aztán más filiák is haladtak. S a derék *Onodyt* ez gondolkodóba ejti. Sajnálja, hogy oly engedékeny volt a filiák irányában az egyh. megye. S visitációi útjában több helyütt „azt tapasztalja, hogy a vallásbeli buzgóság szerfelett meghűlt és ez egyenesen onnan van, mert a filiák nem köteleztetnek a materba járni, hanem a sült galamb mintegy szájokba repül ¹⁾.“

Hiába is küzdött ez ellen. Hihető azonban — a mily erélyes s szilárd férfin volt — hogy a filiák ebbeli szabadságát bizonyosan korlátozandja, ha a működés teréről a halál oly korán el nem szólítja (1805.) Az utódok nem tehettek egyebet, mint eleinte csak feltételesen s utóbb feltétlenül megadák az engedélyt mindegyik kérvényezőnek s szerződvényt kívántak az illetőktől, melyben bizonyos díjat kössenek ki mind a predikátornak, ki helyökbe kifárad, mind a mesternek, ki — mikor a lelkész jelen nincs — végzi az istentiszteletet a predikátor helyett -- Ehez képest 1825-ben a zalabaiak két szapu buzát ajánlanak évenként a preoránsnak *a miért könyörgést és bibliaolvasást tart, mikor a lelkész nincs nálok*. Ezt az egyházmegye is megerősíti ²⁾. — Fél százados óhajuk ment ezzel teljesezésbe a zalabaiaknak s utánuk a többi filiáknak.

¹⁾ Onody „*Diariuma*“ pag. 91.

²⁾ Arch. VI/28.

Javak :

K.-Ölveden.

Zalabán.

I. Ingatlanok: a) Föld s rét.

Egyházé 7½ hold föld.

Egyházé 5¼ hold föld.

Lelkésze 13 hold föld.

Lelkésze 6½ hold föld.

„ 3 hold rét.

Tanítóé 7¼ hold föld.

Tanítóé 8 hold föld.

Harangozóé 1¼ hold föld.

Harangozóé 1 hold föld.

b) Épületek.

K.-Ölveden.

Templom 1789-ben épült s keleti oldalán e felirat van: „Ruinitis tribus, quartum hoc ex fundamentis struxit plebs reformata K.-Ölvediensis ¹⁾.” Tehát a régi fatemplomok elharmvadtak. A helyökön fenebbi évben emelt torny nélküli szentegyház 1341 frtba került.

Tornyot 1804-ben emeltek 1014 forint költséggel. 1838-ban „órát” vettek bele a német-szógyéni katholicusoktól, száz ezüst forinton, melyhez járul a reperationalis költség 150 frt s így summa szerint 400 váltó forint ²⁾.”

Paplak 1863-ban épült 2 ezer forint költséggel a közmunkán kívül ³⁾.

Iskola 1874. 3000 frttal, oly kor- és célszerűen, hogy az állami tanfelügyelő felterjesztése folytán miniszteri elismerést nyert.

Harangozó ház is van.

Zalabán.

„Templomhely mikolai inspector, Rados Pál és szolgabíró, Hodosy Sándor urak által mutatlatott ki 1788., elkészült a következő évben ⁴⁾.” 1814-ben reperálták.

Tornyot, nem tudni mikor emeltek.

A templommal egyidejűleg „a régi iskolaház is confirmáltatott ⁵⁾. Az ötvenes években azonban újat emeltek ⁶⁾.

^{1)–6)}. Az 1810-diki Inventárium s a hiv. közl. nyomán.

Két lakszobával s egy tanteremmel. Célszerű s egészséges helyen, közel a templomhoz.

II. Ingóságok.

K.-Ölveden.

Harang. Az 1810-iki Inventárium szerint van 3. A legnagyobb 3 m. 48 ű. Budán öntve. A középső a régi hasadtból van öntve Pest 1781. A legkisebb mintegy 1 mázsás, igen régi.

Szent edények, miután nem régi anyae gyház, ezek sem régiék. Kehely 1763. Kannák 1760. Cintál 1760. Ezüst lányér 1763.

Zalabán.

„Harang régi, coususban a papistákkal.

Szent edények nincsenek.

Javadalmak:

Lelkészi.

Tanítói.

Kis-Ölveden.

Zalabán.

Pénz 14 frt.	Pénz 13 frt.	Pénz 15 frt.
Buza 26 szapu.	Buza 14 1/2 szapu.	Buza 12 szapu.
Föld 30 hold ¹ / ₂).	Föld 12 hold.	Föld 15 hold.
Bor 6 akó.	Bor 3 akó.	Bor 4 akó.
Széna 4 szekér.	Széna 2 szekér.	Fa 4 öl.
Fa 6 öl.	Fa 3 öl.	Tandij 45 frt.
Apróság 10 frt.	Apróság 10 frt.	Pénzérték 320 frt.
Szőlő 1 darab.	Tandij 65 frt.	
Pénzérték 470 frt.	Pénzérték 230 frt.	

Anyakönyvei (a szülötteké) 1727. évtől kezdődnek. Másik darabban 1768-tól Halottaké ez időkb en nem vezettettek (lásd „Lelkész s gyülekezet“ fejezetben az anyakönyvekről).

¹) Ebbe van a rét is betudva.

Mint jellemzők, a következők érdemesek a följegyzésre:

Kis-Ölved 1807-ben „azért instál, hogy a predikátor az udvaron predikálhassa a halottat. Nem lehet, mert a superioritás rendelte így.” de ha zivataros időben alkalmatlan a holttestet a templomig vinni, így érvelének a másik alkalommal az ölvediek. „Sokkal alkalmatlanabb volna a t. predikátor urnak predikálni s a hallgatóknak is zivatarban hallgatni” felelé a ven. tractus. („Nro. 8.” azon évi egyh. megyei gyűlés jkönyve.)

Zalaba Dormány Endre lelkész ellen 1837-ben folyamodik azért, „mert — u. m. — fizetését ezüstben kívánja.” Nagyon helyesen és törvényesen kívánja. (Csak-hogy azért G.-K.-Sarlón kívül egyetlen eccla sem fizette ezüstben, hanem csak váltóban).

Mind a két hitközség Hont megye területén, a Szekince partján fekszik. Ölved határának nagy része hegyes, vizmosásos s nem épen bőven s nem is a legjobb minőségű gabonát termeli. Bora azonban s különösen szénája annál több s kitünőbb. Mindkettő népe tisztán magyar s református, Zalaban lévén csak néhány, a mult századokban áttért család. Épen mivel földje a gabona-termelésre nem a szokott bőséggel jutalmazza, rétjei pedig nagyon tápláló takarmányt adnak lakói a kereset más forrásához, nevezetesen marhakereskedéshez is nyulnak. Az ölvedi és zalabai ember messze földekre elmén ökrök, göbolyók után, épen ez állapotokra mutat a „Göbolyós” családnév. És mivel az ölvediek tisztán reformátusok, egész a jelen időkig egyértelmű nálok a község és egyh., amaz előbbi igen szépen segélyezvén ez utóbbit, mi egyébiránt a vegyes felekezetű községekben sem példanélküli ¹⁾.

¹⁾ Ladányban a községi kövágó, Szecsén a malomjövedelem

Az egyházi hivatalnokok a fa illetményét a községi pénztárból szerzik be; 1864-ik év óta ingyen oskolázás lévén itt behozva: a landíjt szintén a községi pénztár fedezi. — Mindez a testvéries egyetértés legszebb tanúbizonysága, melyet — miként a hiv. közlemények érintik — a polg. hatóság közegei felbontani igyekeznek, irigységből, a népnek sugva oda vetett egy-egy megjegyzés által. — Népe élelmes. iparkodó s mértékletes. U. p. *Zeliz*
Népesség Kis-Ölveden 386. Zalabán 355 = 741.

Született 1876-ban	K.-Ölveden	3 fi,	9 nő	= 12.
„	„	Zalabán	6 fi,	2 nő = 8.
				<u>= 20.</u>

Született 1856 – 76.	K.-Ölveden	174 fi,	190 nő	= 364.
„	„	Zalabán	133 fi,	130 nő = 263.
				<u>= 627.</u>

Meghalt 1876-ban	K.-Ölveden	6 fi,	14 nő	= 20.
„	„	Zalabán	3 fi,	2 nő = 5.
				<u>= 25.</u>

„	1856 – 76.	K.-Ölveden	124 fi,	141 nő	= 265.
„	„	Zalabán	107 fi,	97 nő	= 204.
				<u>= 469.</u>	

Házassult 1876-ban	K.-Ölveden	5,	Zalabán	3	= 8 pár.
<i>Tanköteles:</i>	K.-Ölveden	25 fi,	21 nő	= 46.	
„	Zalabán	17 fi,	17 nő	= 34.	
				<u>= 80.</u>	

Tényleg is jár iskolába mind, — a mi — ba az ingyen oskolázást tekintjük — nem hihetetlen. De azért nyári s ismétlő iskola itt sincs.

---

egyházi célokra fordítatik, Pozbán a széna illetőséget szintén a községi pénztár szerzi be stb. (lásd az illető egyházaknál).

17.

Nagy-Peszek.

Honti egyház, a többinél hát jóval nyugalmasabb multú. Szinte feltűnő, hogy ezen alig félmérföldnyi vonalon 7, illetőleg 8 egyházat minden bántalom nélkül megszívelt az ellenfél. Valjon micsoda körülményeknek köszönheti ezt? a 17-dik században Bars megye területén minden egyház érdeke kisebb nagyobb mérvben a saját vésző: honti gyülekezeteinket senki nem háborgatá. A 18-dik század első felében az országos (Koháry-Sveteney-féle) inquisitio sorra veszi amott még a filiákat is s eltöröklendőkül véleményezi; emitt a későbbi (1749-diki) Akács-féle nyomozás (Kér kivételével) valamennyit megcrösíti jogaiban. — Tán nem csalódunk, ha -- szélesebb körű nyomozások után nyerhető adatok hiányában -- azon föltevésből indulunk ki, miszerint ezen egy csomóban levő kisdud gyülekezeteink a reformációt megelőző időkben mint fiók egyházak álltak egyrészt a Hussziták által alapított Varsány, másrészt a szintén azon korból való G.-Kis-Sarló s végül Oroszi védszárnyai alatt, -- s szervezkedni (templomot építeni, predikátort hívni) csak a reformáció megszilárdultával kezdenek s így a 17-dik században nem függesztheték fel törvényszerűleg vallásgyakorlatukat, el nem kobozhaták templomaikat, mert *azokban kath. pap soha sem fungált*. Egyébként is későbbi naplóink (Inventárium 1784--1818. „Nro. 14.”) e helyek nagy részét *articuláris locusnak vallja* ¹⁾. E kétös villámhárító védte meg őket a zivatarok veszélyeiben.

¹⁾ „In Cottui M. Honthensi ingremitae possessionis A.-Fegyvernek alioquin ad fels. Arinc. Nic. Eszterházy s nectante Helv. conf. add. eccl. antiqua et articularis, habet bona sequentia“

Peszeknek filiája is volt a 18-dik század közepéig: *Tergenye* (lásd ezt. Szerencsére ez utóbbi a filiákat eltörölő kir. rendelettel megelőzőleg anyásítá magát s így ez is megmaradt, — noha erre nézve meg a szenvedések sorozata akkor állt be, midőn egyébűtt már rég megszűnt.

Lelkészeinek névsora.

1655-ben *Karancsi Gáspár*, ki innen Csankra költözik át, az akkortájt legjövödelmezőbb reform. egyházba. Ekkori proventusa Peszeken: „Pénz fl 16, Buza szapu 35, vetnek búzát 4, börtit 2 holdat. Stóla a szokáshoz képest. Vagyon 3 rétecske. Collecta bort adnak 6 icét, a mesternek 2 icét. Filialis *Tergenye* ¹⁾.”

1662-ben *Tergenyei Márton*. Az ez évi visitacio előadja az akkori egyházi teherviselési kulcsot, melyből a proventus illetményei kiteltek, nevezetesen: „helyes gazda búzát 3 vékát, pénzt den. 16, sellér vékát 2, pénzt den. 16, aki másnál lakik 1 véka búzát. A peszekiek szántanak másfél holdat, a tergenyeiek is annyit. Adnak 2 szekér szénát, a szőlős gazdák 6—6 ice bort,” — a mesternek (ki ez idő szerint *Tergenyei Mihály* a lelkész öccse ²⁾), „a gazdáktul és sellérektől egy-egy véka buza

stb. — „In egyh. megye Honth. existente poss. Nagy-Peszek dieta, eccl. antiqua et articularis“ stb. „G.-K.-Sarlóiensis eccl. antiquissima habet I-mo oratorium antiquissimum et mirabilis forme.“ Varsány eccl. antiqua et articularis“ stb. (1789-diki leltározás.)

¹⁾ „Nro. 2.“ XXVIII. alatt.

²⁾ Mindez, mind az elébbi egyházak lelkészeinek névsorában feltűnhet, kivált a helyi körülményekkel ösmerős előtt, miszerint az előző századok lelkészei credeti családnevöket elhagyva, neveiket származásuk helyétől kölcsönzék p. o. Zelizi, Szecsei, Szódói, Tergenyei, Tölyhi, Ényi, Pozbai, Nagysallai stb. Ezek mind ez esperességből származott patrioták. A más vidékről jöttek is fölismerhetők: a Cenék Pol-

s egy-egy garas, item egy pint bor, az övegyek félvéka buzát s egy polturát, halott temetéstül den. 6 ¹⁾.” Ugyan-ezen jkönyv szerint „hajdan kőből volt a templom, de most romladozott.” Harang egy. Vagyon a peszeki hegyen egy darab parlag szőlő, melyből a tized a predikátoré.”

1688. *Polgárdi Cene Mihály*. Innen N.-Endrédre költözött, hol nagy időig predikátoroskodott. — 1697-ig volt Peszekén. Elmenése által megürülván a papi állomás, kéri, hogy ennek jövedelmét romladozott épületeik (különösen a templom) kijavítására fordíthassák, de meg nem engedtetik.

1697. *Kéri Jakab*.

1721. *Vályi János*.

1748. *Csontos Imre*. Idejében elvál tőle Tergenye, s inquirál Akács.

1750 – 59. *Nagysallai Mihály*. Ez kezdte meg az anyakönyvek rendszeres vezetését (1755-ben.)

1765-ig *Szecsei András*.

1765. *Baka István* s utóbb N.-Sallóban esperes.

1777. *Sárhoi Lukács Sándor*.

1784. *Peszeki Mátyás*. (Ezt a jelenlegi lelkész ur egyik közleménye említi, de naplóink nem, — hasonlóan mellőzi szintén a lelkész ur egy másik közleményében. Az anyakönyvi bejegyzés után lenne constatálható: működött-e hát ott csakugyan *Peszeki Mátyás* nevű pred.?)

---

gárdiból. a többiek nevök szerinti helyekről származtak: Balassagyarmati Csokonyai, Körmen di Ceglédi, Rimaszombati, Ujvári, Marosi, Endródi. Ráckövi, Kocsi, kik legtöbbnyire családnevüket is oda írják, legalább egy betűvel (Marosi Sz. (Szobonya) Cenek (polgárdi) Kocsi A. Sámuel stb.) A türelmi parancs után már az eredeti családi nevek használtatnak.

¹⁾ „Nro. 2.”

1798. *Balogh Sándor*. Templomszentelési (1791.) mocskolódásait hallgatónak nem szenvedhetvén el, bevádolták s „megfeddésre méltónak találtatott.“ („Nro. 8.“)

1800. *Komáromi Gábor*. A latin rovatu anyakönyvekbe ez már magyarul írta bejegyzéseit.

1803. *Steller János*. Az oroszii plebánossal, ki azon temetőből, mely a peszeki lelkész földje mellett van s melybe az oroszii reform. hivek szoktak temetkezni, a peszeki lelkész kaszásait kiveri, összetlüz s régi jogait nem engedi.

1813. *Vasvári Ferenc*. III hunyt el.

1821. *Szobonya József*.

1843. *Fadgyus Mihály* Bönyről származott nemes ember volt, egyh. megyei ülnök s táblabíró a vármegyén. Mindezen kiváltságokra sokat adott. Hozzájárult még cholericus természete — és Turi Szabó János, a helybeli rector, ki szintén paprika természetű nemes ember volt. Ezen tényezők hosszan tartó háboruság színhelyévé tévék Peszeket. Számos botrányos esete volt, mit utóvégre sem a gyülekezet nem szenvedhetvén, sem az eh. m. consistorium nem takargathatván, hivatalából kitétetett, de mely erkölcsi halált a phisicai előze meg; azaz: hirtelen meghalt, mielőtt Peszekről karhatalmilag kitétetett volna. — Tulajdonkép egyéb hibája alig volt, mint a heves természet, a többi ebből folyt. — Az urasági tiszttel, ki szőlő dézsmát követelt, összetlüzött, — majd a Zelizen székelő igazgatóval is; Turi Szabó uramat kihágásaiért keményen rendre utasította. Ezek után a népet föllázíták ellene s támogatva a jóbhágyrendszerből könnyen magyarázható gazdatiszti befolyás által: kérelmeztek ellene az egyh. megyén (Az uradalmi jogi képviselők külön lásd „Szenvedések“ fejezetben.) Küldöttség menesztetett Peszekre, mely szigoru

vizsgálat után Fadgyast büntetlennek találta. A lázító Turit Orosziba penitenciázta. Utóbb azonban Fadgyas ellen mégis alapos canon ellenes okok merültek fel; s kitételt hivatalából; de a halál megkönyörült rajta. Turí pedig 18 évig (holtig) minden évben kérte „a siralmas inségből való kiszabadíttatását“ candidálatott is minden megüresült rectorásra, — de senki nem könyörült meg rajta ¹⁾).

A helyben lakó uradalmi gazdatiszt (ispán) soha nem volt jó viszonyban a predikátorokkal. Méh- bárány- és szőlődézsma miatt sok gyűlölség folyt közöttük. Már Fadgyas előde *Szobonya* is gyakorta összetűzött. Még az újabb időkben is megvolt e feszült viszony. Mindmeggannyi basának képzelte magát ez „íródiákok“-ból ispánná tett tót ember. Lenézték — a szabadlopás mellett jól felszedett állapotukban — a szegény predikátort s alaptalan követelésekkel (azon szőlődézmájáról volt mindig a per, melyet az 1655-diki jkönyv is úgy említ, mint melyből a dézsma a predikátoré) örökösön bosszanták. Az 1850. és 1860. közti időközben is feszült volt a viszony egyre. Az időbeli lelkésze (Kiss Károly) ennek okául azt veté: mert — u. m. — „révészek, postások, ispánok mind góromba náció.“

1865. *Kiss Károly*, Pozbáról költözött Peszekre. — Élénk szellemű s társaságokban igen kedvelt férfiú volt. Testvére volt Ádámnak, a jeles egyházi beszédirónak. 49-ben több paptársával együtt Pozsonyba vitetett. Ez egyház jelenlegi jóléte neki köszönhető, rábírván a népet, hogy egy 32 kaszás területű legelőt, melyet az uraság a jobbgyságnak oly célból adott régen, hogy az urasági robot szolgálmányok teljesítésekor azon téren ígás bar-

---

¹⁾ Lásd Act. consist. 1837—43-diki jkönyveket.

maikat legeltethessék, de melyet az ötvenes évek elején — miként az előtt, régebben már több ingatlanával tön az egyháznak — karhatalmilag elfoglalni készült: az egyháznak adományozzanak. (Ezen adomány „pro memoriaja” az 1855-diki egyh. megyei jkönyvben). Mint ritkaság, érdemes az itt följegyzésre egy másik jeles férfiúnak, *azon ügyvédnek*, ki ez adományt az urasággal szemben törvényes perfolyamon az egyház tulajdonába juttatás betelekkönyvezteté, azt nevére. Az alapítványt szerző Kiss Károlynak elhunytá után (1868-ban) kapta meg az eh. gondnoka az áttáblázási okmányt. A hosszas és fáradsalmas pernek ez volt egyetlen általunk ösmert irata. Én mint akkori ideiglenes helyettes, kötelességemnek tartottam, hogy a gondnokkal bemenjünk Ipolyságra megköszönni e derék férfiú mellettünk tett fáradságát s miután az egyháztól soha nem kért s nem is kapott egy krajcár jutalmat sem, megadni honoráriumát, legkevesebb 50 — 70 forint költség felszámításra voltunk elkészülve. Mily nagy lön azonban meglepetésünk, midőn Héderváry, ki nem is volt hitsorsosunk (r. kath.) semmit nem kívánt s erővel hagytunk ott, legalább bélyegeinek megtérítéseül tíz frtot.

1867 — 70-ig helyettesek működtek itt. Az elhunytak, az akkori papválasztási törvények szerint még nem választható fiát, e sorok íróját, makacs kitarással követelék megadni mind az egyh. megyén, mind a kerületen. A legvégső fegyelmi szabályhoz volt kénytelen nyulni az egyh. kerület, — karhatalmilag behelyezendőül rendelve oda azon személyt ki erre ajánlkozott. (Bertha József hori lelkész.) Történetesen azonban e kényes ügynek kedvező megoldása lön, a behelyezését makacsul követelő, más hasonló értékű megüresült egyházba tétetvén. E belháboru tartama alatt az özvegy élvezte a papi javadalmat, kápláni fizetésben részesíté az adminisztrátort.

1865—67-ig míg az özvegyi kegyév tartott az eh. megyei lelkészek jártak el egyenkint végezni a vasárnapi istentiszteletet, míg aztán a szomszéd tergenyei lelkész (Takács Zsigmond) teljesítvén a functioikat.

1867—68. *Óvári Kis Károly*, ki innen Farnadra vitetett rendes lelkészül.

1868—70. pedig pozbai *Kis Károly*, e sorok írója volt a helyettes, kit innen Pozbára választottak el.

1870 — jelenig *Szobi Pál G.*-Kis-Sarlóból jött Született Kis-Szeccsén 1810. egyszerű földműves szülőktől. Tanulmányait Losoncon kezdte s Pápán végzé. N.-Sallóban akad. rector volt. 1843-ban G.-Kis-Sarlóból választék el s itt működött 1874-ig, a midőn Peszek választá el s helyébe G.-Kis-Sallóba Bertha ment.. Ekként megszületvén el a gordiusi csomó. Buda ostrománál elesett öccse emlékére 2 frt 24 krajcárnyi *életfogytig tartó* ajánlatot tőn a papi gyámoldára; valószínűleg teljesíti is ez ajánlatát, s ez esetben szívből kívánjuk, hogy még igen sokáig fizesse. Neve egyébiránt széles körben ösmeretes, valamennyi főiskola követe (supplicans vagy legatus) tárcájába jegyzi nevét és nagy időkg édesen emlékezik vissza azon szíves fogadtatásra, melyet nála talált. Diákok kedvence, generalis „*Pali bácsi*.”

~~~~~
Javak.

I. Ingatlanok, földek :

Egyházé 8 hold szántó ¹⁾).

„ 43 hold rét.

Lelkészé 31 hold, föld s rét.

Tanítóé 14 ¹/₂ hold, föld s rét.

---

¹⁾ E föld eredetileg a 18-dik században jóval több (34 hold) volt, de e folyó század elején, mint egyéb urdalmaiban, Peszeken is elkobozta az uraság (Gr. Eszterházy János) s a megmaradtakat is jogtalanul dézsma alá vette. (L. Arch. VI/2.)

Mindezt az 1875-diki tagosítás alkalmával egy tagban kapták az illetők, szívelhető helyen.

Épületek: Templom a 17-ik században kőből volt. Aztán fából építettek s az 1749-diki Akács-féle inquisition Peszeki János 60 éves tanu is ugyanezt vallja (t. i. hogy kőtemplomuk volt, de az leromlott) amaz inquisitio szerint pedig „Oratorium habet ligneum.“

E fatemplom helyett, melyet egy másik tanu vallo-mása szerint Rákócy Erzsébet építtetett volna, 1791-ben ugyanazon helyen kőből toronynyal másikat emeltek, mely maig is megvan, csupán teteje javíttatott ki koronkint. — E században 4 ízben hamvadt el az egész helyiség, de a templom mindannyiszor megmaradt. Kedvező anyagi helyzeténél fogva könnyű ujat s a mainál izletesebbet építenie.

Paplak sövényből, sárral rakott volt, e helyett 1803-ban ujat építének, mely noha az újabb időben 2-szer leégett, mégis ugyanazon alapon s oly modorban áll maig is. Kedvezőbben északi fekvésű. Mellette rohan le eső alkalmával a falu felett emelkedő partokról az árviz s mosogatja ki az embercsontokat s hordja el a lelkesz kévéit.

Iskola szintén ez időből való, de koronkint átalakítva, legutoljára 1872-ben, e midőn egy külön tanhelyiség épült a tanítólak udvarán, a lakrész pedig az eddigi egy szobácska helyett még egygyel bővült a volt tanterem átalakításával. Ez építés 2 ezer forintba került.

Harangozóház is volt, de ez leégvén 1863-ban, többé fel nem építtetett, a pusztá fundust a harangozó kertül használja.

II. Ingóságok:

Az inventárium (1792.) ezen ingóságait említi:

Egy *harang* „1617.“ — irással; egy ón kanna ily

irással: Csenki Mihály uram csináltatta a maga költségén 1692, ezüst pohár belől, aranyos: „Ns. N. Veres András ur és Kutas Éva 1788.“ stb.

Jelenben 2 harangja van, az egyik 1617-ből, másik 1806-nól.

Anyakönyvek 1755. óta vezettek.

Egyházi gyűlések jkönyve csak az újabb időkben vezettetett rendszeren, de azért egyes nevezetesebb mozzanatok az egyház beléletéből meg vannak óva a feledékenységből egy-egy „*pro memoria*“ a régibb időkől is (1790-ből).

Az egyház ládájában „*valami százig való régi irás még hever*, de annyira helyi érdekűeknek (s ilyeneknek is csak a multa nézve) találtam, hogy egyiket sem tartom érdemesnek lemásolni“ — így szól a levéltárra nézve egy magán közlemény. Én pedig emlékszem, rendbe szedvén egy izben a gyűrt okmányokat, hogy ezek részben a Rákócyak nagy pecsétű latin vagy magyar okmányai, részben pedig hirtok viszonyokat tárgyzó okíratok a mult század s a folyó elejéről.

Javadalmak.

Lelkészi:	Tanítói:
Pénz 17 frt.	Pénz 8 frt (váltó).
Buza 26 $\frac{1}{2}$ szapu.	Buza 12 szapu.
Föld 31 hold.	Föld 14 $\frac{1}{2}$ hold.
Fa 8 öl.	Fa 3 öl.
Bor 6 akó.	Bor 3 akó.
Szőlő 2 darab.	Apróság 5 frt.
Pénzértékben 500 frt.	Tandij 60 frt.
	Pénzértékben 300 frt.

Népesség: 366.

Született 1876-ban 3 fi, 7 nő = 10.

„ 1856—76. 169 fi, 173 nő = 242.

Házasult 1876-ban 5 pár.

Meghalt 1876-ban 16 fi, 13 nő = 29.

„ 1856—76. 138 fi, 151 nő = 289.

Tanköteles 21 fi, 18 nő = 39.

Tényleg mind jár iskolába, — mi, ösmerve a helyi körülményeket — nagy haladásra mutat.

Peszek Hontban, a Szekince balpartján, azon hegy-lánc aljában terül el, mely a bányavárosok hegységeiből kinyulva, le a Dunáig fut. Határa nagy részt hegyes, de azért földmivelésre alkalmas s elég bőven terem, noha minőségileg nem valami kiváló gabonát. Legalább az esztergom-párkányi gabnakereskedők nem igen kapnak a honti terményeken. A Perec, Szekince s Kompa patakok által áztatott s mesterségesen is öntözhető rétjei kitűnő jó szénát adnak. Bora is elébb való a cserháti boroknál. Homok hegyeiben követ is fejtenek, mely azonban csak helyi szükségletre szolgál.

Népe — fájdalom — nem mondható kifogástalan erkölcsűnek. Nagy nyavalyája az iszákosság. A Szekince melléki nép általában nagy pálinka ivó, noha valamenynyien termelnek bort. — A „magyar szabadság“ megszűnését a fináncok behozatalától számítják. Ezek tették tönkre őket, azóta nem szabad „pólyinkát főznyi“ s dohányt ültetni. A boldog világban a peszeki dohány is „gyarmati“-ként kelt el. — Megszűnvén e szabadalmak, pénzöket a korcsárosok teszik el. Anyagilag sülyednek. Egyébkint más hibái nincsenek. Az egyház nem csekély mennyiségű földjeit, valamint hivatalnokait is közösen műveli a gyülekezet, mely alkalommal az áldomások jókora összeget emésztene fel a közjövedelemből. A templomot szereti, de innen Bachus oltárához siet. Miből világos, hogy az asszony népre itt sokkal több dolog néz, mint egyéb

vidékeken, teljesítvén ezek mindennemű mezei munkáikat. míg egyébütt a főző kanál, orsón és tűn kívül egyébhez alig nyulnak. — Utolsó postája: *Zeliz*. Közigazgatásilag a szalkai járáshoz tartoznak.

18.

Pozba, — Baracska, Besse, Lóth filiákkal és Fajkürth fiokegyházzal.

A tol. edict. előtt a szomszéd komjáti tractushoz még pedig Pozba, a jelenlegi anya, filiája volt Baracska-nak. Lóth is anyaegyház volt, hasonlóképp Besse, de ez már a barsi esperességhez csatolva. Így többet is tudunk multjából, mint amazokéről, melyekre nézve csak a hajdani komjáti (jelenleg komáromi) esperesség naplói adhatának utbaigazítást, ha ugyan az egész levéltár Hetényben s a még megmaradtak Cs.-Radványban e században el nem hamvadtak volna ¹⁾.

I. *Pozba* — mint említők — a komjáti tractushoz tartozó Baracska filiája vala kezdetben. Naplóink mégis említik néhányszor a 18-dik század első felében ²⁾. E

¹⁾ Vályi Lajos komáromi esperes ur levele.

²⁾ Így az 1721-diki Sveteney-féle inquisitióban (lásd „Szenvedések története“) a többiek között Pozba is felemlítették s kérdésbe tétetik a tanukhoz: ha valjon 1681. előtt volt e itt is templom és istentisztelet? Lóth, Baracska és Besse is benn van e névsorban s Gázsó András, Baracscai János, Pücsök András, Botka Mihály stb. összesen 14 tanu hallgattatik ki e 4 községre nézve. Ugyanezen évről a pesti com. költségeinek fedezéséhez Pozba 3, Baracska 4, Lót 3, Besse Énnyel 1 frt 88 krral járul. Az 1726-diki visitacioi naplóban: „Contigit visitacio ecclesiarum tractus Őrményiensis ex comissione Rev. D. senioris Georg. Megyeri et visitata eccla R. die 25. januar. Pozba. Itaque provisionem petente D. R. Joh. Szentpéteri. accepit eccliam Ovariensem. Vivat.“ („Nro. 5.“ pag. 128. 146.)

szerint tudjuk, hogy 1726 táján *Szentpéteri János* volt a levitája, ki innen Óvárra ment papul, mely gyülekezet azon tájban anyávu emeltetett a zaklatott Sz.-György helyett. — Ily viszonyban állt 1733-ig, a midőn egyszerre 19-ed magával megsemmisült ¹⁾, s a bessei plebános felügyelete alá helyeztetett, kinek szolgálataiért a pozbaiak a stólán kívül egy darab (1 1/2 holdnyi) földet is adtak, melyet maig is használnak a plebánosok.

II. *Besse*; a 17-ik század végeig mint *Sötétkut* filiája szerepel (lásd *Sötétkut*, Lök.), majd ez önmagában elenyészvén 1696. Ényhez csatlakozik s ettől fogva naplóink „*Besse et Ény unitae ecclesie*“ gyanánt említik, — hová azonban csak leviták adatnak. 1701-ben a Vezekényről fegyelmi uton elmozdított *Zalányi* nevű predikátora ellen panaszt nyújt be, hogy az botráncokzatóan részeseges, adjanak helyette mást s 1707-ben *Kecskeméti Boldizsár* a pap, ki azon feltét alatt, ha illendő lakást adnak számára, továbbra is megmaradni ajánlkozik. S paplakot építvén 1716-ban formaszzerűleg anyásztatik s ettől kezdve mint „*mater ecclesiae*“ jó elő Ény s a nagyon megfogyott *Sötétkut* filiával.

1714-ben *Rácköri János*

1724-ben *Szentgyörgyi Mihály*

1733-ban *Fogthúti Pál* a papja. Utóso is volt. Azon évben eltörültetvén, s oda plebános rendeltetvén, számban annyira megfogytak, hogy az 1784-diki tol. edict. már csak mint leány csatlakozhatott a szerencsésebb körülmények közt levő Pozbához. — „Ima házukból fényes kath. templom emelkedett, a predikátor jövedelme s telke kath. kézre származott át ²⁾).

¹⁾ L. „Szenvedések története“ s „Nro. 5.“ pag. 151.

²⁾ Az 1779-diki Batthányi-féle visitáció jkönyve XXXI. 5.

III. Baracska --- főnebb említett körülménynél fogva csak annyit tudunk naplónk után, hogy 1725-ben *Kisvárdai István* volt a papja, utósó pedig *Óvári István*; 1733-ik évben ez is a többi sorsára jutott „imaházukból, melynek csak romjai láthatók, kath. templom alakult s a lelkész jövedelme s telke itt is kath. kézre került ‘).

IV. *Lóth* még kevesebb ösmeretes múltú. Lampe Ember után tudjuk csak, hogy anyagyülekezet volt, a 19-dik helyen, Baracskát pedig a 22-diken említvén. Az 1733-diki gyászesemény följegyzése sem említi. Lótót, ekkor-e vagy még elébb megszűnt, nem tudni; valószínű, 1733-ban koboztaték el. — Későbbi (1774.) följegyzés szerint Valkházzal együtt az óhaji plebános alá helyezteték, miből világos, hogy jelenlegi plebániája 1784-ik év körül alapított.

Az 1784-diki kir. leirat után szervezkedvén eme gyülekezetek, a barsi esperességhez csatlakozának, Pozba vevén fel az anya szerepét. Az itteni egyházi javakat szintén elfoglalván a bessei plebános s utóbb ettől a földes ur (Balog család) ²⁾: nagy nehezségekkel kelle megküzdenniök, hogy lelkész állomást szervezhessenek. Erre pedig mulhatlan szükség volt, mert ezen gyülekezetek, mint végpontok, magokra hagyatva, a bizonyos megsemmisülésnek lettek volna kitéve. Ugyis szerfelett megfogyatkoztak már az 50 évi árvaság idején. — Földeket, mint egyébült. nem adhatván Pozba egyh. hivatalnokainak: hogy mégis szívelhető jövedelmet biztosítson számukra, a terményekben kelle e hiányt pótolnia. Azért

---

szerint (meg szól „de aug. et Helv. conf. eddicti“) a bessei plebános ur (Lulicsek Isidor) szivessége folytán.

‘—². Lásd az előző jegyzetet.

van itt maig is hallatlan magas teherviselési kulcs. A szövetkezés módozatainak megállapítása azonban nem ment valami könnyen, -- Baracska úgy látszik multját nehezen feledve, csak szóbeli ajánlatokat tőn kötelezettségeire nézve s azokat sem teljesíté; mert első e korszakbeli lelkészével izetlenségei voltak ¹⁾. Véglegesen az 1791-diki bajkai egyh. megyei gyűlésen nyerte meg Nagy-Baracska Pozbához való adfilialtatását, oly maga ajánlása mellett, hogy

1. T. Pap János urtól (aki mind ez ideig esendő fizetését elengedte) hocsánatot kérjenek, mely azonnal végbe is ment előttünk.

2. Hogy addig is, mig a templom elkészül, ki menjen 6 vasárnapon a lelkész, azután pedig urvacsorát osztani kijárjon, melyért is

3. a pozbai pred. urnak házat, kertet építeni, keríteni szintugy mint más filialisták tartoznak, s adnak 10 frlot, 8 szapu buzát s 2 öl fát.“ Ettől kezdve rendes mederbe tért az ügy folyama.

Lelkészeinek névsorát ez u. j korszakból az egyház jegyzőkönyve így adja:

1. „Legelső volt t. *Pap János* ur, ki a bajkai ekklából 1784. hozatott ide s minekutánna 7 esztendőket dicséretesen eltöltött volna itten (kertészségének igen sok szép jeleit hagyván) a ven. tract. a gr.-szt.-györgyi ekklába rendelte.“ (Ezen Pap János elébb oroszii lelkész

---

¹⁾ Több éven át egyáltalán semmi járulékot nem adott a predikátornak, sőt az egyh. megyei megintést sem vevén semmibe, az egyh. kormáey a helyt. tanácshoz volt kénytelen folyamondni s ez 1786-ban 227. sz. alatt kelt leiratában oda utasítja az egyh. megyét, hogy „épen azt kell cselekedni a baracska filialistákkal kik a pozbai predikátornak fizetni nem akarnak, mintha a catholicusok nem akarnának fizetni a maguk plebanusoknak. (L. Arch. III./3. Még ennek dacára sem fizetett 1791-ig. Ugy engedte azt el a béke kedvéért Tót István pred.

volt s a börtönből kiszabadulva vette magához Péli N. Istv. Lásd Oroszi) 1784—91. Szép értelmes betűkkel latinul vezette 1784 óta az anyakönyveket.

2. „*Tóth István* úr, ki a varsányi ekklaból hozott ide 1791, s minekutánna 24 évig szolgált volna, pályafutását bevégezte 64 éves korában 1815-ben. Ennek sokszori kérésére ajándékozott tek. Bencsik Ferenc úr egy 6 vékás földet, a pörösi 11 sorból álló szőlő is ennek idejében ültetett.“ (A másik földes úr Balog, csakhamar elvette e szőlőt). Külföldi akadémiákon, (Zürichben) is járt, feleséget is onnan hozott, *Locher Rákheld*, ki mint özvegy papné szintén hagyott egy szőlőcskét az egyháznak. 24 évi anyakönyvi bejegyzései olvashatlanok a rozsz tanta, hányt vetett betűk egymásba futó sorok miatt. — Rectorával Csehi Pállal együtt folyamodnak 1805. kint levő töméntelenül fölszaporodott hátrálékaik behajtása iránt, minek egyébiránt aligha az nem volt oka, hogy mind a ketten maguk személyesen szokták volt — az egyh. megye intézkedése ellenére — szedni a konvenciót, mely miatt még az 1802-diki egyh. látogatás megintti őket „meghagyatik — u. m. hogy ne mástól, hanem az ekkla curátorától vegyék át a conventiót.“ A felszaporodott követelésekre nézve határozat, hogy „executio fog ellenők kéretletni a vármegyén.“ — Ugyanez időben egyéb botrányoztató rendetlenségek is említetnek. A romban levő paplak építéséhez 1801-ben Litassy Sándor és Fekete László urak Fajkürthön erdejökből fát adnak — s a pozbaiak restelik elhordani. Még a sült galamb sem kellett nekik! Ohajtottak volna, hogy más rágja meg nekik, ők csak a jóllakás gyönyöreit élvezvén; — s még sokáig nem építék fel a paplakot, mialatt Tóth István uram nyaka közé hullott az eső s az ingyen felajánlott fa is tüzre került. — A derék Török építette csak fel. Működött e predi-

kátor 1791—1815; s első pap a pozbai magas hegyen levő temetőben

3. „*Török József* ki váradról hozatott ide 1815-ben; ki miután 16 évet dicséretesen eltöltött volna Pozbán, a papi jövedelmet 4 szapu alá való földdel megjavítván, a parochialis épületeket rongyaiból kivévén, mind lelki, mind testi kertészségének szép jeleit hagyván, 1831-ben, hallgatóinak nagy szív fájdalmára, elköltözött a barsi ekklába.“ — Tekintélyt tartani tudó, magas szép papi alak. Mint egyh. megyei jegyző, majd mint esperes is működött újbarsi pred. korában, hol nagy kort érve hunyt el. Minden egyháznak, hol hivataloskodék 12—12 forintot hagyományozza iskolai célokra, a papi értekezletnek pedig a „Vas. Ujság,“ „Prot. Lap“ több évi folyamát. — 1815—31-ig volt itt.

4. *Kiss Károly*, a ki 1831-ben hozatott ide a kisölvédi ekklából, hol atyja Kis György mellett káplánkodott, ki innen, miután 13 esztendeig dicséretesen szolgált volna s a torony építést megkezdé, által vitetődött *N. Peszekre*. (Lásd *N. Peszeknél*) 1831—43.

5. *Tolnai István* Orosziból hozatott s 1843—70-ig működött itt, a midőn lelki testi nagy elgyengülések közt, elhunyt. Második ki itt fekszik. Nagy kort ért. Utóbbi időkben gyöngesége miatt alkalmatlannak bizonyulván a hivataloskodásra, 1860—8-ig harmados adminisztrátorok vivén a hivatalt, u. m. óvári Kiss Károly, Szőlősy Pál, Bartók Albert.

6. *Kiss Károly*, fia a 4-dik predikátornak, ki ide atyja jó emléke után választaték el 1870-ben. — Született itt helyben, Pozbán, 1841. okt. 18. Tanulmányait a selmeci ág. ev. lyceumban kezdte (1853—59-ig) s honnan a jeles Tarcy hallgatására Pápára küldé atyja. Azonban a tananyag beosztása szerint itt is a hő- és a delejtant

hallgatá, a mit Selmecen, azon különbséggel, hogy Selmecen németül. Kerkapoly a filozófiát magyarul adta ugyan, de nem voltunk tisztában az iránt, hogy mit beszél. Az első két tanuló társ Tarcy Dezső s Ötvös Károly állítá csak magáról, hogy *ők értik*, mit beszél a tanár úr. Több heti magyarázat után engem szólított fel *legelőször*. — Lelkiismeretbeli kötelességemnek tartottam, megvallani, hogy „*nem készültem*.” Hát ez a selmeci szokás? Kérdé a rőfös constructiók helyett most nagyon röviden a tanár s mosolygott nagy pirulásomon. Selmecen ez őszinte, ily esetekben szokásos nyilatkozat után a professor egyszerűen secundat ir. Kerkapoly nem vezetett catalogust, ropant emlékezetében jegyzé meg minden tanítványa feleletét s tehetségét. Faggatni kezdé, kérdéseket téve elém, melyekre csak igen vagy nemmel felelhettem; — eltaláltam egynémelyiket. „No lássa, hogy készült . . .” s később beletanultunk nehézkes, tömör irányába. — Mint az akkori száz felé ágazó tanrendszer jellemzőjét felemlitem, hogy bevégeztem pályámat a nélkül, hogy magyar nyelvtant s magyar történelmet tanultam volna, — s mint akad. rectort ugyanezen tantárgyak tanításától lelkészem s a körfelügyelő eltiltott „maradjon csak rector úr a „*norma dicendi*” mellett” — Ebben pedig majdnem kizárólag vallási tantárgyak voltak előírva.

1865-ben édes atyám halála következtében a rectoriát idő előtt ott kelle hagynom s baza (Peszekre) jöttem, hogy addig is, míg az egyh. m. vizsgálatra engedélyt kapnék, készülhessek s némi segítségül legyek édes anyámnak. (Lásd Peszek.) 1866. őszén a komáromi egyh. megyében, hol káplánra jobban volt szükség, édes atyám egy régi jó barátja *Cike Péter* sz. péteri lelkész úr fogadván szárnyai alá, letevém az első — egyh. megyei — vizsgálatot, a következő év tavaszán (1867.) pedig fel-

avatott tizenkettőnket az öreg Nagy Mihály püspök. — E közben szükség mutatkozván, haza hivatva, ismét Peszeken nyertem alkalmazást mint helyettes, hol 1870-ben a pozbaiak elválasztottak

Javak;

I. Ingatlanok. a) Földek:

Pozbán s a többi ide tartozó helyeken 1733-ban az egyház javai a plebános részére elfoglaltatván, nem is volt egész az ujjabb időkg a temetőn kívül magának az egyháznak semmi földje; sőt a lelkészi földek is nem a nép, hanem egyes, még pedig más felekezeti földes urak jóakarátából, az illető predikátor személyes ismeretsége után adattak. Így a mult század végén Bencsik Ferenc Tot István kértére egy 6 vécás ($1\frac{1}{2}$ holdnyi) földet s 11 soros szőlőt, Balog János Török József befolyása után 1825-ben 4 hold földet adományozott. Ezen $5\frac{1}{2}$ holdból állt a lelkészi illetmény a legújabb időkg. De magának az egyháznak mije sem volt 1874-ben azonban a lelkész ösztönzésére 12 holdat adományozott a nép a közlegelőből valláskülönbség nélkül egyértelműleg, — ehez szerzeményül járul 2 hold. Jelenben van az egyháznak — miután a nagyon szük tanítói javadalmat növelendő 3 holdat birtokából a tanítónakadott — 11 hold földje, és 2 szőlője, (egy szántóul használva). — Az 1877-diki tagosításkor e föld ugyanazon helyen adatott ki, hol eredetileg is volt, azaz: érintetlen maradt. A temető domb mellet keletnek dűl, hegyoldal, de szűz talaj, — fájdalom a hallgatók pénzért művelik; mégis évi 400 frtnyi tiszta jövedelmet hajt.

Lelkésznek a fentebb említett s tagosztály előtt megközelíthetlen rosz helyen, a Cserhát egyik legmagasb pontjának tetején az u. n. „Kopasz hegyen“ levő 4 holdnyi ajándék földje s a másik, a temető mellékén szintén al-

kalmatlan helyen levő $1\frac{1}{2}$ holdja, az 1864-ben nyert 2 holdnyi legelő illetményével, 1877-ben különböző csereberék s hosszas alkudozások után, egy tagban méretett ki azon dűlőben, hol az egyház földje terül el. S ily rendben fekszenek:

Baracskától jövet első sorban

A lelkészi $8\frac{1}{2}$ hold.

A tanítói $5\frac{1}{2}$ hold ¹⁾.

Harangozó 1 hold.

Egyházé 12 hold. (1200 □ ölével.)

Az egész 850 holdból álló jobbágyi fekvőségek közt a legrosszabb talajon, mely olyan hullámzatos mint nagy vihar alkalmával a tenger. De azért a régihez viszonyítva ez mégis nyereség; mert a talaj különben elég termékeny, csak művelése bajosb a kedvezőbb fekvésünél.

Megjegyzendő itt, hogy 1871-ben adománylevelet adott felekezeti különbség nélkül, a lelkész ösztönzésére e nép arról, hogy jelenben per alatt levő erdőilletményének — bármennyi legyen is az — $\frac{1}{4}$ részét a helybeli reform. egyháznak adja örökösen, oly feltétellel, hogy ez adomány fele részben a lelkészi állomás emelésére fordítsák. — E község tanuk által beigazolt használatában volt. 1848-ig a szabad fairtasnak, sőt még a lelkészi évi fadeputatúmot is az uraságok ²⁾ adták ki. 48 után azonban kizárattak e jogból s 1871-ben az egyház előlegezván a

¹⁾ Ebből 3 holdat az egyház, 1 holdat Varga István mérnök s helybeli tulajdonos adományozott 1877-ben. Az előtt csak $1\frac{1}{2}$ h. legelő illetmény volt.

²⁾ Pozba a szomszéd Füssön lakó — hajdan szintén reform. anyae gyház — Bencsik, Balog. Andrásy, jelenben már női ágon vagy vétel útján: Borbó gróf, Rüdít báró, Liptay földes urak birtoka; lévén itt nekik a jobbágyságtól még 1841-ben elkülönített terjedelmes szántók s erdőségből álló birtokaik,

költséget, perre adatott; de mivel a kereket nem igen kenjük, az úgy szekere megfeneklött. Legújabbán von némi kis lendületet. Főtenilitendő itt még Gazsó Péter most még élő, de magtalan egyháztag adomány levele. Mindezek idő jártával szép alapul szolgáltatandak. A lefkész használatában van még egy 6 sorból álló szőlő is, csekély, majdnem semmi hasznot sem hajtó, mint általában a pozbai szőlők.

Épületek:

Templom a pap s tanítólak 1734-ben épült. Időközi kitartározásukon kívül a paplak 1816-ban, a templom 1820-ban, majd mind a kettő 1855-ben zsindelezetett, az iskola 1805, 40-ben zsuppoztatott, a paplak 1871-ben 700 forint költséggel lakhatóvá tétetett). Maig is azon alapon állanak. Sülyedt, szűk lakás, északnak építve, azon egyetlen előnnyel, hogy a falu végén elkülönzött csendes helyen van, — szép egy holdnyi kert a lefkész számára, közvetlen melléte szintén egy holdnyi kender és lóherés föld, ezen illetmények az 1877-diki tagosláskor ide hasíttatván. A templom a paplak udvarán. Közvetlen melléte a tanítólak s iskola ¹⁾. Mindezen épületek 2300 frtig biztosítvak az I-ső magy. ált. bizt. társulatnál évi 14 frt 50 kr díjért. Az ez évben újra zsuppolt tanítólakon kívül a többi épületek telőzete mint rozszant. Huzzuk hulasztjuk az építést, hogy az alatt erőt gyűjtsünk. A torony 184³/₅-ben épült.

¹⁾ A tanítólak áll egy nedves kis szobából, s még kisebb és nedvesebb benyilóból. A tanterem (?) „orvos rendőri szempontból bezárandóul“ nyilvánított az állami tanfelügyelő által, melyre 1877-ben 150 forintnyi költséggel még két ablakot vágatott rá s új célszerűbb székeket csináltatott az előjáróság. Tanszerekkel azonban — részint az állami tanfelügyelő szivességből (1872) részint önerőjükből teljesen el van látva, a testgyakorlati készülékeken kívül.

Harangozóház is volt, mely 1848-ik év óta községi korcsmául használtatott; ez évben pedig 400 forintért eladatván miután ez összeg tőkésítve többet hajt, mint azon 10 frtnyi haszonbér, mit a község fizetett eddig.

Baracskán az egyháznak a temető illetményen kívül semmi földje.

Lóthon) szintén semmi. A preoránsok használatában
Bessén) levőt lásd „javadalom“ pont alatt.

Épületek: Baracskán a régi templom elkoboztatván, 1785-ben újat építének a falu Fakó (Tót) Vezekény felől eső déli végén, elszigetelt helyen, torony nélkül. 1836-ban 654 frt költséggel ezt kijavítja, egy szószéket s cinteriumot emel. Ambró kath. földes ur 1500 téglát adott hozzá.

Iskolaház egy eredetű a templommal. 1874-ben szíveshatalmúlag átalakíttatott a tanterem 385 frt költséggel.

Bessén a régi elkobzott templom helyén kath. templom áll, mellette plebánia. — A múlt században még nem volt templomuk állandó preoráns lakuk, bérházban lakott az, 1829-ben sárból rakták most is álló kisdud imaházukat s vert falból a tanítólakott amazt bezsindelyezték, ezt szalmával fűdték. Szabó, Dora, Kálnay nemes családok adák hozzá parcellákban a talajt. Azóta apró kis tatarozáson kívül nem tőnek rajta semmit. Nyomorúságos szűk kis hely. Egy szobája van a tanítónak, padlózat nélkül. 3½ méter szélességű egyetlen ablakú kis zug az iskola.

Lóton templom 1854-ben épült, oly módon, hogy a tanítólakhoz, egy fedél alá véve, egy terem ragasztatott. Ebbe gyülekeznek a hivek, kik hajdan a szomszédos Csehivel együtt mint anyaegyház szerepeltek. De javaik elkoboztatván, igen meggyengültek annyira, hogy állandó preorantiát is csak 1854-ben alapíthattak, előbbi időről Pozbára járván a hivek templomba s a tanoncok — noha

2 óra járás — iskolába. Első preoransa volt Antal János 1854—9. 2-dik *Dálnoky Soma* 1859— jelenig. Született A.-Váradon 1813. Tanult Pápán.

Anyagi kedvező viszonyai — közel ezer frt s 160 szapu gabona — lehetővé teszik, hogy rég táplált szándokát, a templom építést legközelebb valósíthassa.

II. Ingóságok:

Pozbán 2 harang. 1791-ből s a másik 1868-ból ezt a régi (1710-ből való) repedttel becserélték.

Baracskán a preoranslak előtti haranglábban 2 harang, az egyik „Gloria in excelsis“ felirattal 1694-ből, 375 frtért; a kisebbet 1840-ben, miután a régi elrepedt, „Ns. Szabó Albert 90 fl -tossá önteté, 100 forintot fizetvén ráadásul.“

Bessén az utca közepén áll a harangláb 1 haranggal: „1828. me fudit Vilb. Bernhard Schemnitzi“ felirattal. 2 mázsás.

Lóton haranglábban 2 harang 1854—62-ben szereztve.

Javadalom.

Lelkészi:	Tanítói:
Pénz 109 frt o. é.	Pénz 15 frt o. é.
Buza 38 szapu.	Buza 10 szapu.
Árpa 37 szapu.	Árpa 10 szapu.
Fa 12 öl.	Fa 3 öl.
Bor 10 akó.	Bor 3 akó.
Széna 2 szekér.	Széna 1 szekér.
Föld 14 $\frac{1}{2}$ hold.	Föld 5 $\frac{1}{2}$ hold.
Apróság 20 frt.	Tandij 60 frt.
Pénzérték 830 frt ¹⁾ .	Pénzérték 310 frt.

¹⁾ E lelkészi javadalmazásban bennfoglaltatik a filiáktól adott járulékok és az anyaegyházban munkaváltságul adott 45 frt 20 $\frac{1}{2}$ -ed

Preoransi:

<i>Baracskán.</i>	<i>Bessén.</i>	<i>Lóthón.</i>
Pénz 20 frt (váltó).	Pénz 18 frt.	Pénz 10 frt.
Buza 13 szapu fele rozs	Buza 8 szapu.	Buza 10 szapu.
Árpa 5 szapu.	Árpa 4 szapu.	Árpa 5 szapu.
Bor 4 akó.	Bor 2 akó.	Bor 2 akó.
Széna 2 szekér.	Széna 1 szekér.	Széna 2 szekér.
Fa 2 öl.	Fa 2 öl.	Fa 2 öl ²).
Apróság 10 frt.	Apróság 10 frt.	Apróság 10 frt.
Föld 15 hold.	Föld 8 hold.	Föld 10 hold.
Tandij 65 frt.	Tandij 40 frt.	Tandij 45 frt.
Pénzérték 405 frt.	Pénzérték 206 frt.	Pénzérték 220 frt.

Népesség:

Pozbán 368.

Baracskán 329.

Bessén 213. Összesen 1114.

Lóton 185.

Tajkúrtón 9.

Született 1876-ban 25 fi, 24 nő = 49.

„ 1856—76. 703 fi, 627 nő = 1330.

Házasult 1876-ban 14 pár.

Meghalt 1876-ban 25 fi, 22 nő = 47.

„ 1856—76. 551 fi, 493 nő = 1044.

Tanköteles 85 fi, 75 nő = 160.

Tényleg jár 76 fi, 68 nő = 144.

Ezen kimutatás a filiákkal együtt van véve.

Mindegyik gyülekezet Bars vármegye területén, a

szapu árpa, a földek közt pedig Baracska felől a sallai határból kimért 6 hold legelő illetmény, melynek évi hasznobére 24 frt. — Lóth, Besse tagosításkor nem adtak a lelkésznek legelőilletményt.

¹⁾ Lóton a m. családi kincstári erdőség adja a 2 öl fát, ugy szinte a pozbai lelkésznek is 2 ölet.

Cserhát dombjai közt, hajdan terjedelmes nagy erdőkől árnyalva, fekszik. Talaja hegyes, de nem terméketlen, sőt kiváló gabonát terem, úgy mennyiség, mint minőség tekintetében (buza p. méreje 52 kiló zsákkal, árpa 41½ kg. szintén zsákkal.) — Sőt bora is van, mely a művelési rendszer miatt fanyar s csak magán használatra való. A szőlőhegyek itt sűrűn el vannak lepve gyümölcsfákkal, mik miatt inkább gyümölcsös mint szőlőnek nevezhető. — Kitünő s sok gyümölcse van, ha a hernyók le nem eszik még bimbajában. De ezek irtása a szőlőket környező erdőségek miatt lehetetlen.

Pozba s Baracska népe a pálinka ivás miatt testben, lélekben és anyagiakban elsatnyult, korcsosult. Pozbán 1856. óta a reform. birtokosok $\frac{2}{3}$ -ad része kipusztult; birtokaik az itteni 6 zsidó korcsmáros (5 földes ur és a község regáléja) kezére került részint nagy időkre 18 — 24 évre haszonbérbe, részint örökösen s mindezekről egyh. illetéket 1870 — 77-ig senki nem fizetett. Menthetlen pusztulásnak indult az egyház, ha az isteni gondviselés nem öröködik felette, részint a „javaknál“ jelzett némi kis birtok szerzés, részint az által, hogy a szomszéd Bessén lakó Varga István mérnök nagyrészt ezen elmerült birtokoknak megvevé s így ismét reform. kézre került. — A lelkésznek Kálna példájára birtok vásárlás s a papi dijnak ezzel örökös megváltása tárgyában tett erőködései az apathiába esett népen egyéb ily nemű kísérleteivel együtt hajótörést szenved. — Lót is pálinkáz, de nem pusztul. — Besse józan, de gonosz erkölcsű, vallástalan, közönyös, tolvaj s nemesi kiváltságainál fogva a családi életben is kiváltságokra hajló — szaporítván a törvénytelen gyermekek számát. U. p. *Verebély*.

19.

Garam-Kis-Sarló.

„*Antiquissima ecclesia*“¹⁾-nak mondja egyik mult századbeli naplónk¹⁾, szentegyházát szintén „igen réginek s csodálatos alakunak²⁾“. Jelenlegi lelkésze állítja, hogy e templomot „Rómer Flóris részben a 13-dik, részben pedig a 14-dik századbelinek véleményezi³⁾“. Mindezek azt tanúsítják, mit Kompa Mihály az 1760-diki kath. főesperesi visitacio előtt is nyilvánított a nékkel, hogy ezt a jelenlevők megcáfolták volna, miként ez épület azon időből való, midőn „még sem pápisták, sem kálvinisták nem voltak⁴⁾“. Az 1749-diki inquisitio sem tudván kinyomozni, szolgált-e abban valaha kath. lelkész? — meghagyta a reform. felekezet birtokában.

Tehát háborítlanul áll kezdet óta.

1655-ben *Kiskálnai János* a predikátora. „Pénz fizetése fl 25. Buza szállai szapu 50, (melynél többet sehol sem adtak) Vetnek holdat 4, hőt 2. Stola. Vagyon parochialis szőlő, melynek minden munkája az auditoroké, haszna a predikátoré. Rét három. Scholamestert tartanak. Filialisai: Kis-Ölved és Zalaba⁵⁾“. Az 1662-diki visitacio, predikátorául *Oroszi Jánost* említi, scholamesterül pedig *Kissallai Jánost*, — itt már proventus is van adva; „minden gazda egy-egy véka búzát s 4 denárt ad,“ — valamint a teherviselési kulcs is meg van határozva. t. i. „minden helyes gazda 3 véka búzát, zsellér 2 vékát pénzt, amazok 8, ezek 4 denárt, a másnál lakók 1 vékát adnak.“

¹⁾ „Nro. 14.“ Inventarium.

²⁾ U. o.

³⁾ Bertha József ur közleménye.

⁴⁾ Lásd „Visitacio“ fejezetet.

⁵⁾ „Nro. 2.“ XXIX. sz. alatt.

1688-ban *Tergenyei Márton* canonicus vétségek miatt onnan eltételek.

1702. *Ráckövi István*. Idejében elszakad tőle a két filia (K.-Ölved és Zalaba 1707-ben).

1712. *Komáromi András*.

1714. *Nagyszegi Pál*.

1720. *Zelizi István*. Innen 1726-ban Tergenyére ment, mely ekkor lön anyává.

1726. *Sárái János*. Megkezdi (1726-ban) az anyakönyvek vezetését.

1752. *Nógrádi József*.

1755. *Gál István*.

1760. *Fábián Péter*.

1762. *Szobonya István*. Innen Varsányba ment s onnan 21 év múlva Barsra.

1763. *Csejtey Mihály*.

1766. *Losoncy János*.

1772. *Kompa Mihály*. Egyh. megyei jegyző. Utóbb elaggott s megvakult, könyöradományokból élt ¹⁾. (Lásd Gyámolda.) V. ö. „Szenvedések“ „Segédgondnokok“ fejezetekkel.

1789. *Ködöböc Pál*.

1790. *Kis György*. Innen az urasági gazdatiszttal való izellenség miatt a háborúság elől Kis-Ölvedre vonult. (L. K.-Ölved, V. ö. „Szenvedések.“ N.-Sarló.)

1811-ben *Pócsi Gáspár*. Pozbai rector volt, honnan

---

¹⁾ „Kompa Mihály szent társaságunk emeritus notáriusának, tekintve 42 évi szolgálatját, minden t. atyafi alamizsnát gyűjtsön esztendőnként“ (1790-diki egyh. megyei gyűlés jkönyve.)

²⁾ Ködöböc Pált sem az 1857-ben, sem az 1876-ban beterjesztett igen rövidke hiv. közlemény nem említi. noha a naplóból kétségtelen, hogy Ködöböcz g.-k.-sarlói predikátor volt 1789-ben Bajkáról jött ide, (Lásd Bajka.)

vizsgát téve, Boriban, K.-Sáróban s utóbb K.-Sarlóban alkalmaztatik predikátorul. Pataki diák.

1835. *Bartók Pál*. A legnagyobb dicsérettel szól róla az egyh. látogatási jkönyv „anyakönyvei igen szépen, helyesen és pontosan vezettetnek” — „az egyházi szolgák fizetése *ezüstben* van megadva, még pedig legelőször az ekklák közt.” A többi nem is adta, sőt — valljuk meg őszintén — nem is adja — néhány kivétellel — ma sem). (Lásd Bartókot V.-Ladánynál).

1843. *Szobi Pál* (lásd Peszek).

1870. *Berta József*. Fájdalom, életrajzi adatait nélkülöznünk kell. Körülbelől 1819--21-ben születhetett, halomás szerint Maroson. Tanulmányait Pápán végezte. S Boriban lelt alkalmazást az ötvenes évek elején. (Borihól semmi közlemény sem terjesztetvén be, nem állíthatni biztosan s nagy fáradság nélkül, ottani hivataloskodási idejét.) 1867-ben a peszeki ügyben makacs következettségével oly kényszerhelyzetbe sodorta az egyh. megyei s kerületi kormányt, melyből csak nagy ügygyel hajjal szabadulhata. Régi vágya azonban teljesült, Borihól kiszabadult; — noha itt (Sarlóban) sincs nyugalom, gyakorta megkeserítvén e makacs fékezhetlen nép csöndes óráit, a hívány egy-egy pontja megcsorbítására lett kíséreltetével. Rövid közleményében 22-dik lelkésznek mondja magát 1655 óta. Én naplóinkból csak az itt közölt 21-et tudtam kifürkészni.

Javak :

I. Ingatlanok. a) Földek :

Templomé $\frac{1}{2}$ telek = 9 hold „mind rosz, csak árok”

Lelkésze 1 hely = 18 hold „ „ s 4 hold rét

„ 1 szőlő = 1 kapás.

Tanítóé $\frac{1}{2}$ házhely = 9 hold s 2 hold rét.

E földeket 1790-ben Eszterházy János gróf ado-

mányozta. 1802-ben tagosítás lévén, az eredetileg jó helyen lévő e földek rozszabb talajjuval cseréltettek ki. 1876-tagosításkor pedig még rozszabb helyre.

b) Épületek:

Templomára nézve állítólag dr. Römer Fl. nyilatkozott volna, miként az a 13-dik századból való s részben a következőkből. I. úgy emlékszem, hogy Szobi Pál a „Vasárnapi Ujság“ egy régiebb folyamában (a 60-as években) leírását s rajzát is közlé. Csucsives építészeti stílusban, ódon épület, a falu derekán emelkedő dombtetőn, torony nélkül. Kívül oly terjedelmesnek látszik, mintha bele férne egy város áhitatos népe, tulajdonkép pedig a kis-sallai reformátusok is megtölthetik. — Az ülő székek egy-egy fülkében vannak elhelyezve. Szerfelett rozsz akhusztikásu, s csak az oly herculesi tüdők számára való, mint két utóbbi lelkesze. — Szilárd granit faragott kövekből van építve s így fölmenti a gyülekezetet egy új templom építésének gondjaitól. Elég, ha félszázadonkint betetőzik. 1766-ban s 1876-ban javíttatott ki, ez utóbbi 700 frt költséggel.

Pap s tanító laka a mult századból való. Előbbi hegytetőn, hová lépcsőkön juthatni fel, utóbbi a völgyben, záporosók alkalmával kiteve az árviznek. Mind a kettő szintén ódonság.

H. Ingóságok:

Kehely kívül belől megaranyozva 1744-ből.

Két ón tányér, a kisebbeken e jel: K. S. E. 1731.

Régi kendők 1731-ből s újabbak.

Harangok, a hiv. közlemény csak annyit mond, hogy „egyik nagyobb mint a másik,“ s fájdalom — az 1792-diki „Inv.“ sem mond többet.

Magtár 50 szapu buza, 20 sz. rozs, elkül. pénztárban 300 frt, biztosítlanul, rozsz helyeken.

Népesség 600.

Született 1876-ban: 19 fi, 9 nő = 28.

„ 1856—76-ig: 431 fi, 365 nő = 800. (?)

Meghalt 1876-ban: 21 fi, 22 nő = 43. (?)

„ 1856—76-ig: 231 fi, 268 nő = 499 (?) ¹⁾

Házasult 1876: 8 pár.

Tankötelesek száma: 43 fi, 37 nő = 80.

Tényleg is jár — állítólag — valamennyi. (?)

Anyakönyvei, 1726 óta folyton vezetve mind a három (a házasultaké 1787-90-ig nincs meg, előbből (1726), s utóbból (1790) azonban ez is).

A Szekince balpartján Hont megyében van G.-K.-Sarló. Hajdan — mint neve mutatja — a kanyargó Garam hajjai moshatták, most már azonban jó tava van tőle. — Kedvezőtlen fekvésű. Határa legnagyobb részben vizmosztások, az egyenesebb dűlők is veres lapadós agyag, kevés humussal. Valami pipa vagy cserépedény gyárhoz jó agyagot szolgáltathatna. Maga a község is igen alkalmatlan helyen van. Némely utcái fen a magasban, hol kutat ásni lehetetlen, vízhez nagy fáradsággal jutnak — mások meg a völgyben, minden őszi és tavaszi még ott is bővében a víznek, hol nem óhajtják. Zápor alkalmával a parochia melletti dombokról Duna szélességű vizár rohan le a völgyi házakra. — Kerék-kötők nélkül nem juthatni a faluba. Nappali utazás is bajos ide bármely pontról, mert tátongó mélységek miatt víz el a keskeny ut. Dormány k.-ölvedi lelkész ennek esett áldozatjául. Feltűnő mégis, hogy ezen szédítő mélységek közt járó s a garadra

---

¹⁾ Szabatosak-e ez adatok? 20 év alatt e kimutatás szerint 300 lélekkel szaporodott volna a népesség; s az 1857-diki „Névtári“ kimutatás akkori állapotához képest most közel ezer léleknek kellene lenni!

gyakorta felöntő g.-kissarlai legtöbbnyire mégis természetes halállal mulnak ki.

A község tisztán magyar s néhány kath. felekezetűn kívül, kik a zelizi plebaniához tartoznak, mind református. Népe nyakas, torzsalkodó; korcsmás s ennélfogva pusztuló; — rossz földjeit rosszul műveli. Gabonája silány, a legnyomorultabb gabonát itt kapja a lelkész; bort azonban bőven s jó minőségűt szűr. Szénája is van jó s elég, ha a Szekince nem haragszik.

A zelizi uraság gazdatisztje is székel itt, ki régiebb s újabb időkben csak baját szaporitá a predikátornak. — U. p. *Zeliz.*

Javadalom :

Lelkeszi :		Tanítói :	
Pénz	20 frt.	Pénz	10 frt.
Buza	30 szapu.	Buza	15 szapu.
Föld	22 hold (réttel e).	Föld	11 hold (réttel együtt)
Fa	10 öl.	Fa	5 öl.
Bor	6 akó.	Bor	3 akó.
Szőlő	1.	Szőlő	1.
Apróság	10 frt.	Apróság	10 frt.
Pénzérték =	505 frt.	Tandíj	80 frt.
		Pénzérték	325 frt.

20.

Nagysarló, Mezőkissarló s Hölvény fiókegyházakkal.

Esperességünk ezen minden tekintetben legkiválóbb egyházának történetei a XVI-dik század vége felé kezdenek a multak homályából kibontakozni; akkor, midőn a ref. hit. megszilárdulásával központja lőn az e vidéken alakult ref. gyülekezeteknek. — A „tractus Levensisnek” ez adá az első esperest *Csötörtőki István* személyében

1590. Ősi esperesi székhely. Épen azért kiváló szemmel tartotta az ellenfél, sőt a mennyiben érseki birtok is egy-szersmind, annyival inkább meg lőn különböztetve; a pri-mások gazdatisztlai s a helybeli plebanusok különösen gondoskodtak róla, teljes igyekezettel azon lévén, hogy ha egyébbűt nem is, legalább itt tartassék fen a katho-licismus. — Mert — miként az előző részben láttuk — a prot. annyira túlsúlyban volt a katholicismus felett vi-dékünkön, hogy még az 1707-dik kath. főesperesi egyh. látogatás is aggodalmasan jelzi, miként *Kis-Sarló, Hölény, N. és K.-Endréd, Derezlény, Lök, Kálna, Pél, Várad, N. és K.-Töre, N. és K.-Veszele, N. és K.-Málas, Cseke, Fukó-Vezekény N. és K.-Sáro községeiben* van csak mint-egy ezer kath lélek s *egyedül csak N.-Sarlóban van kath. lelkész* ¹⁾; a hivek száma itt is alig haladja meg a más-fél százat s a plebános a mesterrel együtt csak nyomorog . . ajánlja a főesperes a primás kegyelme s pártfogásába, javasolván, hogy az érsek legalább évi 100 tallérral javítsa fizetését, azonkívül a sz.-györgyi és k.-sároi ma-lomvámot, melyet hajdan a helybeli plebános élvezett s mely most a predikátoré, rendeltessék újra a n.-sarlói plebános fizetésének pótlására ²⁾).

E viszonyokon azonban koronkint nagyokat változ-tattak az események. Így — hogy az időrendben haladást megtartsuk — a 16. század végétől a következőnek ele-éig a béke áldásait élvezheté n.-sarló. Pázmány azonban már nem csak kimondá, de érvényesíté is ama elvet, me-lyet előde csak titkon ohajta, hogy birtokain nem tűr eretnekeket, inkább legyenek azok elhagyott pusztákká. Mihez képest 1620-ban a gazdatiszt Bélavári Dávid tisz-tartó a predikátort s mestert elüzé, a nyivános istentisz-

¹⁾ A n.-sallai plebánia jkönyvének másolatában Arch. 21/T.

²⁾ U. o.

teletet betölté, az ellenszégülő jobbágyokra tetemes birságot szabott ¹⁾).

Egy negyed századig ült gyászban, midőn elvégre az I. Rákócy György akeiója folytán meghökkent fejedelem az 1647-diki pozsonyi dieta végzéseivel enyhített a prot. állapotán s N.-Sarló is visszanyeré szabadságát. Ez eseményt a Perlakiféle „Ordo et numerus“ azzal igazolja, hogy N.-Sarlót — 1655-ben — restitutá“-nak írja, akkori lelkészét Csonto Andrást említvén.

Ezek után jó ideig nem bolygatta sem tisztartó, sem plebános. Némi kis belső viszályok keletkeztek kebelében. 1688-ban predikátora *Marosi István* az egyh. látogatás előtt panaszt hallatt, egy hallgatója Bondor Pál ellen, hogy ennek bujtogatására földjeit a nép nem szántja. S valószínűleg idegen elemek állhattak a felbujtott nép háta megett, mert 1692-ben is panasz van e tekintetben, melyet csak a gyülekezetek irányában használni szokott legfőbb egyh. fegyelem gyakorlása fojthata el ²⁾).

Nem bizonyos, hogy a „gyász évtized“ (1670—80) történeteihöz nem nyujta-e adatot? Körmendy György esperes nem Sallóból idéztetett-e Pozsonyba! a gályarabságból visszatért e derék férfiú, oly keveset foglalkozik a „Protocollumban“ saját személyével s eme nagy castrófiával; — egyetlen, rekesz közé szúrt mondatocská (*„civi si cuti martyris“*) sejteti csak, hogy szenvedé. Idegen források nyujtanak felvilágosítást, miként ama nagy tragoediában, melyet a tengeren rendezte számukra Kollo-nics, Körmendi is részt vett lévai és sárai predikátor társaival együtt ³⁾. — Nem sejté tán, mily megbecsülhetlen

¹⁾ Fraukl. „Pázmány és K.“ lk. 451—2. lap

²⁾ „Nro. 5.“ Revocante conventione pro desolcatione, privator ministro (pag. 24.)

³⁾ Lampe s Tót Historiája.“

szolgálatot tett volna, ha írva hagyja „protocollumába” saját s azzal együtt korának nagy eseményeit. Annnyit jelez csak a napló hivatalos tárgyilagossággal, hogy 1693-ban *Körmendi György* esperes s n.-sarlói pred. 1702-ig ¹⁾). Már ekkor tünedeztek a láthatáron ama komor fellegek, melyekből nem sokára egy mindent felforgató zivatar fejlődött. Az 1707-dik évi főesperesi egyh. látogatás után csakhamar az érsek a fölterjesztvény értelmében intézkedett. A predikátor proventusát nagy részben elvevé s a plebánosnak adá s már ez évben (1707.) *Gyarmaty István* Mező-Kis-Sarlóba kénytelen vonulni ²⁾). Rövid időn (1711.) a templom leromboltatott s ezzel végkép megszűnt lenni; naplóink nem is említik többé, hanem csak *Mező-Kis-Sarlót*, itt van az imaház, itt lakik a predikátor, a mester, ez az anya. Naplónk ugyanez időben 1711. 6 egyház megsemmisítését jegyzé fel, köztük N.-Sarlót, hol — a napló szerint — az érsek utasításából a plebános és gazdatiszt közbejöttével történt a tényleges elköbzás; a harangok a kath. toronyba helyeztetlek.

Miként már jeleztük, az általános nagy veszély 1733-ban jött esperességünkre. Első sorban M.-Kis-Sarlónak kelle — mint esperesi székhelynek — megsemmisülnie, már csak azon okon is, mert az elszórtan levő kath. hiveknek itt volt egyetlen anyaegyházuk, tehát a kath. gyűpontjául méltán tekintethetett. *Kocsi A. Sámuel* volt ez időtájt az esperes lelkész. Ama szomorú catastrophát verzesetben örökölte meg. (Dies vigesimus primus, tristis cum

---

¹⁾ „Xrv. 3. d. A. exinde (Deo sic dictante) trans plantabitur. et r. D. antabit eccliam Boriensem. Eccl. Kissallolensis tenetur dare quatour currus subitanicas atque bona supellectilia asportare afroquin antumates privabuntur functione ministri. (p. 70.)

²⁾ U. o. pag. 85. „N.-Salló scislonem passa ab ekkl. Kis-Sallolensis“ pag. 85.

metu repletus stb. lásd egész terjedelmében a „Szenvedések történetében.“¹⁾ — Az elkobzás után Endréd, De-rezslény és Bajkával együtt *Mukler István* sallai plebános felügyelete alá helyezettetett.

1784. martius 22-dikéről 6373. sz. a. Nicky Kris-tof, Skerlec Ferenc s Végh István aláírásával érkezik meg számára a helytartótanács vallásgyakorlatot engedő leirata, mely a május 3-diki megyei gyűlésen (Szent Be-nedekben) lőn kihirdetve s a helyszínén megyei küldött-ség által Csekey János elöljárónak s Baka István esperes lelkésznek kézbesítve. — Mindjárt a rákövetkező vasárna-pon a fentebbi Csekey János pajtájában az örvendő gyű-lekezet előtt hálaadó istentiszteletet tart Baka, Solt. 134. 3-dik vers alapján.

Lelkészszelnek névsora:

Csölörtöki István 1590. Esperes.

Csonto András 1650. (Közbe valószínűleg még más is volt.

Marosi István 1680.

Körmendy György 1693 – 1705-ig Esperes. (Lásd az esperesek közt.)

¹⁾ Nt. Nagy János ur a n. „sarlói jkönyv nyomán e versszak után: „In religione cultum Audimus prohibitum“ még a követke-zőket adja:

Non liceat baptizare
Sepelire vel orare
Omnis stola plebanorum
Sitentium ministrorum.

Ministris et copulare
Publice sacra tractare.
Functio pontificorum
Sit et vita privatorum.

1734.

Annus tristis trigesimus
Ab exercitationibus
Sub spe expectandi dies
In quibus dei cultores

Quartus, nam privati sumus
Fatigantes sic redimus
Videndi fors meliores.
Ore fore laudatores.“

Gyarmathy István 1705 –14. Esperes: Idejében N.-Sarló elfoglaltatván (1711.) év és

Komáromi András 1714 –6. MK.-Sarlóba megy lakni.

Kocsi A. Sámuel 1716 –33. Innen Kamocsára menekül, majd Fegyvernekre. 1733 –84-ig plebánusok felügyelete alatt áll.

Az új korszakban.

1-ső *Baka István* 1784 –99. Esperes: Tulajdon kezüleg az anyakönyv első lapjára ily emlékezetes sorokat irt: „Ezen jkönyv elkezdődött 1784. május havában, a midőn még a keresztelest, halott temetést úgy kellett végbe vinni, hogy először a plebánosnak meg kellett fizetni. Az isteni szolgálatot Csekey János pajtájában vittük végbe novemb. 18-dik napjáig, míg a templom fedél alá nem vétetett; maga pedig lakott Csernák János nevű b. embernél zsellérségben; az iskola mester Simon Jónás tanított Cseri András szemessében (csűr) october végeig.“

Baka elhunytával (1799.) Kis Györgyöt választják el G.-K.-Sarlóból; de a plebános s a tisztartó közbelépnek s nem engedig, mert u. m. „nem lesz békességök vele“¹⁾ s az egyh. megye épen ezen idegen elem pressioja folytán nem is adta Kis Györgyöt — mi jellemzi a kort — hanem

2-dik *Csiffári Molnár István* lőn. 1800 –17-ig. Halála után Török Pált választák, de ismét pressio játszott közbe, — de ez uttal az egyh. megyei elnök társ részéről. Péli N. András segédgondnok lebeszélte Törököt, hogy betehesse házi nevelőjét

3-dik *Deáky Gedeont*, amit egyébiránt nem volt

---

¹⁾ Kis György nem tűrte G.-K.-Sarlóban a gazdatiszt zsarolásait. Ezt jól tudták N.-Sarlóban s féltek tőle. Lásd „Szenvedések“ közt a bárány s méhdézsmánál,

oka megbánni sem a gyülekezetnek, sem az egyh. megyének. Később esperes lön (l. „Esperesek“) 1817–35. évig hivataloskodék.

4-dik *Nagy János*. 1836. febr. 10- óta jelenig. Alatta az egyház anyagi s erkölcsi tekintetben igen szépen gyarapodott. Több anyagi csapás dacára is tetemes építkezéseket tőn, az egyh. épületek mind a legjobb karba helyeztettek, sőt az iskola újból építetelt s a másodtanító állomás szerveztetelt. S mindezen tetemes költségek dacára — melyekről lásd alább a „Javak“-nál — az egyház megyei s kerületi kötelezettségeinek teljesítésében soha el nem maradt, pedig évenként ez is 80 forintot tesz, üres kézzel más segélykérő egyházak soha el nem bocsáttattak. — Adóssága semmi. Sőt magtárában jókora mennyiségű gabona kamatozik. S a mi legfőbb: a kedvező anyagi helyzet mellett a vallás-erkölcsi állapotok is közelismerés szerint — a legjobb lábon állnak N.-Sallóban. (Lásd az „Esperesek“ fejezetet is.)

~~~~~
Javak.

I. Ingatlanok. a) Földek:

Nagy időkig azon 650 □ ölnyi téren kívül, melyet 1784-ben az érseki uradalom adott beltelekül templom, paplak s iskola épületre, semmi egyebe nem volt ezen egyháznak. Amije jelenben van, a paplakon kívül, azt legnagyobb részt *Nagy Jánosnak* köszönheti.

1. Az egyháznak 18 hold szántó földet.

2. Lelkésznek 27 „ „ „

3. Tanítónak 9 „ „ „

Az 1-ső szám alattiból 8 holdat s a 2-dik szám alattit az uraság kegyéből, (a herceg primás, Sczitovszky, ki, miként már említék már több helyütt: a lelkészek s tanítók irányában felekezeti különbség nélkül

nemes keblüleg gondoskodék.) Az 1. sz. alattból 6 holdat hagyaték után szerezte. Többek közt 1841-ben Harcsa János n.-sarlai lakos hagyott 6 szapus földet „az erről szóló végrendelet codiullusa szerint — mint az egyh. megyei jkönyv mondja — ebből köteles az ekkla *a lelkész pénzfizetését ezüstre kipótolni*“ és — a mi oly igen jellemző népünk gondolkodás módjára — a visitaciokor az előjáróság oda nyilatkozott, hogy „*inkább nem kell nekik az a föld, mintsem abból a lelkész fizetését ezüstre pótolják* ¹⁾“.

b) *Épületek:*

1711—33-ig M.-Kis-Sallóban lakván a predikátor s mester: egyh. épületeknek is kellett lenniök. Azonban a n.-sarlaiak 1711-ben, ez utóbbiak pedig 1733-ban elko-boztattak, — tehát ujjakat kellett emelniök. Az érsek erre 1784-ben a város délnyugoti szélén 650 □ ölnyi tért jelölt ki. Erre épült aztán 1784-ben a *templom, torony nélkül*, (mely utóbb 1792-ben emeltetett, 16° magas,) a *paplak s iskola, mind egy ében* De *templom* szüknek bizonyulván, Csiffári predikátorságában, 1816-ban harmadfél öllel megtoldották s belől kifestették. — 1838-ban Nagy János hivataloskodásának kezdetén már megrongyollott a

¹⁾ Nem példanélküli. Ősi nemzeti sajátság: „*vitam et sanguinem — sed avenam non!*“ Nagyon összetart ez egy pontban népünk. Valami nagy erőfeszítésbe nem kerül kivinni a tanítói vagy lelkészi javadalom sokszor tetemes emelését, építkezést, sőt birtok adományozást — de folyó értékre emelni a sajátit, hogy a két krajcár helyett 5-öt fizessen egy személy — még azon esetben sem sikerül, ha arra valaki fundációt tesz. — Kis Károly a n.-peszekiek igen kedvelt öreg lelkésze. ama szép adományt szerezvén az egyháznak, melynek jelen virágzó helyzete köszönhető, gyöngéd célzással érinté, hogy 17 sajni forintját már ezután folyóban fizethetnék. „*De tiszteletes uram! akkor inkább legyen az uraságé.*“ — Holta után özvegyének 2 évi kegyévet adtak. Pozbán is volt hasonló eset.

templom s toronytető, azért amaszt zsindelylyel, utóbbit pedig bádoggal fedék be. Majd 1857. július 17-én a roppant tűzvész elhamvaszván mind a kettőt: a templomot s tornyot 5 lábbal feljebb emelék s újra bádog, a templomtetőt pedig vaslemez tetőzettel fődék. 1872. a dühöngő vihar július 31-én itt is tetemes kárt okozott, letépván a templom vastetőzetét s a melléképületeket is tetemesen megrongálván, mindez 824 frt költséggel helyre hozatott. Legujabban, a templom kívül-belül s a torony kívül újra vakolatott, a templom talaj márványkövel kirakatott, templom székek, karzatok befestettek, a kathedra kicsinosítatott, az ur asztala szép zöld, ezüst rojtos kelmével bevonatott, s jelenben e szentegyház, a nálunk megszokott rideg egyszerűség, sőt hanyag pongyolasággal szemben, kedvesen meglepő csínjával példányul szolgálhat az izletesebb templom berendezéshez. -- E csinosítás 800 forint költséget igényelt s „mindez a hivek buzgó adakozásából;“ mi erős bizonyosságul szolgál arra, hogy népünkben van fogékonyság a szép iránt s hogy Sallóban a buzgóság erős lábon áll, mert oly gyakori s tetemes építkezések le nem hűték áldozatkészségüket. A szép templomba most már csak orgona hiányzik.

Paplak, 1784-ben épült, 1816-ban Csiffári idejében zsuppall befedték. A „Tisztelet oltárja“ című munkájaért a kath. papság s az érsek kegyében is álló Deáky Gedeon, midőn Rudnay primás N.-Sarlóban járván, őt is meglátogatta: ez ismerettséget Deáky felhasználva a primástól a parochia beltelke nagyobbitására 1900 □ öl területet nyert, úgy hogy az egész parochia jelenben 2600 □ ölnyi térséget foglal el. E területen kezdte meg Deáky Gedeon 1822-ik évben az új paplak építést, mely 1824-ben lőn befejezve a melléképületekkel, a lelkész szép terjedelmes kertje s az egész terület kő s vályog kerí-

téssel láttatván el. Mindez közadakozásból, vagyis a hívek buzgalmából, nem lévén még akkor más forrás. — Ezen paplak áll maig is, mely még jelenben is nem fényes ugyan, de elég tisztességes lakásul szolgál. Előtte terül el a vásárhelyül kijelölt nagy szabad tér s közvetlen távolában a 49-diki csata emlékeül az 1876-ban nagy ünnepélyességgel felállított emlékszobor, melynek tere befásítva a legvonzóbb képet ad a paplak környékének.

Iskola a régi (1784) azon területen volt, mely jelenben már a paplakhoz tartozik. E régi épületet az 1857-diki tűzvész elhamvasztván, Nagy János a primástól 1735 ☐ ölnyi szabad térséget nyervén: itt egy kornak megfelelő szép s azon korban páratlanul álló épületet emeltek, 2 tanítói lakkkal s 2 nagy tanteremmel 3200 forint költséggel, ugyanekkor a másodtanítói állomás is szerveztetvén 300 forint díjjal. Az iskola teljesen felszereltetett iskolás könyvtár alapított, nagyrészt Nagy János költségein. 1877-ben ezen igen kedvező helyen emelt terjedelmes épület szintén kijavított. Az iskola beltelke a faiskolával együtt kevés híján 3 hold egy tagban.

II. Ingóságok:

1. *Harangjai* 1711. és 33-ban elkoboztattak, a mező-kis-sallaiak megmenték 56 ö -tosukat, pincék és posványokban rejtegetve, ez 1672-ből származott. 1787-ben szereztek e kis haranghoz egy 3 mázsás 17 ö -tosat 1844-ben Nagy János idejében egy harmadik ($6\frac{1}{2}$ mázsásat) is szereztek. Azonban az 1857-diki tűzvész a középsőt megrepsztvén, hogy a 6 mázsás meg a 56 ö -os összehangozzanak: a repedt és régi kicsiny újra öntetett (1868.) Most hát 3 harangjok van

1. $6\frac{1}{2}$ mázsás 1844-ből.

2. 3 mázsa 65 ö -tos 1868-ban öntetve.

3. 1 mázsa 88 sz -os 1868-ban öntetve.

Szent edényei újabb keltűek, az 1702-ből való egyik ezüst poháron kívül.

Anyakönyvet 1710—33-ig hiánytalanul magvannak; 1784-től jelenig megszakítás nélkül vezetvék.

Javadalom.

I. Lelkésze ¹⁾:

Pénz 93 frt.

Buza 50 szapu.

Zab 25 szapu.

Bor 8 akó.

Fa 8 öl.

Szalma 2 szekér.

Széna 2 szekér.

Váltság 36 frt.

Apróság 35 frt.

Föld 27 hold.

Pénzértékben 1075 frt.

II. Tanítóé:

Pénz 26 frt.

Buza 20 szapu.

Zab 8 szapu.

Fa 1 öl.

Apróság 30 frt.

Föld 9 hold.

Tandij 150 frt.

Kert $\frac{1}{2}$ hold.

Pénzértékben 500 frt s fűteni való fa.

Másodtanító javadalma 300 frt készpénz az egyház pénztárából s fűteni való fa és fél hold kert.

Népesség: 1737.

Az 1731-diki Kubovicz Pál prepost egyh. látogatása
420 református

169 rom. kath. = 603 lakost említ.

14 lutheránus

1784-ben Baka István pred. feljegyzése szerint volt:

---

¹⁾ A régi lelkeszi proventus 1655-ben: Pénz fl 40, — buza szapu 40. őszi vetés 4, bőti 4 hold, Schola mester fizetése! fl 12, a pueris parvistis fl 1, a majoribus den. 125, a grammatistis den. 140, Itis szapu 12. panem quilibet. Singuli homines Numos 3.“

N.-Sarlóban 814.

M.-K.-Sarlóban 112.

Hölvényben 134.

Málason 12.

Andi pusztán 11.

Összesen 1083. reform. lélek. Jelenben mind-
ezen helyeken 1737 reform. van.

Született 1876-ban együttesen 31 fi, 34 nő = 65.

„ 1856 – 76. „ 937 fi, 873 nő = 1810.

Meghalt 1876-ban együttesen 32 fi, 25 nő = 57.

„ 1856 – 76. „ 755 fi, 615 nő = 1370.

Házassult 1876-ban együttesen 15 pár.

Tanköteles együttesen 114 fi, 104 nő = 218.

Tényleg jár iskolába együttesen 104 fi, 104 nő = 208.

Nagy-Sarló, Hölvény, Mező-Kis-Sarlóval együtt egy községet képez, mezővárosi jelleggel. A Cserhát szelidebb hajlású oldalában, szabad nyílt sík földön fekszik. Talaja termékeny, igen jó minőségű gabonát s zamatos bort ad. Lévával országot köti össze; terményeit azonban a jobb áru Érsek-Ujvárra hordja. — Népe tisztán magyar, r. kath. számosan vannak s néhány zsidó család. Plebánia és zsinagóga. Néphank. Posta állomás. Marhavásárai keresettek.

A reform. népség szorgalmas, takarékos s az iskola szakavatott vezetésénél fogva az újabb nemzedék értelmes, — vallás-erkölcsi állapotait az egyház iránt hozott tetemes áldozatok eléggé dicséretes oldalról tüntetik fel, mindezekhez még tiszta erkölcsű családi viszonyok; egyházi hivatalnokainak kegyelele, a templom buzgó látogatása s egyéb erények járulnak. Rend s fegyelemhez szoktatott s a fenebbi oldalról ismert népe között örömmel munkálkodik az urnak szolgája. — A plebánosok itt

mindig hatalmaskodó emberek voltak. Még 1813-ban is megyei rendelet eszközölte ki, egyenesen csak N.-Sarló számára, hangsúlyozva, hogy egyébűtt is ugyan, de különösen N.-Sarlóban szigoruan eltiltatik a pápista ünnepeken bárminemű munka cselekvése. Az újabb időkben békén megfér a két lelkész.

21.

Kis-Sáró, Nagy-Sáró fiok egyházzal.

Korábbi századokban Nagy-Sáró volt az anya, Kis-Sáró pedig filiája ¹⁾). E viszonyban volt az elkobzásig, (1733). A két előző században örökös viszályban van e két gyülekezet egymással, a lelkészi szolgálat mikénti megosztása miatt. A filia (K.-Sáró) erősen megkövetelvén a predikátortól, hogy hetenként 3-szor itt legyen könyörgést s a vasárnapi isteniszteletet is egyszer itt, másik urnapon pedig N.-Sáróban tartsa, annyival is inkább, mert a lelkészi fizetéshez felénél többel járul. Az anya azonban nem volt hajlandó egyéb engedményre, mint a mit eddig élvezett a filia, t. i. minden héten 2-szer könyörgést s minden 3-dik vasárnap predikációt itt tartott a lelkész. — Egy izben a járulékokat is megtagadja, így akarván kényszeríteni az anyát — s ekkor Vessele fiok egyházzal együtt levitát tartanak. Végre 1688-ban meg egyeztetli őket az egyh. látogatás. A lelkész 3 napon tart K.-Sáróban könyörgést s minden hóban 2-szer predikációt ²⁾). E körülmény tanúsítja, hogy mind a két helyen kellett lenni szentegyháznak, sőt a *fiok Vessele* sem le-

---

¹⁾ „Nro. 2.“ XVII. alatt.

²⁾ „Nro. 5.“ 28.

hetett ennek hijával mint az alábbi körülmények után látni fogjuk.

Egyebekre nézve többi egyházainkkal közös sorsú, csupán a javadalmazás tekintetében különbözik, a meny-nyiben a proventus itt némileg több mint egyébütt. *Harsányi Gergely* 1655-diki fizetése ez:

Pénz 5 frt. Buza 35 sallai szapu. Vetnek eszten-dönként szapu 14, bőtit szapu 7, A csekély pénzfizetést a szokottnál több föld pótolta.

Scholamestert is tartanak, kinek proventusa: N.- és k.-sárói gazdák egy-egy véka buzát adnak. Őszi vetés 1 hold. Minden külön gazda egy-egy kenyeret. Kétszeri főzés.

Vessele filialis maga tart mestert. A mellett a n.-sárói predikátornak minden gazda félszapu buzát ad. A maga mesterével amint megalkudhatik ¹⁾.

Lelkészeknek névsora:

1655-ben *Harsányi Gergely*.

1670. *Szódói András*. Gálya rab ²⁾. Honnan Kör-mendivel együtt szerencsésen vissza is tért s 1688-ban szecsei predikátorként említi naplónk ³⁾.

1688. *Tölyhi Pál*.

1701. *Nagykéri Jakab*.

1719-ben a visszavonás a felebb említett ok miatt újra kiűt annyira, hogy Kis-Sárá Vesselével külön szakadva maga tart papot: *Dömsödi Mihályt*, ugyanekkor *N.-Sárában Tatai András* hivataloskodik, míg jobb helye akad, s a következő évben itt már csak levita van,

¹⁾ „Nro. 2.” XVII. alatt.

²⁾ Lampe-Ember s Tóth „Historiája.”

³⁾ „Nro. 5.” „Rev. D. And. Szódói mansit in eccl. Kis- et N.-Szecse.

Zsemeri Pál. 1722-ben már ismét egyesülnek s Döm-
södi Mihály Kis-Sáróból N.-Sáróba megy át lakni. Többé
nem is változik innen, míg 1733-ban el nem üzik, a
midőn Szódóval együtt mind e helyek Kardos Miklós be-
állított plebános felügyelete alá helyeztetnek, az elkobzott
javak is ennek adatván át ¹⁾).

1733 --84-ig a n.-sárói plebánosok dominálnak.

1784. *Jenei György* (1797-ig).

1811. *Pócsi Gáspár.*

1830. *Pólya Dávid.* Itt hunyt el.

1835. *Bartók Pál.* (lásd Ladány.)

1869. *Terelmes Mihály* (lásd irod.) Több ideig volt
egyh. megyei pénztárnok. Önző természetéről sok curiosum
maradt fenn.

1873. *Kulifay Gyula.* (L. Szt.-György)

1874-től jelenig *Juhász Pál.* Született 1848-ban
G.-Lökön, jómódu közrendű nemes szülöktől. Tanulmá-
nyait Pápán végzé, kitűnő eredménynyel. Az egyh. me-
gyei vizsgálatot szintén olyan osztályzattal 1872-ben adta
meg, s G.-Vezekényen töltött időközi rövid káplánkodás
után, a midőn a vezekényiek lelkesül kértek, de a vá-
lasztási törvények szerint — felszentelve még nem lévén —
meg nem nyerheték. Cakhamar a kis-sárói egyház hívta
meg. — Az újabb nemzedék egyik kiválóbb tagja.

~~~~~  
**Javak.:**

**I. Ingatlanok: Földek:**

Templomé 38 hold szántó.

„ 6 hold kaszáló.

---

<sup>1)</sup> A szájhagyomány is ugyanezt vallja, e szerint a n.-sárói  
plebánia és templom a reformátusoké volt. N.-Sáróban maig sincs  
egyetlen rom. kath. sem, a rom. kath. templomot csak a földes ur  
és családjei használják. (Hiv. közlemény után.)

E szép fekvőségnek *Kis-Sáró* akként jutott birtokába, hogy az 1862-diki tagosításkor a primás mint földes ur 14 hold szántót s 6 hold rétet adott, 24 holdat pedig 1867-ben pénzen vettek. *Nagy-Sárónak* szintén pénzen, 1874-ben vett 15 hold szántója van. Lelkész használatában (K.-Sáróban) 8 hold szántó föld; tanító használatában (K.-Sáróban)  $6\frac{1}{2}$  hold szántó föld.

#### b) Épületek:

*Templom.* Épült 1788-ban. Megnagyobbíttatott Bartók által 1832-ben. Torony nélkül áll maig is.

*Paplak* 1788-ból. Nagyobbítva 1848-ban. Azóta ez állapotban; munkában van új diszes paplak emelése.

Iskola 1873-ban épült. Kár, hogy e költségekről nincs tudomás, így a berendezésről sem.

N.-Sáróban, melyet egyébiránt csakis a név s nem tér, különít el, semmi egyh. épület nincs.

### II. Ingóságok.

Kis-Sáró szent edényei s harangja 1790—92-ből valók. Jóval régibb egy ón kanna ily felirattal: „Nad-Sárói ekklesiának kannája keresztelő 1696.” — Nagy-Sáróban semmi ingóság.

Anyakönyvei 1784. óta vezetvék.

*Népesség* mind két helyen 840.

Született 1876-ban: 18 fi, 20 nő = 38.

„ 1856—76. 492 fi, 524 nő = 1016.

Meghalt 1876-ban: 21 fi, 18 nő = 39.

„ 1856—76. 347 fi, 372 nő = 719.

Tanköteles: 50 fi, 57 nő = 107.

Tényleg jár iskolába 50 fi, 62 nő = 112. (?)

Bars megyében, közvetlen a *Garam* jobb partján fekszik, a Léva-párkányi országút vonalában, ezen két gyü-



lekezetünk. Népe tisztán magyar s legnagyobbbrészt református s a kath. szintén van itt lelkészük. Hunyadi László gróf, a szép emlékezetű Gyurcsányi s végül a primás itt földes urak. Talaja termékeny sik, a Garam nem egyszer elfönti. Így 1845-ben Sárót és a tulsó oldalon Szt.-Györgyöt annyira sujta, hogy a megyén segélyt kértek <sup>1)</sup>).

Vallás-erkölcsi tekintetben e nép nem a legjobb lábon áll, a korcsma megölöjük. Pártoskodó, zavargó természetű.

~~~~~  
Javadalom :

Lelkészi :	Tanítói :
Pénz 40 frt.	Pénz 15 frt.
Buza 40 szapu.	Buza 16 szapu.
Árpa 9 szapu.	Fa 2 öl.
Zab 9 szapu.	Széna 1 szekér.
Fa 6 öl.	Föld 6½ hold szántó.
Széna 3 szekér.	Apróság 25 frt.
Föld 8 hold szántó.	Tandij 85 frt.
Apróság 40 frt.	Pénzérték 350 frt.
Pénzérték 600 frt.	

22.

Nagy-Szecse, filiája Kis-Szecse.

Sokban hasonló multja Sáróéhoz. Az előző századokban ugyanis itt is a jelenlegi filia volt az a. egyh.; az elsőbbségért vagy legalább a jog megosztásért itt is gyakori volt a háborúság. 1688. egyenlítettnek ki a méltányos kívánnak azon határozattal, hogy ünnepeken első reggel a predikáció mindig Kis-Szecsée, „in secula seculorum ²⁾”). Ettől kezdve aztán kül- és belbékéje nem háborítottott többé 1733-ig a midőn a többivel együtt ez is elveszett.

---

¹⁾ Act. consist.

²⁾ „Nro. 5.” 21.

Predikátorainak névsora.

1655-ben *Barsi György*. Proventus; pénz fl 16, buza sallai szapu 26, vetnek buzát 6, bőti 2 holdat. Mes-tert tartanak Magy-Szeccsén ¹⁾), kinek pénzfizetése minden személytől den. 2, buza minden gazdátul 1 véka. Vagyon rét mind a két helyen, vagyon Kis-Szeccsén 2 szilvás.

1662-ben is ugyanezen *Barsi György*öt éri még predikátorul az egyh. látogatás, mely a fenebbi adatokat azzal bőviti ki, hogy „a mesternek van mind a két helyen egyszeri coquiája; templom pedig vagyon mind a két helyen fából, harang is a két helyen kettő ²⁾).“

1688-ban *Szódói András*.

1701. *Oroszi István*, ki mint komáromi s drégelpalánki esperes s egyszersmind bätorkeszi predikátor elüzetvén ezen esperességben Szeccsén lelt alkalmazást ³⁾). A következő években már Szeccse az egyh. látogatások alkalmával csak egyszer emlittetik (1705-ben), hogy építeni s a paplakot körül akarja keríteni; de ez alkalommal nem merül fel lelkésze neve, nem is tudni hát, hogy Oroszi volt-e ez idő alatt lelkésze vagy más. 1706-ban már „petit provisionem“ s 1707-ben új lelkészt kap.

1707. *Kocsi A. Sámuel*. 1716-ig hivataloskodott itt. Ekkor már egyh. megyei jegyző, majd esperes s egyh. kerületi jegyző is volt. (Lásd „Esperesek“ fejezetet.) Innen Mező-Kis-Sarlóba ment át.

1717. *Komáromi András* mindvégig vilte hivatalát 1733-ig, a midőn elüzetett s a vallásgyakorlat beszűntetett.

1733—1784. szünetel, a hivek Oroszi s Varsányba járván.

---

¹⁾ „Nro. 2.“ XIX.

²⁾ „Nro. 2.“ 1662. egyh. látogatás jkönyve.

³⁾ „Nro. 5.“ pag. 70.

Az elkobzás alatt N.-Szecse s a két Várad, Törével, a váradi plebános Tót György s utódai felügyelete alá helyeztelett, míg K.-Szecse N.-Kálnával lön egyesítve.

Az új korszakban többnyire kiváló jeles férfiak, (esperesek, jegyzők) működtek e derék gyülekezetekben.

1-ső predikátor *Gyarmaty István*, Sárospatakról jött. Beköszöntő beszédet mond az új templomban, II. Krón. XXX. 8. alapján „*Olyan az én uram a király, mint az urnak angyla.*“ Hivataloskodék 1784 - 99.

2. *Ónody György*, esperes (l. e. fejezetben) Szt.-Györgyről jött, hol — mint maga mondja — több helytelen dolgot s szokást megszüntetett, így p. o. templomba menéskor a predikátor előtt a gyülekezet felállítását, mert ez — u. m. — az istentisztelet helyén botrányoztató, — a gyermekek szerda s szombatnapj tojás hordását; — mert — u. m. — ez tolvajlásra vezet. Rövid ideig hivataloskodék 1799—1805. oct. 26-ig, a midőn forrólázban elhunyt. Özvegye kéri, hogy férje érdemeit s 7 kiskorú árváját tekintve, adjanak neki még egy kegyévet.

3. *Kontor József* 1806—7-ig. Innen Orosziba jutott s innen Ágóra preoránsul (l. Oroszi.).

4. *Éva András* 1807—31-ig. Ennek halála után Kulifay László működött itt, mint helyettes. (Lásd Kálna.)

5. *Tót József* 1733—44-ig. Botrány történik idejében, t. i. az ekk. cassájában 400 forintnyi hiány van, melyet a gondnok Pólya Mihály (ki egy személyben bíró is) a predikátorra s ez amarra hárít. Mind a ketten elmarasztaltatnak: 264 frtot fizet a gondnok, a többit a lelkész azért, hogy Pólya több izben vitt el a cassából pénzt s a lelkész arról soha írást nem vőn. (V. ö Gyarmat.)

6. *Szentmiklós Sámuel*. Szenvedélyes, kemény természetű ember, mely miatt hallgatói ellene támadnak s Szecset el kell hagynia. Utóbb a könyörtelen sors porig

alázza s oly helyzetbe juttatja, hogy könyörög az oroszii tanító állomás elnyerhetéseért. 1863-ban innen is megvál azzal vigasztalván magát, hogy „nem az volna rá nézve büntetés, hogy Orosziból távoznia kell, hanem ha nem volna szabad távoznia.” (Lásd „irodalom“ fejezethen) 1844 – 6-ig hivataloskodék, egy ideig Szabó Endre működvén itt helyettesül, mig pere tartott a rendes lelkésznek.

7. Szabó Péter esperes 1846--49. (I. Esperesek.)

8. Jókay Lajos 1850 --7. (I. K.-Ölved.)

9. Zalay József 1857-től jelenig. Született Görzsönyben (Veszprémm.) 1823-ban, földműves szülőktől. Tanulmányait Pápán végzék. 185³/₇-ben K.-Ötveden működött mint helyettes (I. K.-Ölved). 1875-ben egyh. megyei aljegyzőül választaték. (Sajnáljuk, hogy ez életrajz ily hézagos, semmi idevágó közleménynek birtokában nem lévén, — ép e miatt az újabb idők lelkészeinek névsora (1 - 9-ig) nem teljesen szabatos.)

Tanítói közül kivált a harmincas években *Máté István*, kinek „nyári okolája is van és igen dicséretes próbatételt adott ¹⁾.”

Kis-Szecse — mint említők — a tolerantia utánni szervezkedéskor lett filiává. Múltját nehezen tudá feledni. Még e század elején is (1805.) predikátort kér „de fundamentom nélkül ²⁾”. Igyekezett hát legalább kiváló tanítókat tartani. Mindig academicus ifjut hitt Losonc vagy Patakról preoransul. Első volt ezek közül:

¹⁾ Act. consist.

²⁾ „Nro. 7.” 120. Még elébből (1798) igyekszik erre az utat kiegyengetni. Követeli, hogy midőn minden 3-dik vasárnap le viszik a lelkészt, ne csak reggel, de délután is végezze az ist. tiszteletet még pedig a nélkül. hogy ők a predikátornak ebédet készíttetni kötelesek lennének. Végzés: „Ha kívánják, hogy délután is végezzen a predikátor: vagy élelméről provideáljanak, vagy szekeret küldjenek érte délutánra.” (Nro. 8.”)

Nagysallai Garcsik István, még iskolaház nem lévén, tanított Vida Ferenc házában. 1784—90.

1805. *Tolcay István*, ki innen Orosziba majd Lévára ment papul (lásd Léva.).

(?) 1817. *Seres Ferenc*.

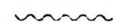
(?) 1825. *Sallai József*.

(?) *Pólya András*.

(?) *Bot József*.

Zsidó Dezső 1867—74. Jeles tanító, megjavított fi-
zelésre az anyaegyházba vivék. Iskolája mind a két he-
lyen a legkitünőbb, példány iskola. Énekkart szervezett a
hivekből.

Veres Lajos 1874-től jelenig, szinte kitünő tanító.

JAVAK.

I. Ingatlanok. a) Földek ¹⁾.

Nagy-Szecsén.

Kis-Szecsén.

Az egyházé 4 hold szántó. Az egyházé 3 hold szántó.

Lelkészé 20 hold szántó. Lelkészé 11 hold szántó.

Tanítóé 12 hold szántó. Tanítóé 9 hold szántó.

b *Épületek:*

Nagy-Szecsén 1784-ben épült a templom, addig a
hivek Pólya Péter csűrében gyülekeztek össze. 1802-ben
tornyot emelt 1388 frt költséggel s ujabban *órát* is szer-
zett belé. *Kis-Szecsén* „templomhely mutattatott ki her-
ceg Eszterházy tisztjei t. i. Tallér Ferencz kasznár és
Morvay József ispán ur által 1788-ban. Elkészült 1789-
ben. Mindegyik azóta több ízben kijavított.

Pap s tanítólak az anyaegyházban az újabb időkben
épült (1871—74.) kitünő csinnal, annyira, hogy mind-
kettő messze földön ritkítja párját. E nagyszerű s egy-

---

¹⁾ A legelő illetményen kívül minden a község adománya
tagosításkor.

másra hamar következő tetemes *építkezés 15 ezer frtba került*. Mi ily aránylag kevés népességű s 4 hold fekvő-ségen kívül semmi egyéb alappal nem bíró egyházban majdnem hihetetlen. Ámde e gyülekezet, melyről már az 1837-diki egyházlátogatás is ekként nyilatkozik: „kebelünket édes öröm s kibeszélhetetlen gyönyörűség futotta át, tapasztalván, hogy itt mily szép rend s pontosság tartatik mindenben, — hol az előjárók tudnak kegyesen kimenni és bejönni és az egész nép engedelmeskedik azoknak az Urért. Ez egy virágzó szent gyülekezet az esprességben, melynek példáját vajha minden ekklák utánozni iparkodnának ¹⁾“ e szép erényt maig is hiven őrzi s lángoló buzgalomnak sikerült ez egyházat a legfényesebbek közé emelni. Megáldotta a jó ég népét, értelmes s a közjóért lelkesülő derék előjárókkal. Különös érdemei vannak e tekintetben *Kemény István* bírónak s gondnoknak, kinek neve méltó, hogy feljegyeztessék, neki lévén köszönhető az egyház jelenlegi virágzó állapota. (Született 1820-ban sept. 25.) Csak felényi buzgalom s áldozatkészség minden gondnokban s a nyomoruság is felényi lészen!

Kis-Szecse sem maradt nagyon mögötte az anyának, 1874-beu ez is új iskolát s tanítólakot emelt.

II. Ingóságok:

N.-Szecsén 3, Kis-Szecsén két harang 1791. évből való, Selmecen öntetve. Szent edények is e korból.

Anyakönyvek 1784 óta vezettetnek.

K.-Szecsén a *pénz és magtár* a tetemes építkezés dacára is így áll: 4000 frt 12°/_o mellett forgatva; 2000 mázsa búzája.

Templom építési alap több mint ezer frt. Ugyan e

---

¹⁾ Act. consist.

célra már 3 éven át minden családfő kivétel nélkül fél p. mérő árpát fizet, mit szaporít mindaddig, míg elérkezettnek látja az időt, hogy az ur hajléka idegen segély nélkül fel fog emelkedni ¹⁾).

Javadalom.

<i>Nagy-Szecsen.</i>		<i>Kis-Szecsen.</i>
Lelkésze:	Tanítóé:	Tanítóé:
Buza 30 szapu.	Buza 20 szapu.	Buza 10 szapu.
Pénz 44 frt.	Pénz 50 frt.	Pénz 81 frt.
Árpa 12 szapu.	Árpa 5 szapu.	Fa 4 öl.
Fa 6 öl.	Fa 4 öl.	Föld 9 hold.
Föld ²⁾ 31 hold.	Föld 12 hold.	Apróság 5 frt.
Széna 4 szekér.	Széna 2 szekér.	Tandíj 80 frt.
Pénzértékben 750 ft.	Tandíj 100 frt.	Pénzérték. 380 ft.
Pénzértékben 480 ft.		

Mind a két gyülekezet a Garam bal partján, Kis-Szecse a Marót-lévai országut mentén, N.-Szecse attól $\frac{1}{2}$ órányira fekszik, sik, termékeny földön. Népe tisztán magyar és református, szorgalmas, jó erkölcsű s jóléténél fogva a többiektől kiváló. Építkezés és viselethen szereti a csint. Rend és fegyelemhez szokott. Lelkésze így nyilatkozik róla: „e nép összetart, pásztora szavára hallgat, követendő példát lobogtat hitsorsosi előtt, ezek közé nem csak eljött, *de velök van az istenországa.*” — S valóban a rend, buzgóság, erkölcsi s tanügyi viszonyok tekintetében példány egyházunk.

Népesség: N.-Szecsen 510, K.-Szecsen 547 = 1057.

Született 1877-ben: 11 fi, 13 nő = 24.

„ 1856--76-ig: 462 fi, 357 nő = 819.

¹⁾ Ez utóbbi adatok az 1876. novemb. 28-diki közleményből merítvék.

²⁾ E földek a kis-szecseivel együtt tesznek 31 holdat, lásd feljebb „Javak“-nál.

Meghalt 1877-ben: 10 fi, 9 nő = 19.

„ 1856—76-ig: 273 fi, 298 nő = 571.

Tanköteles: N.-Szecsén 73, K.-Szecsén 82 = 155.

Tényleg mind jár iskolába; — mi az itteni tanítók szorgalmát s a gyülekezetben honos rendet tekintve, nem lehetetlen. *Ismétlő iskola* is van s nép énekkar mind két helyen. *Kis-Szecsén népbank* is. U. p. *Léva*.

23.

Garam-Szent-György.

Régi primási hely, de azért nem állhatott ellen a reformációnak. A 18-dik század első feléig Óvár filiájával említették. S jó, hogy volt filiája mert eme században a prim. birtokok sürü zaklatásoknak lévén kitéve, a filiát anyásiták s az ev. vallást megmenték. Így Szt.-Györgyöt 1712-ben Győröd, Lök és Szódóval „ecclesiae exulantes“-nek írja naplónk ¹⁾ s ettől kezdve Óváron lakik a predikátor s Szt.-György filia, hol egy ideig leviták húzódnak meg (1712—17-ig). Az előző században is volt háborgatva. Az 1638-diki sérelmi felirat panasolja, hogy Szt.-György, N.-Sarló, Farnad és Övedről szintén elűzettek a predikátorok ²⁾. E sérelem azonban az 1647-diki országgyűlés által orvosoltatván: vallásgyakorlata a fenebbi (1712) időig fenállt, a midőn eltöröltetvén, a toler. ediktumig árvaságban tölté szomorú éveit. 1784-ben minden javaitól megfosztva, számban is meggyöngyülve, mégis összeszedte minden erejét s újra mint anya kelt föl.

Predikátorainak névsora:

1655-ben *Senci Lőrinc*. Proventus: „Pénz fl. 12. Buza sarlai sz. 24. Vetnek búzát 6, bőtit 2 holdat. Fili-

---

¹⁾ „Nro. 5.“ p. 97.

²⁾ L. N.-Sarló, Farnad, Öved,

álisa Óvár azon szerint fizet mérce buzát (t. i. minden család) Pénzt fl. 3[“] ¹⁾).

1662. *Kocsi János*.

1698 *Balassagyarmaty István*.

1707. *Gyarmaty István senior*. Kénytelen Óvárra átköltözni 1712—17. léviták vannak itt, u. m. 1714-ben *Szombati János*, 1717-ben *Szokolyai Ferenc*. A predikátorok Óváron székelnek (lásd Óvár) s csak kettő hivataloskodhatott u. m. Cene és Csirke. 1733-ban Óvár is elkoboztatott.

1733—84-ig a Zsemlérre behelyezett plebanusok felügyelete alatt áll Nagyoddal együtt.

Az új korszakban:

1-ső. *Samarjai Imre Ádám* 1784—91. K-Ölvedre ment innen, hol megégett.

2. *Pap János* 1791—2. Pozbáról jött s Mohiba ment át, hol 1796-ban hunyt el. „Ezt is az orvosság-ölte meg“ írja Ónody a „Nro. 8“-ba.

3. *Egerszegi György* 1793—4. „Elhalt gutaütésben. Ez valaha derék ember volt, de halála előtt való betegségében még az urimádságot se mondhatta el magától, úgy elfelejtett mindent“ ²⁾).

4. *Ónody György* Kis-Ölvedről jött, hat évig hivataloskodott itt, rendezve a gyülekezet zilált anyagi s erkölcsi viszonyait, innen Szecsére vitetett. Notárius s utóbb esperes. (Lásd Szecse s Esperesek). Működött 1794—1800-ig.

5. *Éra András* 1800—7-ig szintén Szecsére vitetett.

6. *Seres Ferenc* 1807—1842. A magtárt ez alapította itt, legelső az esperességben, 1810-ben. Helyettes volt (184²/₃) *Göbel Gerzson*.

¹⁾ „Nro. 2.“ sub. XXI.

²⁾ „Nro. 8.“ Ónody Jegyzése.

7. *Bogyó Mihály* 1843 – 67-ig. Szintén itt hunyt el. (Lásd irodalom). Helyettes volt (1867^{1/2}) *Juhász József*.

8. *Beke József* 1869 – 1870. Itt hunyt el. (Helyettes 1870^{1/4} *Molnár Diènes*).

9. *Kiss Károly* Farnadról hozatott 1871 – 3.

10. *Kulifay Gyula* 1873-tól jelenig. Született Kiskálnán, hol atyja László, maig is lelkészkedik, 1838-ban. Tanulmányait Pesten végezte. 1868—71-ig öreg atyja mellett segédkedék Újbarson. (Török József mellett s e gyülekezet rendes lelkészül is elváltatá; de az akkor még jövedelmezőbb Sáró meghívását fogadta el (lásd Sáró), s innen választaték el 1873-ban Szt.-Györgyre, 1874. óta gyámoldai ellenőr.

JAVAK:

I. Ingatlanok. a) Földek:

Egyházé 5^{1/2} hold.

Lelkészé 12 hold.

Tanítóé 6 hold. — E földekből az egyház részére 1852-ben a fegyverneki határban ugy vettek pénzen; az 1862-diki tagosításkor pedig a primás mint földes úr adományozott a lelkésznek 6, tanítónak 3 holdat.

b) Épületek:

Templom 1785-ben épült. Torony nélkül maig is ¹⁾).

Paplak ugyanakkor, 1854 és 73-ban azonban tetemesen átalakíttatott. Iskola 1854. épült, de ma már a kor túl szárnyalta. A régi iskola fundus a paplakhoz csatoltaték.

---

¹⁾ Állítólag a templom 1700-ból való. De ez, összevetve azon másik állítással, miszerint a jelenlegi kath. templom volt a a reformátusoké, nem valószínű. Az 1662-diki egyh. látogatás kötetemplomot említ 1 haranggal. Ez a jelenleg is álló kath. templom, ez 1712-ben elvétetvén, templom nélkül voltak 1784-ig.

II. Ingóságok:

2 harang 1790-ből. Szent edények u. n. időből. —
Anyakönyvek 1784-től vezetve.

Pénz s Magtára egyike a legrégiebbeknek, Seres Ferenc alapítá 1810-ben s már 1824-ben „342 p. forintja, 1836. pedig 458 pf. és 2113 váltó cédula s 70 szapu huzája vagyon a gondviselők felvigyázása alatt“¹⁾. Jelenben (1876-ban) közpénztára 1800 frt. alapítványi pénztára 605 frt., iskolai pánztár 399 frt. Magtár: buza 230 szapu, árpa 86 szapu. Az 1662-diki egyh. látog. jkönyve szerint a predikátor huzta a szombati malom vámot is, de ez utobb a 18-dik század első felében a n.-sarlai plebánus javadalmazására vételett el (L. N.-Sarló).

Javadalom:

Lelkészi:		Tanítói ²⁾ :	
Pénz	40 frt (vált. adva)	Pénz	18 ft. (váltóban adva).
Buza	40 szapu.	Buza	18 szapu.
Zab és árpa	12 szapu.	Zab és árpa	6 szapu.
Széna	2 szekér.	Széna	1 szekér.
Fa	7 öl.	Fa	3 öl.
Föld	12 hold.	Föld	6 hold.
Apróság	20.	Apróság	5.
Pénzértékben	610 ft. o. é.	Tandij	85 frt.
		Pénzértékben	325 ft o. é.

Népesség: 768.

Született 1877-ben: 9 fi, 11 nő = 20.

„ 1856—76-ig: 358 fi, 352 nő = 710.

Meghalt 1877-ben: 5 fi, 10 nő = 15.

„ 1856—76-ig: 248 fi, 279 nő = 527.

¹⁾ Act. consist.

²⁾ E század első felében kitünő jó tanítóit, Pereszlényit és Kis Istvánt lásd a Tanügynél.

Házasult 1877-ben: 8 pár.

Iskolakötelesek: 35 fi, 38 nő. Tényle. isk. 33 fi, 38 nő.

Közvetlen a Garam balpartján, sik termékeny földön fekszik, olykor elönti a folyó. Népe szorgalmas, jó erkölcsű, $\frac{1}{3}$ részben katolikusok, de ezek is magyarok. U. p. Léva.

24.

Szódó, filiája Garam-Mikola.

Multja semmi különöset nem tüntet fel. Alakult a többivel egyidejűleg s megszűnt rövid időre Szt.-Györggyel egyszerre. (Lásd ezt). A türelmi parancs után csatlakozott csak hozzá filiául Garam-Mikola, lévén az előbbi századokban ez Zeliz leánya (lásd Vezekény). Nem anyyira külső, mint inkább belviszályok, a semmi rendet s függést ismerni nem hajlandó nemes közbirtokosság hidegsége, sőt olykor-olykor törvénytelen erőszakoskodása következtében önérzeltes predikátor nem igen kívánczolt e gyülekezetbe, sőt mint látni fogjuk a 18-dik században csak léviták állapodtak itt meg, míg jobb helyet kaptak.

Predikátorainak névsora:

1655. *Senci András*, proventus: „pénz fl. 10, buza sarlai szapu 25, vetés őszi 4, bőti 2 hold. Fát adnak clegendőt. Vagyon két rét, 2 szekér szénát termő. Az örletés a falué“¹⁾).

1685. *Csokonyai Ferenc*.

1692-ben, a megállapított stólat nem akarván fizetni, pap nélkül hagyatik²⁾).

¹⁾ „Nro. 2.“ sub. XVI.

²⁾ „Nro. 5.“ p. 24. „Contra deliberationem, et jam dudum

1698-ban a fegyelmi uton elmozdított *Erdődi Mihály* vonja itt meg magát s 1701-ben muzeumot csinálnak számára ¹⁾; de 1712-ben már Szent-György, Győröd s Lökkel együtt Szódó is elkoboztatik. Mivel azonban régi közbirtokossági hely volt, megint hozott 1714-ben predikátort, (*Kecskeméti Bodissárt*).

1714. *Kecskeméti Bodissár*, Besséről jött, hol megígérték, hogy illendő lakást csinálnak neki, de ezt nem teljesítvén, átment Szódóra. Ez 4 év mulva elköltözött innen.

1718. *Miskolci Miklós* lévita működik.

1722. *Marosi János* szinte lévita.

1730. *Berényi István* lévita. Sokáig nem maradhatott itt, 1733-ban az általános nagy veszély őt is számüzé s Szódót nagy időkre megszünteté.

1733—84-ig Sáróval együtt sárói plebános felügyelete alá helyeztetett, — a hivek — ha ugyan jártak — Orosziba mentek át istenitiszteletre.

Zeliz mint anyaegyház a hosszas üldözés alatt szerfelett meggyengülvén, a türelmi parancs után nem birt többé erővel arra, hogy anya lehessen, s így filiája *Garam-Mikola* a közelebb eső s előbbi jellegét megtartó Szódóhoz csatlakozék. Az ekként egyesült gyülekezetek

predikátorai az új korszakban;

1. *Jenei György* 1784 — 91. Mohiba ment.
2. *Simon Jónás* 1791—98. Lökre költözött.
3. *Szabó János* 1798—1817. Első ki Szódón nyugszik.
4. *Járdánházy József* 1817—22. Kélyre vitetett
5. *Szobi Mátyás* 1822—55-ig. Itt hunyt el.

---

statutum contumaciter se opponendo, in salario baptisimi et introductionis, privantur ministro.“

¹⁾ „Nro. 5.“ p. 67. „Eccla musocolum, id est domum ad dis-cendum, edificare tenebitur reverendo.“

6. *Patai Károly* 1856 — jelenig. Született Baracs-
kán, hol atyja Péter, praeorans volt, 1820-ban. Tanul-
mányait Selmecen kezdte, s Pápán végezvén Tót-Megye-
ren, Károly gróf tisztnél nevelősködött. 1848-ban a
forradalom, mint peszeki káplánt, magával sodorta. Mint
élelmezési biztos működött Világosig. Innen visszatérve
újra Peszéken segédkezett Kiss Károly oldala mellett, a
midőn 1856-ban Szódóra elválasztaték. Az egyh. megyén
több korszerű elv. indítványozója, megyei bizottsági tag.

Javak :

I. Ingatlanok. a) Földek :

<i>Szódón</i> : Templomé 4 hold.	<i>Mikolán</i> : Templomé 13 hold.
Lelkésze 37 hold.	Lelkésze 14 hold.
Tanítóé 15 hold.	Ehez a kincstár mint földes
Népnevelési alap 4 hold.	úr 6 holdat adott.
	Tanítóé 22 hold.

b) Épületek :

Szódón a *templom* 1784-ben épült, torony nélkül.
Ekként áll maig is. 1874-ben cserépszindely alá vették.
Mikolán 1792-ben emeltek templomot toronnyal, ezt
1853-ban megnagyobbították, 1873-ban a torony is feljebb
emeltetett s bádogg alá vonatott.

Paplak 1784-ben épült, 1855-ben célszerűleg átala-
kíttatott. Szép kert, de rozzant gazdasági épületek. Az
iskola községi s mint ilyen 1874-ben épült fel államse-
gély mellett. Szép s korszerű épület. Szintén ez évben
emelt a *felekezet önerejéből* G.-Mikolán is a Nagy Sán-
dor által hagyományozott s a régi telken cserépszindelyes
tanhelyiséget, hol azonban a lakosztály szűk, míg a tan-
terem aránylag igen tágas; de kifogástalan felszerelésű.
Ugyanitt harangozóház is van. Fájdalom, e tetemes épít-
kezések költségeiről nincs adatunk.

II. Ingóságok:

Szódón 2 harang, 1790-ből, a falu közepén haranglábon; *Mikolán*: 3 harang, egyikről a Nro. 7. így szól: „230 *Ø*-os, ily írással: Verbum Dei manet in eternum 1630.“ E felől ily tenoru contractus vagon: A mely harang a sz. kath.-sal a faluvégén levő haranglábban volt in consu, ezután is legyen azon ususban, szabadon éljenek azzal a pápisták, de a ref. tornyából, melybe 1792-ben felvitetett, el ne vitessék. Signatum 1793. 16. 8-bris.“ A két másik Pesten Hornung József által öntetett 1838-ban, 508 forintért.

Szent edények a türelm. p. idejéből. *Anyakönyve* is ekkor veszi kezdetét, de melyek még 1804-ben is rendetlenül vezettetnek, annyira, hogy az egyh. látogatás komolyan megrója a lelkeszt ¹⁾).

Mag és pénztár: *Szódón*: A derék Szabó János helybeli közbirtokos és s. gondnok 1864-diki alapítványa jelenben 3000 frt tőke s 14 sz. rozs. Azonkívül van „*templom pénze*“, „*szegény gyermekek alapítványa*“, „*iskola pénze*“ mind a boldog emlékezetű Szabó János által kezdeményezve; de melynek állapotáról nincsenek adataink. Általában anyagi viszonyai meglehetősen rendezettek, a mennyire ez ily függést ismerni nem akaró „nemes urak“ közt lehetséges, kik még e század első felében is arról voltak ösmeretesek, hogy nem boldogult velők, nem a predikátor, de az egyh. megyei testület sem. Így az 1824-diki egyh. látogatási jkönyv mondja, hogy minden dolgai roppant rendtelenségben vannak, presbiteriuma nincs, gondnoka felesketlen, négy év óta nem számolt, a cassában állítólag 1 frt 15 krajcár van váltó cédulában. 1810-ben a lelkeszi pénz illetményt megtagadják azon okon, mert — u. m. az *uraság G.-Mikolán rétet adott neki* stb.

¹⁾ Act. consist.

Mikola anyagilag igen kedvezőleg állt kezdet óta. 1824-ben tornyát reperálja, a templomot új tető alá veszi s még marad a cassában 347 forint! — Jelenben is — a nagy költségbe került építkezés után 890 frt, 6 sz. buza s 4 szapu árpa felett rendelkezik.

A mikolai praeoransok névsora az elébbi századokból, miután a mesterek ritkán említetnek fel, lehetetlen összeállítani, sőt még az újabb időből is bajos, mivel 1807-ben az egész község, iskola, jkönyv, sőt az akkori tanító *Garcsik Pál* is megégett; — s csak is ettől kezdve tüntethetők fel.

Garcsik Pál 1807.

Tátos Mihály 1815.

Pólya András 1826.

Sallai József 1877-ig.

Pásztor Elek 1877-től jelenig. A lévai állami képezdében végzé tanulmányait, 1874-ben n.-sarlai tanító volt 1877-ig, midőn *Mikola* elváltaszlá.

A harmincas évek vége felé igen rosszul álltak Mikolán a tanügy állapotok. A visitáció jelzi hogy Gergelytől késő őszig nem járnak a gyermekek iskolába, confirmáció nélkül is sokan mennek az ur asztalához. Jelenben — a nyári iskola kivételével — rendezettek a viszonyok. Ismétlő iskola, ének és zenekar, olvasóköör.

Szódónak egész a legújabb időkig igen hanyagul folytak tanügyei. Silány fizetésén ugyanolyan egyének működtek. Az 1797-diki vizitáció azon panasza, hogy „a rector megunta a sok koplalást, kedvetlen a tanításra“ ¹⁾: csak a legújabb rendezkedés szüntette meg, — az állam. illetőleg a község emelvén fel javadalmát (1874-ben) a törvény által kiszabott minimumra.

---

¹⁾ „Nro. 8.“

Javadmak:

Lelkészi.		Tanítói.
Szódón:		Mikolán:
Pénz 40 frt.	Pénz 20 frt.	Pénz 22 frt.
Fa 5 öl.	Fa 2 öl.	Fa 2 öl.
Föld 52 hold.	Föld 19 hold.	Föld 22 hold ¹⁾ .
Pénzérték 590 frt.	Tandíj 100 frt.	Árpa 8 szapu.
	Pénzérték 326 frt.	Tandíj 80 frt.
		Pénzérték 550 frt.

Mind a két egyház a Garam közvetlenségében a jobb parton, egymástól negyed órányi távolságra, termékeny síkságon fekszik. Tisztán magyar lakossága, Mikolán $\frac{1}{3}$ részben katholicusok; ez utóbbi helyen a vallás-erkölcsi állapotok dicséretesek; Szódón azonban a nemesi kiváltságaira sokat adó „compossessorok“ vallás-erkölcsi tekintetben is ragaszkodnak régi kiváltságaikhoz: azaz a templom küszöbét nem igen koptatják, függést nem ösmernek, a szülöttek és halottak anyakönyvcben pedig bizonyos rovatot ijesztő módon szaporítanak.

Népesség: Szódón 357. Mikolán 378. Együtt 735.
Született 1877: 6 fi, 4 nő = 10, 10 fi, 7 nő = 17 = 27.
„ 1856—76: 198 179 = 377, 230 189 = 419 = 796.
Meghalt 1877: 14 6 = 20, 11 7 = 18 = 38.
„ 1856—76: 151 153 = 304, 177 130 = 307 = 611.
Tankötelesek 20 25 = 45, 46 25 = 71 = 116.
Tényleg jár 19 17 = 36, 44 24 = 68 = 104.

---

¹⁾ 1867-ben kéri az egyházmegyén, hogy mivel tagosztály folytán a lelkészi s tanítói javadalom növekedett (persze a földes úr ajándékából) szűnjenek meg ezzel aránylagosan némely tartozmányok. (V. ö. Uj-Bars.)

25.

Tergenye.

Az előző századokban 1726-ig mint Peszek filiája szerepelt ¹⁾. — Ekkor azonban erőt érzett magában e kis község, hogy predikátort tartson s anyává legyen, annyi-
val inkább; mert ez időtájt már jól megfogytak egyhá-
zaink s valami nagy áldozatokba különben sem került,
temploma még az előző században lévén, melybe a pe-
szeki predikátor minden második vasárnap bejárt ²⁾, s
paplakul egy jobbágy házat könnyen szerezhetvén.

**Legelső predikátorul meghívta G.-Kis-
Sarlóból.**

1. 1726-ban *Zelizi István* ³⁾, kinek ott rosszul áll-
hattak dolgai, mert folyton kérte a gyülekezet ellene a
provisiót. Nem tudni azonban, mi proventust ajánlottak
meg neki, mert ezt naplóinkban nem találjuk följegyezve;
feltehetni azonban, hogy nagyon sokkal nem állt alább többi
gyülekezeteinknél.

2. 1734-ben *Tolnay Péter*.

3. 1747. *Miskolc Filep Miklós*. Megkezdí a szü-
löltek anyakönyvét 1747. ápril 19-dikével, (a házassultak
s halottaké csak 1766-tól kezdődnek).

4. 1764. *Losonci Serfőző János*. Ily bejegyzést
tőn az anyakönyvbe: „Jöttem a N.-Debreceni collegium-
ból a tergenyei sz. ekklezsia rendes egyházi szolgáljának
s predikátorának az 1764. esztendőben“ ⁴⁾. Két évi hi-
vataloskodása után átment G.-Kis-Sarlóba.

---

¹⁾ „Nro. 2.“ XXVIII.

²⁾ 1662-diki egyh. látogatási jkönyv.

³⁾ „Rev. D. Stef Zelizi cessit ex G.-K.-Sarló Tergenyi-
ensisibus“ („Nro. 5.“ p. 144.)

⁴⁾ Bogyó Lajos jelenlegi lelkész úr közleménye után.

5. 1766. *Kompa Mihály*, ez is G.-K.-Sarlóba ment. Utóbb egyh. megyei jegyző (l. G.-K.-Sarló.)

6. 1772—74. *Szentimrei Ádám*, Kis-Ölvedre.

7. 1774—84. *Német Ferenc* Füzesgyarmatra költözött, hol esperes volt.

8. 1784—88. *Ladányi Gál József* mint g.-kis-sarlói rector fölavatva, lón tergenyei predikátor.

9. 1788—95. *Laki Antal* orosz, majd kétyi pred.

10. 1795 8. *Bánhorvát János*, előbb ujbarsi pred.

11. 1798—26. *Balog Sándor*. Válságos időkben hivataloskodott. Megérte gyülekezete majdnem végképeni elpusztulását. „A földes úr (Eszterházy gróf) ugyanis a robotot s dézsmát oly túlságos magasra csigázta, hogy azt teljesíteni a lakosok képtelenek voltak, — némelyek tehát önként oda hagyák földeiket, mások erőszakkal kivettettek a földes úr gazdatisztjei által, helyeiket német ajkú (Handlovai) r. kath. néppel töltötték be. -- Balog Sándor a tergenyei egyházra nézve e valóban megrendítő eseményt az anyakönyv I. kötetének utolsó lapján következőben örökitette meg:

„*Memoria poster.*

Ao. 1815. Tekintetes *Már János* ur inspectorságában febr. és márc. hónapokban a régi ref. magyarok házait, helyeiket, nevezetesen Molnár Sámuel és Nagy János földjeiket máshonnan jött idegen tótok szántották meg, ezeket pedig házaikból kihajtották s már ezekkel valamint az elébb kihajtottakkal igen megfogyott a tergenyei ekklea.

Ao. 1816. die 16. Jan. conscriptio volt 1-ször. A mikor az urak még némely lakosokon ki nem adtak Tergenyén; hanem csak próbálgatták. 2-dik conscriptio is volt 5. febr. a mikor aztán hat régi ref lakosokat kihajtottak házaikból t. i. özvegy Nagy Jánosné, Berta Sámuel, ifj. Nagy János, Mészáros Andrást, Kovács Istvánt,

Jankus Andrást, Ns. Szunyog Jánost. Az alatt két r. kath. jövevényt is Szöllősit és Lőrinc Mihályt mint tolvajokat kihajtották.

Ao. 1817. die 16. apr. Uriszék lévén Peszekén, újra becsültettek házaik, szölleik, földjeik a kihajtottaknak. A kihajtatott reformátusok helyeikre tíz sváb lakosok illocaltattak. Ettől fogva a predikatori és rectori conventio megromolván, mind a buza, mind a fabéli fizetésből csak mintegy fél conventio adatik.

Ao. 1822. die 29. junii. A feljebb följegyzett inspector ur, Már János, aki ezeket cselekedte a tergenyei ekklával, sőt ő nagyságaiknak is és az egész Dominiumban majd mindennek sirathatlan károkat tett (kinyilvánulván sok rossz tettei) ő is, elkótyavetyéztetvén javai zelizi lakóhelyéből csufosan kihajtatott. Per quod quis peccat per idem punitur.

Ez idő óta mind az egyház, mind hivatalnokai a nyomorral küzdenek, a népesség felére olvadt, a megmaradtak a nagy nyomás alatt leszegényedtek, egyházi épületeit nem bírja rendben tartani, segély után kiált örökösen ¹⁾“

Balog Sándor itt hunyt el, annyira elerőtlenedve, hogy az anyakönyv vezetését a tanítóra kelle bízni. Ezen Balog a borii egyház (1718-diki) régi anyakönyvét magával hozta Tergenyeire s csak a legkomolyabb hiv. felszólításra adta vissza, megcsonkítva (lásd Bori).

12. 1826-45-ig. Szinte Boriból jött *Tót János*, ez is itt hunyt el 1845-ben.

13. *Felsőgelléri Takács Zsigmond* 1846 - 70-ig, hasonlóan Boriból, szinte itt hunyt el.

14. *Bogyó Lajos* 1871-től jelenig. Született G.-Sz.-

---

¹⁾ Bogyó L. úr közleménye.

Györgyön 1846-ban, atyja Mihály szintén oda való lelkész volt. Tanulmányait Pápán végzé. 1870-ben felszenteltetett s Tergenyére elválasztaték. Mi sem volna kívánatosabb, mint hogy ő lesz legyen utolsó lelkésze Tergenyének.

Tanítókat is tartott kezdet óta. (1726. óta.)

JAVAK.

I. Ingatlanok. a) Földek.

Az egyházé $\frac{1}{4}$ telek 7 hold.

Lelkésze 1 egész telek (=28 hold).

Tanítóé $\frac{1}{2}$ telek (=14 hold), melyeket a földes ur valószínűleg szolgálmányokért adott mint K.-Sarlónak és Peszeknek is ¹⁾.

b) Épületek.

Templom. a 17-dik században is volt, a jelenlegi naplónk 1787-ben épültnek mondja ²⁾ 1860-ban *tornyot* is emeltek. A *paplak* 1870-ben átalakíttatott, *iskola* pedig a szükség s körülményekhez képest 1873-ban épült újból. A régi 1792-ben volt fecskemódra rakva.

II. Ingóságok:

1 harang 1813-ból, szent edények a mult század végétől. *Anyakönyvek* a szülötteké 1747, házasultak s halottaké 1766 óta vezetve.

Pénz s magtár nincs. Épületeinek további gondozására képtelen. Csak leányosítás által lehet fentartani. — Népe különben is sülyedő félben van erkölcsileg anyagiilag. Már Balog Sándor hivataloskodása első felében akará a romladozó épületeket javítani, „de céljában — mint maga panaszkép följegyezte — nem boldogult. Megvették -- u. m. — az iskolára a fát, a paplakra a deszkát,

¹⁾ L. Arch. VI/29.

²⁾ 1662. egyh. látogatási napló.

de az ott rothadt össze, ahol összerakták; a templomot azonban sikerült megmentenie az eldúléstől, egy kömüvessel kívülről 4 oszlop rakatván 1801-ben ¹⁾.

Javadalom.

Lelkészi.	Tanítói.
Pénz 12 frt (váltóban)	Pénz 5 frt (váltóban)
Buza 12 szapu.	Buza 2 ¹ / ₂ szapu.
Föld 28 hold.	Föld 14 hold.
Rét 4 darab.	Rét 2 darab.
Szőlő 2 darab.	Fa 2 öl.
Fa 4 öl.	Tandij 40 frt.
Bor 2 akó.	Pénzértékben 165 frt.
Pénzértékben 380 frt.	

Népesség: 219.

Született 1877-ben 1 fi, 1 nő = 2.

„ 1856—76. 123 fi, 129 nő = 252.

Meghalt 1877-ben 4 fi, 2 nő = 6.

„ 1856—76. 82 fi, 98 nő = 180.

Házassult 1877-ben 6 pár.

Tanköteles 16 fi, 17 nő = 33.

Tényleg jár 15 fi, 16 nő = 31.

E kised s az enyészet szélén álló anyaegyházunk Hontban, a Szekince balpartján fekszik. Kezdetben tisztán magyar s ref. népe volt, 1815—17 óta azonban fele részben svábok és katolikusokból áll. Ezek így beékeltlen maig is megtarták nyelvöket s viseletüket, dacára, hogy magyar mestert tartanak az újabb időkben. A sváb nép mértékletes, iparkodó s jólétnek örvend. Lakházuk szilárdak, kényelmesek, barmaik jók. Saját népünk dobzódó, anyagilag s erkölcsileg súlyedt. — A föld partos, hegyes, de nem alkalmatlan a művelésre. Szénája mint általában

¹⁾ Lelkész közleménye.

a Szekince mentén sok és kitünő; bort, kivált a svábok, hőven s zamatosat termelnek, — s abból szép jövedelmet húznak, -- saját népünk szőlőművelése s borkezelése kezdetleges gyarló, borából nem is pénz.

26.

Alsó-Várad, F.-Várad, Töre, Endréd s Derezsény fiok-egyházakkal.

Csak a toler. edictum utáni szervezkedés füzte ama fenebbi viszonyt. Az előző századokban N.-Endréd önálló anyaegyház volt K.-Endréd, Derezsény s Bajka filiákkal ¹⁾). (Lásd „Megszűnt egyházak” Endréd.) Semmi egyéb emlékezetes nincs történetében azon eseményeken kívül, melyek általában esperességünk többi egyházait is érték. 1733. állt fenn s ekkor elkoboztatva, a toleranciáig szünetelt.

Predikátorai a régebbi időkből.

1655. *Nagysallai Balázs*. Az utánna való években a paplakot felépíteni nem lévén képes, a lelkész nagy időig *Törén* lakik, 1706-ig.

1688. *Ujvári István*, *Törén* lakik.

1707. *Sallai Csontó András* a végre elkészült paplakba át megy ismét Váradra s *Törén* csak tanító marad. Csontó el sem megy Váradról mindvégig, azaz: 1733-ig.

1733 — 84-ig Nagy-Szeccsével együtt Tót György váradai plebános és utódai felügyelete alatt áll.

Az újabb korban.

1. *Ózody György* 1785 — 9. (Lásd Szeccs s Esp.)
2. *Komáromi Gábor* 1789 — 98. Boriból jött.
3. *Bartók András* 1798 — 1806.
4. *Török József* 1806 — 15.

---

¹⁾ „Nro. 2.” XVI.

5. *Kulifay István* 1815—33.

6. *Kulifay László* 1834—35.

7. *Zánthó Lajos* 1835—42.

8. *Ör. Tót József* 1842—44. Itt hunyt el.

9. *Ifj. Tót József* 1844—46.

10. *Zánthó Lajos* 1846 — jelenig. Született 1807-ben. Tanulmányait Pápán végezte. 1833-ban felszenteltetett, s rövid idei káplánkodás után Váradra választaték.

Javak;

I. Ingatlanok. a) Földek:

Templomé 4 hold.	Felső-Váradon 1 hold.
Lelkészé 8 hold.	„ 1 hold.
Tanítóé 1 $\frac{1}{2}$ hold.	„ 1 hold.

b) Épületek:

Jelenben csak A.-Váradon van templom, állítólag az, melyet most is bir a kath. egyház, Felső-Váradon volt 1733. előtt a reformátusoké. A -Váradon 1785-ben építvék a jelenleg is fenállót, Enyedi István udvari ágensnek a kieszközölt engedélyért 5 aranyat 8 frt 32 krárt fizetvén¹⁾. Torony ma sincs. *Paplak* a régi leromboltatván 1785-ben ezt is ujat emeltek, mely a tetőzet koronkinti befedésén kívül maig is azon módon áll. Ennél ódonabb paplak nincs is. Oskolája azonban 1871-ben korszerűleg építtetett.

F.-Váradon s Törén semmi e. épület jelenben nincs.

II. Ingóságok:

Két harang 1701-ből való. Szent edények: Egy kerekded ajku kanna 1699-ből, alján N. I. E. Z. betük. Cinpohár: „Felső-Alsó-Várad ekkl. 1731.“ felirattal.

Alapítványok: 1856-ban Olajos Terézia, Csik Pé-

terné szegény iskolások részére 20 frt. Ugyanezen célra Török József 12 frt 1871-ben. — 1863-ban Péli Nagy Ludovika 106 frtot oly céllal, hogyha 1000 forint lesz, fele kamat a tanítóé, fele az oskoláé.

Javadalom.

Lelkészi ¹⁾ .	Tanítói.
Pénz 60 frt (váltóhbn).	Pénz 20 frt (váltóban).
Buza 30 szapn.	Buza 13 szapu.
Árpa 10 szapu.	Föld 2½ hold.
Föld 9 hold.	Fa 2 öl.
Fa 6 öl.	Rét 2 darab.
Bor 6 akó.	Tandij 70 frt.
Széna 2 szekér.	Pénzértékben 240 frt.
Apróság 15 frt.	
Pénzértékben 560 frt.	

Népesség:

A.-Váradon	327.
F.-Váradon	122.
N.-Törén	120.
K.-Törén	12.
N. Endréden	33.
K.-Endréden	22.
Derezslyénben	19.

Összesen 655.

<i>Született</i>	1877-ben:	8 fi,	5 nő	= 13.
„	1856 - 76.:	291 fi,	275 nő	= 566.
<i>Meghalt</i>	1877-ben:	9 fi,	12 nő	= 21.
„	1856 - 76.:	231 fi,	210 nő	= 441.

---

¹⁾ Az 1655-diki proventus: pénz fl 25, buza sallai szapu 32, buza vetés 6 hold, tavaszi 2 hold. Stóla szokás szerint. Fát elegendőt adnak. Tőreiek vetnek szintén 2 hold bőtit, szénát adnak 2 szekérrel. Deliberátum: A pénzszedő ki a predikátor fizetését beszedi, tartozik az is egyenlően fizetni a predikátornak.

Házasult 1877-ben: 10 pár.

Tanköteles: 19 fi, 27 nő = 46.

Tényleg jár: 21 fi, 28 nő = 49. (?)

A két Várad s Töre a Garam közvetlen jobb partján, termékeny sík földön fekszik, hol mint a Garam mellékén, semmi hegy, semmi erdő, sőt még ültetvények sincsenek. A község mellett a Léva-esztergomi jó országot Töre $\frac{1}{4}$ órányi távolban, Endréd és Derezsleány egy órányira tőle. E két utóbbi fekvésre nézve oly viszonyban van egymással, mint a két Várad, azaz: az idegen nem tudja, hol kezdődik vagy végződik az egyik, hol a másik; mert összeépülvők. Lakói tisztán magyarok, de fele részben katholikusok, mind Váradon, mind Endréden plebánia is lévén. Endréd s Derezsleány nemes közbirtokosság, köztük többen a míveltebb osztályhoz tartoznak. Esperességünk segédgondnoka is itt tartja családi fészket. — Váradon jobbágyok laknak. Saját népünkről itt alig lehet valami jót mondani. Mértékletlen, kevés szorgalmú, anyágilag s erkölcsileg súlyedő állapotban. — Mindjárt a tolerancia után, midőn a hosszas szenvedések a netán szunyadozó egyházas életet egyébült nagyban föléleszték s meglepő áldozatokra lelkesíték: Váradról az egyh. látogatás 1799-ben szomorító adatokat jegye fel: „roppant sok itt a részeges, templomkerülő, botránkoztató életű, káromkodó, verekedő, különösen a Konc familiából. A gondnokok lemondottak, mivel a nép engedetlen, függést nem ösmer, csufolódó“ stb. Az apák e bűnét a fiak is öröklék.

27.

Varsány, Horhi és Kér f. e. (hajdani filiák: N.- és Kis-Kereskény).

Nem csak esperességünkben, hanem általában a legrégibb egyházak egyike. Templomépítési stílje — egyenletlen, kisebb nagyobb ablakok, szárny falak, kocka kövek, kup alakú végzet — falfestészet — melynek ábrái azonban az 1832-diki tűzvész martalékai lőnek s csak hagyomány után tudni, hogy a belső falazatokon az égi testek s állatok voltak kiabrázolvá — és egyéb körülmények azt látszanak igazolni, hogy ez Hussita templom. — „Mikor Zemplémben supplicatióban jártam — írja jelenlegi lelkésze — Liszkan s Olasziban láttam ilyen templomokat □ kövekből, — elhagyatott állapotban s ott Husszita templomoknak nevezik.“

A 17-dik században „articularis locus“-ul jelöltetvén ki, a későbbi üldözések idején is menhelye volt a barsi reform. hiveknek, sőt az 1733 - 84-diki időzakban espereseink is itt vonták meg magukat. Az 1749-ik évi Akács-féle inquisition kívül semmi egyéb idegen s külvizonyok nem zavarák békéjét.

Predikátorainak névsora a régiebb időből.

1655. *Lévai István*. Proventus: „pénz fl 4, Buza báti fertály (= 1 szapu, vagyis 2 mérő) 38. Vetnek buzát 8, bátil 4 holdat. Filialis Nagy és Kis-Kereskény, Horhi ¹⁾.“

1688. *Bóli János*, a szent-györgyi partialison canon. vétségek miatt hivatalától elmozdittatik ²⁾).

¹⁾ „Nro. 2.“ XXIII.

²⁾ „Nro. 5.“ pag. 2. „Semel jam ab officio privatus — in nostro tractu deponitur ac proscibitur, ut indignus amplius altari serciendus.“

1680. *Bessenyei Mihály* subplantacio s hamis okmányok készítése miatt szintén elmozdítottak ³⁾).

1698. *Gyarmati János*.

1712. *Tornyai András*, panaszkodik, hogy az urak nem munkálják földjét.

1721. *Kosdi Ádám*.

1730. *Szentpéteri János*.

1739. *Óvári István*.

1740. *Gálos Mihály* esperes Léváról elüzetve ide menekül. Itt hunyt el 1763-ban.

1763—84. *Szobonya István* (Marosi) G-K.-Sarlóból jött ide. Esperes volt. Ujbarson halt. (Lásd Uj-Bars, Esperesek.) Díjlevelére nézve az egyház anyakönyvének hátlapján e bejegyzés van: „Tiszteletes Gálos Mihály urnak a ven. barsi tractus nagyérdemű fő-seniorának halála után a varsányi predikátorságra tiszteletes *Szobonya István* akkori kis-sarlói predikátor ur, mind a ven. tractusnak becsületes és szépen kérő levele által, mind pedig a ns.-varsányi ekklnak két rendbeli követei u. m. elsőben Ns. Szántai és K. Sinkó János, másodszor Ns. Kálnai Sámuel ur által megszóllíttatván és a tisztességes hivaltal vévén ő kegyelme, magát a megirt ns. ekklézsiába leendő sz. szolgálatra kegyesen resorválta 1763. die 18. julii. Ezután ugyan 1763. die 20. jul. a ven. Barsi tractusnak A.-Fegyverneken tartott gyűlésében a megnevezett ns. ekklézsiának önként való megegyezéséből a megirt t. férfinak ily fizetés rendeltetett egy esztendőre:

1. Kézpénz Rh. frt 16.
2. Szemes buza szapu 26.
3. Vetés őszi szapu 6.
4. Stóla canon szerint.

---

³⁾ „Nro. 5.“ pag. 13.

5. Fa szekér 12.

6. Van egy káposztásföld ¹⁾).

(Tehát jóval alább szállt a mult századbeli dijnál.)

1784—6. *Sallai György*, innen K.-Ölvedre ment.

1786—8. *Steller József*. Innen Kétyre ment.

1788—9. *Szabó László*.

1789—91. *Tóth István*. Innen Pozbára ment.

1791—95. *Garcsik Pál*. Itt hunyt el.

1795—8. *Seres Ferenc*, Szent-Györgyre ment át. „Számot vettünk volna — mondja az 1797-iki visitacio — de nem volt miről. Fizetése a predikátornak maradvá; mesterök nincs. Nyomorságos élete a predikátornak, csak az a jó, hogy sorsával megelégszik tiszt. *Seres ur.*“

1795—1804. *Tőke Imre*. Örökösen panaszskodik és méltán. Már ez nem hordozta békével az ur keresztjét. Ha semmi kérvény s elintézendő nem volt volna a ven. tractuson: Tőke és az akkori horii predikátor elég dolgot adtak a táblának. Az 1803-diki ujbarsi gyűlésen panaszolja, hogy a ns. Pomothy urak (László és Dávid) kik a lelkészi földek s rétek szomszédjai, azoknak egy részét erővel elvették. Tanuk igazolják. Bóc János, az izgága csináló, assessor, támogatja e kérelmet, sőt a kérvényt ő nyújtja be Tőke nevében. Alattomban pedig a panaszlottakkal szövetkezik. Ugyanezen Tőke 1800-ban azt mondja a visitacionak, hogy ő ki nem állhatja az esperes faggató sok kérdéseit s ott hagyja őket a faképnél ²⁾. („Nro. 7.“ pag. 98.)

1804—12. *Pólya Dávid* kijelenti, hogy a szük paplakon Gergelynél tovább a rector családot nem tűrheti.

1812—16. *Csuri János* canonicus vélség miatt hi-

---

¹⁾ Lelkész közleménye utáu.

²⁾ „Nro. 7.“ pag. 98.

vatalából kitétetve, Horhiba ment felesége birtokára s ott hunyt el. 1817-ben, ifjan.

1817 -- 47. *Pál Ferencz*, elébb Csehországban működött s onnan hazájába Negyedre ment, innen hívták meg az egyházmegye ellenére a varsányiak. A Pomothiak ennek földjét is elszántják még pedig $3\frac{1}{2}$ véka területet foglalnak el belőle a rector részére. Egész életében mindig panaszkodott a tractuson, de ez soha nem könyörült rajta ¹⁾). *Itt hunyt el.*

1848 -- 49. *Berényi József*, búcsi ak. tanító, vezekényi és sallói káplán, majd varsányi lelkész, hol állítólag erőszakos halállal. súlyos sértés következtében hunyt el.

1850 -- 7. *Molnár Sámuel* ez is hordta itt békén keresztjét, 7 évig szolgálván mint Jákob. Innen Lök, majd Ladányra viteletett. (Lásd Ladány.)

1859 -- 69. *Beke József*. Közbe szünetelt a lelkészi hivatal, míg 1859-ik évben Beke választaték, ki Kömlődön volt ak. rector. Résztvett az 184^{8/9}-diki szabadságharchban, aztán $3\frac{1}{2}$ évig kétyi káplán volt. Varsányból Sz.-Györgyre viteletett, hol tüdőgyulladás folytán elhunyt. (Lásd Sz.-György.)

1869-től jelenig *Juhász József*. Született G.-Lökön 1839-ben, hol szülei jó módu köznemesek voltak. Tanulmányait Selmecen kezdte s Pápán végezvén, 3 évig nevelő volt a Konkoly családnál Szemerén. 1867-ben felavattatott s G.-Sz.-Györgyön lön alkalmazva mint helyettes Bogyó M. halála után. E közben a varsányiak s más két gyülekezet is meghívta Sáró és Bars; de ő Varsányt fogadta el, keze ügyébe esvén a Ladányon levő kis családi birtoka.

---

¹⁾ Act. consist. 1817--47-ig és Arch. IX./6.

Javak.

I. Ingatlanok. a) Földek:

Templomé 4 hold.

Lelkésze 40 hold.

Tanítóé 7 hold.

b) Épületek:

Temploma — miként feljebb említők — igen régi, a jelenlegi lelkész vélekedése szerint a 13—14. századhoz való. A Üirelmi leiratkor — vagy mi még valószínűbb: mindjárt kezdetben — köfállal volt körülkerítve, melynek most már csak maradványai vannak. 1832-ben leégvén minden épületei, 1833-ban még nem tudta csak paplakát felépíteni, a templom és oskola még romokban hevert; az egyh. megye egy publicatiót ad neki s kéri e superintendentián is, hogy *„ezen régi articularis ekklézsia temploma, melyben hajdan a köztudomány szerint 43 ekklézsiákból járta a reform. hívek az isten szent igéjét hallgatni, elpusztult, siralmas romladoszásból felépíthessen.”* A gyűlt segélyből aztán 183³/₆-ban kijavíttatott, a fal-festmények örökre bemeszeltetvén.

Pap s tanítólak szintén az 1832-diki tűzvész után építtettek fel s azóta a koronkinti tatarozáson kívül egyéb átalakítást nem szenvedvén, maig is azon ódonszerű állapotban vannak. Homályos, szűk helyiség, tanítónak 1, lelkésznek 2 kis szobácskája. A tanodának nevezett helyiség is gyarló.

II. Ingóságok:

„Két harang 1650-ből ¹⁾).

Pohár 1762; cinkorsó 1703-ból „ISH. M.“ jeggyel.

---

¹⁾ E két harang s az egész ingóságok jegyzéke az 1792-diki „Inventárium“ után van itt közölve; de a lelkészi közlemény szerint e két harang közül az egyik az 1832-diki tűzvész alkalmat-

Két kisdéd ezüst tányér, az egyik irás nélkül, a másikon az irás már nem ösmerhető.“

Anyakönyvei: kereszteltek s házassultaké 1756, halottaké 1763. óta vezelve.

Okmányai: a fenebb közlött díjlevélen kívül 1. 1765-ből egy szerződés, melyet az egyh. előjáróság Gál István harangozóval kötött arra nézve, hogy „azon házaeskat, melyet a maga költségén és erejével épít a templom és mesterháza mellett addig birhatja ő és maradéki, valameddig neki és maradékinak tetszik a harangozóságban megmaradni.“ (1771. e házat az ekkl. Gál maradékaitól megvette „hecs szerint adván érte fl 30.“)

2. Egy kötelező nyilatkozat 1777. die 12. martii, melyben az egyháztágok büntetés terhe alatt kötelezik magukat a járulékok pontos beadására Gergelyig s a lelkész s mester földjeinek rendes munkálására.

3. Mérnöki bizonyítvány 1803-ból az egyh. földek területéről

4. A predikátor ur konventiója 1804-dik évből. Ugyanez a mesteré.

5. A horhi fiok egyház elismervénye 6 urasztali kendő s kisebb kehelyről, melyet „megtartóztattunk, mivelhogy a föl- és levaló hordozásban gyakran elromlott. Költ Horhiban emberséges emberek előtt, die 9. jan. 1805.

Pénz- és magtár. Közpénztár 156 frt. Elkülönített pénztár 28 frt. Magtár 4 szapu buza, 1 szapu zab.

Alapítvány. Pomothy Mihály-féle 2 frtos oskolai alapítvány. Harang alapítvány 1867. óta 144 frt ¹⁾).

1824-ben Nyáregyházi Nyári Ignác segédgondnok ellen Ladányi Boocz István tanácsbíró és Pomothy László

---

mával megrepedt (s így használtatik maig is) a másik 1841-ben átöntetett Selmecen.

¹⁾ Lelkész közleméye 1876-ból.

actiójára az egyház követelést támaszt egyh. megyén és kerületen, melyben azzal vádoltatik Nyári, hogy 1500 frtot vett fel a varsányi egyháztól kölcsön s csak 775 frtról adott kötvényt. Deputáció tisztázza az ügyet ¹⁾, s kiderül, hogy Nyáry nem tartozik többel 775 forintnál. Boóc és Pomothy mint izgága csinálók megdorgáltatnak. Sőt Boóc, mint már több botrányozást csináló, és igen gyanús jellemű ember, (lásd „Segégondnokok, világi tanácsbírák“) kizáratik ²⁾.

Ezen 775 frtnak a fele kamatja a lelkész javadalmazására volna fordítandó. Nem tudni, megvan-e ez alap s huzza-e azt a lelkész?

Javadalom.

Lelkeszi:	Tanítói:
Pénz 52 frt o. é.	Pénz 7 frt o. é.
Buza 16 szapu.	Buza 4 szapu.
Fa 10 öl.	Széna 2 szekér.
Föld 40 hold.	Föld 7 hold.
Pénzértékben 370 frt.	Tandij 20 frt.
	Pénzértékben 145 frt.

Népesség: 146.

Született 1877-ben: 7 fi, 3 nő = 10.

„ 1856—76.: 78 fi, 82 nő = 160.

Meghalt 1877-ben: 3 fi, 4 nő = 7.

„ 1856—76.: 71 fi, 62 nő = 133.

Házasult 1877-ben: 1 pár.

Tanköteles: 12 fi, 8 nő = 20.

Tényleg jár: 12 fi, 7 nő = 19.

Varsány Hont megyében, a Szekince jobb partján, a léva-ipolysági országot mellett fekszik. Nemes közbirtó-

¹⁾ Arch. IX./6.

²⁾ Arch. IV. 5—6. s Act. consist.

kosok, sőt nagy birtokosok is (Nyári báró, Majthényi Péli N. Ludovika). Határa hegyes, sziklás. Kötő mész bányák.

Horhi, hol hajdan káplán vagy levita is tartózkodott s jelenben egyh. megyei segélyezés mellett tart, ha kap, tanítót, egy mély völgy katlanban fekszik elrejtve. A lelkész javadalmához, tehetségéhez mértén járul (4 frt, 4 szapu buza, 2 szekér fa.) Kis-Kért és Kereskényt lásd a „végkép megszűnt egyházak“ közt.

28.

Garam-Vezekény, Ágó, Zeliz filiákkal, (hajdani filiája Damásd).

Most első rendű egyházaink egyike, hajdan is az előkelőbbek közül való volt, — noha jelenlegi filiái nem tartoztak hozzá, önálló anyaegyházak lévén, — *Damásd* volt filiája a XVII–XVIII. században ¹⁾). Az érseki birtokon levő egyházaknál tovább élt; de a veszedelmet előbb érte, mint a barsi egyházak legtöbbje, nevezetesen 1730. *julius 29-dikén* üzte ki innen a földes ur (Eszterházy gróf) jószágfelügyelője a lelkészt s foglalá el az egyház javait ²⁾). A tol. edict. más viszonyokat szült. Damásd egészen katholizálván, elmaradt tőle, s helyette a számban igen megfogyatkozott Zeliz és Ágó csatlakozók hozzá.

Predikátorainak névsora a régebbi időkben.

I. Garam-Vezekényé:

1655. *Kolosváry György.*

1688-ban „petit ministrum,“ — s 1689-ben *Ényi*

---

¹⁾ Nro. 2. sub. XIV.

²⁾ Lásd a 428-dik lap 3-dik jegyzetét,

Pétert kapja, de 1693-ban a ns-oroszi partialis jkönyve már azt írja róla: „*Pastorem ut palinka bibonem deposuimus* ¹⁾“

1695. *Zalányi*. Ezzel sem volt az egyház szerencsésebb, — előde nyomdokain járván; ugyanazért „*pro-scribitur apud nos in secula seculorum* ²⁾“. Ugyanis adott reversálisa dacára sem javult meg.

1710. *Szokolyai Ferenc*.

1715. *Szecsei István*. A következő évben levitája van *Kőrösi Mihály* 1719-ig.

1720. *Érsekújvári Mihály*. 1722. újra csak levita: *Semberi Pál*, ki aztán lelkészül megerősítettik.

1730. *Semberi Pál*. Idejében elkoboztatott a templom, elüzetett a predikátor ³⁾.

1730 – 84. a zelizi plebánosok felügyelete alatt állott.

II. Zeliz predikátorai:

1655. vácál. Csak az ekkori proventus van bejegyezve: pénz fl 8, buza szapu sallai 50, vetés buza 3, bõti 2 hold. Filialisa Garam-Mikola, itt mestert tartanak, kinek halottul den. 12 ⁴⁾.

1689. *Tergenyei Márton*. Egy asszony vádolja, hogy 180 tallér költsön pénzét eltagadván, megadni nem akarja, tanuk állítják, sőt vádolják, hogy orgazda, mire elmozdítatlik ⁵⁾.

1696. *Mikolai Dávid*.

---

¹⁾ „Nro. 5.“ pag. 28.

²⁾ „Nro. 5.“ pag. 36. U. ekkor Balog Mihály özvegye, kivel a nevezett pred. együtt tartott 3 vasárnapon a templomban székgyen széket állni s egyházat követni tartozik.

³⁾ „Nro. 2.“ Sery flebilis! die 29. jul. 1730. ademptum est templum Vezekéniense D. terrest.“

⁴⁾ „Nro, 2.“ XV.

⁵⁾ „Nro. 5.“ pag. 5.

1714. *Szentimrei János*. mindvégig, azaz: 1730. júl. 22-dikéig, a midőn a földes ur itt kezdé „*cujus regio, illius religio*“ elvét érvényesíteni ¹⁾). A ref. szentegyház elvéteztet, plebános helyeztetett be. Ötvennégy év alatt különböző utak s módok által számban s anyagiakban annyira megfogyott, hogy predikátort — bár akarta volna ²⁾) de nem volt képes tartani. Ily körülmények közt Vezekényhez csallakozék mint filia.

III. Ágó predikátorai:

1655-ben pred. nincs megnevezve, helyette ez áll: „*restituto ministro*,“ miből azt lehet következtetni, hogy előző időkben szünetelt s levitákat, vagy tán csak mestert tarthatott. Ezen időbeli proventus: pénz fl 10, buza 20 sz, vetés 4 hold, bőti 4 hold, rét terem 2 szekér szénát ³⁾).

1688. *Császári István*.

1711. *Szecsei István* levita ki innen Zelizre megy. (1715-ben.)

1714. *Ujvári Mihály* innen Vezekényre ment.

1720. *Csalári István*.

1730. *Horváth Gergely*.

1733. *Ráckövi Sámuel* levita. Ekkor elkoboztatva, meggyöngiltve az 50 éves árvaság alatt; a tol. edict. után csak mint filia kellete fel Vezekényhez társulva.

Az újabb korban az egyesült egyh. lelkeszel.

1. *Miko János* 1784 --99, innen K.-Ölvedre ment.

2. *Csiffári Molnár István* 1799 —1800-ig.

---

¹⁾ „*Casus tristis! die 22. jul. 1730. adeptum est templum eccle Zeliziens frande et dolo Dr. terr.*“

²⁾ 1791. predikátorért esedezik.

³⁾ „Nro. 5.“ XIII.

⁴⁾ Act. consist. 1827—43,

3. *Kovács János* 1800—43. Agg korában elgyengülve, több ízben lemond, de megbánja, s visszavonja, káplánokat rendelnek mellé, kikkel sok baja van, követelők irányában, válogatnak ételében italában ¹⁾.

4. *Bartha Lajos* 1844 – 1871. Bajkáról jött, hol elébb a Péliek házi nevelője vala. Jó modora, szép jellege igen kedvelt egyénné tette. Egyh. megyei tanácsbíró volt holtig. Halála után Bogdy Lajos és Juhász Pál helyetteskedtek.

5. *Kiss Károly* 1873-tól jelenig. Született Gr.-Sz.-Györgyön, hol atyja Kis István korának (1830 – 40) legkiválóbb tanítója volt 1832. Tanulmányait Léván a kegyesrendiek algymnasiumában kezdte s Pápán végzé. *Csepen* volt 3 évig akad. rector, ugyanannyi ideig káplán ugyanott. Egyike azoknak, kik a papválasztás átmeneti korszakának csak hátrányait szenvedék, mely miatt hosszas ideig káplánkodott. Csendes türelmét a legjobb ekleziások egyikével jutalmazá az ő szolgálaira gondot viselő Ur, noha csak fokozatosan, elébb farnadi, aztán szentgyörgyi s végre vezekényi lelkészszé választatván. (L. Pozba, Peszek, Farnad, Szent-György.)

Javak :

I. Ingatlanok. a) Földek:

1. *Vezekényen* egyházé 6 hold.

lelkészé 17 hold.

tanítóé 18 hold s erdő illetőség

lelkésznek 1, tanítónak $\frac{1}{2}$ h. h. után.

2. *Zelizen* egyházé) egy házhely legelő illet-

tanítóé) mény nélkül ugy, hogy

ebből 1 és fél hold szántó földet minden vetőre a tanító használ, a többi az egyházé haszonbérbe adva. Ezeket a földes ur Eszterházy János gróf özvegye: Feste-

¹⁾ Act. consist. 1837—43.

tics Rozina asszonyság adta az egyháznak 1838-ban, — (a vezekényit is).

3. *Ágón* az egyháznak földjei nincsenek a tanító használatában 15 hold.

b) *Épületek* :

1. *Vezekényen*, az elkobzott s gondozás nélkül hagyott *régi templom* maig is áll az országot mentén, a falun kívül, romokban. Nem nyomathatott el a reform. hit annyira, hogy plebániát lehetett volna állítani, s így elhagyatván az idők lerombolák. Felekezetünk 1784-ben megkapván az engedélyt a vallásgyakorlatra: a vezekényiek mégis igen későn nyerték meg a templom helyet, ez csak „1790. 30. 9-bris jelöltetett ki a mlt. gróf plenipotentariusus Reinprecht Ignác, tisztartó Csóka József, plebanos Katona Xaver Ferenc jelenlétökben. ¹⁾).

Tornyot 1803-ban emeltek. *Pap s tanítólak* is akkor emeltetett, mikor a templom, — ezek helyett, újakat építének, még pedig a paplakot közvetlen a templom végében, úgy hogy néhány lépéssel tanuló szobájából egyenesen a templomba juthat a lelkész, 1853-ban, elég kényelmes s tisztességes; tanítólak s oskolát 1846-ban. Költségek iránt nincs felvilágosítás. Az oskola célszerűtlen. Van harangozó ház is, bérbe adva.

2. *Zelizen* a hajdan reformátusok által használt templom maig is áll a kath. felekezet birtokában. Újat 1791-ben emeltek, ezt 1831-ben megnagyobbították, 1838. és 69-ben csinosították. 1873-ban iskolát emeltek.

3. *Ágón* ugyanakkor jelöltetett ki a helyiség, mikor Vezekényen és Zelizen t. i. 1790-ben. Temploma

---

¹⁾ „Nro. 7.“ Inventárium 1791-ről. Téves hát a szószéck állítólagos felirata, mely szerint a templom 1784-ben épült volna. A szószécket csináltathatták akkor csupán, melyet templom hiányában csűrben állítottak fel s úgy használták 1784–90-ig.

1791-ben épült, a réginek nyoma sincs. 1865-ben „az e. megye tudta nélkül épít, önakaratulag, nem a leghelyesebb irányban, a miért az egyh. megye rosszálását sejezi ki ¹⁾. Iskolát s tanítókat 1870-ik évben emelt. Ezt is elhibáztan.

II. Ingóságok:

1. *Vezekényen*: Két harang 1791-ből 136 $\mathcal{E}$ -tos az egyik, 1789-ből 112 $\mathcal{E}$ -tos a másik V. T. jegygyel, melyet Ónody György esperes ur „Inventáriumban“ Varga István és Tót András nevei kezdő betűjének ir. A falu közepén van – mondja szintén az „Inventárium“ – egy csengelyű. Ez is tulajdona volt az ekklának, de a diploma coususban találván, már közös, ugyanazért nincs a toronyban.“ — A szokásos szent edények szintén a múlt század végéről.

2. *Zelizen* 2 harang – az Inventárium szerint – a kisebb 1789., a nagyobb 1803-ban Budáu öntetett. Jelenben 3 harang van, nem tudni mely időből. Az 1814. hivatalos leltár szerint van még: *Kehely* 1800-ból, *Tá-nyér* „Z. I. II. E. K. L. 1728.“ felirattal. Két persely, egyik 1797. másik a kisebb 1715-ből. — Ujak állanak helyettük.

3. *Ágón* az 1812-diki leltár szerint: a 100 $\mathcal{E}$ -os harang Ns. Veres András, Ns. Demény János magok költségén csináltatták 1790-ben. (Jelenben két harang van, nem tudni mely időből az újabb ²⁾). Czin kanna, Ágói Veres Pál csináltatta 1672.“

Pénz- s- magtár, alapítványok, anyakönyvek.

1. *Vezekényen*: Pénztárról nincs adat. Magtárában 16 p. mérő buza és 164 p. mérő árpa.

¹⁾ 1866-diki egyh. megyei gyűlés jkönyve.

²⁾ A régi harang -- miként utólag nyomára jöttem -- 1699-ből való volt, de elrepedvén, 1862. becsereltetett.

2. *Zelizen* pénztárról nincs adat. Magtár nincs.

3. *Ágón*. Pénztárban 200 frt, melyet 1852-ben *Szítás István* egyh. tag hagyományozott, de ez az építésre kikölcsönözött a közpénztár által. Magtár szintén nincsen.

Anyakönyvek az a. egyházban 1784. óta vezettetnek.

~~~~~  
**A zellizi preoránsok névsora 1784. óta.**

1. 1784. *Tátos Mihály*, innen *Mikolára* ment. Ennek idejében eszközölte ki *Zeliz*, hogy mivel távol van *Vezekénytől* „ne kelljen az anyaegyházba járnia istentiszteletre „megengedtetik ez oknál fogva (1792.) hogy *Tátos Mihály* végezhesen vasárnaponként tanításokat.“ — Előző évben papért folyamodott „de nem lévén kérelmek alapos (azaz illő fizetést biztosítani nem tudván) nem teljesíthetők.

2. *Macsak István* 1793 - 1818-ig.

3. *Győri István* 1818—54. Itt hunyt el.

4. *Pereszlényi József*, született G.-Sz.-Györgyön 1826-ban, hol atyja *Sámuel* korának (1830—40.) egyik legkittünőbb tanítója volt. Tanulmányait Pápán kezdte.

**Ágói preoránsok.**

1. *Vizi István* 1784—92.

2. *Tót Ferenc* 1792—95.

3. *Toronyi Imre* 1795—1802.

4. *Molnár Sámuel* 1802—6-ig.

5. *Mazák István* 1806—8. Innen *Peszekre* ment.

6. *Kontor József* előbb oroszii predikátor, innen fegyelmi uton elmozdítva 1808—9-ig — mivel itt sem becsülte meg magát.

7. *Fekete László*, szintén hivatal nélkül maradt lelkes, más egyh. megyéből, kegyelemből bevéve.



8. *Mészáros Péter* 1813—14.

9. *Gáspár Mihály* 1814—16.

10. *Taliga István* 1816—25-ig. Itt hunyt el.

11. *Cimer János*. Mivel a kandidáltak közül választani nem akartak, rendeltetett hozzájuk Cimer; de az ágóciák el nem mentek érte, hosszas pörük volt egyh. megyén s kerületen. Utóvégre behelyeztetett Cimer mégis. (Taliga fiát, Andrást akarták az ágóciák.)

12. *Szabó János* 1825—33.

13. *Veres Endre* 1837—48. Idejében a templomi székek felett háborgások.

14. *Tót János* 1848—67. Hivatalától elmozdítottatik.

15. *Veres Lajos* 1867—73.

16. *Konkoly István*, 1873 — jelenig. Született Baracsán, 1852. földműves szülőktől, tanulmányait Pápán kezdé. Pozbáról vitetett Ágóra.

~~~~~  
Javadalom.

Lelkészi.

Tanítói.

Vezekényen:

Zelizen:

Ágón:

Pénz 54 frt o. é.	10 frt o. é.	10 frt o. é.	30 frt o. é.
Buza 54 szapu.	8 szapu.	20 szapu.	14 szapu.
Fa 7 öl.	2 öl.	3 öl.	2 öl.
Széna 4 szekér.	1 szekér.	2 szekér.	1 szekér.
Föld 32 hold.	18 hold.	12 hold.	15 hold.
Apróság 20 frt.	10 frt.	21 frt.	
Tandij 100 frt.	120 frt.	60 frt.	
Pénzérték 860 frt.	360 frt.	460 frt.	360 frt.

Népesség: Vezekényen 488.

Zelizen 608. = 1324.

Ágón 228.

Született 1877-ben 34 fi, 23 nő = 57.

„ 1856—76. 638 fi, 621 nő = 1259.

Meghalt 1877-ben 27 fi, 23 nő = 50.

„ 1856—76. 469 fi, 468 nő = 937.

Házasult 1877-ben 7 pár.

Tanköteles: Vezekényen 47 fi, 46 nő = 93.

„ Zelizen 46 fi, 44 nő = 90. (?)

Ágón 21 fi, 23 nő = 44.

Összesen 114 fi, 113 nő = 227.

Zelizen tényleg mind jár iskolába, mihez kétségek férnek. Nyári s ismétlő iskola itt sincs sehol.

Garam-Vezekény Barsmegyében, közvetlen a Garam jobb partján a Léva-esztergomi országot mellett, egyenes, sík termékeny földön fekszik. Lakosai tisztán földműves magyarok, részben katolicusok. Szorgalmas, igyekvő nép.

Zeliz, tőle északnak, ugyanily földrajzi fekvésű, mezővárosi jelleggel. Székhelye a Breuner gróf birtokának. Tulnyomólag katolicus. Ugy ezek, valamint saját népünk anyagi s erkölcsi tekintetben nem a legjobb lábon áll.

Ágó Zeliztől északnyugotnak, egy órányira, sík termékeny földön fekszik. Nemes (alsóbb rendű) családok lakják, kik reformátusok, magyarok és nyakasak; a közvetlen szomszédságában levő *Nyír* katolicus filia.

Damásd, Vezekény hajdani filiáját lásd a megszűnt egyházak közt.

B) Végkép megszűnt gyülekezeteink történetéből.

I.

Csank anyaegyház, Bori s Tegzes-Borfő filiákkal.

Hogy a magyar prot. s különösen a reformált egyház, nemzetiségünk legelső s leghatalmasabb bástyája volt mindenha, nemcsak saját egyh. történet íróink, hanem más felekezeti, el nem fogult nagy történészek is eléggé bizonyítják. De ha mindezek hallgatnának is: az élet s tapasztalat fennhangon hirdetné az igazságot.

Saját esperességünk multjából is több szomorú példa igazolja, hogy a mely helyeken a reform. hit elnyomatott, ott sok esetben — a nemzetiség, a magyar nyelv is megöletett. Elég legyen itt *Niced, Füss, Győröd, Zsemlér, Szántó* s legközelebb *Csank* példájára hivatkoznunk, melyek ránk nézve nemcsak felekezeti, hanem nemzetiségi szempontból is elvesztek.

Csank jelenleg szláv nyelvű ág. evang. gyülekezet; a 17-ik században még református volt és magyar. Kezdetben állítólag ¹⁾ Luther tanait követé 1595-ig. Ekkor tájban tartatván a két prot. felekezet egymástól élesen s

---

¹⁾ Ezen adatok egy része t. Holuby Adolf jelenlegi csanki ág. ev. lelkész úr közlé az anyakönyvek s esperességi gyűlések főljegyzései nyomán.

Tóth Ferencz egyh. történelmében históriai érvekkel van megmutatva, hogy hazánkban előbb volt ösmeretes a Zvingli mint Luther tana s a prot. gyülekezetek jó ideig Zvinglianusok voltak. Így hát *Csank* 4 izben cserélt volna hitet. Eleinte Zvingli értelmében reformált, azután 1595-ig Luther nyomain ágost. evang. majd a fentebbi évtől a 17-ik század végeig Kálvin után ismét református, azontul a jelenig újra ágostai evang.

végleg elkülönítő „*csepregi beszélgetés*“ (1598.) E válponton az ág. ev. egyházat elhagyva, a reform. gyülekezethez csatlakozott Csank is s mint ilyen *Zelizi István* és *Karancsi Gáspár* predikátorok alatt egyike volt esperességünk jövedelemre nézve legfényesebb egyházainak, mit bizonyít az 1662-iki kan. visitáció itt következő följegyzése a „Nro. 2.“-vel jelelt naplóból:

„Minister Casparus Karancsi, kedves az ő kegyelme tanítása ¹⁾).

Proventusa ő kegyelmének:

Pénz fl 20.

Buza 40 báti fertály ²⁾).

Keresztelőtül, halottul, copulatiotul, introductiotul mint másutt ³⁾).

A filiákban proventusa: ekés gazda fizet egy fertályt, zsellér fél fertályt, másnál lakó egy vékát.

Vagyon 4 hold szántóföld a varsányi dülőben, melyet a csankiak szántanak.

¹⁾ A papmarasztás virágzó szakában a visitacio mind a két félt (lelkész és gyülekezet) lelkiismeretesen kitudakolá, s ha egymással meg voltak elégedve, a helybenmaradást a fenebbi tétel („kedves az ő kegyelme tanítása“) jelzé; ellenben az elégedetlen fél után ez jegyeztetett: „provisionem petit“ s a legközelebbi partialison a „dislocatio“ megadta a kívánt provisiót. (Lásd bővebben a „papmarasztás“ című fejezet alatt.)

²⁾ „Fertály“, „báti fertályra“ nézve a „Nro. 3.“-al jelzett napló Kocsi A. Sámuel esperesnek 1712. következő nb.-jét közli:

„Amit abban a régi időben mondtak egy fertály buzának, kell most azon érteni egy szaput; quod patet ex anni 1662. visitatione sign. Eccl. Füzes-Gyarmat evidenter, hic mox ad finem subnexa.“

³⁾ „Keresztelőért, t. i. 1 tyúk, 1 kenyér, esketés 25 denár, temetés predikációval 50 denár, egyházkelő 1 tyúk, 1 kenyér vagy e helyett 11 denár.“ Ez volt a partialison megalapított stola a 17-ik században (Lásd „bővebben a „Stola“ című fejezetben.)

Vagyon 2 hold a tárnoki dűlőben.

Vagyon 3 hold a mályvás mellett a borfőiek szántják.

Vagyon 6 hold a szántói ut mellett.

Vagyon 3 hold a hosszú dűlőben.

Vagyon 6 hold a vadalmásban a boriak szántják.

Vagyon 4 hold a Tornai tövisnél.

Vagyon 3 hold a borii utnál.

Vagyon 6 hold a borfői utnál.

Vagyon 8 hold egy darabban a borfői földön, melyet hínak Kálna Borfőnek.

Vagyon 2 hold a csermegyénél.

Kenderföldet maguk adnak, annyit mint egy-egy gazdának.

Fát a mennyi elegendő.

Parochialis szőlő a csanki hegyen, melynek minden munkáját teszik.

Rét a csanki földön, melyet magok kaszálnak s hordanak. A bori földön egy darab, a borfői földön is egy darab; minden munkáját teszik ¹⁾).

---

¹⁾ Ezen lelkészi szép javadalom, különösen a majdnem 60 holdnyi föld, mely azon időkben, midőn a fényes n.-sarlai s vezekényi gyülekezet predikátora „vet őszt 4 szaput, bőt is annyit“ szinte hihetetlen: a 18-dik században — nevezetesen ennek vége felé — veszélyben forgott ugyan, hihetőleg a prot. egyh. irányában mindig zsarnokoskodó herceg Eszterházy földes urak zaklatásai miatt, mit gyanítani enged, a vámos-ladányi esperességi gyűlés 1794-dik évi jkönyvének 12-dik pontja „a csanki Lutherana ekleksia lelkipásztora instanciájára, melyben azt kéri, hogy ezen ekleksia (mely ezelőtt való században reformatus volt) földjeiről és rétjeiről való jegyzéseit protocollumunknak kiadnánk, végeztetett, hogy ezt sub authentico kiadjuk;“ de az élelmes s mindig résen álló testvérek megtudták azt a hatalmas földes ur ellenében is oltalmazni és tartani, mert úgy tudom, hogy a csanki ágost. lelkész ezen földeknek maig is hasznalatában van; míg a mi felekezetünk egyházaitól csak ott nem kobozták el a földeket, a hol a föld

A csanki elsőrendű egyházat esperességünk csakhamar elveszté. A „gyász évtized“ (1671—1681.) kezdetén a szomszéd lévő reform. predikátor *Ceglédi Péter* 1674-ben Pozsonyba idéztetvén, Karancsi Gáspár a közel veszedelem elől Csankról sokkal kisebb, de biztosabb helyre, Málasra menekült. A pásztor nélkül maradt gyülekezethez egy Luther tanainak hódoló s szláv érzelmű vándor proféta vetődött: *Sebestyini András*, ki az árván maradt gyülekezetet lassan, észrevétlenül 40 évi működése alatt mind hitéből, mind nemzetiségéből teljesen kivetkőzteté. E férfiú példája hatalmas utmutatásul szolgálhat az illetőknek arra, hogy mikép lehet helyre hozni az előző századok vallási fanatismusból eredt azon óriási nagy hibáit, melyeket elkövettek akkor, midőn szándokosan és tervszerűleg törekedtek elnyomni, sőt kiirtani hazánkban a magyar nemzetiséget az egyedül üdvözítő egyh. érdekében. „*Hazafias érzelmű tanítók s a magyar nyelv kötelezettsége az idegen ajku iskolákban* ¹⁾!“ ezt kiáltja

---

ur nem akarta. (Lásd Oroszi, Peszek, Sarló, Fegyvernek, Bori, Szántó, Gyurmat, Óvár stb.)

¹⁾ Az 1728-ban kiadott s az 1725-dik év eseményeivel végződő Lampe „Hist. ecclesie reformatae“-ban a barsi reform. esperesség egyházai közt említetik ugyan Csank a 24-ik helyen; de már jóval előbből 1674-től nem volt a miénk s már az 1696-diki bagonyai, 1703-diki dacsoláni s az 1706-diki bati gyűlésen a barsi ág. ev. esperességnek, folyvást Sebestyini András által képviseltették magukat, mint ág. ev. filialis gyülekezet; s hogy a fent nevezett későbbi keletű egyháztörténelemben még is előfordul onnan van, mert a Lampe neve alatt ismert egyháztörténelem írója, Debreceni Ember Pál azon adatokat, melyek a hajdani „Somorjai superintendenciára“ s közelebbről a barsi esperességre vonatkoznak, Perlaki Márton lévő lelkész s esperes 1645—78-ik évi jegyzetei nyomán használta fel. Perlaki jegyzetei és a „*Illisteria*“ kiadása közötti nagy idő (1655—1728.) eseményeinek figyelembe nem vételéből származott aztán ezen anomalia.

Sebestyini András szomorú példája. Mert, hogy Csank ref. magyar gyülekezet volt 1595-től 1674-ig, az kétséget nem szenved, azt tanúsítják naplóink, többek közt a fentebbi 1662-diki kivonat, melyben a dülők elnevezései magyarok, továbbá a maig is élő családok (Kovács, Tar, Füzes, Rákócy stb.) nevei. 1713-ban a csanki egyház történetében igen emlékezetes Sebestyini halála után, a zsemeri, majd a derzsényei anyaegyházhoz csatlakozott e gyülekezet. 1726-ban azonban lelkészt nyertek *Bobor Jakabban* s ez idő óta folyvást virágzó anyaegyház.

A filiák nem követék az anya példáját, Bori anya-gyülekezetünk lőn. (Lásd Bori.)

2.

Málas.

Az anyaegyházak sorában a XII-dik helyen említi naplónk, 1655-ből, kinek ekkori lelkésze *Gálos Pál*, proventusa: Pénz fl 11, buza sallai sz. 28, vetés őszi 4, bői is 4. Stóla. Vagyon rét 3 ember kaszáló. Öröltetés a falué.

1688-ból a Csankról elmenekült *Karancsi Gáspár* működik itt, — kit néhány év múlva már mással óhajtanak felcserélni, mert — mint a jkönyv mondja — podográja miatt nagyon sántit s alkalmatlan a temetésre.

1714. *Jókai Sámuel*, panaszkodik, hogy Balog István földes ur kiveszi a tizedet terméséből u. m. 1 1/2 kereszt buzát, 2 1/2 k. árpát.

1733. *Zsemléri Szombati Pál*. Utolsó predikátora, az azon évi általános nagy kobzás itt is beszüntetése a ref. vallásgyakorlatot, még pedig örökre, a türelmi parancs után sem ébredt fel.

Jelenben az itt lakó néhány református család N.-Sarlóhoz tartozik, mint fiók.

3.

Setétkút.

Anyaegyház volt. Naplónk a VIII-dik helyen említi. 1716-ban oszlott fel önmagában. (L. Lök, Pozba, Besse.)

4.

Nived.

Anyaegyház volt, az V-dik helyen említi a „Nr. 2.” 1655. papja: *Nehéz Balázs*. A legkevesbé jövedelmező egyházunk volt, a lelkészi javadalom 7 frt, 25 sz. buza s a stólából állt, a szokott vetés vagy rét is elmarad. Nem igen vágyakozott bele senki épen a szűk jövedelem miatt. Többször csak lévita akad meg benne, néha az sem akad, csak tanító. Így 1690-ben ez van róla írva: „vacante jam pridem V. D. ministro, petit rectorem.” S adatik hozzájuk tanítónl *Borfői Pált*.

1695-ben papja van *Kelecsényi Mihály*.

1701. *Sallai Benedek*.

1716-ban elkoboztatván, többé föl nem emelkedék. Örökre megszűnt, népe kath. lön.

Végpontja volt ez esperességnek; távol kieső fekvése miatt a visitacio is csak ritkán látogatta. Gyámol nélkül, elhagyatva állt, könnyű volt vele elbánni.

5.

Győröd.

Mint Lök filiáját említi 1655-diki naplónk, a későbbi (Nro. 5.) vizályt jelez közte és az anya közt, minek folytán egy ideig ezen szép javadalommal bíró filia ke-rekedik felül s a predikátor itt lakik (L. Löknél). Ugyanis:

1670-ben *Rácköci István*.

1695—1705. *Zelizi András*. Ekkor a viszály kiegyenlítettén, a következő lelkész (Palyi Bálint) már Lökre költözik át s ettől 1712-ig ismét mint filia szerepel; azon évi naplónk mar az „*ecclesiae exulantes*” közt említi. (Nro. 5. pag. 97.)

Elenyészett végkép. Plebánia lett belőle s idegen ajku nép.

6.

Kelecsény.

Bars, majd ennek 1711-diki elkobzása után Marosfalva filiája; ezzel együtt koboztatott el 1725-ben. Katholikussá lőn. (Lásd Bars.)

7.

Szántó.

Füzes-Gyarmat filiája volt. 17-dik század elején mind a kettő elkoboztatott, de az 1647-dik évi országos küldöttség (Emőd és Sós) visszaadják elkobzott javait templomát, szent edényeit, földjeit (L Gyarmat) 1711-ben az anya újra és ez uttal utoljára — elkoboztatván, vele együtt a filia is bukott, még pedig örökre. A tol. edictum már mint tót ajku kath. gyülekezetet érte, mely a deméndi plebániához volt csatolva. Az 1786-diki helytartótanácsi engedélynél fogva Borfővel együtt Szántónak is meg volt engedve, hogy Borihoz csatlakozhassék mint filia ¹⁾, de Szántó már e kedvezményt nem kívánta felhasználni, át vőlt alakítva, népe kiüzve s helyette tótok betelepítve, kik beolvaszták az ott maradt csekély számú magyarokat. — Így áll maig is.

---

¹⁾ Lásd Arch. VI./28.

8.

Damásd.

G.-Vezekény filiája volt 1730-ig; ekkor az anya elkoboztatván, többé lakosai nem is csatlakoztak a reformált hithez.

9.

Zsemlér.

Nagyod filiája; 1718-ban *Darás Pál* lévai plebános megfosztja ingóságaitól s a következő évben templomától is ¹⁾. (Lásd Nagyod.) Jó ideig küzdött az elnyomás ellen s még 1721-ben is adott a pesti comissio költségeihez 3 frtot. Többé aztán nem találkozunk nevével naplóinkban. Jelenben tót ajku s tisztán kath. nép. Plebánusa van. A makacskodó magyar lakosok valószínűleg elűzettek, a megmaradtak beolvadtak az idegen elembe.

10.

Vessele.

N.-Sáró filiája volt s jelenben fiókja. A 18-dik században, midőn a két Sáró villongott egymással lelkeszt Vessele tart. 1719-ben a Nro. 5. pag. 121. jegyzése

---

¹⁾ Előbbi században is volt háborgatva. 1628-ban templomát elvették. Ekkor úgy látszik anyaegyház volt, mert az 1638-diki sérelmi felterjesztés e kitétele: „Adm. Rev. D. prefectus S. Benedicti de juxta Gran incolae possessio Semlér adeo plagit birsagiis et imarcerationibus vexavit, ut concionatore privari debuerint“ ezt engedi következtetni. Az 1647-diki Emödy-Sós-féle orsz. küldöttség visszaadé itt is mint Szántón s Gyarmaton elkobzott szabadságát s javait. (Hist. dipl. appendix pag. 17.) 1697-diki följegyzés szerint („Nro. 5.“ pag. 90.) mint „contumax eccl. filialis“ elmarasztaltatik 3 frtban.

szerint: „die 2 febr. visa est eccl. *Vessele* minister Rev. D. Michael. Dömsödi, petit prövionem“ „ad monita est filialis eccl. K.-Sáró at juxta vigorem contractus anno elapso emanati redeat ad eccl. matrem.“

Elkoboztatván 1733-ban Sáró, vele együtt Vessele is elbukott. Parochialis épületei sőt temploma is elpusztított. A tol. edict. már csak törpe fiokul érhethe.

II.

Nagy- és Kis-Kér ¹⁾).

1655-ben Ladány filiája.

1697-ben „a *Ladány separata facta est mater*“ (Nro. 2.) s papul kapja *Kecskeméti Boldizsárt*.

1712. *Belényesy István*.

1717. *Szelestey Imre*.

1724. *Szokolyai Ferencz*.

1755. *Csatári István*, a predikátora, ekkor elkoboztatván. A tol. után mint Varsány fiókja emelkedett fel., lakosai legnagyobb részben kath. maradván.

12.

N.- és K.-Kereskény ²⁾).

Csak 1691-ben csatlakozott Varsányhoz, ekkor hagyatván meg nekik (Nro. 5 pag 98.) hogy ne Ladány s Lévához, de Varsányhoz szegődjenek, s romladozó templomukat építsék meg. Ma már fiók, templom nélkül.

---

¹⁻²⁾ Csak annyiban tartoznak a megszűnt egyházak közé, a mennyiben anya vagy erős áliából fiokká törpültek.

13.

Horhi ¹⁾.

Az előző századokban is Varsány filiája volt, csak hogy erősen állt számban s anyagiakban. Még 1794-ben is 4 szapu alá való földet ajánl a tanítónak munkálási kötelezettséggel. 1838-ban tanítója Baka István nem jelent meg a varsányi egyh. látogatás előtt, hanem azt izeni, hogy a 3 keresztyén felekezettől 2 tanonca van. (Act. consist). 1861-ben e véghely segélyezésére évenként 20 frtot rendel egyh. megyénk.

V é g e.

---

¹⁾ Lásd az előző lap jegyzetét.

